

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ  
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI  
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**CÜMLE BİLGİSİ KONUSUNDAKİ TERİM, TANIM  
VE TASNİF FARKLILIKLARININ  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**HAZIRLAYAN**  
Başak BARAK YILMAZ

İstanbul, 2008



T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ  
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI  
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**CÜMLE BİLGİSİ KONUSUNDAKİ TERİM, TANIM  
VE TASNİF FARKLILIKLARININ  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**HAZIRLAYAN**  
Başak BARAK YILMAZ

**TEZ DANIŞMANI**  
Yrd. Doç. Dr. Latif BEYRELİ

İstanbul, 2008

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ  
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI  
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

Başak BARAK YILMAZ tarafından hazırlanan *Cümle Bilgisi Konusundaki Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıklarının Değerlendirilmesi* başlıklı bu çalışma, 16/06/2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmzalar

Danışman : \_\_\_\_\_

Üye : \_\_\_\_\_

Üye : \_\_\_\_\_

## ÖNSÖZ

İnsan duyan, okuyan, duyup okuduklarını da zihin süzgecinden geçirerek yorumlayabilen, yorumladıklarını da sözlü veya yazılı olarak aktarabilen bir varlıktır. Bu özelliğinden dolayı insan, bahsedilen işlevleri gerçekleştirmek için zihinde yer edecek ve anlam bağlantıları kurabilecek simgelere ihtiyaç duyar. Bu kimi zaman bir harf kimi zaman da bir ses olarak ortaya çıkar. Harf ve seslerin belli kurallar içinde bir araya gelmesiyle kelimeler, kelimelerin belli kurallar içinde bir araya gelmesiyle de cümleler meydana gelmektedir. Cümle ise en basit ifadesiyle yargı bildiren kelime veya kelime topluluğudur.

İnsanın düşünce gelişimi, dilini mükemmel bir şekilde kullanmasıyla gerçekleşir. Bu gerçekleşme ise, iyi bir anadili eğitimiyle mümkündür. Ana dilin öğrenildiği yer, aile ve çevreden sonra okuldur. Okullarda verilen dil eğitimi, bu alanda oluşturulan çeşitli eserlerden faydalanılarak yapılmaktadır. Faydalanılan eserler, bilgi bakımından kendi içlerinde ve diğer eserlere göre ne kadar tutarlılık gösteriyorsa, o derece sağlıklı bir ana dili eğitiminden bahsetmek mümkündür.

Araştırmanın temelini, cümle bilgisi konusu içindeki cümle türleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, cümle türlerinin eserlerdeki mevcut durumları, terim, tanım ve tasnif açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bu karşılaştırma sonucu ortaya çıkan farklılıklar yorumlanarak çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarım esnasında bana bilgi, ilgi ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Latif BEYRELİ'ye, desteğini, sabrını hiçbir zaman eksik etmeyen eşime, büyük fedakârlıklarla beni en iyi şekilde yetiştiren anneme ve babama ve çalışmalarım esnasında bana her türlü yardımı yapan sevgili dostlarım Onur EKŞİ'ye ve Serpil BARAN KILIÇ'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

**ÖZET**  
**CÜMLE BİLGİSİ KONUSUNDAKİ TERİM, TANIM VE TASNİF**  
**FARKLILIKLARININ CÜMLE ÖĞRETİMİ AÇISINDAN**  
**DEĞERLENDİRİLMESİ**

Günümüzde dil bilgisi öğretimi alanında, konu anlatımlı test kitaplarına, temel dil bilgisi kitaplarına, sözlüklere, dil bilgisi yardımcı ders kitaplarına ve genel ağda oluşturulmuş verilere sık sık rastlanmaktadır. Böyle bir ortamda bilgiye kolay, çabuk ulaşılması ve bilginin işlenmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir ki bu da dil bilgisi öğretimi açısından sevindirici bir durumdur.

Bu olumlu şartların yanında konuyla ilgili olarak akla birkaç soru gelmektedir: Kaynaklarda verilen bilgiler ne kadar doğru ve tutarlıdır? Kullanılan terimlere özen gösterilmiş midir? Eserlerde aynı kavram için birden fazla terim kullanılmış mıdır? Bir kavram için birden fazla tanım yapılıyorsa bu, tasnif farklılığına da sebep olmuş mudur? Bu soruların yanıtları olumsuzsa böyle bir ortamda, dil bilgisi öğrenimi için bilgiye kolay ve çabuk ulaşıyor olmasının önemi var mıdır? Tüm bu sorulara olumlu yanıt vermek maalesef mümkün gibi görünmemektedir.

Günümüzde, öğretimi zorlaştıran etkenler ve bilgi farklılıkları, ana dilimizi öğrenmek için başvurduğumuz temel eserlerde mevcuttur. Bu sebepten dolayı ana dili öğretiminin bel kemiği durumunda olan dil bilgisi konusunda ciddi sorunlar bulunmakta ve bu konuda henüz kalıcı çözümler sunulamamaktadır.

Çalışmanın temel amacı, günümüzde dil bilgisi öğretiminde kullanılan kaynaklardaki cümle türleriyle ilgili terim, tanım ve tasnif konusunda verilen bilgilerin ortaya konulması, karşılaştırılması ve bilgilerdeki benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilmesiyle bu farklılıklara çözüm önerileri sunulmasıdır. Bunun için ortalama otuza yakın eserde yer alan cümle türlerinin terim, tanım ve tasnif durumları her bir cümle için ayrı ayrı ele alınmış ve bu konuda verilen örnekler de konuyu somutlaştırmak amacıyla çalışmaya dâhil edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkçe öğretimi, cümle tasnifi, cümle tanımı, cümle bilgisi.

## ABSTRACT

Nowadays, test books with explanation, main grammar books, dictionaries, subsidiary grammar course books and internet sites about education are very commonly used in the field of grammar education. In such an environment, it seems inevitable to access to the knowledge promptly and process this knowledge easily which creates a satisfactory situation in the aspect of grammar education.

Besides these affirmative conditions, some questions which are related with the subject matter come into minds: To what extent is this information consistent and accurate? Is enough attention shown for the expressions that are used? Are more than one term used for the same concept in the works? Does that cause differences in the classification if more than one definition is made? If the responses to these questions are negative, is it significant to access the information easily and promptly while learning grammar in such an environment? Unfortunately it seems improbable to give positive responses to these questions.

At the present time, information diversifications and hardening factors for education, exist in the basic works which we apply for learning native language. Thus there are serious difficulties in the field of grammar which is the skeleton of teaching language but any permanent solutions are presented for this problem.

The main target of this study is, to introduce the terms related with the clause types, give their definition and classification, comparison and finding out the similarities and the differences between the information by taking into consideration the scientific documents and to propose suggestions for the solution of eliminating the datas which cause negative effects in teaching grammar. For that reason, approximately in thirty works, term, definition and the classification of the clause types are separately handled for each sentence and examples are included in the study in order to embody the study.

**Key Words:** Turkish education, classification of sentences, explanation of sentences, clause information.

## İÇİNDEKİLER

|                  |         |
|------------------|---------|
| ÖNSÖZ.....       | i       |
| ÖZET.....        | ii      |
| ABSTRACT.....    | iii     |
| İÇİNDEKİLER..... | iv-viii |

### I. BÖLÜM

|                                   |     |
|-----------------------------------|-----|
| 1.1. GİRİŞ .....                  | 1-4 |
| 1.1.1. Problem Durumu .....       | 5-7 |
| 1.1.2. Problem Cümlesi.....       | 7   |
| 1.1.2.1. Alt Problemler .....     | 7   |
| 1.1.2.2. Araştırmanın Amacı ..... | 7   |
| 1.1.2.3. Araştırmanın Önemi ..... | 7   |
| 1.1.2.4. Varsayımlar .....        | 7   |
| 1.1.2.5. Sınırlılıklar .....      | 7   |

### II. BÖLÜM

#### 2.1. YAPISINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF

|                                                                                                        |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| FARKLILIKLARI.....                                                                                     | 10    |
| 2.1.1. Basit Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                      | 10-19 |
| 2.1.1.1. Basit Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular .....               | 20-24 |
| 2.1.2. Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                   | 25-31 |
| 2.1.2.1. Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar..... | 32-36 |
| 2.1.3. Şartlı Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                            | 37-44 |

|                                                                                                                |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.1.3.1. Şartlı Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....  | 45-49      |
| 2.1.4. Girişik Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                   | 50-55      |
| 2.1.4.1. Girişik Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar..... | 56-59      |
| 2.1.5. İç İç Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                     | 60-63      |
| 2.1.5.1. İç İç Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....   | 64-65      |
| 2.1.6. Ki'li Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                     | 66-74      |
| 2.1.6.1. Ki'li Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....   | 75-81      |
| 2.1.7. Sıralı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları .....                                            | 82-93      |
| 2.1.7.1. Sıralı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....           | 94-99      |
| 2.1.8. Bağlı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                              | 100-108    |
| 2.1.8.1. Bağlı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....            | 109-111    |
| 2.1.9. Ara Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                                | 112-114    |
| 2.1.9.1. Ara Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....              | 115        |
| 2.1.10. Yapısına Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları.....                                       | 116-126    |
| 2.1.11. Yapısına Göre Cümle Örnekleri.....                                                                     | 127-150    |
| <b>2.2. ANLAMINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF..FARKLILIKLARI.....</b>                          | <b>151</b> |
| 2.2.1. Olumlu Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları....                                              | 151-156    |
| 2.2.1.1. Olumlu Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....           | 157-158    |

|                                                                                                              |            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.2.2. Olumsuz Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları....                                           | 159-164    |
| 2.2.2.1. Olumsuz Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....        | 165-167    |
| 2.2.3. Soru Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                             | 168-174    |
| 2.2.3.1. Soru Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar .....          | 175-176    |
| 2.2.4. Ünlem Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları....                                             | 177-181    |
| 2.2.4.1. Ünlem Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....          | 182-186    |
| 2.2.5. Şart Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                             | 187-189    |
| 2.2.5.1. Şart Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....           | 190        |
| 2.2.6. İstek Cümlesi ve Dilek Cümlelerinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                         | 191-193    |
| 2.2.7. İstek ve Dilek Cümlelerinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar..... | 194-195    |
| 2.2.8. Emir Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                             | 198-199    |
| 2.2.8.1. Emir Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....           | 200-203    |
| 2.2.9. Gereklilik Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları .....                                      | 204        |
| 2.2.9.1. Gereklilik Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....     | 205        |
| 2.2.10. Anlamına Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları.....                                     | 206-211    |
| 2.2.11. Anlamına Göre Cümle Örnekleri.....                                                                   | 212-224    |
| <b>2.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF FARKLILIKLARI.....</b>                  | <b>225</b> |
| 2.3.1. Kurallı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                          | 225-231    |
| 2.3.1.1. Kurallı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....        | 232-234    |

|                                                                                                         |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.3.2. Devrik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                      | 235-241    |
| 2.3.2.1. Devrik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....    | 242-245    |
| 2.3.3. Eksilteli Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                   | 246-248    |
| 2.3.3.1. Eksilteli Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar..... | 249-250    |
| 2.3.4. Yüklemin Yerine Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları.....                          | 251-253    |
| 2.3.5. Yüklemin Yerine Göre Cümle Örnekleri.....                                                        | 254-261    |
| <b>2.4. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF FARKLILIKLARI.....</b>                   | <b>262</b> |
| 2.4.1. İsim Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                        | 262-270    |
| 2.4.1.1.İsim Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....       | 271-272    |
| 2.4.2. Fiil Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları.....                                        | 273-279    |
| 2.4.2.1.Fiil Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları İle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....       | 280-281    |
| 2.4.3. Yüklemin Türüne Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları.....                          | 282-284    |
| 2.4.4. Yüklemin Türüne Göre Cümle Örnekleri.....                                                        | 285-293    |

### **III. BÖLÜM**

|                                    |            |
|------------------------------------|------------|
| <b>3.1. YÖNTEM .....</b>           | <b>294</b> |
| 3.1.1. Araştırma Modeli .....      | 294        |
| 3.1.2. Evren ve Örneklem .....     | 294        |
| 3.1.3. Verilerin Toplanması .....  | 294        |
| 3.1.4. Verilerin Çözümlemesi ..... | 294        |

### **IV. BÖLÜM**

|                                                                              |            |
|------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>4.1. BULGULAR .....</b>                                                   | <b>295</b> |
| 4.1.1. Araştırmanın Amaçları Doğrultusunda Elde Edilen Verilerin Analizinden |            |

|                                         |         |
|-----------------------------------------|---------|
| Elde Edilen Sonuçlara Ait Tablolar..... | 296-301 |
|-----------------------------------------|---------|

## **V. BÖLÜM**

|                                     |            |
|-------------------------------------|------------|
| <b>5.1. SONUÇ VE ÖNERİLER .....</b> | <b>302</b> |
|-------------------------------------|------------|

|                    |         |
|--------------------|---------|
| 5.1.1. Sonuç ..... | 302-307 |
|--------------------|---------|

|                       |     |
|-----------------------|-----|
| 5.1.2. Öneriler ..... | 308 |
|-----------------------|-----|

|                           |                |
|---------------------------|----------------|
| <b>VI. KAYNAKÇA .....</b> | <b>309-316</b> |
|---------------------------|----------------|

# I. BÖLÜM

## 1.1. GİRİŞ

“İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.” (Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanan *dil*, insan benliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dil, insanın yüzyıllardan beri edindiği birikimi saklayan bir hazinedir. “İnsanoğlunun dili, yalnız onun konuşabilmesi, düşündüğünü başkalarına iletebilmesi değildir. Dil dediğimiz düzen insanın gözüdür, beynidir; düşüncesi, ruhudur.” (AKSAN, 2003: 14-15).

Dilin doğru kullanılması düşünce gelişiminin göstergesidir. Bundan dolayı dil, düşüncenin aynasıdır. Düşüncemizi muhatabımıza iletmemizin yegâne yolu cümledir. Cümle, kelimelerin gelişigüzel sıralanışıyla değil, onların belli kurala göre birleşmesinden meydana gelen bir bütündür. Kelimeler, ancak cümle içinde anlam ve değer kazanır. Duygu ve düşüncelerimiz, kelimelere döküldüğünde belli bir hüküm taşıyan cümle meydana gelir. *Duygu* ve *düşünce* ile *hüküm* ve *cümle* aralarında sıkı bağ olan ve birbirlerinden ayrı düşünülemeyen kavramlardır.

Cümle, “Bir bilgiyi, bir isteği, gerekliliği başka sözcüklerle yapısal bağlantılar kurmadan aktaran sözcük dizilişi.” (HENGİRMEN, 1999: 352-364), “Bir fikri, bir duygu ya da düşünceyi, bir oluş ya da kılışı tam olarak bir yargı halinde anlatan kelime grubu.” (KORKMAZ, 2003:13), “Geleneksel dil bilgisinde anlam açısından eksiksiz sayılan bir kesinti, durakla sınırlanan söz.” (VARDAR, 1980:12) ve benzeri ifadelerle tanımlanan; duyguları, düşünceleri, istekleri ve hayalleri bildirmek için insanoğlunun faydalandığı en temel yapıdır.

Sözlü veya yazılı ifadede kullandığımız cümlelerin, iletişim açısından kendi içinde belirli kuralları vardır. Bu kurallara uyulmazsa anlatımda bozukluklar ortaya çıkar. Bu durumda anlam bütünlüğünden ve doğru bir iletişimden bahsetmek mümkün olmaz. Anlam bütünlüğünün oluşabilmesi ve doğru iletişimin kurulabilmesi için ise sağlıklı bir zihin ve iyi bir cümle öğretimi gerekmektedir. Okullarda verilen cümle konusuyla ilgili bilgiler ne

kadar kesin ve tutarlı olursa öğrenim de o derece kolaylaşacak ve öğrenim kalitesi artacaktır.

Cümle öğretiminde dikkat edilmesi gereken husus terim, tanım ve tasniflerin öğrenimi kolaylaştıracak nitelikte olmasıdır; yani kullanılan terim, tanım ve tasniflerin en başta açık, anlaşılır ve tutarlı olması daha sonra her kullanıcı tarafından aynı şekilde kabul ediliyor olması gerekmektedir. Aksi takdirde doğru ve anlaşılabilir bir dil bilgisi öğretiminden bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Türkçe dil bilgisi öğretiminin önemli sorunlarından biri terimlerdeki farklılıklardır. *“Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah.”* (Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanan terim, hem bilimsel araştırma alanlarında bilginin üretilip işlenmesi hem de öğretim alanında elde edilen bilgilerin daha geniş kitlelere yayılması gibi birden çok etkinliği içine alabilen bir kavramdır. Terimler öğretimin temel elemanlarıdır. Yeni öğrenilen bir terim zihinde ne kadar kalıcı olursa öğretim de o kadar kolay ve rahat olacaktır. Dil bilincinin gelişmesinde dil bilgisi ne kadar önemli ise, eğitim ve öğretimde kullanılan dil bilgisi terimleri de o kadar önemlidir. *“Bilgi ancak dil aracılığıyla aktarılabildiğine göre, eğitim-öğretim sürecinde sözcüklerin rolü önemlidir. Bu aşamada bilgi aktarımında kullanılan sözcükler/terimler ortak dile dayalı değilse öğrenme sürecinin aksaması kaçınılmazdır.”* (ZÜLFİKAR, 1991: 25).

Dil bilgisi terimlerinin bir disiplin olarak dil bilgisi alanında yüklendiği anlamlar, ifade ettiği kavramlar, ifade gücü vb. konular terimlerin iç bağlantısıyla ilgilidir ve terimlerin üretilmesi öncelikle alanın uzmanlarını ilgilendirir. *“Terimler, bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin göstergeleridir. Genel olarak bir yazı dilinin gelişmişliği nasıl onun kelime ve anlatım bakımından gelişmişlik ve zenginliğiyle ölçülürse genel dilin önemli bir kesimini oluşturan bilim, teknik ve sanat dillerinin mükemmelliği de o alanların gerekli kıldığı çeşitli özel kavramları karşılayabilmek için gelişmiş birer terim sistemlerinin var olup olmamasıyla ölçülür; çünkü terimler bilim ve sanat dallarının bel kemiği durumundadır.”* (KORKMAZ, 2003:13).

Bilginin oluşmasında ve sunulmasında terimlerin zenginliği iyi bir durum gibi görünebilir, fakat bir bilim dalında, bir kavram için birden fazla terim kullanılırsa bilginin aktarımı zorlaşır. Öğrenme, aynı zamanda anlamlandırmadır. Bir kavram için birden fazla terim kullanılırsa anlamlandırmada sorunlar yaşanmaya başlar.

Dil bilgisinde terim sorunu, kaynaklar arasında terimlerin ortak kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

İlköğretim ve ortaöğretimde kullanılan ve farklı yayın evlerinden temin edilen ders kitaplarında, temel dil bilgisi kitaplarında, ortak sınavlara hazırlık test kitaplarında, konu anlatımlı ders kitaplarında, dil bilgisi terimleri sözlüklerinde ve çeşitli yazılarda geçen dil bilgisi terimlerinin birlik içinde olduğu söylenemez. Hatta bazı kaynaklarda bir kavram için birden fazla terimin kullanıldığı da görülmektedir. Terim farklılıkları konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi cümlelerin incelenmesi esnasında verilecektir.

### **Terimlerle İlgili Çalışmalar**

Terimler üzerine ilk ciddi çalışmalar Tanzimat'la birlikte başlamaktadır. 1876 yılında Islahat-ı İlmiye Encümeni (Bilim Terimleri Kurulu) oluşturulmuştur; fakat bu kurul dil bilgisi terimleri haricindeki diğer bilim dallarının terimleri üzerine eğilmiştir (DİLÂÇAR, 1971).

1900'lü yılların başında terimler Türkçeleştirilmiş kimi zaman Batı dillerinden terimler olduğu gibi alınmıştır. Her iki durumdan da tam olarak bir fayda görülmemiştir; çünkü yabancı kelimeler anlaşılamamış, Türkçeleştirilenler ise tam karşılığını bulamamıştır.

1934 yılında *Türk Dili* dergisinin 7. sayısında kısa olarak dil bilgisi terimlerinin bir listesi verilmiştir. Terim listeleri öğretmenlere ve kitap yazarlarına gönderilmiş ve onlardan gelen eleştiriler de dikkate alınarak 1941 yılında toplanan Büyük Gramer Komisyonunda tartışıldıktan sonra kesinleşmiştir. Bu terimler bundan sonra yapılacak olan çalışmalara öncü olmuştur (KORKMAZ, 1997: 169-173). 1992 yılında yayımlanan *Gramer Terimleri Sözlüğü* bu çalışmaların ilk örneğidir (KORKMAZ, 1997: 169-173). Terim sorunu için terimler aceleye getirilmiştir. Terimlerin, ders kitaplarına

girmeden önce üzerinde daha çok çalışma yapılması işlenmesi ve sistemden geçirilmesi gerekmektedir (LEVEND, 1972).

Bu konuda yapılan çalışmalar ne kadar umut verici de olsa günümüzde bu konunun çözüm bekleyen bir sorununun olması, çalışmalarda bir şeylerin eksik olduğunu göstermektedir.

Türk Dil Kurumunun terim çalışmaları konusundaki önemli bir yayını da Hamza ZÜLFİKAR (1991)'ın hazırladığı, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı eseridir. Hamza ZÜLFİKAR, bu eserinde terim konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Dil bilgisi terimlerimiz üzerinde Vecihe HATİBOĞLU (1982: 142-181) tarafından *Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü* (1969), Berke VARDAR'ın yönetiminde bir ekip tarafından *Dilbilim ve Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü* (1980), Ahmet TOPALOĞLU tarafından *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* (1989) Zeynep KORKMAZ tarafından *Gramer Terimleri Sözlüğü* (1992) eserler ortaya koyulmuştur. Maalesef, ortak terimlerin kullanılması amacıyla oluşturulan bu eserler arasında bile terim farklılıklarının olduğu ve konunun çözüme ulaşmadığı görülmektedir.

Cümle türlerinin terimlerinde olduğu gibi tanımları konusunda, bugün birbirinden farklı çeşitli görüşlerin olduğu ve bu konuda pek çok araştırmanın yapıldığı bilinmektedir. Cümle türleri konusunda yapılan tanımlar arasındaki farklılık doğal olarak cümlenin tasnifine de yansımaktadır.

Bu çalışmada, cümle türleri konusunu ele alan çalışmalardaki terim, tanım ve tasnif farklılıkları tespit edilecek ve mevcut sorunlara çözüm önerileri sunulacaktır.

### 1.1.1. Problem Durumu

İnsanlar, daha küçük yaşlardan itibaren sistemli bir eğitime gerek duymadan ana dillerini öğrenebilmektedirler. Bu öğrenme doğal bir şekilde gerçekleşse de yine de iletişimin doğru, etkili olabilmesi ve ana dilinin tam olarak öğrenilebilmesi için dilin kurallarını öğreten dil bilgisine ihtiyaç vardır.

Cümle türleri konusu, dil bilgisi alanındaki pek çok kaynakta mevcuttur. Kaynaklar incelendiğinde terim, tanım ve tasniflerin eserlere göre farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu durum, ana dili öğretiminde ve bu alanın alt disiplinlerinden birini oluşturan dil bilgisi öğretiminde temel sorunlardan biridir.

Ana dili öğretiminin temeli olan dil bilgisi öğretiminde önemli husus, dil bilgisi konularının sunumunu ve öğretimini kolaylaştıracak olan terim, tanım ve tasniflerdir. Terim, tanım ve tasnif, konunun kolay anlaşılmasında ve bilginin zihinde kalıcı hale gelmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Dil bilgisi öğretiminin temelini oluşturan bu kavramlar, öğretim aşamasında farklılaşır ve karmaşıklaşırsa doğal olarak dili ve dilin kurallarını öğretmek zorlaşacaktır.

Cümle türleri ile ilgili sorunlar arasında terim farklılıklarının yanında cümle türlerinin tasnifindeki farklılıklar yer alır. Tasnifler, yazılı kaynakların konuya bakış açılarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu da beraberinde konuların anlaşılmasını engellemektedir; yani bir kaynakta yapısına göre cümle türü basit cümle, birleşik cümle (şartlı birleşik cümle, girişik birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki'li birleşik cümle, ara cümle) şeklinde tasnif edilirken başka bir kaynakta basit cümle, birleşik cümle (iç içe birleşik cümle, şartlı birleşik cümle) olarak tarif edilmektedir. Aynı konunun farklı kaynaklarda farklı biçimlerde sınıflandırılması da konunun öğrenimini zorlaştırmaktadır.

Sınıflandırma sorununun temelini teşkil eden tanımlama farklılıkları da diğer bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar mevcut oldukça

da açık ve anlaşılır bir dil bilgisi öğretiminden bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Konuya cümle türlerinin öğretimi açısından bakmak gerekirse, bu farklılıklar doğrultusunda öğretimin nasıl yapıldığı veya nasıl yapılacağı da cevap bekleyen bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cümle türleri konusundaki terim, tanım ve tasnif farklılıklarından doğan sorunların en başında cümlenin *yargı* problemi gelmektedir. Bazı kaynaklar *yargı* kavramı *yarım* ve *tam yargı* olarak ayrılmakta bazı kaynaklar da *yarım yargı* kavramından hiç bahsetmemektedirler. *Yarım yargıyı* savunan kaynaklar, fiilimsilerin *yarım yargı* bildirdiklerini, bu şekliyle de fiilimsilerle kurulan cümlelerin *birleşik cümle* sınıfına dâhil edilmesi gereğini savunurlarken, bazı kaynaklar *yarım yargı* kavramının varlığını kabul etmeyerek bu cümleleri *basit cümle* sınıfında değerlendirmektedirler.

Diğer bir durum da, cümleyi türlerine göre sınıflandırırken konuların iç içe girmesidir. Örneğin, bir kaynakta *sıralı birleşik cümle* adı altında incelenen bir cümle, başka kaynaklarda *sıralı-bağlı cümle* veya *bağlı cümle* adı altında geçmektedir. Bu şekilde daha pek çok örneği verilebilecek farklılıklar çerçevesinde sağlıklı bir cümle türleri öğretiminden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Kimi kaynakta *tümce* olarak da ele alınan cümlenin tam bir tanımı yapılmadıkça bu problem çözümsüz kalacaktır.

Bu sorunla ilgili olarak GÜLSEVİN ve BOZ (2006: 105-107), “*Dil bilgisi öğretimi de Türkçe öğretiminin sorunlu alanlarından biridir. Sorunun temel kaynaklarından birini, dil bilgisi terminolojisinin henüz bir istikrara kavuşmamış olması oluşturmaktadır. Aynı terim için birden fazla adlandırmanın yapılması (zamir, adıl; edat, ilgeç; belirtme eki, ismin i hâli, akuzatif eki vs.) öğrencilerin zihinlerinde kargaşaya yol açmaktadır. Özellikle yüksek öğretim basamaklarına kadar öğrenim görenler, hangi terimin hangi kelime türü için kullanıldığını tamamen karıştırmaktadırlar. Bu karışıklığa cümlenin öğelerinin tasnif edilişinde de rastlanmaktadır. O hâle gelinmiştir ki lisans öğretiminde bile “Dil bilgisinin Tartışmalı Konuları” adıyla ders açılması normal karşılanacaktır.*” şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Bu sebeplerden dolayı problemimiz olan bu terim, tanım ve tasnif farklılıklarının, kaynaklardan yola çıkılarak örneklerle tespit edilmesi ve değerlendirilip çözüm önerilerinin sunulmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

### **1.1.2. Problem Cümlesi**

Cümle türleri konusunu ele alan eserlerde konuyla ilgili terim, tanım ve tasnif farklılıklarının bulunmasıdır.

#### **1.1.2.1. Alt Problemler**

1. Cümle türleri, basılı kaynaklarda terim, tanım ve tasnif açısından nasıl ele alınmıştır?

2. Cümle türleriyle ilgili en çok hangi terim, tanım ve tasnif kullanılmaktadır?

#### **1.1.2.2. Araştırmanın Amacı**

Araştırmanın amacı, dil bilgisi kitaplarında, basılı öğretim gereçlerinde ve çeşitli kaynaklarda yer alan cümle türleri konusundaki terim, tanım ve tasnif farklılıkların tespit edilmesi ve karşılaşılabilecek sorunlara çözüm önerileri getirilmesidir.

#### **1.1.2.3 Araştırmanın Önemi**

Cümle türleri konusunu ele alan eserlerde, konuyla ilgili terim, tanım ve tasnif farklılıkların tespit edilmesi, cümle öğretimi açısından değerlendirilmesi ve çözüm önerilerinin getirilmesiyle, ileride bu konuyu ele alacak olan akademisyenlerin, dil bilgisi kitabı hazırlayacak olan yazarların ve bu konunun muhatabı olan kimselerin cümle türleri konusunda daha açık, anlaşılır, kendi içinde ve diğer eserlere göre tutarlı eserler oluşturmalarının sağlanması umulmaktadır.

#### **1.1.2.4. Varsayımlar**

Taranan kaynakların Türkiye Türkçesinde bu konuda yazılmış bütün eserleri yansıttığı varsayılmaktadır.

#### **1.1.2.5. Sınırlılıklar**

Araştırma, eserlerdeki Cümle Bilgisi başlığı altındaki, cümle türleri konusuyla sınırlıdır.

## II. BÖLÜM

Cümle türlerine geçmeden önce *cümle*nin terim ve tanım durumuna değinmek gerekir. Cümle, genel olarak kaynaklarda *cümle* olarak yer alsa da kaynakların bir kısmında *tümce* teriminin de tercih edildiği tespit edilmiştir. Kaynaklarda *cümle* terimine daha fazla rastlandığından dolayı incelemede tüm cümle türleri için *cümle* terimi tercih edilmiştir.

Cümle “*Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce.*” (Türkçe Sözlük, 2005) şeklinde açıklanmıştır; yine aynı kaynakta *tümce* teriminin de mevcut olduğu ve açıklamasının “*Cümle.*” olarak yapıldığı görülmüştür. Cümle ile ilgili diğer terimlere bakıldığında cümle kelimesinden yola çıkılarak oluşturulan *cümlecik* teriminin kaynakta yer aldığı, *tümcecik* kelimesinin yer almadığı düşünüldüğünde *cümle* teriminin daha geçerli bir terim olduğu yine ortaya çıkmaktadır.

*Dilbilim ve Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü* (1980)’nde, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (1992)’nde, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* (1989)’nde *cümlecik* terimine rastlanmaz; yine, Dil Derneğinin çıkarmış olduğu *Türkçe Sözlük\** (2005)’te *tümce* tanımlanmış, *cümle* tanımlanmamış; *cümle* maddesinin önüne dil bilgisi terimi olarak yalnızca *cümle* yazılmıştır. Kaynakta *cümle* terimi yabancı kökenli olarak gösterilmektedir. Aynı eserde *tümce* maddesinin altında *tümcecik* terimine rastlanmaz. Yukarıdaki kaynakların bir dil bilgisi terimi olarak kabul etmediği *cümlecik* terimi, bu sözlükte yer bulmuştur. *Cümlecik* terimi madde başı yapıp “*Birleşik tümcelerde temel yargıyı bütünleyen yan tümce.*” olarak tanımlanmıştır. Sonuçta *cümle/tümce* terimlerinin kullanımı konusunda sıkıntı yaşanmaktadır.

Cümle türlerinin sınıflandırma ve değerlendirilmesinde de kaynaklar arasında tam bir birliğin varlığından söz etmek mümkün değildir. Birbirinden farklı sistemlere bağlı hareket noktaları, sınıflandırma ve değerlendirmeler de farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Bu farklılığa cümle türleri arasında *yapısına göre cümle türlerinde* daha sık karşılaşılmaktadır. Cümlelerin yapısını anlatan basit, birleşik, bileşik, girişik, sıralı, bağlam, bağlı, bağımsız gibi tasnif ve

terimler bu konudaki yorum ve değerlendirme kargaşasını gösteren en basit örneklerdir. Bu kargaşanın dil bilgisi öğretiminde ne büyük sıkıntılar yarattığı ve yaratacağı bu alanın uygulayıcıları tarafından çok iyi bilinmekte ve bu farklılıklar doğrultusunda cümle türleri öğretiminin nasıl yapıldığı veya nasıl yapılacağı da çözüm bekleyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada cümle türleri konusu, Muharrem ERGİN ve Leyla KARAHAN ekolü doğrultusunda ele alınmış, farklı görüşler de dikkate alınarak cümle türleri konusundaki terim, tanım ve tasnif farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

## 2.1. YAPISINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF FARKLILIKLARI

Yapısına göre cümle türleri terim, tanım ve tasnif bakımından kaynaklar arasında en çok görüş farklılıklarının olduğu cümle türüdür. Bu cümle türleri içinde özellikle basit ve birleşik cümlelerin *yargı* problemi dikkat çekmektedir. Bazı kaynaklar *yargı* kavramını *yarım* ve *tam yargı* olarak ayrılmakta bazı kaynaklar da *yarım yargı* kavramından hiç bahsetmemektedirler. *Yarım yargıyı* savunan kaynaklar, fiilimsilerin *yarım yargı* bildirdiklerini, bu şekliyle de fiilimsilerle kurulan cümlelerin *birleşik cümle* sınıfına dâhil edilmesi gereğini savunurlarken, bazı kaynaklar *yarım yargı* kavramının varlığını kabul etmeyerek bu cümleleri *basit cümle* sınıfında değerlendirmektedirler. Bu görüş farklılığı, cümle türleri için bir sorundur. Bu ve buna benzer sorunlara ileride bahsedilecektir.

Bu bölümde, her bir cümle türü *tanım durumu*, *terim durumu* ve *tasnif durumu* alt başlıklarıyla ele alınacaktır. Tanım durumunda cümlelerin eserlerde nasıl tanımlandığı, terim durumunda cümle türüyle ilgili eserlerde hangi terimlerin kullanıldığı, tasnif durumunda ise cümle türünün incelenen kaynaklarda nasıl tasnif edildiği tespit edilmeye çalışılacak, ortaya çıkan bilgiler karşılaştırılıp benzerlikler ve farklılıklar *bulgular ve yorumlar* başlığı altında ortaya konulacak ve yorumlanacaktır.

### 2.1.1. Basit Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Basit cümle teriminin de diğer cümle türlerinde olduğu gibi farklı kullanımları görülmektedir. Basit cümle, kaynaklar tarafından *yalın cümle*, *yalın tümce*, *yalınç tümce*, *basit tümce* olarak adlandırılmıştır.

#### Tanım Durumu

Basit cümlelerin tanımı konusunda kaynaklar arasında farklı görüşler mevcuttur.

AKBAYIR (2003: 38-55)'in eserinde *basit cümle* terimi kullanılarak “*Bir tek eylem ya da yargı bildiren cümle.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Bu şehirde Selçuklular döneminden armağan birçok eser var.*

- *Çalışan kazanır.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında, “*Tek bir yargı bildiren cümlelere denir.*” tanımı yapılmış ve basit cümle için aşağıdaki cümleler örnek verilir.

- *Sanat toplum içindir.*
- *Hayalimdeki sis yavaş yavaş dağıldı.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)’nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü *yalın tümce* adını alır ve “*Sözdizimi açısından tek yargı bildiren, çoğunlukla özne+yüklem sıralanışına uygun cümle.*” şeklinde ifade edilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Tarih bir takım inançlara özel görüşlere göre nitelenmez.*
- *Bunun tam tersi doğru geliyor bana.*
- *Aramızda yedi kişilik bir kurul seçtik.*
- *Kavun karpuz kökeninde büyür.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)’nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta *basit cümle* terimiyle, “*Tek yargı bildiren cümlelerdir. Başka bir deyişle tek yüklemlili cümlelerdir.*” tanımı yapılarak aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Babamın elinde bir çanta vardı.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)’nın eserinde *basit cümle* terimi kullanılmış, “*Bir tek yargıdan ibaret ve bir tek yüklemi olan cümledir.*” tanımı yapılmış ve basit cümle *isim cümlesi, fiil cümlesi, sıra değişimleri ve saplama cümle* olmak üzere 4 grupta incelenmiştir. Aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bozarım senin keyfini.*
- *Yarın Turgut arabayı getirecek.*

BESEREK (1991: 48-53)’in eserinde *basit cümle* terimi kullanılmış ve “*Bir cümle içerisinde bir tane fiil veya isim soylu bir kelimeye getirilmiş yardımcı bir fiil cümlelerinin tek bir yüklemine teşkil ediyorsa ve bu cümlede zarf-fiiller, isim-fiiller, sıfat-fiiller ve şart cümlecikleri hiç kurulmamışsa bu basit bir cümledir.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için aşağıdaki dizeler örnek verilir.

- *Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,  
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde *basit cümle* için “*Hiçbir cümleye bağlı olmaksızın kendi başına tam bir anlam ifade edebilen cümlelere basit cümle denir.*” ifadesi yer alır.

- *İlk gençlik yıllarımın büyüğü gecelerinde neler okumamıştım.*
- *Meğer öteki kâhya kadın değil imiş.*

Eserde basit cümle için “*Basit cümle sözü, kelime sayısı az olan cümle anlamına alınmamalıdır. Bunlar bir kelimedenden ibaret olduğu gibi, pek çok kelimedenden de meydana gelebilir. Nitekim aşağıdaki örnek on üç kelimedenden meydana gelen basit bir cümledir.*” denilmiş ve aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Piyer Loti en büyük saltanatların, en büyük ikbal ve ihtişamların avâkibini bütün kalbiyle gösteriyor.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında, “*Tek yüklemden oluşan; tek düşünceyi, duyguyu, yargıyı bildiren cümlelerdir.*” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Çocuk heyecanla annesinin yanına geldi.*
- *Kendisi en seçkin yazarlarımızdandır.*

DİZDAROĞLU (1976: 187-243) basit cümle, *yalın tümce* adını vermiş ve “*Bir tek düşünceyi, bir tek duyguyu yargıya bağlayan ve içinde tümcemsi içtümce, yantümce bulunmayan bağımsız yargılı anlatıma denir.*” tanımını yapmıştır. Eserde “*Basit cümle içinde tümcemsi, içtümce, yantümce yoktur; yapıca kendinden önceki ve sonraki tümcelere bağımlı değildir; tek yargı bildirdiğinden bir temel tümceye dayalıdır.*” şeklinde ifade yer alır. Basit cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek olarak verilir.

- *Geldik.*
- *Öğrenciyim.*
- *Düğüne gittik.*
- *Hasan nereye gitti?*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde *basit cümle* için “İçinde bir tek bağımsız hüküm bulunan cümlelerdir.” tanımı yapılır. Eserde ayrıca basit cümle için “İsim veya fiil cümlesi; kurallı veya devrik cümle; olumlu veya olumsuz cümle; soru veya ünlem cümlesi şeklindedirler. Basit cümlede bir tek hüküm bulunur, basit cümlede tek bir hüküm bulunduğu için bu hükmü bir sonuca bağlayan bir tek yüklem vardır. Bu yüklem de ya bir çekimli fiildir veya ek-fiil ulanmış isim soyundan bir kelimedir. Basit cümlelerin hükmü başka bir cümle veya cümlecikle tamamlanamaz. Basit cümle başka bir cümle veya cümlecğin hükmünü tamamlamaz. Basit cümle, başka bir cümleye veya cümlecğe (,) (;) işaretleriyle yahut bağlaçla bağlanmaz.” ifadesi yer alır ve ardından Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- Okumaz mısınız bu romanı?
- Aman ne cici bebekmiş!
- Niçin gitmiyorsunuz?
- Bedava sirke baldan tatlıdır.

EKER (2003: 342-393)'in eserinde *basit cümle* için “Basit tümce (simple sentence) bir tek çekimli eylemle kurulan yani yalnız bir yüklemi bulunan tümcedir. Yüklem ad ya da eylem olabilir. Basit ad tümcelerinde yüklem, ad soylu bir sözcük/sözcük grubu ile ek eylemden oluşur. Bu tümcelelerin olumsuz şekli değil ya da yok ile yapılır. Sözlü anlatımda, tonlamayla da tümceye olumsuz anlam katılabilir. Özellikle söyleyişte, ek eylem düşebilir. Basit eylem tümcelerinde ise en az bir çekimli eylem ögesi bulunur. Yapısında sıfat eylem, zarf-fiil, ad eylem vb. sözcük grupları bulunan tümceler, kimi araştırmacılar tarafından yargı bildirmediikleri düşüncesiyle basit tümceler olarak kabul edilmektedir.” ifadesi kullanılır.

- Hiçbir zafer, gaye değildir.
- Kuvvet birdir ve o, milletindir.
- Ne mutlu Türk'üm diyene!
- Yurt toprağı, sana her şey feda olsun.
- Yeni bilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.

Cümleleri basit cümleye örnek olarak verilmiştir.

ERTEM ve diğerkleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında *basit cümle* için “*Tek bir yüklemi bulunan, tek bir yargı bildiren cümlelere basit cümle denir.*” tanımı yapılmış. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Bu hazırdu.*
- *Gelen araba dolu geldi.*
- *Binemedik.*
- *Çocuğa hediye aldık.*

GELDİĞİTTİ ve diğerkleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğı liselere hazırlık çalışma kitabında *basit cümle* için “*Tek yargı, tek düşünce ve tek duyguyu bildiren cümleler.*” tanımı verilmiştir. Basit cümleye aşağıdaki cümleler örnek olarak verilmiştir.

- *Yazdıklarına dikkat et.*
- *Bunlar güzel olmuş.*

GENCAN (1979: 121-133)'ın eserinde ise *basit cümle* teriminin yerini *yalınç tümce* terimi alarak “*Yalnız bir tek duyguyu, bir tek düşünceyi, bir ek isteğı, bir tek olayı, bir tek yargıyı anlatan söz dizisine yalınç tümce denir.*” tanımı yer alır. *Yalınç tümce* için “*Başka bir önerme ile tümlenemez; başka bir önermeyi tümlemez; başka bir önermeye bağlanmaz; yani başka bir bağımsız önermeye bir bağlaçla ya da (, ;) gibi imlerden biriyle bağlanmaz.*” özellikleri de sıralanmıştır. Basit cümleye aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ordumuz İzmir yoluna düştü.*
- *İzmir bu yolun üstündedir.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde *basit cümle* için “*Tek hüküm bildiren cümlelerdir.*” tanımı yapılmıştır. GÖKER, yukarıda ismi verilen kaynaklardan farklı olarak basit cümleyle ilgili “*Dilimizde anlatımda büyük bir kolaylık ve canlılık sağlayan sıfat-fiil, zarf-fiil ve ad-fiil grupları pek çok hareketin bir hüküm etrafında toplanmasını sağlarlar. Bu şekillerle meydana getirilen gruplar, yan cümlecik olarak değerlendirilmelidir. Bunlar, belirtme gruplarıdır; bağımsız hüküm taşımazlar yan cümle olarak değil de «yan cümlecik» olarak değerlendirilebilirler. İstanbul'dan gelecek haber gecikince ne yapacağımızı*

şasıırıp kaldık cümlesinde tek hüküm vardır. Bu cümle tek hüküm taşıdığı için de basittir. Bu kitapta çekimsiz fiillerle ifade edilen hareketler bir kelime grubu olarak değerlendirilmiştir.” ifadesini kullanır. GÖKER, yapısına göre cümle çeşitleri konusunda oluşan görüş farklılıklarından birini temsil eder. Konuyla ilgili olarak aşağıdaki örnekler verilir.

- *İnsaniyetin umumi fikri sermayesine, Türkiye’nin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu şeyler ne büyüktür.*
- *Henüz bıyıkları terlemiş dinleyicilerine Türkçeyi doğru yazmayı öğretmekten daha yüksek bir gayesi yoktu.*
- *Bütün ömrünce o kadar çok konuşan, kızan, bağırın, şüphelenen, sızlanan adamın böyle birden bire susması, her şeye sükûnetle katlanması beni hâlâ düşündürür.*

Ayrıca eserde *Bir anlatımda birbirleriyle anlam ilişkisi olan cümleler arka arkaya sıralanabilir. Bu sıralanışta basit cümleler virgülle, noktalı virgülle veya çeşitli bağlama edatlarıyla birbirlerine bağlanabilirler. Bu cümlelere «sıralı cümleler» denir. Yalnız sıralı cümlelerin her biri ayrı bir hüküm taşıdığından bu cümlelerin her birini basit cümle gibi değerlendirmek en uygundur.*” ifadesi kullanılır.

- *Hasedin karnı doymaz, cebi dolmaz, ağrısı dinmez.*

Yukarıdaki cümlede esere göre üç basit cümle ardı ardına sıralanmıştır.

GÜLENSOY (2000: 84)’un eserinde, *yalın tümce* adı altında geçen basit cümle için “*Bir çekimli fiille kurulan cümleye denir. İçinde tek bir olay, düşünce, hüküm bulunan cümledir. Tek yüklemi vardır. Başka bir cümlecği tamamlamaz; başka bir cümlecik tarafından tamamlanmaz.*” tanımı yapılmıştır.

- *Bu yaz Ankara'ya gideceğiz.*
- *Ali her akşam bir elma yer.*
- *Postacı size kitap getirdi.*

Cümleleri verilmiş ve basit cümlelerin özellikleri örnekleriyle beraber sıralanmıştır. Buna göre; *yalın cümleler, yüklemlerine göre isim cümlesi veya fiil cümlesi adlarını alırlar.*

- *Bu gül çok güzel.*

- *Film heyecanlı değil mi?*
- *Hatice, bugün yeni hikâye yazdı.*
- *Bu kitaptan size de göndereceğim.*

Esere göre yukarıdaki cümleler yalın fiil cümleleridir. Bu örneklerin dışında eserde basit cümlelerin devrik ya da kurallı olabileceklerinden de bahsedilmiştir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde *yalın tümce* başlığı altında incelenen cümle için “*Bir tek çekimli eylemle kurulan tümce.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Ali çok kitap okur.*
- *Size bir mektup var.*
- *Bugün hava çok sıcak.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)'in eserinde basit cümle *yalın cümle* terimiyle karşılanmış ve bu cümle türü için “*Bir tek çekimli eylemle kurulan ve içinde bir tek bağımsız yargı bulunan cümle.*” tanımı yapılmıştır.

KARAHAN (1999: 60-68)'in eserinde *basit cümle*, “*Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle, basit cümledir. Türkçede cümleler genellikle "basit" yapıları cümlelerdir.*” cümleleriyle ifade edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Zayıf kollan kirli tunç rengindeydi. Tekrar başını kaldırdı. Gökle denizin birleştiği dumandan çizgiye dikkatle baktı.*
- *Sıcak yaz aylarını geçirmek için deniz kenarlarına, kırlara, tepelere kaçanlar, şimdi birer birer kışlıklarına dönüyorlar.*

Ayrıca eserde “*Basit cümleyi belirleyen, yüklem dışındaki unsurların varlığı ve sayısı değildir. İçinde birçok kelimenin yer aldığı cümleler, tek yüklem taşıdıkları için basit cümlelerdir.*” özelliği de belirtilmiştir.

Eserde içinde fiilimsi olan cümlelerin basit cümle sayılması gerektiğiyle ilgili olarak “*Yapısında zarf fiil, sıfat fiil, isim fiil veya bu tür kelimelerden yapılmış bir kelime grubu bulunan cümleler de basit cümledir; çünkü bu kelime ve kelime grupları yargı bildirmezler.*” ifadesi vardır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilmiştir.

- Rüzgâr, denizin yüzünü pürüzlendirerek küçük savaşlar yaratıyordu.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında “*Bir tek bağımsız yargıyı duyguyu, düşünceyi bildiren cümlelerdir. Yapıca kendinden önceki veya sonraki cümleye bağımlı değildir. Sözcük sayısı önemli değildir; önemli olan yargının tek olmasıdır.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *İçkiye benzer bir şey var bu havalarda.*
- *İnsanların doğa özlemiyle dolu yürekleri doğaya sevgi katar.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde *basit cümle*, “*Tek yargıyı bildiren, içerisinde isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümledir.*” cümlesiyle tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Ali nihayet iş bulmuştu.*
- *İfrat derecede nazik ve sıkılgan, çocuk tavırlı bir adamdı.*

KORKMAZ (2002: 78)'in eserinde *basit cümle*, “*Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı halinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türüdür.*” şeklinde tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilmiştir.

- *Bu yıl ağaçlar erken çiçeklendi.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *basit cümle*: “*Tek bir yargı içeren, içinde yancümlecik ve iç-cümle bulunmayan cümlelere basit cümle denir. Basit cümlelerin yüklemeleri çekimli eylemden, ad soylu sözcükten ya da sözcük öbeğinden oluşur.*” tanımı yapılır ve bu cümle türüne aşağıdaki örnekler verilir.

- *Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar.*
- *Pamuk işçileri sabahın erken saatlerinde yola düşmüşlerdi.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'in eserinde *basit cümle* *yalın tümce* adını almış ve bu cümle türü için “*Tek yargı anlatan ve içinde bir yüklemi bulunan tümceye yalın tümce denir.*” tanımı yapılmıştır. Ayrıca *basit cümle* için “*Yalın tümce tek yargı anlatır ve içinde tek yüklem bulunur; yapıca kendinden önce ya da sonra gelen başka bir tümceyi tamamlamaz ve onun bir ögesi de olmaz. Yalın tümce içinde tümcemsi (eylemsilerden kurulan tümcecik), yan tümce ve*

*iç tümce yoktur; yalın tümceler birbirleriyle virgül, noktalı virgül, üst üste iki nokta ya da bağlaçla bağlanarak bağımlı, bağımsız sıralı tümce oluşturabilirler. Yalın tümcenin yüklemi, ad soylu ya da eylem soylu olabilir, bir yargı bildiren tek sözcükten, ya da birden çok sözcükten yalın tümce olabilir.”* ifadesi yer alır.

- *Gidiyor rastgelmez bir daha tarih eşine.*
- *Mavi maviydi gökyüzü.*
- *Senden seyrediyorum denizlerin en mavisini.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)’ün eserinde “*İçinde tek yargı bulunan tek yüklemli cümlelere basit cümle denir.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Yazdım.*
- *Sinemaya gitti.*
- *Gerçeği konuşmaktan korkmayız.*
- *Dünyada her şey kadının eseridir.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise *basit (yalın) cümle* için “*Bir tek duygu, düşünce, hareket ya da yargı bildiren cümleler.*” tanımı yapılır ve Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?*
- *Bahçenin etrafını dikenli telle çevirdik.*
- *Kumaşın rengini hiç beğenmedi.*

VARDAR (1982)’ın eserinde basit cümle, *yalın tümce* adını alarak “*Tek yüklemli tümce.*” tarifi ile karşılanmıştır.

YILDIZ (1995: 104-120)’ın eserinde *basit cümle* için “*Tek yargılı yani tek yüklemli cümlelere basit cümle denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Doğayı severim.*
- *Şu gençlerin haline bak.*
- *Hoşuma gitti bu söz.*
- *Sanat altın bileziktir.*

Ayrıca eserde basit cümle için “*Basit cümlede tek yargı vardır, dolayısıyla tek yüklem bulunur, yüklem ya bir çekimli fiil veya ek-fiil ulanmış isim soyundan bir sözcük, tamlanan ya da sözcük öbeğidir. Basit cümlelerin hükmü başka bir cümle veya cümlecikle tamamlanamaz ya da başka bir cümle veya cümleciğin hükmünü tamamlamaz. Basit cümle, başka bir cümleye veya cümleciğe (,) (;) işaretleriyle yahut bağlaçla bağlanmaz.*” ifadesi EDİSKUN (1963: 320-388)’un eserinde gördüğümüz ifadeyle paralellik göstermektedir.

### **Tasnif Durumu**

Basit cümlelerin tasnif durumu, yapılarına göre cümleler konusunun sonunda yer alan genel tasnifte açıkça görülmektedir. Bunun dışında ÖZMEN (2001: 111-125), basit cümleleri iki gruba ayırarak, içerisinde fiilimsi bulunmayan basit cümleye *salt basit cümle*, içerisinde fiilimsi bulunan basit cümleye de *girişik basit cümle* demektedir. Bu şekliyle basit cümlelerin tasnifinde diğer kaynakların tasnifine göre bir fark oluşmaktadır.

### 2.1.1.1. Basit Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Basit cümle*, en basit ifadesiyle tek yargılı ve tek yüklemlili bir cümle türüdür. İncelenen kaynaklarda basit cümle için *basit cümle* [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *yalın tümce* [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (SAĞLAM, 1977: 191-180)], *yalınç tümce* [(DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (GENCAN, 1979: 121-133)], *basit tümce* [(EKER, 2003: 342-393)], *basit (yalın) cümle* [(ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *yalın (basit) cümle* [(GÜLENSOY, 2000: 435-439)] gibi farklı terimler kullanılsa da benzer tanımların yapıldığı tespit edilmiştir. *Yalın*, *yalınç* ve *basit* terimlerinin farklılığı basit cümleye özel bir terim sorunu olarak, *tümce* ve *cümle* terimlerinden birinin tercih edilmesi ise bütün cümle türleri için bir terim sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu incelemede, bu cümle türü için en sık kullanılan *basit cümle* terimi kullanılacaktır.

Basit cümle konusundaki en büyük sıkıntıyı *yargı* kavramı oluşturmaktadır. Kaynaklar tarafından [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (EKER, 2003: 342-393), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GENCAN, 1979: 121-133), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240),

KORKMAZ (2002: 78), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] içinde *tek bir yargı bulunan cümleler basit cümle* olarak kabul edilmektedir. Bu noktada kaynakların ortak tanımlara gittikleri doğrudur; fakat fiilimsilerin cümle içine girdiğinde *yargı* sayısında aynı fikirde olmadıkları görülmektedir. Buna göre fiilimsilerin yargı ifade etmediğini kabul eden kaynaklar [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GÖKER, 2001: 63-109), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63)], içinde fiilimsi bulunan cümleleri *basit cümle* olarak kabul ederken, fiilimsileri yarım yargılı olarak kabul eden kaynaklar [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİLGEĞİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (EKER, 2003: 342-393), (GENCAN, 1979: 121-133), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), KORKMAZ (2002: 78), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] içinde fiilimsi bulunan cümleleri *birleşik cümle* olarak kabul etmişlerdir.

İçinde fiilimsi bulunan cümleleri birleşik cümle olarak kabul eden görüşler fiilimsilerin tam bir yargı bildirmediklerini de ifade etmektedirler. Bu görüşe göre fiilimsilerin bulundukları cümleler yarım yargı bildirirler ve cümlede birden fazla yargı bulunduğu için bu cümle türünü birleşik cümle kabul etmek gerekir.

Bu görüşler doğrultusunda en doğru kararın cümlenin temelini oluşturan yargı kavramının anlamının bilinmesiyle verileceği kanısındayız. *Yargı* kelimesi “*Yüklemle bildirilen karar veya düşünce.*” (HATİBOĞLU, 1969) olarak açıklanmaktadır. *Cümle* ise “*Bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı hâlinde anlatan kelime grubu.*” (KORKMAZ, 2003) ifadesiyle tanımlanır.

Bu konuda iki farklı görüşün ortaya çıkmasının nedeni kaynakların bir kısmının konuya *iç (derin) yapı*, bir kısmının ise *dış (yüzey) yapı* bakımından bakmalarıdır. Konuya *iç yapı* bakımından bakan kaynakların [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BANGUOĞLU, 1986: 520-587), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (EKER, 2003: 342-393), (GENCAN, 1979: 121-133), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), KORKMAZ (2002: 78), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] içinde *fiilimsi bulunan cümleleri birleşik cümle* olarak kabul ettikleri görülmektedir. Bu görüşe göre “*Ali eve gelince kitabını sordu.*” cümlesinde iki durum söz konusudur. *Ali eve gelmiş* ve *Ali kitabını sormuştur*. Bu görüşe göre; cümle kurulmadan önce cümleyi kuran kişinin zihninde, diğer bir deyişle *iç yapıda* iki durum meydana gelir.

Bu konuda VARDAR (1982: 76) ve KIRAN (1986: 131), “*Birleşik cümleyi meydana getiren cümlelerin aralarındaki bağlantıyı göz önüne alarak ayrı ayrı incelediğimizde birleşik cümlelerin derin yapısı=iç yapısı (structure profonde)’nu ortaya koymuş oluruz. Cümlelerin dış yapıları olduğu gibi, derin yapıları da bulunmaktadır.*” demektedirler.

VARDAR (1982: 76) ve KIRAN (1986: 131), ayrıca kullanım sahasına çıkan her cümlelerin, bir *dış yapıya (structure de surface)* sahip olduğunu ancak, cümlelerin bildirime elverişli duruma gelebilmesi, onun *derin (iç) yapısındaki cümlelerin, cümleciklerin, kelime gruplarının, zihinde bir düzene göre sıralanmasıyla mümkün olduğunu* söylerler. Bu yönüyle *dış yapı*, kullanım sahasına çıkmış *somut cümleyle*; *iç yapı* ise *dış yapıyı* meydana getiren ve çeşitli şekillerde ifade edilebilen *soyut cümleyle* eş anlamlıdır.

ÖZMEN (2001: 111-125), basit cümle konusunda basit cümlelerin ne olup ne olmadığı konusunda dilcilerin tümünün aynı görüşü paylaşmadığını, bazı kaynakların içerisinde fiilimsi bulunan cümleleri *girişik birleşik cümle* saydığını ve bir duygu veya düşüncüyü tam olarak ifade etmedikleri, şahıs ve kip bildirmediikleri için fiilimsileri cümle saymamak gerektiğini

söylemektedir. ÖZMEN (2001: 111-125),’e göre içerisinde fiilimsi bulunan tek yüklemlı cümle basit cümledir. Fiilimsilerin cümleye kattığı anlatım genişliği ve zenginliğinden dolayı içinde fiilimsi bulunan cümle ile içinde fiilimsi bulunmayan cümlelerin bir tutulmaması gerektiğini savunur. ÖZMEN, “*Karanlık kıyılarına doğru ilerlediğimiz ölüm denizinden sıçrayan köpük serpintileri gibi şakaklarında ilk beyaz saçlar belirmeye başlayan, kırk yaşına basmış okuyuculara soruyor.*” cümlesiyle, “*Harp ve zafer, kolay iş değildir. Dünya savaşı, bunu bütün kavgacı milletlere öğretti.*” cümlesini karşılaştırdığımızda bunu görebileceğimizi belirtir. İçinde fiilimsi bulunan cümleleri birleşik cümle sayma ihtiyacının da bundan doğduğunu iddia eder ve basit cümleleri iki gruba ayırarak, içerisinde fiilimsi bulunmayan basit cümleye *salt basit cümle* içerisinde fiilimsi bulunan basit cümleye de *girişik basit cümle* denilmesi gerektiğini söyler.

Konuya *dış (yüzey) yapı* bakımından bakan kaynaklar, duruma *iç yapı* bakımından bakılmaması ve cümlelerin düşünceyi ortaya koymada araç olarak kabul edilmesi gerektiğini ve cümleyi son şeklini almış haliyle değerlendirilmesi gerektiğini savunurlar.

İçinde fiilimsi bulunan bir temel cümlelerin fiilimsiden dolayı yargı sayısının artması kabul edilemez bir durumdur. Cümle içinde bulunan fiilimsilerin yükleme bağlı bir öge olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Aksi takdirde cümlelerin ögeleri konusunda da bu güne kadar bilinen bilgilerin değişmesi gerekmektedir; çünkü “*Metin hopyaya zıplaya geldi.*” cümlesinde gelme eyleminin nasıl yapıldığıyla ilgili bir açıklama söz konusudur; yani “*Metin hopyayı zıpladı.*” ve “*Metin geldi.*” gibi iki yargının olduğu düşüncesini kabul etmek mümkün değildir. Bu cümleyi kullanan kişinin zihninde oluşan şeyin ne olduğunun değil ne söylediğinin dikkate alınması gerekmektedir. İçinde fiilimsi bulunan cümlelerin birden fazla yargı bildirdiğinin kabul edilmesi durumunda cümlelerin ögelerinden biri olan zarf tümlecinin varlığı tehlikeye düşmektedir. Yukarıdaki cümlede olduğu gibi *hopyaya zıplaya* ifadesi “*Geldi.*” fiilinin zarfı durumundadır. Bunu yargı bildiren bir kelime veya kelime grubu olarak değerlendirirsek zarf tümlecini, cümlelerin ögeleri konusundan çıkarıp fiil veya yüklem türleri konusu içinde

değerlendirmek gerekecektir; çünkü cümlede yargı bildiren tek öge yüklemidir. Bunun dışındaki unsurlar cümlede yargı bildirmeyip yüklemi türlü açılardan tamamlarlar.

Sonuç olarak tüm bu tespitlerden sonra içinde fiilimsi bulunan cümlelerde tek bir yargı bulunmaktadır. Cümlede fiilimsi varsa bunlar yükleme bağlı bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Bunun tersini kabul etmek demek yargıyı tam, yarım, çeyrek gibi ölçülendirmeyi kabul etmek demektir. Yargı ya vardır ya da yoktur. Basit cümle, içinde tek yargı bulunan cümledir ve cümlede bulunan fiilimsiler yapıya etki etmezler.

Basit cümlelerin tasnif durumuna bakıldığında, incelenen kaynaklar arasında genel olarak *yapısına göre cümle türleri* başlığının ilk maddesi olarak mevcut olduğu görülmüştür.

### 2.1.2. Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Birleşik cümle genel olarak *birleşik cümle* terimiyle ele alınsa da kaynakların bir bölümü tarafından *bileşik cümle*, *bileşik tümce*, *birleşik tümce* adlarıyla incelenmektedirler. Aynı durum *birleşik cümle* çeşitlerinde de geçerlidir.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *birleşik cümle* için “*En az iki eylem ya da yargı bildiren cümlelerdir.*” tanımı yapılır ve eserde temel yargı ve yan yargıdan bahsedilir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İnsanın böyle yıkılmışını görmemiştim.*
- *Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz.*
- *ileriye gitmek beklemekten iyidir*
- *Eminim ki sınıfını geçecek.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitapta *birleşik cümle*, “*Birden çok yargı içeren cümlelerdir.*” tanımı yapılır ve birleşik cümle için asıl yargıyı bildiren temel cümle ve ona yardımcı yan cümle ya da cümlelerden oluştuğu belirtilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *En sevdiğim şey kitap okumaktır.*
- *Bir isteğin varsa ona söyle.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü, “*İçinde birden çok yargı bulunan tümcedir.*” tanımı yer alır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Dahası tecrübeler babalara kâr etse bile oğullara miras kalmaz.*
- *Ne denli aykırı düşünürse düşünsün insan gerçek olarak çevresinden ortamından kopamaz.*
- *Kim ne derse desin yanlış hatırlıyoruz Atatürk' ü.*

ATILIM DERSANESİ'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta *birleşik cümle*, “*Birden çok duygu, düşünce bildiren cümlelerdir.*” tanımı yapılmıştır.

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde, “Anlam ve şekli ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle adını veriyoruz.” ifadesi kullanılır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Turhan gelmeyecek çünkü karısı hasta.*
- *Bir yağış daha olursa iyi mahsul bekliyoruz.*

BESEREK (1991: 48-53)'in eserinde birleşik cümle, “Bir cümle içinde birden fazla fiil soylu kelime varsa; yani temel cümlelerin yüklemi dışındaki öğeleri zarf-füller, sıfat-füller, isim-füller ve şartlı çekimlerden kurulmuş yan cümleciklerden meydana geliyorsa bu şekildeki kurulmuş cümleler birleşik cümlelerdir.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki dizeler örnek verilmiştir.

- *Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum,  
Her lahza bir alev gibi hasretti duyduğum.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde birleşik cümle için “Birden ziyade yüklemi bulunan cümlelere birleşik cümle denir.” ifadesi vardır ve Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Hasan koşarak geldi.*
- *Ali bunu işitince sevinecek.*
- *Çalışırsanız başaracaksınız.*

Eserde, *Hasan koşarak* kelime grubunun zihinde tam bir fikir oluşturmadığı; “*Hasan geldi.*” cümlesinin zihinde bir fikir oluşturduğundan bahsedilmiş yan cümle ve temel cümlelerin farkı bu örnek ile anlatılmıştır.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında birleşik cümle için “Bir temel cümle ile temel cümlelerin anlamını tamamlayan yan cümleciklerden oluşur.” ifadesi kullanılır ve örnek verilmeden birleşik cümle türlerine geçilir.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243) birleşik cümle için “Bir temel yargı ile bir ya da birden çok temel yargıdan oluşan içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcemsî, yantümce, içtümce bulunan yargılı anlatıma bileşik tümce denir.” ifadesini kullanır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verir.

- *Bir saatlik bir durmadan sonra Napoli'den ayrılırken insan*

*âdeta vatan hasretine benzer bir acı duyuyor.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde *birleşik cümle* için “İçinde bir tek temel hükümle yeteri kadar yan hüküm bulunan bir cümledir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnekler verilmiştir.

- *Minareyi çalan, kılıfını hazırlar.*
- *Alışmış, kudurmuştan beterdir.*

Bunun yanında birleşik cümleyle ilgili çeşitli özellikler sıralanmıştır.

*Bir yan cümlecğin yüklemi ya bir fiilimsi ya ek-fiil veya isim soyundan bir kelime veya çekimli bir fiil olur.*

- *Ben evde iken, geliniz.*

*Yan cümlecikler (,) (: ) (?) işaretlerinden birini alabilirler.*

- *Minareyi çalan, kılıfını hazırlar.*

*Temel hüküm, yan hükümleri bir sonuca bağlayan dizisi denir. Temel hükme cümle bilgisinde temel cümlecik denir.*

*Bir birleşik cümlede bir tek temel cümlecik bulunur.*

- *Yıkandıktan sonra, çocuğun yüzü biraz açıldı.*

5. *Temel cümlecğin yüklemi ya bir çekimli fiil veya ek-fiil almış isim soyundan bir kelime olur.*

- *İğne olmasaydı şu medeniyet kurulamazdı.*

6. *Yan cümlecikle temel cümlecğin özneleri, aynı veya ayrı olabilirler.*

- *Kuş uçup gitti.*

*Temel cümlecik (.) (?) (!) (: ) işaretlerinden biriyle biter.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde *birleşik cümle* için “Birleşik tümce (compound sentence), temel (asıl, esas) tümce ile temel tümceyi; şart, sebep, dilek, açıklama vb. anlamlarla tamamlayan yan tümce (ler)den oluşur. Birleşik tümcelerde, temel tümceler ana düşünceyi taşır ve esas yargıyı üzerinde bulundurur. Yan tümceler kuruluş bakımından tümce değerindedir ve bir yargı bildirir, ancak bu yargı, temel tümcenin yargısını tamamlayıcı, destekleyici niteliktedir. Türk dilinde şart tümcesinin dışında yardımcı tümce bulunmaz. Çeşitli dillerin yardımcı tümceleri bildirdiklerini, Türkçe son derece zengin bir sıfat-fiil, zarf-fiil vb. yapılarla karşılar. Ancak burada önemli bir sorun da birleşik

*tümcenin farklı araştırmacılarca farklı biçimlerde algılanması ve değerlendirilmesidir.” ifadesi kullanılmış fakat bu konuda örnek verilmeden birleşik cümle türlerine geçilmiştir.*

ERGİN (1977: 686-704)’in eserinde, Türkçede genel olarak basit cümle kullanıldığı az da olsa birleşik cümle kullanıldığından bahsedilir. Birleşik cümle için “*Bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir ve birden fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.*” ifadesi yer alır ve birleşik cümleye örnek verilmez.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)’nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında *birleşik cümle*, “*Sıralı ve bağlı cümlelerden başka, birkaç yargı bildiren, yapıca farklı cümleler de vardır. Bunlar anlamca sıkı sıkıya birbirlerine bağlıdır, biri olmadan diğeri olmaz, ortaya çıkmaz veya söylenmez.*” ifadeleri ile açıklanmıştır.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)’nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında *birleşik cümle*, “*İki ya da daha fazla duygu, düşünce ve yargıyı anlatan cümlelerdir.*” ifadesiyle yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Sandalyeni al buraya gel.*
- *Soğuksu içersen hastalanırsın.*
- *Pencereyi açıp aşağıya baktım.*

GENCAN (1979: 121-133)’in eserinde ise *birleşik cümle* için “*Tümleyen ve tümlenen önermelerden kurulmuş söz dizisine bileşik tümce denir.*” ifadesi kullanılmış. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Kartalın beğenmediğini kargalar kapıştır.*
- *İnsan melek olsaydı, cihan cennet olurdu.*

GÖKER (2001: 63-109)’in eserinde “*Bir asıl cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya daha fazla cümleden meydana gelmiş cümledir. Asıl cümlelerin hükmünü tamamlayan cümleler de bir hüküm bildirirler; bildirdikleri hüküm temel cümlelerin hükmünü tamamlar.*” ifadesi yer alır ve birleşik cümle için örnek verilmez.

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde *birleşik cümle* için “*Birden çok çekimli fiil (eylem) kullanılmış olan cümleye denir. Birleşik cümlede bir veya birkaç iç cümle, ara cümle, yan cümle ile bir temel cümle bulunur. İç, ara ve yan cümleler, temel sayılan esas cümleye bağlanırlar.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Kılıcın yapamadığını, adalet yapar.*
- *Güçlü olan, yenilmeyen yalnız azimdir.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde “*Bir tümcede birden çok çekimli eylem kullanılabilir. Bu tür tümceye birleşik tümce adı verilir.*” tanımı yapılır ve birleşik cümlede yancümle, içcümle ve aracümle temel sayılan ana cümleye bağlanacağı belirtilir. Eserde temel ve yan cümlelere değinilir ve yancümle çeşitli kollara ayrılır. Birleşik tümceye aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bunun içindir ki sanayileşme ön planda tutuluyor.*
- *Gençler bilebilse ihtiyarlar muktedir olabilse dünyanın işleri kolaylıkla düzelir.*
- *Roman ne kadar uzun olursa olsun çekici ise sonuna dek okunur.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)'in eserinde bu cümle türü için *bileşik cümle* terimi kullanılmış ve “*İçinden birden çok çekimli öge bulunan ve buna bağlı olarak birden çok yargı bildiren cümle.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilmiştir.

- *Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı.*

KARAHAN (1999: 60-68)'ın eserinde *birleşik cümle* için “*Birleşik cümle, bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur.*” açıklaması yapılır ve örnek verilmeden birleşik cümle çeşitlerine geçilir.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında *birleşik cümle*, “*Birden çok yargıyı içeren cümle, bir temel yargı ile yan yargı veya yargılardan oluşan cümlelerdir. Asıl yargıyı belirten cümle temel cümledir, temel cümle genellikle sonda bulunur yan yargılar ise temel cümlelerin anlamını tamamlayan cümlecikleridir.*” cümleleriyle ifade edilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Akşamlar uzadıkça korkum artar.*
- *Şiiri okursan çok beğenirsin.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde *birleşik cümle* için “*Bir temel cümle ile onun anlamını tamamlayan en az bir yan cümleden oluşan cümlelerdir.*” tanımı yapılır örnek verilmez.

KORKMAZ (2002: 78)'in eserinde *birleşik cümle* için “*İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, yüklemi çekimli olan ve değişik yapı özelliklerinde sahip bulunan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türü.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Kendileri için değil, kendi hayatında ve kendin için seviyordun.*
- *Eğer seçtiğin devri meselelerinde arasaydın o zaman her şey değişirdi.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *birleşik cümle*, “*İçinde birden çok yargı bulunan ve yargılardan biri temel yargı (temel cümle), diğeri ya da diğerleri yan yargı (yancümlecik) olan cümlelere birleşik cümle denir.*” şeklinde tarif yapılmış ve bu cümle için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Karnı acıkınca bizimle geldi.*
- *Bizimle geleceksen acele et.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'in eserinde, “*Temel yargıyı taşıyan; yan tümce, tümcemsi, iç tümcelerin yargılarının bağlı olduğu temel yargıyı belirten tümceye birleşik tümce denir.*” tanımı yapılır ve birleşik cümlelerde bir tek temel cümle bulunduğu temel cümlelerin yüklemine çekimli bir fiil ya da ad soylu sözcükle kullanılmış ek-fiilin çekimli bir biçimde bulunduğu da belirtilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilir.

- *Biraz heyecanı yatışınca ona sordular.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde “*İçinde birden çok yargı bulunan cümlelere birleşik cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Çalışanı herkes sever.*
- *Arı bal alacak çiçeği bilir.*

- *Akacak kan damarda durmaz.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, “*Birden çok duygu, düşünce veya yargı içeren, temel cümle ile bir ve birden çok yan cümleyi barındıran cümlelerdir.*” tanımı yapılır.

VARDAR (1982:76)'ın eserinde *bileşik tümce* adı altında verilen cümle türü için “*Temel bir tümceyle, onu tümleyen bir ya da daha çok sayıda tümceden oluşan tümce.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilmiştir.

- *Yağmur yağarsa sokağa çıkamayacağız.*

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde *birleşik cümle* için “*Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yargıdan oluşan cümlelere birleşik cümle denir.*” ifadesi kullanılır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Alışverişe çıkacaksan bana da haber ver.*
- *Erkekler takım elbise giyerek sokağa çıkarlardı.*
- *Onlara baktığımızda hayranlık duyuyorduk.*

Eserde ayrıca “*Birleşik cümlelerde tek temel yargı ile yeteri kadar yan yargı bulunur.*” ifadesi de yer almaktadır.

### **Tasnif Durumu**

Birleşik cümle tek başına ele alındığında genel olarak tasnif bakımından yapısına göre cümle türleri içinde basit cümleden sonra ikinci sırayı almaktadır; fakat birleşik cümlelerin türleri bahsinde aynı durum söz konusu değildir.

Birleşik cümle başlığı altında; girişik birleşik, ki’li birleşik, şartlı birleşik, iç içe birleşik bağımsız birleşik, sıralı cümle, bağlı cümle çeşitlerinden bir kısmının veya tamamının alındığı sınıflandırmalar mevcuttur.

### 2.1.2.1. Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Birleşik cümle*, kısaca içinde birden fazla yargının bulunduğu cümle türüdür. Bu incelemede, bu cümle türü için en sık kullanılan *birleşik cümle* terimi kullanılacaktır.

Bu cümle türü için terimler arasında çoğunlukla *birleşik cümle* terimi tercih edilse de az da olsa *birleşik cümle* [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (ERGİN, 1977: 686-704), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *birleşik tümce* [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EKER, 2003: 342-393), (GENCAN, 1979: 121-133), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (SAĞLAM, 1977: 191-180)], *birleşik/bileşik cümle* [(GÜLENSOY, 2000: 435-439)] terimlerinin de kullandığı görülmektedir. Burada mevcut farklılığın *cümle/tümce* terimleri dışında *birleşik/bileşik* terimlerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Cümle/tümce terim farklılığı bütün cümle türlerinin ortak terim farklılığıdır. Konuya basit cümle konusunda değinildiği için bu bölümde bu cümle türünün esas terim farklılığı olan *birleşik/bileşik* kavramlarına yer verilecektir.

Birleşik/bileşik terimlerinden en sık kullanılanı *birleşik* terimi olmasına karşın *bileşik* terimini kullanan kaynakların sayısı da az değildir.

Birleşik/bileşik cümlede, *birleşik kelime* ve *birleşik fiil* terimlerinde olduğu gibi birden fazla ögenin bir araya gelmesi durumu söz konusudur. Türkçe Sözlük (2005)'te *birleşik* kelimesi “*Bir araya gelmiş, birleşmiş olan, müttehit.*”, *bileşik* kelimesi “*1. Birleşerek oluşmuş, basit olmayan, mürekkep. 2. Kimyasal tepkimeler sonucu iki veya daha çok*

*elementten oluşan ve bunlardan bağımsız fiziksel, kimyasal nitelikler gösteren (madde), 3. İsim, ses ve görüntünün birlikte yer aldığı film parçası.”* olarak tanımlanır. Buna göre *birleşik* kelimesinin durumu *bileşik* kelimesinden daha açık ve sade bir şekilde ifade ettiği görülmektedir.

Birleşik cümlelerin tanımı konusunda incelenen kaynaklar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Birleşik cümle genel ifadesiyle, birden fazla yargı ifade eden cümledir. Tanım konusunda bir sorun yoktur; fakat bu cümle türünde *temel cümleye* yardımcı olarak nitelendirilen *yan cümlelerin* fiilimsilerle kurulanlarının da bir yargı bildirip bildirmediği ve cümleyi birleşik cümle haline getirip getirmediği önemli bir sorundur.

Bu konuda DEMİR ve YILMAZ (2003), “*Cümlelerin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütlerden birisi cümlelerin yapısıdır. Yapısına göre cümleler sorunu sözdiziminin epeyce tartışmalı konuları arasındadır. Farklı adlandırılrsa da genel olarak kabul gören bir ayrıma göre Türkçe bir cümle basit veya birleşik olabilir. Bir yüklemi bulunan ve içinde fiilimsi yer almayan “Okula gidiyorum.” veya “Ali asker.” gibi cümlelerin basit cümleler oldukları konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Aynı şekilde “Gelse gideriz.” ve “Biliyorum ki gelecek.” gibi cümlelerin de sırasıyla şartlı ve ki’li birleşik cümleler, “Akşama kadar uğraşmış ama kitabı bitirmemiştik.” cümlesinin ise sıralı cümle olduğu görüşü de adlandırma farklarına rağmen genel olarak kabul edilmektedir. Birleşik cümle konusunda ise durum karışıktır. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eki almış fiillerin bağımlı cümle mi kurdukları yoksa sadece bir cümle ögesi mi oldukları konusu Türkçe kaynaklarda tartışmalıdır.*” demişlerdir.

SAVRAN (1999: 325-330), birleşik cümlelerin temel sorunu olan yargı, yarım yargı konusunda *fiilimsilerin yargı bildirmeyen ögeler* olduğunu belirterek içinde fiilimsi bulunan cümleleri *basit cümle* olarak kabul etmiştir.

KARAHAN (1995: 19-24), “*Dil biliminde cümlelerin zihindeki yapısı iç yapı derin yapı söz ve yazıdaki yapısı da dış yapı yüzey veya yüzeysel yapı terimleriyle ifade edilmektedir. Söz ve yazıdaki her cümle*

*zihinde teşekkül eden cümle veya cümlelerin aynen veya dönüşümler yoluyla yüzey yapıya; yani dış yapıya yansımış şeklidir. Dönüşüm belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşir.”* ifadesinin yanında *dış yapının iç yapıdaki anlamın ifade ediş şekli olduğunu, zihinde üretilen ham maddenin yani çekirdek cümlelerin şekli ve sayısı ne olursa olsun bir dil için karakteristik olan ve onu başka dillerden ayıran bir ham maddenin söz veya yazıya yansıtılmış şekli olduğu bundan dolayı da cümlelerin yapı bakımından değerlendirildiğinde iç yapısının değil dış yapısının esas alınması gerektiğini belirtmiştir.* Yapı konusundan sonra yargı konusuna da değinen KARAHAN, cümle kavramının yargı kavramı ile aynı olduğunu ve fiilimsilerin isim, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farkı olmadığını belirtmiştir. KARAHAN, “*Sıcak havalar herkesi bunalttı.*” cümlesiyle “*Isınan havalar herkesi bunalttı.*” cümlesini kıyaslamış ve *ısınan* kelimesiyle *sıcak* kelimesinin görev bakımından hiçbir farkının olmadığını göstermiştir.

ERTEN (2007: 599-604), fiilimsi gruplarının, yargı ifade etmek bakımında tek fiilimsilerden farklı olduğunu, bir temel cümle içinde şahsa ve zamana bağlı olmasa bile bir işin, oluşun vuku bulduğunu gösterdiğini görmezlikten gelemeyeceğimizi ve fiilimsi gruplarının temel cümle içinde ikinci bir yargı oluşturdıkları için bu tür cümleleri fiilimsi grubu veya gruplarının türüne ve sayısına bakmaksızın birleşik cümle olarak kabul etmenin mümkün olabileceğini söyler.

ZÜLFİKAR (1995: 644-648), fiilimsilerin cümle (cümlemsi) olarak değerlendirilmesinin ve birleşik cümle türü olarak gösterilmesinin Türkiye Türkçesinin yapısına uygun olmadığını, yüklem olmayan, çekimli fiil tanımına uymayan bu biçimbirimlerin bir birleşik cümle yan cümlesi olmasının mümkün olmayacağını belirtir. ZÜLFİKAR, “*Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan cümlelere yan cümle denemez, dolayısıyla bu yapılar birleşik cümle diye gösterilemez.*” der.

Daha evvel isimleri basit cümle konusunda da belirtilen *içinde fiilimsi bulunan cümleleri basit cümle olarak kabul etmeyen görüşlerin*; ANAFEN

DERSANESİ (2003: 270-276), ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82), BANGUOĞLU (1986: 520-586), BESEREK (1991: 48-53), BİLGEGİL (1982: 52-123), BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120), DİZDAROĞLU (1976: 187-243), EDİSKUN (1963: 320-388), EKER (2003: 342-393), GENCAN (1979: 121-133), GÜLENSOY (2000: 435-439), KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196), KESKİN (2003: 217-240), KORKMAZ (2002: 78), ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169), TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362) gibi isimlerden, *içinde fiilimsi bulunan cümleleri basit cümle kabul eden görüşlerin*; AKBAYIR (2003: 38-55), ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84), GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114), GÖKER (2001: 63-109), HATİBOĞLU (1982: 142-181), KARAHAN (1999: 60-68), SAĞLAM (1977: 191-180), ŞENTÜRK (1998: 57-63) gibi isimlerden oluşması konuya yaklaşımın ne kadar farklı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

TULUM (1990: 194), Türkçenin Hint-Avrupa dilleri ile mukayesesinde görülen temel ayrılıklardan birinin unsurların sıralanışındaki farklılık olduğunu göz önüne alarak, bu dillerde yan cümlelerle teşkil edilen birleşik cümlelerin, cümleler arası ilişkiler esas alındığında, Türkçede bir başka yolla, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarıyla teşkil edilmiş birleşik cümlelerle karşılanmış olmasını tabii bir yapı hususiyeti olarak kabul etmektedir.

KORKMAZ (2002: 78), ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ile kurulan kelime gruplarının yer aldığı cümlelerin, dil bilgisi kaynaklarımızın pek çoğunda birleşik veya girişik cümle olarak gösterilmiş olmasını Batı'nın dil bilgisi kalıplarından etkilenme olarak görmektedir; çünkü Batı'nın dil bilgisi kalıplarında “*Dün gelen kitapları yarın size göndereceğiz.*” gibi bir cümlenin Almanca, Fransızca veya bir İngilizcede: “*Kitapları size göndereceğiz (ki) o kitaplar bize dün geldi.*” biçiminde bir temel cümle ile ona ki (ki o) zamiri ile bağlanmış bir yardımcı cümle kalıbına sokulduğu, bu sebepten dolayı yardımcı cümlenin de temel cümle gibi bir yargı bildirdiği açıklanır.

KORKMAZ (2002: 78), cümlelerde yer alan fiilimsilerden ad-fiillerin, fiile ad veya özne göreviyle, sıfat-fiillerin bir ada sıfat göreviyle; zarf-fiillerin de fiile birer zarf göreviyle bağlandıklarını ve hiçbirisinde yargı bulunmadığını belirtmiştir. Bu düşüncesini ispatlamak için de “*Soğuk insanı iyice*

*uyuşturuyor*” ve “*Üşümek insanı iyice uyuşturuyor.*” cümlelerini vererek bu cümlelerden *üşümek* kelimesinin bir ad-fiil olduğunu, cümlede özne görevi üstlendiğini ve yargı ifade etmediğini belirtir. Aynı durumun sıfat-fiil ve zarf-fiil olan sözcüklerde de geçerli olduğunu bundan dolayı, içinde fiilimsi bulunan cümleleri basit cümle olarak kabul etmek gerektiğini bildirir. Sonuç olarak, bu tür cümleler değerlendirilirken dil bilgisi öğelerini yalnız *şekil yönünden* değil, aynı zamanda *işlev yönünden* de değerlendirmek gerektiğini belirtir.

Birleşik cümlelerin tasnif konusunda da kaynaklar arasında görüş farklılığının olduğu tespit edilmiştir. Birleşik cümle tek başına ele alındığında genel olarak tasnif bakımından yapısına göre cümle türleri içinde basit cümleden sonra ikinci sırayı almaktadır; fakat birleşik cümlelerin türleri bahsinde aynı durum söz konusu değildir.

Birleşik cümle başlığı altında, *girişik birleşik cümle*, *ki’li birleşik cümle*, *şartlı birleşik cümle*, *iç içe birleşik cümle*, *bağımsız birleşik cümle*, *sıralı cümle*, *bağlı cümle* çeşitlerinden bir kısmının veya tamamının alındığı sınıflandırmalar mevcuttur.

Sonuç olarak üzerinde en çok durulan, en çok tartışılan ve farklı görüşlerin çok olduğu bu cümle türü için *birleşik cümle* terimi kullanılmalı, bu cümle türünün içine dâhil edilen fiilimsilerin cümlelerin yapısını etkilemediği düşüncesi kabul edilmeli, *birleşik* ve *cümle* kavramlarından yola çıkılarak “*Yargı bildiren en az iki cümlelerin biraraya gelmesiyle oluşan bir cümle türü.*” yaklaşımı benimsenmelidir.

### 2.1.1. Şartlı Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Şartlı birleşik cümlelerin adlandırılmasında, bu konu üzerine eser vermiş kişiler arasında tam birlik sağlanmadığı, incelenen kaynaklarda *koşullu (şart) birleşik cümle, şart (koşullu) birleşik cümle, koşullu birleşik cümle, şartlı cümleler, şart bileşik cümleleri, şartlı birleşik cümleler, koşul cümle, şartlı birleşik tümce, şart cümlesi, şartlı yan cümle, koşul tümcesi* gibi farklı terimlerin ortaya çıkması durumu yeterince ortaya koymaktadır. Bu terimlerden en sık kullanılanı *şartlı birleşik cümle*dir.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'in eserinde *koşullu birleşik cümle* başlığı altında sadece örneklere yer verilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilir.

- *Havaya bakarsam havayı alırım, toprağa bakarsam dua alırım.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitapta *şartlı birleşik cümle* adı altında “Yüklemle yapılan işin koşula bağlandığı cümle.” tanımı yapılır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek gösterilir.

- *Tanıdığın varsa buraya çabuk alışırsın.*
- *Bakarsan bağ bakmazsan dağ olur.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü, *dilek ve koşul bildiren yantümceler* başlığı altında incelenmiş ve “*Kimi birleşik tümcelerde yantümcenin yüklemi dilek-koşul kipiyle ya da koşul birleşik zamanla çekime girmiş sözcüklerden oluşmuştur bu birleşik tümcelerde temel tümcenin verdiği kavram genellikle bir koşula bağlanır kimi kez de yantümcenin dilek, istek veya buyruk bildirdiği olur.*” ifadesiyle karşılanır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Kutu bir taşra lisesinde olsa ok gibi yerinden fırlar, kendisiyle dalga geçmeye kalkanı bulur, sille tokat tekme dışarı atardı.*

- *Onun yerine kapıya başkasını getirsek bu yeni gelen orada geçici olarak mı kalacak?*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitabında *şart (koşullu) birleşik cümle* adı altında “*Yan cümlesi dilek-şart kipiyle kurulmuş olup diğer cümlelerin koşuludur.*” tanımı ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek gösterilmiştir.

- *Ev güzelse satın alırım.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde bu cümle türü *şart cümlesi* terimiyle ele alınmıştır. Eserde *şart cümlesi* için “*Bir başcümleyle bağımlı yargı niteliğinde şart kiplerinden bir dış cümleden meydana gelen birleşik cümleye tümlene şart cümlesi denir ve bu farazi bir anlatış ifade eder.*” ifadesi yer alır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Biraz da kredi bulsam işe gireceğim.*
- *Yarın ava gidecekseniz erken yatmalısınız.*
- *Öyle olaydı hep sevinirdik.*

*Şart cümlesi olağan şart cümlesi ve olmayası şart cümlesi* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Olağan *şart cümlesi* için:

- *Dayım dönmüşse size telefon ederim.*
- “*Alacaksak fiyat iyidir.*” örnekleri, *olmayası şart cümlesi* için aşağıdaki cümleler verilmiştir.
- *Dokunsam ağlayacak.*
- *Sorsaymışız yer varmış.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde *şartlı birleşik cümle* için “*Temel cümledeki kavramın vukuu, yan cümlecikteki kavramın vukuuna bağlı olan cümlelerdir.*” tanım yapılmıştır. BİLGEGİL'e göre *şart* anlamını *yan cümlecik* taşır ve *yan cümlecik*in görevi *ceza cümlesi* adı verilen temel cümlecik<sup>in</sup> anlamını sınırlandırmaktır. Eserde *şartlı birleşik cümlelerin* kuruluşuyla ilgili de dört madde sıralanır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Derse çalışırsanız sınıfı geçersiniz.*
- *Ali Bey şiddetli surette hasta olmadıkça hekim yüzü görmez.*
- *Dersinize çalışaydınız bu duruma düşmezdiniz.*

- *Rıfka Bey'e mektup gönderemedimse de kusurumu af buyursun.*
- *Ankara'ya gelemeseydiniz bu imkânlardan faydalanamazdınız.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında “*Koşullu bileşik cümle adını alan bu cümle türü için yan cümlecisi –sa, -se şart kipiyle çekimlenmiş olup, temel cümleye şart koşuluyla bağlı olan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sınıfı geçersen araba alacağım.*
- *Dürüst olursan seni affederim.*

DENY (1941: 1213-1218) şartlı birleşik cümleyi *olağan şart cümlesi ve olmayası (gerçek olmayan) şart cümlesi* olarak ikiye ayırmakta, olağan şart cümlesi için “*Mütekellim olan zat, kendisince yapılabilir veya yapılamaz görünen, farz ve tahmine dayanan, şüpheli ve olması istenilen veya istenilmeyen bir şey olduğunu bildirmeksizin sadece objektif bir şart koşar. Bir A (başlam) hadisesi husule gelirse, B (sonlam) hadisesinin de olacağını bildirmekle iktifa eder. Bu tür cümlelerde gerçek bir şart manasının yanında tahmin, istek ve farz ediş manaları da ifade edilebilmekte, ifadede farz, tahmin veya istek manasının kuvvetli olup olmadığı konu bütünlüğü içerisinde anlaşılabilir.*” demektedir. Olağan şart cümlesine “*Meselâ güneşe karşı bir kimse yürüyüp gitse, bu emri tecrübe ve imtihân ile tasdik ider; Meselâ bir yerde bir gün öyle zamânı ibtidâ itse, irtesi bir sâ'at sonra başlar.*” cümlelerin için *olmayası (gerçek olmayan) şart cümlesi* için “*Birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümlelerinin bir kısmında yardımcı cümlede ileri sürülen şartın gerçekleşmemesi sebebiyle ana cümledeki hükmün de gerçekleşmediği veya gerçekleşemez olduğu görülür. Bu tür cümlelere olmayası (gerçek olmayan) şart cümleleri denilmektedir.*” tanımı yapılır ve “*Lâkin Kontarnus ve diğerleri Ayın bu durumu hakkında üç kuvvet tespit etmiş ve şöyle demiştir. "Eğer bu tesir iki hususla sınırlı olsa, ayın gökte görüldüğü ve ufkun altına indiği (görünmediği) zamanlarda med olmaması gerekirdi; zira ışınları denize ulaşmamaktadır."* cümlesi örnek verilir.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243) *koşul tümcesi* cümlesi için “*Yantümcesi dilek ya da koşul kipinden oluşan tümceye koşul tümcesi denir.*”

ifadesini kullanır. EDİSKUN ve BİLGEGİL gibi DİZDAROĞLU'na göre de “Şart anlamını yan cümlecik taşır ve yan cümlecğin görevi ceza cümlesi adı verilen temel cümlecğin anlamını sınırlandırır. Koşul kipindeki eylemler diğer kiplerde olduğu gibi yargı bildirmez. Cümlelerin sonunda gelirlse bağımsızlaşıp dilek bildirirler.”

Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek vermiştir.

- *Kardeşim gitse de gitmese de ben sizinle geleceğim.*
- *Parası olsa olsa bir yıl yeter.*
- *Hani bu körpeyi düşünüyorsan bana bırak.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde *şart birleşik cümleleri* adını verdiği cümle türü için “Yan cümlecği kendinden sonraki bir cümlecğin şartı, sebebi, tahmini olan birleşik cümleye *şart birleşik cümle* denir.” tanımı yapılmıştır.

EDİSKUN'a göre: “Şart sebep, tahmin bildiren cümlecik başlama yahut şart cümlecği; şart, sebep veya tahminin sonucu olan cümlecik ceza yahut sonuç cümlecğidir.” Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *İsterse oğlu da olurum.*
- *İşin yoksa şahit ol, paran yoksa kefil ol.*

Eserde *bari keşke, ya, eğer, şayet* gibi edatların veya bağlaçların şart cümleciklerine çeşitli anlamlar kazandırdığından bahsedilir.

EKER (2003: 342-393)'in eserinde *şartlı birleşik tümce* adıyla, “Yüklemi dilek-şart kipinde olan bir yardımcı tümce ile bir ana tümceden meydana gelen tümcedir.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tamam bir hayat malik olamaz.*
- *Artık demir almak günü gelmişse zamandan meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.*

EMRE (1988: 105-180) eserinde, “İki eylemin birbirine türlü ilgilerle bağlanmasını belirtmek için birinci fiil –sa/-se şeklinde kullanılarak cümle dizileri kurulur.” tanımı yapılmış. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Arabanız ineğe çarparsa etrafınızda hemen bir halk yığıntısı görürsünüz.*
- *Beni böyle görürsen çok hata etmiş olursun.*

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde *şartlı birleşik cümle* için “*Türkçenin aslî birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır.*” ifadesi yer alır. ERGİN, “*Şart kipi bütün fil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu sebepten dolayı da tek başına cümle kuramazlar. Şart cümleleri esas cümleyi tamamlayan yardımcı unsurlardır. Cümle ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman bir cümle olabilir.*” demektedir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Dizinde ağlasam.*
- *Otursana.*
- *Hava güzel olursa biz yarın gezmeğe gideceğiz.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında *şartlı birleşik cümle* için “*Birinci cümlesi şart kipinde, ikinci veya diğer cümleleri şartın dışındaki bir kipte bulunan cümlelere şartlı birleşik cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilir.

- *Kavgasız gidiyorlarsa sen bu insanları çeviremezsin dolayısıyla ben de onları suçlayıp hapse atamam.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde *şart cümlesi*, “*Asıl cümlelerin bildirdiği olma veya yapmayı bir şarta, bir sebebe bağlar. Şart cümlesi, asıl cümleden önce gelir.*” ifadesi yer alır.

GÖKER'e göre *şart cümlesi* asıl cümlelerin öznesi, nesnesi, tümleci olabileceği gibi cümle bağımsız da değerlendirilebilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Nasıl insanı öldürmek cinayetse, ağaç kesmek de işte öyle bir suçtur.*
- *Okuldan erken çıkarsak buluşuruz.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde *şartlı birleşik cümle*ye *şartlı yan cümle* adını vermiş ve bu cümle için “*Birleşik cümlelerde şart kavramı*

veren yan cümledir.” ifadesini kullanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Arı gibi çalışırsa mutlaka başarır.*
- *Hava güzel olursa göle gideceğiz.*
- *İyi ve doğru yazarsa birinci seçilir.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)’nin eserinde bu cümle türüne *koşullu yan tümce* adını almaktadır. Buna göre “*Birleşik tümcelerde koşul birleşik eylemiyle kurulan ve temel tümcedeki anlamı koşullu olarak tamamlayan yantümceye koşullu yantümce denir.*” tanımı yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Gençlikte çalışırsa yaşlılıkta rahat edilir.*
- *İşçi geldiyse işine devam etsin.*
- *Hava güzel olsaydı gezmeye gidilirdi.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)’in eserinde bu cümle türü için *şartlı bileşik cümle* terimi kullanılmış “*Yüklemi koşul kipinde olan yan cümle.*” tanımı yapılmıştır.

KARAHAN (1999: 60-68)’in eserinde *şartlı birleşik cümle* olarak geçen bu cümle türü için “*Bir cümlelerin bir şart cümlesiyle tamamlandığı cümledir.*” tanımı verilmiştir. Karahan’a göre de şart cümlesi yüklem zarfı durumundadır. Bu cümle türüne aşağıdaki dizeler verilmiştir.

- *Havaya bakarsam hava alırım,*  
*Toprağa bakarsam dua alırım,*  
*Topraktan ayrılısam nerede kalırım?*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında *koşul cümlesi* adı altında ele alınan cümle türü, “*Yan cümlesi koşul kipinden oluşan cümledir.*” tarifi yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Konuyu bilsem sana yardım ederim.*
- *Beni dinlersen konuyu anlarsın.*

KESKİN (2003: 217-240)’in eserinde *şartlı birleşik cümle* olarak yer alan cümle türü için “*Bir temel cümle ile onun şartı olan bir başka cümlelerin birleşmesiyle oluşan cümlelerdir.*” tanımı verilmiştir. KESKİN (2003: 217-

240)’e göre şart cümlesi tek başına yargı bildirmez, temel cümlelerin şart, zaman, sebep ve benzetme yönleri bakımından tamamlar ve zarf görevindedirler. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çalışırsan kazanırsın.*
- *Ağlasam sesimi duyar mısınız?*
- *Âlem nimetlerle dolu bir bağ olsa fare ve yılan yine toprak ver.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)’nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *koşullu birleşik cümle* adı altında verilen bu cümle türü için “*Yan cümlecüğün yüklemi koşul kipiyle çekimlenmiş birleşik cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Mektubumu okusa onu ne kadar çok sevdiğimi anlar.*
- *Çok parası varsa yoksullara yardım etsin.*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde *koşullu birleşik tümce* başlığı altında verilen bu cümle türü için “*Yan tümcesi koşullu tümceden oluşan birleşik tümceye koşullu birleşik tümce adı verilir.*” ifadesi kullanılmıştır. SAĞLAM’a göre bir cümlede aynı türden tek koşullu yan tümce bulunur. Bazı durumlarda da koşullu yantümcenin yüklemi koşulla birlikte emir ya da istek çekimiyle ikileme kurar. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ne kadar hızlı gidersem gideyim ona ulaşamam.*
- *Gençlikte çalışılırsa ihtiyarlukta rahat edilir.*
- *Eğer Arap çıkar gelirse çiftiye iki el boşalt.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, *Şartlı bileşik cümle* için “*Yan cümlecüğün temel cümleye şart koşulduğu cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve “*Yan cümlelerin yüklemine daima –sa, -se şart kipi bulunmalıdır*” uyarısı eklenmiştir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Filmi beğenirsem seni de götürürüm.*
- *Sınava iyi hazırlanmışsa kazanır.*

VARDAR (1982: 76)’ın eserinde *koşul tümcesi* adı altında “*Koşul kavramı içeren ve yüklemi –sa, -se eki alan tümcedir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek gösterilmiştir.

- *Unutmazsa gelecek.*

### **Tasnif Durumu**

İncelenen kaynaklarda -bu cümle türünü ele almayanlar dışında- şartlı birleşik cümleyi - BANGUOĞLU dışında- farklı tasnif eden kaynak tespit edilmemiştir. Eserlerde şartlı birleşik cümle, birleşik cümle başlığının bir alt başlığı olarak yer almaktadır.

### 2.1.3.1. Şartlı Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Şartlı birleşik cümle*, en basit ifadesiyle şart ifade eden ve birden fazla yargı bildiren cümledir.

Şart kip eki olan –sA/-sE ekine, –sAr/-sEr şekliyle Orhun Yazıtlarında da rastlanmaktadır. Orhun Yazıtlarında “*Kültigin yok erser kop ölteci ertigiz.*” (Kültigin olmasaydı hep ölürdünüz.) ve “*Közde yaş kelser... Köngülde sığı kelser yandru sakıntım, katıgdı sakıntım.*” (Gözümden yaş gelseydi... Yüreğimden yas gelseydi uzun uzadı kederlendim, pek katı kederlendim.) gibi cümle örneklerine rastlanmıştır (EMRE, 1988: 105-180).

“*Kaşgarlı Mahmud’un Divanı’nda (XI. yüzyılda) sar/ser’den “r” düşmüş, sa/se kalmıştır. Misaller. “atası açığ almla yise oğlu tişi kamar” (Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır.) ve “kiçik bulup yağını yirgü emes edgermedip kodsı anı ilni kunar” (Düşmanı küçümseyip meydan okumak caiz değildir; onu mühimsemeyip bırakırsan memleketi soyar.)*” (EMRE, 1988: 105-180).

Şartlı birleşik cümleyle ilgili sorunlar, şart ifade eden yardımcı cümlelerin her zaman şart bildirip bildirmediğinin her kaynakta açıklanmaması, kaynaklarda bu yardımcı cümlelerin cümlede bir öge olarak yer alabileceğine değinilmemesi ve bu cümle türü için farklı terimlerin tercih edilmesi şeklinde sıralanabilir. Bunun dışında şartlı birleşik cümlede yardımcı cümle olarak değerlendirilen yapının yargı bildirip bildirmediği de sorun olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü bu yapının yargı bildirmemesi durumunda bu cümle *birleşiklik* durumundan çıkacaktır.

Şartlı birleşik cümle, genel olarak şart ifade eden yardımcı cümleden ve bu yardımcı cümlelerin bağlı olduğu temel (ana) cümleden oluşmaktadır. Kaynaklarda bu bakış açısı yaygındır; fakat kaynaklarda bu cümle türünde şart ifade eden cümlelerin kimi zaman şart ifadesinin dışında başka anlamlar ifade ettiği gözden kaçırılmış ve eksik bilgiler verilmiştir. “{-sA} morfemiyle teşkil edilen yardımcı cümleleri en yaygın ifade hususiyetlerinden yola çıkarak “*şart cümleleri*” olarak isimlendirmek, yeterli olmamaktadır. Elbette, yine bu isim

*altında diğer ifade hususiyetlerinden de dil bilgisi öğretiminde bahsedilmelidir.” (DEVELİ, 1995: 115-152).*

Şartlı birleşik cümlesinin temeli olan *şart* ifadesi *tasarlama kiplerinden* biri olan *dilek-şart kipi*nden ortaya çıkmıştır. Tasarlama kiplerinden biri olan *şart kipi*, adını en belirgin özelliğinden almıştır. Yani *şart kipi* ağırlıklı olarak *şart* anlamı ifade etmekte ve aynı zamanda da başka anlamlarda da kullanılmaktadır. “*Gramer kitaplarımızda bu kipler en kuvvetli fonksiyonlarıyla isimlendirilmişlerdir. Hâlbuki bu kip teşkil eden morfepler hem tarihî devre metinlerinde hem de çağdaş şivelerde değişik fonksiyonlarla kullanılabilmektedir. Bu morfepleri teşkil ettikleri cümlelerin tek tek incelenmesiyle Türkçenin cümle yapısı ve ifade imkânları ortaya konmuş olacaktır.*” (DEVELİ, 1995: 115-152).

DİZDAROĞLU (1979: 68-404)’nda, *şart* cümlesinin, *şart* veya *dilek* kiplerinden biriyle kurulabileceğinden bahsedilir. Bu cümleye göre *şart* cümlesine, *dilek* kiplerinden gereklilik, istek ve emir kipleri de dâhil olmaktadır. Bu tanıma rağmen *şart kipi* dışında diğer kiplerle kurulan cümlelere kaynakta yer verilmemiştir.

Şartlı birleşik cümlelerin ele alındığı diğer kaynaklara bakıldığında *şart kipiyle çekimlenmiş yan cümlesi olan* ifadesi kullanılır ve *dilek* ifadesine, *şart kipiyle* kurulmuş cümlelerin anlamının *dilek* anlamı kazanması durumunda rastlanır.

Bazı kaynaklarda [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (DENY, 1941: 1213-1218), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (ERGİN, 1977: 686-704), (GÖKER, 2001: 63-109), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KESKİN, 2003: 217-240), (SAĞLAM, 1977: 191-180)] bu cümle türünün sadece *şart* anlamı taşımadığından bahsedilir. Bu cümle için “*Kimi birleşik tümcelerde yantümecenin yüklemi dilek-koşul kipiyle ya da koşul birleşik zamanla çekime girmiş sözcüklerden oluşmuştur. Bu birleşik tümcelerde temel tümcenin verdiği kavram genellikle bir koşula bağlanır, kimi kez de yantümecenin dilek, istek veya buyruk bildirdiği olur.*” ifadesi yer alır. Bazı kaynaklarda [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM

DERSANESİ, 1963: 320-388), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (HENGİRMEN, 1999: 352-364), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (VARDAR, 1982: 76)] da bu konudan bahsedilmez.

Şart cümlesinin yargı bildirip bildirmediği konusunda da kaynaklar arasında çelişkili ifadeler yer almaktadır. KARAHAN (1999: 61)'a göre şart cümlesi yüklem zarfı durumundadır. Bu değerlendirmeye rağmen kaynaktaki bu cümle türü birleşik cümleler konusu içinde değerlendirilmiştir. Eğer yardımcı cümle temel cümlede sadece zarfı yani bir tümleci durumunda ise yardımcı cümlede yargı bildirmediği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Konuya KESKİN (2003: 217-240) de aynı şekilde bakmaktadır. Hatta KESKİN, “*Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez, temel cümleyi şart, zaman, sebep ve benzetme yönleri bakımından tamamlar ve zarf görevindedirler.*” ifadesini de kullanır. GÜLSEVİN (1990: 276-279), -sa ekinin şart ifade ettiğinde tam bir yargı bildirmediğini yani cümlede tamamlanmadığını, istek bildirdiği zaman cümlede yargı bildirdiğini ifade etmektedir. DEVELİ (1995: 115-152) bu konuda “*{sA} morfemiyle kurulan yardımcı cümleler bitimli bir hüküm ifade etmeyip, daima bir ana cümleyle bağlı olarak bulunurlar. Ancak ana cümle ile yardımcı cümle arasındaki ilişkinin ifadeye dayandığı birleşik cümlelerde, ana cümle tam manasıyla bağımsız, yardımcı cümle bağımlı unsur değildir. Ana cümle, yüklemde oluş ve ediş sahası yardımcı cümlede ifadesine bağlı olarak, bu ifadenin daralttığı, sınırladığı bir sahada ortaya çıkar.*” demektedir.

TEKİN (1992: 102) ise bu konuda “*Eski Türkçede cümleler ana ve türlü yardımcı cümleler olarak iki kısma ayrılmaktadır. Ancak Kök-Türkçedeki ve Uygurcadaki yardımcı cümleler birbirinden farklıdır. Kök-Türkçede fikirler umumiyetle basit ana cümlelerle ifade edilmekle beraber bunun yanı sıra yardımcı cümle olarak -sAr ile yapılan şart cümleleri ve yalnız “tip, tiyin” şekillerinden ibaret olan ve bağ vazifesini gören unsurlar kullanılmıştır. Bunlar Uygur metinlerinde de vardır. Bunlardan başka basit de olsa yardımcı*

*cümle yerine geçebilecek ifade şekillerine Kök-Türkçede rastlıyoruz. Bunlara cümle demek de olmaz, çünkü 'yüklem' vasıflarını haiz bir unsur yoktur."* demektir.

İncelenen kaynaklarda, *şart birleşik cümle* için ortak bir terimin kullanılmadığı görülmektedir. Bu cümle için *şartlı birleşik cümle* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (ERGİN, 1977: 686-704) , (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GÖKER, 2001: 63-109), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KESKİN, 2003: 217-240), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *koşullu (şart) birleşik cümle* [(BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120)], *şart (koşullu) birleşik cümle* [(ATILIM DERSANESİ, 1963: 320-388)] *koşullu birleşik cümle* [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)], *koşullu birleşik tümce* [(SAĞLAM, 1977: 191-180)], *şartlı yan cümle* [(GÜLENSOY, 2000: 435-439)], *şart bileşik cümleler* [(EDİSKUN, 1963: 320-388)], *koşullu yantümce* [(HATİBOĞLU, 1982: 142-181)], *şartlı birleşik tümce* [(EKER, 2003: 342-393)], *şart cümlesi* [(BANGUOĞLU, 1986: 520-586)], *koşul tümcesi* [(DİZDAROĞLU, 1976: 187-243)], *koşul cümle* [(KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196)], *dilek ve koşul bildiren yantümceler* [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122)] gibi birbirinden farklı terimlerin kullanılmıştır. Bu terimlerden en sık kullanılanın *şartlı birleşik cümle* olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı da bu incelemede, en sık kullanılan *şartlı birleşik cümle* terimi kullanılmıştır.

İncelenen kaynaklarda *şartlı birleşik cümleyi* -(BANGUOĞLU, 1986: 520-586) ve (DENY, 1941: 1213-1218) dışında- farklı tasnif eden kaynak tespit edilmemiştir. Kaynaklarda *şartlı birleşik cümle*, *birleşik cümle*nin bir alt başlığı olarak yer almaktadır.

Şart cümlesinde genel bakış açısıyla, *bir temel cümle ile onun şartı olan bir cümle* bulunmaktadır. Konu *dış yapı* ya da *yargı* bakımından ele alınırsa *şart cümlesi* olarak adlandırılan *kelime/kelime grubu* cümle olarak kabul edilemez. Bu *kelime/kelime grubu* ve cümle, bütün olarak *şart anlamlı cümle* yani *şart cümlesi* olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan *şart* bildiren –sA eki ile *istek* bildiren –sA eki farklı şeyler ifade ederler. “Bana haber

*verirsen gelirim.*” cümlesi şart ifade etmektedir, “*Ben artık gitsem.*” cümlesi ise bir isteği ifade etmektedir. Bu iki cümle türünü şart cümlesi ya da şartlı birleşik cümle demek, dil bilgisi için sağlıklı bir bilgi olacaktır. Bundan dolayı şart anlamı bulunan cümle çeşitleri *birleşik cümle* sınıfından çıkarılarak *basit cümle* sınıfında değerlendirilmeli ve *anlamına göre cümle türlerinin* bir kolu olmalıdır. İstek bildiren cümle türü ise tek başına bağımsız bir cümle olabileceği için *basit cümle* sınıfında değerlendirilmeli ve *anlamına göre cümle türleri* konusunun bir alt kolu olarak ele alınmalıdır.

#### 2.1.4. Girişik Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

##### Terim Durumu

Girişik birleşik cümle, incelenen eserler arasında diğer cümle türleri gibi farklı adlandırılmıştır. Kullanılan terimleri; *girişik-bileşik cümle*, *girişik cümle*, *karmaşık cümle*, *girişik tümce*, *girişik birleşik cümle* olarak sıralayabiliriz.

##### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *birleşik cümle* başlığı altında “*Eylemsilerle kurulan girişik cümle.*” olarak verilmiştir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İnsanın böylesi yıkılmışını görmedim.*
- *Görünen köy kılavuz istemez.*
- *Yağmur yağdığında sokaklardayım.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında, *girişik cümle* başlığı altında “*İçinde fiilimsi bulunduran cümlelere girişik birleşik cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Son gülen iyi güler.*
- *Can çıkmadıkça huy çıkmaz.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde, içinde “*Bir temel cümleyle birlikte tümcemi ya da tümcemsilerin bulunduğu bir tür birleşik tümcedir.*” tanımı yer alır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İşsizlik belasına gelince onu da anlatayım.*
- *Merdiveni çıkarken merakım büsbütün arttı.*
- *Akşam ilerledikçe lokantanın yükü artıyor.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta cümle, *girişik birleşik cümle* adıyla “*Bu cümlelerde kip ve kişi bildiren tek yüklem ve en az bir fiilimsi bulunur.*” tanımlanmıştır. Eserde fiilimsilerin yan cümle oluşturdıkları ve oluşan yan cümlelerin de temel

cümlelerin ögesi olduğu belirtilir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Eve gitmeyi düşünüyorum.*
- *Kitap okumak insanı dinlendirir.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde bu cümle *karmaşık birleşik cümle* adını almış ve “*Bir başcümleyle onun üyelerinden birinin yerini tutan ya da üye olacak bir belirtme öbeği içinde yer alan bir yarım yargının (iç cümle) birleşmesidir.*” tanımını yapmıştır.

- Böyle bir soruyla karşılaşmak beni şaşırttı.
- Senden ayrı düşmeyi Allah bana göstermesin.

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde bu cümle türüne *girişik-birleşik cümle* adını vermiş ve “*Yüklemleri fiilimsilerle onların yerine kullanılmış çekimli fiillerden meydana gelen cümlelere girişik-birleşik cümle diyoruz.*” ifadesi yer alır. BİLGEGİL'e göre yan cümlecikler özne, sözde özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci görevlerinde veya bu öğelerden birinin tamamlayıcısı durumunda bulunurlar. BİLGEGİL, eserinde girişik cümleyi ayrıntılı bir şekilde anlatır ve konuyla ilgili pek çok örnek verir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ali'nin çalışması lazım.*
- *Yorulan otursun.*
- *Elbise deyinince şaşmayınız.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında *girişik-bileşik cümle* adı altında incelenen cümle türü için “*Yan cümlecik fiilimsidir ve temel cümlelerin bir ögesi durumundadır.*” tanımını yapmaktadır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İğreti ata binen tez iner.*
- *Öfkeyle kalkan zararlar oturur.*

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)'nın *Tümce Bilgisi* adlı eserinde *girişik tümce* adı altında incelenen cümle için “*Bir temel cümle ile özne, nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci görevindeki bir ya da birkaç tümce mensiden oluşan bağımsız yargılı anlatıma girişik tümce denir.*” tanımını yapar. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Özgür düşünceye susayış vardı.*
- *Çıkmadık canda umut vardır.*
- *Yuvarlanan taş yosun tutmaz.*
- *Görüinen köy kılavuz istemez.*
- *Akacak kan damarda durmaz.*

Eserde girişik birleşik cümle *eylemlikli girişik tümce, ortaçlı girişik tümce, ulaçlı girişik tümce* şeklinde 3'e ayrılır ve girişik birleşik cümlelerin özellikleri sıralanır. Bu özellikler arasında diğer eserlerdekinden farklı bir konuya değinilir. Buna göre “*Özne, nesne, dolaylı tümleç, ilgeç tümleci, görevinde kullanılan eylemlilik, ortaç ulaç ekleri bir cümleyi girişik birleşik cümle yapmaz; çünkü ekler adlaşarak eylemlilik niteliğini yitirmişlerdir.*” Bu ekleri *-en* (ortaç türetilir), *-ince* (bir ulaçtır), *-dikçe* (bir zaman ulacı olarak kullanılır), *-ecek* (hem takı hem ek özelliği vardır), *-mek* şeklinde sıralamıştır.

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde, *girişik cümle* başlığı altında ele alınan cümle türü için “*Yan cümlecisi temel veya başka bir yan cümlecinin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleç, zarf tümleci, edat tümleci yahut bu cümleciklerin öğelerinin niteleyeni belirteni olan birleşik cümledir.*” tanımı yapılarak yan cümlecinin farklı cümlelerde farklı öge durumuna geçtiği örnekleri verilmektedir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Daima çalışmak gerektiğini biliriz.*
- *Gelen çocuğu gördük.*

GENCAN (1979: 121-133)'ın eserinde *girişik tümce (tümcenin öge oluşu)* başlığı altında “*Yan önermeleri temel önermeye özne, nesne, tümleç olan ya da öğelerden birini tümleyen birleşik tümcelere girişik tümce adı verilir.*” tanımı yapılmıştır.

Bu eserde dikkati çeken bir husus eserde aynı başlık altında yan önermeler ve bağımsızlaşmış tümceler başlıkları vardır. GENCAN (1979: 121-133), bağımsızlaşmış tümcelerle ilgi olarak; “*Bağımsızlaşmış tümcelerde söz içine girer ve temel önermenin*

ögelerinden biri olur.” ifadesi kullanılır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Tevfik, yükselmeyen düşer, dedi.*

GÖKER (2001: 63-109)’in eserinde, *girişik cümleler* başlığı altında verilen cümle için “*Bir cümlelerin, başka bir cümlelerin içine girmesiyle meydana gelir. Bu cümleler daha çok; de-, bil-, gör-, san-, say-, zannet-, duy-, işt fiilleriyle kurulurlar.*” ifadesi yer alır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çağdaş, yarın geleceğim, dedi*

GÜLENSOY (2000: 435-439)’un eserinde, *girişik cümle* başlığı altında incelediği girişik birleşik cümle için “*Bir temel cümle ile birlikte veya birkaç fiilimsi ile kurulan cümleye denir.*” tanımını verir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Vapurdan çıkan yolcular, koşu koşu iş yerlerine gidiyorlar.*
- *Koşunca yoruldu*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)’nin eserinde *girişik tümce* başlığı altında “*Bir temel tümce ile birlikte bir veya birkaç eylemsiden kurulan tümceye denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümleye için aşağıdaki cümleler örnek olarak verilmiştir.

- *Koşunca düştü.*
- *Koşarak geldi.*
- *Koştuktan sonra yetişebildi.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)’in eserinde bu cümle türü için “*Bir ögesi veya ögeleri bağımsız bir cümle olan cümle.*” tanımını kullanılmış, bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bugün fidan dikip yarın gölgesinde oturamazsınız.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında *girişik cümle* adını alan cümle için *Yan yargısı adeylem, sıfateylem, bağeylem gibi eylemsilere dayandırılan birleşik cümlelerdir, yan yargı temel yargının bir ögesi olur.*” ifadesi yer alır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Değirmene gelen nöbet bekler.*

- *Bezîrgân züğürtleyince eski defterleri yoklar.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde, *girişik birleşik cümle* başlığı altında incelenen cümle için “*İçinde fiilimsi bulunan cümlelerdir.*” ifadesi yer alır. KESKİN'e göre fiilimsiler yan cümlelerin yüklemi durumundadırlar ve yan cümle temel cümlelerin herhangi bir ögesi durumundadır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Senin geleceğini kimse bilmiyordu.*
- *Ağlayanlar, bir gün güler.*
- *Yeri geldiğinde susmak, erdemli insanların işidi.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *girişik birleşik cümle* başlığı altında ele alınan cümle için “*Bir cümle ile bir ya da birkaç cümlecikten oluşan cümlelerdir.*” ifadesi yer alır. Eserde yancümleciğin yüklemine bir eylemsi olduğundan ve yancümleciğin temel cümlelerin herhangi bir ögesi olabileceğinden bahsedilir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Oraya şimdi gitmek tehlikelidir.*
- *Canının yanmasına hiç aldırımıyorum.*
- *Okuldan kaçmak için türlü bahaneler uydurdu.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'in eserinde, *girişik tümce* adı altında incelenen bu cümle için “*Bir temel tümce ile temel tümcenin özne, nesne, tümleş gibi olabilen bir ya da birkaç tümce tarafından oluşan bağımsız yargı anlatan tümceye girişik tümce denir.*” tanımı yapılmıştır. SAĞLAM (1977: 191-180)'a göre girişik cümlede aynı türden fiilimsiden bir tane bulunur. Fiilimsiler birden fazla olabilir ve mevcut fiilimsiler birbirlerini tamamlar. Bu tür cümlelerde fiilimsiler yan cümlelerin yüklemi durumunda olmalarına rağmen yargı bildirmezler. Yargı temel cümlededir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Kapıdan dışarı çıkışını, sokağın köşesini dönüşünü, yerdeki gazeteleri savuran rüzgâra karşı koyuşunu görüyorum.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin liselere hazırlık çalışma kitabında *girişik cümle* adı altında ele alınan cümle “*Yan yargısı fiilimsilerle*

*oluşan cümlelerdir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.*

- *Yeni çıkan kitabı okudum.*
- *Babasını görünce çok sevindi.*
- *Gülü seven dikenine katlanır.*

VARDAR (1982: 76)’ın eserinde *girişik bileşik tümce* adı altında verilen cümle türü için “*Bir temel tümceyle bir ya da birden çok eylemsiden oluşur.*” tanımı yapılmıştır. Bu konuyla ilgili aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Gülerek baktı.*

### **Tasnif Durumu**

Girişik birleşik cümle, genel olarak benzer biçimde tasnif edilerek birleşik cümlenin alt başlığı olarak ele alınmış ve kendi içinde de alt dallara pek ayrılmamıştır. Bazı kaynaklar ise diğer kaynaklardan farklı bir yol izleyerek cümlenin alt kollarını artırmışlardır.

#### 2.1.4.1. Girişik Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Girişik birleşik cümle*, yan cümlesi fiilimsi veya eylemsi adını alan yapılardan oluşan cümle tipidir. Cümle çeşitlerinin genelinde mevcut olan sorun bu cümle türünde de kendisini göstermektedir. Kaynakların bir kısmı bu cümle türünü *basit cümle* kabul ederken bir kısmı ise *birleşik cümle* kabul etmektedir. Yani bu cümle türünde de fiilimsilerden doğan sıkıntı kendisini göstermektedir.

Bu cümle türü için “*Yan cümlesi fiilimsi olan cümleler.*” ifadesi kullanan kaynaklar [AKBAYIR (2003: 38-55), ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122), ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82), BANGUOĞLU (1986: 520-586), BİLGEGİL (1982: 52-123), BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120), DİZDAROĞLU (1976: 187-243), EDİSKUN (1963: 320-388), HATİBOĞLU (1982: 142-181), HENGİRMEN (1999: 352-364), ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169), SAĞLAM (1977: 191-180), TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362), VARDAR (1982: 76)] gibi isimlerden oluşmaktadır. Diğer kaynaklar ise (incelenen diğer kaynaklar), bu cümle türünün varlığını kabul etmeyerek bu cümle türünü *basit cümle* olarak kabul ederler.

Yukarıda tespit edilen sorunun dışında girişik cümlelerin diğer sorunu da, bu cümle türünün kimi zaman *girişik birleşik cümle* olarak tanımlanarak *iç içe birleşik cümle*ye ait örneklerin verilmesi ya da *girişik birleşik cümle* adı altında tanımın *iç içe birleşik cümle*yi işaret etmesidir. Kısaca kaynaklar arasında girişik cümle, ya fiilimsilerle oluşan bir birleşik cümle ya bir cümle içine girmiş bir iç cümle olarak kabul edilir ya da bu cümle türünün varlığı kabul edilmez.

Bu cümle türünü *birleşik cümle* olarak kabul eden görüşler arasında yer alan AKBAYIR (2003: 38-55), *birleşik cümle* başlığı altında *eylemsilerle kurulan girişik cümleler* konusunda “*Görünen köy kılavuz istemez.*” ve “*Yağmur yağdığında sokaklardayım.*” cümlelerini örnek vermiştir. AKBAYIR, aynı zamanda *basit cümle* konusu içinde “*Çalışan kazanır.*” cümlesini vererek içinde fiilimsi bulunan bir cümleyi *basit cümle* olarak kabul etmiştir.

GÖKER (2001: 63-109), bu cümle türü için “*Bir cümlenin başka bir cümle içine girdiği cümle türüdür.*” tanımını yapmıştır; fakat bu cümle türünün tanımı ve örnekleri, genel olarak kabul edilen *iç içe birleşik cümleyi* işaret etmektedir. GÖKER, bu cümle türüne “*Çağdaş yarın geleceğim, dedi.*” cümlesini örnek vermektedir.

Girişik birleşik cümle ERTEN (2007: 599-604)’e göre yan yargısı ya da yargıları fiilimsi gruplarından oluşan birleşik cümledir. ERTEN, “*Fiilimsilerin yan yargı ifade edebilmeleri için grup oluşturmaları gerekir. Bunun için de en az bir öge almaları gerekir. Bir fiilimsi tek başına yargı ifade etmez; çünkü zarf-fiil dışındakiler kalıcı isim olarak da kullanılabilme özelliğine sahiptir.*” demektedir. Bu ifadeler girişik cümleyi ele alan kaynaklarda –(DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (GENCAN, 1979: 121-133), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180) kaynakların dışında mevcut değildir. Bu açıdan bakıldığında girişik cümlede, bir fiilimsinin tek başına girişik yapı oluşturup oluşturamayacağı konusunda farklı bir bakış açısının olduğu söylenebilir; çünkü diğer kaynaklarda bu cümle “*Eylemsilerle kurulan girişik cümle.*” (AKBAYIR, 2003: 38-55), “*İçinde fiilimsi bulunduran cümlelere girişik birleşik cümle denir.*” (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), “*Bir temel cümleyle birlikte tümcemi ya da tümcemsilerin bulunduğu bir tür birleşik tümcedir.*” (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), “*Bu cümlelerde kip ve kişi bildiren tek yüklem ve en az bir fiilimsi bulunur.*” (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), “*Bir başcümleyle onun üyelerinden birinin yerini alan, ya da üyeleri teşkil eden belirtme öbeklerinin içine giren bir ikincil cümleden (bir yarım yargıdan) meydana gelir.*” (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), “*Yüklemleri fiilimsilerle onların yerine kullanılmış çekimli fiillerden meydana gelen cümlelere girişik-birleşik cümle diyoruz.*” (BİLGEGİL, 1982: 52-123), “*Yan cümlecik fiilimsidir ve temel cümlenin bir ögesi durumundadır.*” (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), *Bir cümlenin, başka bir cümlenin içine girmesiyle meydana gelir.*” (GÖKER, 2001: 63-109), “*Bir temel cümle ile birlikte veya birkaç fiilimsi ile kurulan cümleye denir.*” (GÜLENSOY, 2000: 435-439), “*Bir temel tümce ile*

*birlikte bir veya birkaç eylemsiden kurulan tümceye denir.*” (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), *“Bir ögesi veya ögeleri bağımsız bir cümle olan cümle.”* (HENGİRMEN, 1999: 352-364), *“Yan yargısı adeylem, sıfateylem, bağeylem gibi eylemsilere dayandırılan birleşik cümlelerdir, yan yargı temel yargının bir ögesi olur.”* (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), *“Yan yargısı fiilimsilerle oluşan cümlelerdir.”* (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362) *“Bir temel tümceyle bir ya da birden çok eylemsiden oluşur.”* (VARDAR, 1982: 76) ifadeleriyle tanımlanır.

Girişik birleşik cümlelerin terim olarak kaynaklar arasında ortak bir kullanıma sahip olduğu söylenemez. Bu terimler *girişik bileşik cümle* [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)], *girişik cümle* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *girişik tümce* [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), SAĞLAM (1977: 191-180)] *karmaşık birleşik cümle* (BANGUOĞLU, 1986: 520-586) şeklindedir. Bu incelemede, en sık kullanılan *girişik birleşik cümle* teriminin kullanımı tercih edilmiştir.

Girişik birleşik cümle, genel olarak aynı şekilde tasnif edilerek birleşik cümlelerin alt başlığı olarak ele alınmış ve kendi içinde de alt dallara pek ayrılmamıştır. Bazı kaynaklar ise diğer kaynaklardan farklı bir yol izleyerek cümlelerin alt kollarını artırmışlardır.

DİZDAROĞLU (1979: 68-404)’nda girişik birleşik cümle, *eylemlikli girişik tümce, ortaçlı girişik tümce, ulaçlı girişik tümce* şeklinde 3’e ayrılarak incelenmiştir.

Kaynakta, girişik cümlelerin özellikleri sıralanır ve bir girişik tümcede aynı yapıdaki eylemlikten bir tane bulunduğu belirtilir. Grup oluşturmayan ve tamlayan görevinde bulunan fiilimsilerin yan yargı oluşturmayaacağı; fakat tamlanan görevinde bulunan fiilimsilerin –tek başına veya grup oluşturmuş bir

durumda- yan yargı oluşturabileceği savunulur ve “*Müfettişin gelişini yine her nasılsa kulaksız duydu.*” cümlesi örnek verilir.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)’nın eserinde *karmaşık cümle* adını alan cümle *birleşik cümle* alt başlığında incelenmiş ve 31 adet alt başlığa: *Ad-fiil Cümlesi, Ad-fiil Kimse Cümlesi, Ad-fiil Yüklem Cümlesi, Ad-fiil Nesne Cümlesi, Ad-fiil İsimleme Cümlesi, Ad-fiil Belirtme Cümlesi, Sıfatfiil Cümlesi, Sıfatsı Sıfatfiil Cümlesi, Zamirli Sıfatfiil Cümlesi, Ad-fiil Sıfatfiil Cümlesi, Zarffiil Cümlesi, Yan Yana Zarffiil Cümlesi, Ulama Cümlesi. Karşıtlama Cümlesi, Üsteleme Cümlesi, Alt Alta Zarffiil Cümlesi, Hal Cümlesi, Zaman Cümlesi, İzleme Cümlesi, Vakitleme Cümlesi, Eşzaman Cümlesi, Başlangıç Cümlesi, Bitim Cümlesi, Öncelik Cümlesi, Sonralık Cümlesi, Karşılaştırma Cümlesi, Gerçek Karşılaştırma Cümlesi, Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi, Sebep Cümlesi, Sonuç Cümlesi, Amaç Cümlesi, Şart Cümlesi* ayrılmıştır.

BİLGEGİL (1982: 52-123)’in eserinde ise, *girişik birleşik cümle: Yan Cümlecığının Yüklemleri İsim Fiil Olan Girişik - Bileşik Cümleler, Yan Cümlecığının Yüklemleri Sıfat Fiil Olan Girişik-Bileşik Cümleler, Yan Cümlecığının Yüklemleri Bağ Fiil Olan Girişik - Bileşik Cümleler* olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. BİLGEGİL, “*Yan cümleciklerinin yüklemleri fiilimsilerle onlar yerine kullanılmış çekimli fiillerden meydana gelen cümlelere girişik-birleşik cümle diyoruz.*” tanımını bu cümle türü için yapmıştır.

Bu kaynakların dışında tasnife genel olarak bakıldığında bu karmaşık görüntünün mevcut olmadığı yani birleşik cümleler konusunun bir alt başlığı olarak ele alındığı ve parçalara ayrılmadığı görülür.

Girişik birleşik cümle, fiilimsilerin *yarım yargı* bildirdiği düşüncesiyle ortaya çıkan bir cümle türüdür. Girişik birleşik cümle olarak tarif edilen cümle türü, fiilimsilerin yargı ifade etmemelerinden dolayı aslında mevcut olmaması gereken bir cümle türüdür. Bu konuyu dallandırıp budaklandırmaya ve öğretimde sunmaya gerek yoktur. Fiilimsiler yargı içermezler ve yargı bildirmediğinden dolayı da bu cümle bir basit cümledir.

## 2.1.5. İç İçe Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

*İç içe birleşik cümle* için diğer cümle türlerinde olduğu gibi farklı terimler kullanılmıştır. Bu terimler *kaynaşık cümle*, *kaynaşık tümce*, *iç içe birleşik cümle*, *iç içe bileşik cümle* gibi farklılıklar gösterir. Konuyla ilgili yazılmış eserler arasında en çok kullanılan terimin *iç içe birleşik cümle* olduğu tespit edilmiştir.

### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *kaynaşık (iç içe birleşik) cümle* adı altında verilen cümle “*İçinde bir başkasına ait bir söz veya öznenin kendisine ait bir başka söz tırnak işaretiyle ya da tırnak işareti kullanmadan aktarılır.*” şeklinde ifade edilir. Bu konuda aşağıdaki cümleleri örnek verilmiştir.

- *Bana henüz yolun sonu budur, denmedi.*
- *Bu söz ben bu işi yaparım, demektir.*
- *Odaya çay getir, dedim.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta *iç içe birleşik cümle* için “*Bir cümle içinde başka bir cümlelerin bulunmasıdır.*” ifadesi yer alır. Bu konuda aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Babam bana akşama erken gel, dedi.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında bu cümle türünden kısaca bahsedilmiş, “*Alıntıların kullanıldığı cümlelerin yapısıdır.*” ifadesi kullanılır. Bu konuda aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Öğretmenim iyi akşamlar, dedi.*

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)'nın *Tümce Bilgisi* adlı eserinde iç içe birleşik cümle *kaynaşık tümce* başlığı altında değerlendirilmiştir. Eserde yer alan örnek ve tanımlar iç içe birleşik cümleyle uygunluk arz etmektedir. Eserde “*Yan yargısı içtümceye dayanan bileşik cümlelere kaynaşık tümce denir.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ama doğanın bundan farklı çok ıııklı çok aydınlık gizlenişleri de vardır, diyorum.*

- İlk defalarında ah bilsen küçük hanımcığım ne kadar sıkıldım, derdi.

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde bu cümle türü için “*Bir cümlelerin başka bir cümlelerin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir.*” tanımı yapılmıştır. İç içe birleşik cümlede, iç cümleyi kendilerine bir cümle unsuru olarak alan fiillerin *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *son-*, *zannet-*, *addet-*, *hisset-*, *farz et-*, *duy-*, *işit-* gibi duygu filleri olduğu belirtilmektedir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ben o gitti, biliyordum.*
- *Sen gitmişsin, sandım.*
- *Buraya gel, dedi.*
- *Bunu duyunca arkadaşın kabahat senindir, dediler.*
- *Bu gece gelecek, diyor.*
- *İstemiyor, diye yapmayacak mıyız?*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında “*Söz alıntılanırken kullanılan bir cümle çeşididir.*” ifadesi bu cümle türü için kullanılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yürüyelim, dedi bu bana.*
- *Hasan biliyor musun şimdi canım ne istedi, sözünü hatırlattı.*

GENCAN (1979: 121-133)'in eserinde, *iç içe birleşik cümle* başlığını kullanmayarak *girişik tümce* başlığının *bağımsızlaşmış tümceler* alt başlığı altında bu konuyu ele alınmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Tevfik, yükselmeyen düşer, dedi.*
- *Yalnız duyan çeker, derim en doğru söz budur.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde bu cümle *içtümce* başlığı altında incelenmiştir. Buna göre, “*Bir tümce içinde ad gibi kullanılan bir başka tümce.*” olarak tanımlanır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilir.

- *Başbakan, maaşlar yılbaşından önce verilecek, dedi.*
- *Çocuk kitabımı kaybettim, diye ağlıyor.*

- *Bir şey istiyor musun, diye sordu.*

KARAHAN (1999: 60-68)'ın eserinde *iç içe birleşik cümle* başlığı altında “*Bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer aldığı cümledir.*” tanımı yapılmıştır. Eserde bu cümle tür için ana cümlelerin sonda olduğunu ama cümlelerin yüklemine -*zannet-*, *san-*, *bil-*, *gör-*, *görün-*, *farz et-*, *-düşün* çekimi şeklinde olduğunu belirtilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kül rengi sabahları başımı yastıktan kaldırıncaya alnım bulutlara çarpacak ve beynim dağılacak, diye korkardım.*
- *Iraklardan bir dondurmacının vişnelim var kaymaklım, nidası titreyerek dağılıyordu.*
- *Eyvah ki savaşı önce kendimize karşı kazanmak zorundayız, diye düşündü.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında *iç içe birleşik cümle* için “*Yan yargısı iç cümle olan cümleye iç içe birleşik cümle denir. İç cümle temel cümlelerin bir ögesidir.*” denilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Doğanın binbir türlü cilvesi var, diyorum.*
- *Annem eve erken dönün, dedi.*

KESKİN (2003: 217-240)'ın eserinde *iç içe birleşik cümle* başlığı altında “*İçinde bağımsız bir cümle taşıyan cümlelerdir.*” tanımı verilmiştir. Eserde iç cümlelerin bağımsız bir cümle olduğu ve temel cümlelerin bir ögesi olduğu belirtilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bütün kitaplar seni anlatıyor, dedi.*
- *Sen yarın geleceğim, demiştin.*
- *Onu gördüm diyen, yalan söylüyor.*
- *Bir çocuk yaklaştı su ister misiniz, dedi.*

KORKMAZ (2002: 78)'ın eserinde bu cümle türü aynı zamanda *girişik cümle* olarak kabul edilir. Bu cümle için “*Çekimli durumdaki bir cümlelerin temel cümle içinde o cümlelerin bir ögesi olarak yardımcı cümle işlevi ile yer aldığı birleşik cümle.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gidiş gelişi topu dört fersah yol sanki hiç bitmeyecek.*
- *Aslıhan'ı yıllarca göremeyecekmiş gibi daha şimdiden anlamsız bir özleyiş duygusunda kapılmıştı.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *İç içe birleşik cümle (Kaynaşık Cümle)* başlığı altında verilen iç içe birleşik cümle için “*Başkasına ya da kendimize ait bir cümlelerin asıl cümle içinde kullanılmasıyla oluşan birleşik cümledir ve aktarılan cümle temel cümlelerin tamamlayıcısıdır.*” ifadesi kullanılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ben bir köy çocuğuyum, diyordu yabancı.*
- *Gelirken eve meyve almayı unutma, demiştim.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'ın eserinde, “*Yan yargısı içtümceden oluşan bileşik tümceye iç içe birleşik tümce denir.*” ifadesi yer alır. İç içe birleşik cümleyle ilgili yan yargı taşıyan içcümlelerin adlaştıkları, tek başına kullanılabilecekleri ve temel cümlelerin öznesi, tümleci ve çoğunlukla nesnesi olabilecekleri belirtilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Komşular birer birer başınız sağolsuna, geliyorlar.*
- *Şimdilik bu dil sorunu daha çok çeviricileri uğraştırır, görünüyor.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin liselere hazırlık çalışma kitabında ise, “*Yan yargısı iç cümleden oluşan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Doktor haziran ayında tekrar gelin, dedi.*

#### **Tasnif Durumu**

İç içe birleşik cümlelerin, incelenen eserlerin önemli bir kısmında mevcut olmadığı, bu cümleyi ele alan eserlerde ise birleşik cümle türlerinden biri olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

### 2.1.5.1. İç İçe Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*İç içe birleşik cümle*, cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer aldığı cümledir. Yani bu cümle türünde yüklemi olan iki ayrı cümle yer almaktadır.

Bu cümle türü için kullanılan terimler arasında *iç içe birleşik cümle* [(ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ERGİN, 1977: 686-704), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *iç içe birleşik cümle/kaynaşık cümle* (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), *iç içe birleşik tümce* (SAĞLAM, 1977: 191-180) terimleri yer almaktadır. İncelememizde kullanım sıklığı yüksek olan *iç içe birleşik cümle* teriminin kullanımı tercih edilmiştir.

Bu cümle türünün bir kısım kaynaklar tarafından ele alınmamış olduğu ya da bazı kaynaklarda [(GENCAN, 1979: 121-133), (GÖKER, 2001: 63-109)] *girişik birleşik cümle* adı altında verilen bir cümlelerin, *iç içe birleşik cümle*yle tanım ve örnekler bakımından benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. KORKMAZ (2002: 78), eserinde bu cümlelerin aynı zamanda girişik cümle olarak kabul edildiğinden bahseder.

Bu konuyu ele alan kaynaklarda [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (ERGİN, 1977: 686-704) , (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GENCAN, 1979: 121-133), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] konu hakkında verilen tanım ve örnekler konusunda ortak anlayış olduğu görülmüştür. Bunun yanında azımsanmayacak kadar eserde de bu cümle türüne yer verilmemesi, bu konudaki farklı bakış açılarını göstermektedir.

*İç içe birleşik cümle*lerin bazı kaynaklar dışında [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz:

111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (ERGİN, 1977: 686-704), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GENCAN, 1979: 121-133), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] mevcut olmadığı, bu cümleyi ele alan kaynaklarda ise *birleşik cümle* türlerinden biri olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

*İç içe birleşik cümle*, cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı bir cümledir. Cümleye bakıldığında bir *iç içelik* durumu söz konusudur. Bir cümle içinde esas cümleden bağımsız bir başka cümle yer almaktadır ve bu cümle temel cümlenin yanında değil, içinde bulunmaktadır. Birleşik cümlenin tanımında da yer alan *en az iki cümle* ifadesine uyan bu cümle için *birleşik cümle* terimi de doğru bir kullanım olduğuna göre cümlenin *iç içe birleşik cümle* olarak ele alınması doğru görünmektedir.

### 2.1.6. Ki'li Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Her cümlede olduğu gibi bu cümle için de kaynaklarda ortak bir terim kullanılmamıştır. Bu cümlelerin terimi de inceleme ve araştırma yapan kişiler arasında farklılıklar göstermektedir. İncelenen kaynaklarda bu cümle türü *ki'li bağlı cümle*, *ilgi cümlesi*, *ki'li birleşik tümce*, *ki'li birleşik cümle* (*ilgi cümlesi*), *ki ilinti cümlesi*, *ilgi cümlesi* (*ki'li birleşik cümle*), *ki ile bağlanan önermeler*, *bağlaçlı* (*ki'li*) *yan cümle* (*bağlı cümle*) gibi adlar almıştır. Bu terimler arasında sık kullanılan *ki'li birleşik cümle* terimini incelemeler esnasında kullanılacaktır.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *ki'li birleşik cümle* (*ilgi cümlesi*) adı altında aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Eminim ki sınıfını geçecek.*
- *Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta.*
- *Öyle olaylar gördüm ki yürekler acısı.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitapta *birleşik cümle* başlığının bir alt başlığı olarak ele alınan *ki'li birleşik cümle* için “*Temel bir cümleye yardımcı cümlelerin ki bağlacıyla bağlandığı cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Duydum ki unutmuşsun.*
- *Ne yazık ki beni anlamadın.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle temel cümleye *ki bağlacıyla bağlanan yantümceler* terimiyle yer almıştır. Bu cümle türü için “*Ki bağlacı sonuna geldiği tümceyi bir temel tümceye neden, sonuç, açıklama belirterek bağlar. Bu bağlaç iki tümceyi bağladığında birleşik tümce olur.*” ifadesi kullanılmaktadır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Yüzü öylesine acı içindeydi ki Salih daha fazla orada duramadı yerdeki kuş sepetini kapığı gibi dışarı çıktı.*

- *Son günlerde bile istiyordu ki beni giydirdin kuşatsın.*
- *Bunlar öylesine öbek öbek öylesine değişik renkli ki insan gerçekten şaşırıyor onları görünce.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta *ki'li birleşik cümle* adı altında verilen cümle için “İki temel cümlelerin *ki* bağlacıyla bağlanmış halidir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek gösterilmiştir.

- *Bir süre sonra anladım ki ona güvenilmez.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde *ki'li birleşik cümle*, diğer eserlerden farklı olarak *ki ilinti cümlesi* adı altında verilmiştir. *Ki'li* cümlelerin açıklamasında bu cümlelerin yaygın olan karmaşık cümlelerden bazılarını karşılamakta olduğu ve abartmalı anlatmada ayrı bir kullanılışının olduğundan bahsedilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Bir boya yapmış ki on para etmez.*

Eserde *ki ilinti* zamirinin çekiminin olmadığı; fakat *ki ilinti* cümlesinde kimse, nesne, isimleme olan kelimelerin veya bunların yerindeki bir belirtme öbeğinde bir kelimenin yerini aldığı bu sebeple çeşitli çekim hâllerinde olmasının mümkün bir zamir gibi olduğu belirtilir. Konuyla ilgili olarak da aşağıdaki cümleler verilir.

- *Bir kardeşi vardır ki ben onu severim.*
- *Amcasını kaybetti ki o tek dayanağıydı.*
- *Bir dostuma rastladım ki kendisine teşekkür borçluyum.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde *ki'li birleşik cümle*, diğer kaynaklardan farklı olarak *ki bağlacıyla kurulan cümleler* başlığı altında incelenmiştir. Eserde bu cümle türünün özellikle ayrı bir başlık altında incelendiğinin, bunun sebebinin de bu cümle türünün -Farsçanın etkisiyle- Türk dilinde ikinci derecedeki unsurun asıl unsurdan önce gelmesi kanununun dışında bir özellik göstermesi olduğu belirtilmektedir.

Eserde bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek gösterilmiştir.

- *Biliyorsunuz ki bugün 30 Ağustos'tur.*

Bu cümlelerin *ki* bağlacı kalktıktan sonraki hali, “*Bugün 30 Ağustos olduğunu biliyorsunuz.*” cümlesiyle gösterilmiş ve cümledeki değişiklik ortaya koyulmuştur. Bunun dışında *ki* bağlacının cümledeki yerine göre, diğer kelimeleri nasıl etkilediği (isim veya isim soylu bir kelimedenden sonra gelirse o kelimenin özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci olabileceği) belirtilmiş ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Şiir ki insan ruhuna hitabetmektedir.*
- *Vatan ki seviyorsunuz yükseltmeye gayret gösteriniz.*
- *Vatan ki her nimeti buluyoruz vazifelerimize candan bağlanalım.*
- *Çocuklarım ki ayrıldım, dünya gözümde yoktur.*

*Ki* bağlacının cümle sonunda bulunması durumunda da bağlacın cümleye haber, ünlem veya dilek anlamı kattığı belirtilmiş ve aşağıdaki cümleler örnek gösterilmiştir.

- *Öyle güzel manzara ki.*
- *Sizi öyle özlemiştim ki.*
- *Bu çocuk yaramazlık etmez ki.*
- *Acaba Ankara’ya uğramaz mı ki.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)’tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında *ki’li birleşik cümle (ilgi cümlesi)* başlığı altında “*İki bağımsız cümle ki bağlacıyla birleştirilmiştir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türünün Türkçe cümle yapısına ters bir durum teşkil ettiği ve temel cümlelerin başa geldiği belirtilmiştir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Anladım ki hiç kimse sen değil.*

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)’nın *Tümce Bilgisi* adlı eserinde ilgi tümcesi adıyla incelenen cümle için “*İki tümcenin ki bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan tümceye denir.*” ifadesi kullanılmış bu bağlacın Farsçadan dilimize geçtiği ve bu cümle türünün Türkçenin sözdizimi kuralına aykırı olduğu belirtilmiştir.

Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Nice üniversiteli gençler gördüm ki geçimlerini büro veya otel garsonluğu yapmakla sağlıyorlar.*

- *Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.*

Eserde bu cümle, *eylem tümcelerinden oluşan ilgi tümcesi*, *ad tümcelerinden oluşan ilgi tümcesi* ve *ad ve eylem tümcelerinden oluşan ilgi tümcesi* olmak üzere üçe ayrılmıştır.

İlgi tümlecinin özelliklerinin verildiği bölümde kalıplaşmış bazı bağlaçların cümleyi ilgi tümleci durumuna getirmediği ve bu bağlaçların *ne var ki*, *elverir ki*, *yeter ki*, *öyle ki*, *şöyle ki*, *unutulmasın ki*, *sanılmasın ki* gibi bağlaçlar olduğu belirtilmektedir.

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde bu cümleyi farklı ele alarak *şekillerine göre cümleler* başlığının alt başlığı *bağlı cümlelerin bir kolu olarak ki'li bağlı cümleler* başlığı altında incelemiştir. Eserde ki'li cümle için BANGUOĞLU ile paralel bilgiler verilmiş ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Anlaşıyor ki o yarın gelecek.*
- *Şüphesiz ki bir gün her canlı ölecek.*
- *Bir tavuk ki horoz gibi ötüyor hemen kesilmeli.*
- *Çoktan beridir ki durmamacasına koşuyordu.*
- *Bir insan ki ilerlemek ister çalışmalıdır.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde *ki'li birleşik tümce* başlığı altında incelenen bu cümle, “*Bir temel tümce ile temel tümceye ki ile bağlanan bir yardımcı tümceden oluşur.*” tanımı yapılır ve bu eserde de bu cümle türünün, Türkçe cümle yapısına aykırı olduğu belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Hiçbir zaman hatırunuzdan çıkmasın ki cumhuriyet sizden fikri hür vicdanı hür irfanı hür nesiller ister.*
- *Efendiler bilirsiniz ki hayat demek mücadele ve müsademe demektir.*

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde bu cümle *ki'li birleşik cümle* başlığı altında incelenerek bu tür cümlelerin dilimize Farsçadan geçen “ki” edatıyla yapılan cümleler olduğu belirtilmektedir. Bu eserde yer alan bilgiler,

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserindeki bilgilerle paralellik göstermektedir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Baktım ki gelmiyorsun.*
- *Görüyorum ki çalışmışsın.*
- *Sana şimdiden açıkça söyleyeyim ki sen bu işi yapamayacaksın.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında ki'li birleşik cümle “*Anlamca birbirleriyle ilgili olan ve ki bağlama edatıyla bağlanan cümlelere ki'li birleşik cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Biz gece gündüz bu sokakları bekliyoruz ki kimse bunları rahatsız etmesin.*

GENCAN (1979: 121-133)'ın eserinde ki'li birleşik cümleyi, *bağlı önermeler* başlığı altında *ki ile bağlanan önermeler* adıyla görüyoruz. Eserde ki ile bağlanan cümlelerin birçoğunun anlamca *-diği, -eceği* sıfat-fiilleriyle kurulan yancümlelere benzediği belirtilir ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *İnandım ki siz bu işi başaracaksınız.*

*Ki* ile bağlanan dilek kipleriyle kurulan temel önermelerin nedenlik anlamı verdiği cümlelere örnek olarak ise aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Çalışmalısın ki başarıya eresin.*
- *Bu kitabı seçerek aldım ki size armağan edeyim.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde *ki'li birleşik cümle* adıyla incelenen bu cümle türü için “*Dilimize Farsçadan girmiş olan bağlama edatı ile kurulur bu cümle türü iki ayrı cümlelerin ki edatıyla bağlanmasıyla meydana gelir.*” ifadesi yer alır. Eserde bu cümle türünün diğer cümlelerden farklılığı ve dilimizin cümle yapısına aykırılığına da değinilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yüksel ki yerin bu yer değildir.*
- *Bil ki her gün her saat çalışmanın en müsait zamanıdır.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde bu cümleyi *bağlaçlı (ki'li) yan cümle (bağlı cümle)* başlığı altında ele almış “*Birleşik cümlelerde ki bağlacıyla temel cümleye bağlanan yan cümleye denir.*” tanımını yapmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Öyle görünüyor ki bu iş olmayacak.*
- *Cadde öyle kalabalık ki yürümeye imkân yok.*
- *Yazık ki görüşemedik.*
- *Diyorlar ki imtihan yarınmış.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nun eserinde bu cümle türü *bağlaçlı yan tümce* adı altında yer alır ve “*Birleşik tümcelerde temel tümceye çekimli eylemden sonra aldığı ki bağlacıyla bağlanan temel cümledeki anlamı açıklayan ve nedenleri bildiren tümceye denir.*” tanımını yer alır ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Öyle sanıyorum ki Ali bugün mutlaka gelecek.*
- *Bunun içindir ki sanayi ön planda tutuluyor.*

KARAHAN (1999: 60-68)'ın eserinde *ki'li cümle* (EDİSKUN, 1963: 320-388)'un eserinde olduğu gibi *bağlı cümleler* konusunda dâhil edilmiş ve *ki'li bağli cümle* başlığı altında incelenmiştir. Eserde bu cümle için “*Farsça ki bağlama edatıyla bağlanan cümlelerdir.*” tanımını yapmıştır. Ayrıca *ki bağlama edatıyla bağlanan cümlelerin* her birinin müstakil bir cümle olduğu, bu yapıdaki cümleler içinde yer alan yardımcı cümlelerin temel cümleyi nesne ve zarf tümleci göreviyle tamamladığı, ana cümlelerin başta yardımcı cümlelerin sonda olması durumunun da Türk cümle yapısına aykırı bir durum oluşturduğu belirtilmiş ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Tanıyanlar bilir ki Yahya Kemal ile beraber olmak onu dinlemek bir lezzettir (Yahya Kemal ile beraber olmanın onu dinlemenin bir lezzet olduğunu tanıyanlar bilir.)*
- *Gönlüm isterdi ki mazini dirilten sanat, sana tarihini her lahza hayal ettirsin (Gönlüm mazini dirilten sanatın sana tarihini her lahza hayal ettirmesini isterdi.)*

Eserde, bazı durumlarda bu tür cümlelerde yardımcı cümlelerin başta ana cümlede sona bulunabileceği belirtilmiş ve bu konu için de aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Denizle yaşayan Roma bir zamanlar bu korsanlardan o kadar yıldı ki Pompe'yi beş yüz gemi yüz yirmi bin yaya binlerce süvari ile buralarda büyük bir sefere çıkardı.*

Eserde şüphe bildiren cümlelerin bağlı cümleler olmadığı belirtilmiş ve bu konuda da aşağıdaki cümle örnek gösterilmiştir.

- *Şu boğaz harbi nedir var mı bu dünyada eşi.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında bu cümle *ilgi cümlesi* adı altında verilmiş, “*Yan cümlesi temel cümleye ki bağlacıyla bağlanan birleşik cümledir.*” açıklaması yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Korkarım ki şansını zorluyorsun.*
- *Görüyorum ki sözlerimi yanlış anlamışsın.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde *ki'li birleşik cümle* başlığı altında incelenen cümle için “*Birbirine ki bağlacıyla bağlanan cümlelerden oluşur.*” tanımı yapılmış ve bu cümlelerin Farsçadan dilimize geçtiği Türkçenin cümle yapısına aykırı olduğu ve bu cümlelerin öğeleri incelenirken öncelikle Türkçe cümle yapısına uydurulduğu belirtilmiştir.

Eserde *ki* bağlacının hem *ki'li birleşik* hem de *ki'li bağlı* cümlede kullanıldığı belirtilerek bağlı cümlede iki farklı cümleyi birbirine bağladığı; birleşik cümlede ise temel cümlede herhangi bir ögesi durumundaki yan cümlede temel cümleye bağlandığı belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Öğrendim ki buraya geliyormuşsun (ki'li birleşik cümle)*
- *Biz geldik ki siz gidiyorsunuz (ki'li bağlı cümle)*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *ki'li birleşik cümle (ilgi cümlesi)* başlığı altında “*Yancümlecik işleyişinde bağımsız bir cümlede ki bağlacıyla temel cümle niteliğindeki bağımsız bir cümleye bağlanmasıyla oluşan birleşik cümlelere*

*ilgi cümlesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu eserde de bu tür cümleleri Türkçenin sözdizimi kuralına aykırı bir cümle olduğu belirtilmiş ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.*
- *Sizi aradım ki düşüncelerimi açıklayayım.*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde *ki’li birleşik tümce (ilgi tümcesi)* adı verilen cümle için “İki tümcenin *ki* bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan tümceye *ki’li birleşik tümce* adı verilir.” tanımı yapılır ve cümle için *ki’li birleşik cümlelerde ki* bağlacıyla temel cümleye bağlanan cümlelere *bağlaçlı yantımce* dendiği belirtilmektedir. Bu eserde de bu cümle türünün Farsçadan dilimize giren *ki* bağlacından dolayı dilimize girdiği ve Türkçenin sözdizimine aykırı olduğu belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.*
- *İşleri o kadar iyi gidiyordu ki pek büyük bir servet yapıyor.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, *ilgi cümlesi (ki’li birleşik cümle)* adı altında ele alınan cümle için “Yüklemi çekimli bir fül olan yan cümlelerin *ki* bağlacıyla temel cümleye bağlanmasıyla oluşan cümlelerdir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kapıyı çaldım ki karşıma annem çıktı.*
- *Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.*

VARDAR (1982: 76)’ın eserinde *ilgi tümcesi* başlığı altında bu cümle için “*Ki* bağlacıyla birbirine bağlanmış tümcelerden oluşur.” tanımı yapılmıştır.

### **Tasnif Durumu**

Ki’li birleşik cümle incelenen eserlerde genel olarak birleşik cümle konusu içinde değerlendirilmiş ve incelenmiştir. Bazı kaynaklarda ise bu cümle birleşik cümle sınıfından sayılmayıp bağlı cümleler sınıfına sokulmuştur. Bu sınıf değişikliği cümlenin adında ve yapısında büyük

değişiklikler yaratmış ve bu konuda çalışmalar yapan kişiler arasındaki görüş farklılığını da ortaya koymuştur.

Ki'li birleşik cümle incelenen kaynaklarda genel olarak alt kollara ayrılmadan tek başına ele alınmış bazı kaynaklarda ise, eylem *tümcelerinden oluşan ilgi tümcesi*, *ad tümcelerinden oluşan ilgi tümcesi* ve *ad ve eylem tümcelerinden oluşan ilgi tümcesi* adı altında alt başlıklar halinde incelenmiştir.

### 2.1.6.1. Ki’li Birleşik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Ki’li birleşik cümle*, genel ifadesiyle yardımcı cümlesi ki bağlacıyla kurulmuş cümledir.

Hint-Avrupa dillerinde, genel olarak asıl unsur yardımcı unsurdan önce gelmektedir. Türkçede ise bu yapının tam tersi söz konusudur. Yani cümlede yardımcı hareketi karşılayan kelimelerden oluşan cümle (yardımcı cümle) önce asıl hareketi karşılayan kelimelerden oluşan cümle sonra gelmektedir. Dilimizde bu kuralın geçerli olmadığı cümle tipi *ki’li birleşik cümle* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ki’li birleşik cümledeki *ki* bağlacının geçmişi çok eskilere, yani Uygurca dönemine kadar uzanmaktadır (ÖZKAN ve MUSA, 2004: 95-139). İncelenen kaynaklar arasında bu eki Farsça kökenli olarak değerlendirenler [(BİLGEGİL, 1982: 52-123), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (ERGİN, 1977: 686-704), (GÖKER, 2001: 63-109), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KESKİN, 2003: 217-240), (SAĞLAM, 1977: 191-180)] olduğu gibi bu konuda herhangi bir yorum yapmadan ele alanlar kaynaklar da vardır.

ÇAĞATAY (1964: 249-250), Türkiye Türkçesinde soru cümleleri ve şimdiki zaman eklerinden sonra da gelen *ki* edatının Eski Türkçedeki *tahmin*, *şüphe*, *kuvvetlendirme* bildiren *erki* edatının aynısı olduğu, Farsça *ki* ile *erki*’den gelen *ki* edatını birbirine karıştırmamak için cümleye verdikleri anlamı iyi kavramak gerektiğini belirtir. ÇAĞATAY, “*Son zamanlarda yazılmış gramerlerde ki eki çeşitlere ayrılmak istenmekte ise de yine de Farsça ki’ye (nisbet zamirine) bağlanmaktadır.*” Türkçede kullanılan *ki* cümleleri içinde Farsça *ki* ile bağlantısı olan cümlelerin olduğunu, soru cümleleriyle bağlı *ki*’lerin Farsça *ki* ile ilgisi olmadığını belirtir. ÇAĞATAY, “*Bugünkü dilde Arapça “acaba” ile verilen cümleler, soru cümlesinin ki ile tekit edilenlerinin karşılığıdır. Böylece bu soru ki’sinin açık olarak erki edatından geldiği ispat edilebiliyor.*” demekte ve “*Bilmem olur mu ki?*”, “*Gözlerimi yumsam mı ki?*”, “*Gitsem mi ki?*” cümlelerindeki *ki*’nin *erki*’nin devamı

olduğunu Uygurcada yine aynı *ärki* ile “galiba, ya” anlamına gelen, bir şeyin tahminini ifade eden cümlelerin de bulunduğunu, bunların da bugünkü dilde *ki* ile ifade edilebileceğinden bahseder. Bu konuya “*Yana kälgäy ärki*” (Yine gelecek ki/galiba) cümlesini örnek göstermiştir.

ÇAĞATAY, *erki*’nin, Tarançı, Kazan lehçelerinde *ikän<ärki, ärkin, irkin, ikin* haline gelmiş ve sonradan da *i-*’nin *iken* şekline sokulduğunu, bu *ki*’nin de Türkiye Türkçesinde “*galiba, ya, -dır ya*” anlamlarına gelen karşılığı olduğundan bahseder. Bu görüşe “*Bu şehzadenin halı neme boldu iken?*” (Bu şehzadenin hali nasıl oldu ki?) cümlesini örnek verir ve sonuç olarak fiilden sonra gelen *ki*’lerin eski *erki*’nin kalıntıları olduğunu, Uygurlardan sonra yeni devrin etkisiyle, bu *ki*’lerin Farsça sanılarak değişikliğe uğradığını, bunları Farsça *ki*’den ayırabilmek için cümleyi çözüp kelime çeşitlerini aynı anlamı verir duruma getirerek incelemek gerektiğini belirtir.

EMRE (1945: 530), Şark ve Kıpçak lehçelerinden alınan “*İşittim arkadaşım seyahate çıkar iken.*” (İşittim ki arkadaşım seyahate çıkıyor.) cümlesindeki *iken*’in karşılığının *erki* olduğunu belirtir.

*Ki* ekinin Türkçe bir ek olmadığını iddia eden TOKATLI (2006: 453-465), bağlama edatlarıyla kurulan yardımcı cümlelerin ilk olarak Uygurlar döneminde Soğud ve Tohar gibi İranlı kavimlerin etkisiyle kullanılmaya başlandığını, *ki* bağlama edatıyla kurulan cümlelerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılan Farsça çevirilerle beraber yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir.

TOKATLI, *ki*’li *birleşik cümlelerin* Türkçenin yapısına uymadığını ve bugün Türkiye Türkçesinde fiilimsileri (sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil) sık kullandığımız için bu tür cümlelerin çok yaygın olmadığını belirtir. Bu tür cümlelerin halen İç, Batı ve Kuzey bölgeleri ağızlarında çok yaygın kullanıldığını, bunun okuma yazma oranının düşük olması ve insanların konuşma dillerinde değişim sağlayacak araçlardan mahrum olmalarından kaynaklandığını söyler.

AKSAN (2003: 121-150), *ki* ilgi zamirinin Farsçadan alındığını Hint-Avrupa dillerinde görülen “*İnsan ki onda acıma duygusu yoktur, ondan*

*korkulur.*” cümlesinin Türkçeye özgü doğru bir anlatımla “*Acıma duygusu olmayan insandan korkulur.*” sıfat-fiil eki kullanarak ifade etmiştir.

*Ki* ekinin Türkçe bir ek olmadığını iddia eden diğer bir isim olan TEKİN, (1992: 69-120) “*Türkçede bağlama edatlarıyla kurulan yardımcı cümleler, ilk olarak Uygur döneminde Soğud ve Tohar gibi İran kavimlerinin dillerinde kullandıkları yardımcı cümleyi temel cümleye bağlayan bağlama edatlarının taklit edilerek kim, ne, kaçan, kanyu gibi kelimelere bağlama edatı görevi yüklemesiyle başlanmıştır.*” açıklamasını yapar. Ayrıca bu cümle için “*Farsça bağlama edatı ki ile kurulan yardımcı cümleler Farsçadan Türkçeye tercümelerin yapıldığı Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu dönemde, Türkçe soru zamiri kim de ki’nin görevini üstlenmiş ve bu dönem metinlerinde her ikisi birlikte 15. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmıştır. 15. yüzyıldan sonra kim’in kullanımı azalmış ve ki bağlama edatı kullanılmaya devam etmiştir.*” demektedir.

*Ki*’li birleşik cümlelerin de terim durumu, diğer cümlelerin terim durumundan farksızdır. Bu cümle türü için *ki’li birleşik cümle* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (ERGİN, 1977: 686-704) , (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GÖKER, 2001: 63-109) (KESKİN, 2003: 217-240)], *ki’li bağlı cümle* [(KARAHAN, 1999: 60-68)], *ilgi tümcesi* (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), *ilgi cümlesi* [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196)], *ki’li birleşik tümce* [(EKER, 2003: 342-393), (SAĞLAM, 1977: 191-180)], *ki’li birleşik cümle/ilgi cümlesi* [(BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)], *ki ilinti cümlesi* (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), *ilgi cümlesi/ki’li birleşik cümle* (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362) *ki bağlacıyla kurulan cümleler* (BİLGEGİL, 1982: 52-123), *ki ile bağlanan önermeler, bağlaçlı (ki’li) yan cümle /bağlı cümle* (GÜLENSOY, 2000: 435-439), *temel tümceye ki bağlacıyla bağlanan yantümceler* (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122) terimleri kullanılmıştır. Bu durum kaynaklar arasındaki kargaşayı gözler önüne sermeye yetmektedir. Bu incelemede, en sık kullanılan *ki’li birleşik cümle* terimi tercih edilmiştir bu sebepten dolayı bu terimin kullanılması tercih edilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi -cümle/tümce farklılığının dışında- terim kargaşasının temelini bağlılık veya birleşiklik kavramı oluşturmaktadır. “Yapı bakımından birleşiktir çünkü en az iki cümleden oluşur.” görüşünü savunanlar *birleşik* terimini “Bağlanmasını sağlayan öge bağlaçtır.” görüşünü savunan görüşler ise *bağlı* terimini tercih etmiş ve iki farklı kutbu oluşturmuşlardır.

*Ki*’li cümle konusunda bir diğer sorun, bağlacın bitmiş cümleler arasında olmasının yanında, bir kelime veya kelime grubuyla bitmiş bir cümle arasında olması sorunudur. *Ki* bağlacı bazı kaynaklarda [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EKER, 2003: 342-393), (ERGİN, 1977: 686-704), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GENCAN, 1979: 121-133), (GÖKER, 2001: 63-109), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] bitmiş iki cümle arasında bulunur.

- *Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.*
- *Bir süre sonra anladım ki ona güvenilmez.*
- *Ne yazık ki beni anlamadın.*
- *Anladım ki hiç kimse sen değil.*
- *Korkarım ki şansını zorluyorsun.*
- *Bil ki her gün, her saat çalışmanın en müsait zamanıdır.*
- *Öğrendim ki buraya geliyormuşsun.*
- *Hiçbir zaman hatırlınızdan çıkmasın ki cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür irfanı hür nesiller ister.*
- *Kapıyı çaldım ki karşıma annem çıktı.*
- *Çalışmalısın ki başarıya eresin.*
- *Nice üniversiteli gençler gördüm ki geçimlerini büro veya otel garsonluğu yapmakla sağlıyorlar.*
- *Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler, başka milletlere yem olurlar.*

*Ki’li* cümlede bağlaç, bazı kaynaklarda [(BİLGEGİL, 1982: 52-123), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (GÜLENSOY, 2000: 435-439)] hem bitmiş iki cümle arasında hem de kelime ya da kelime grubu ile bitmiş cümle arasında yer alır.

- *Öyle güzel manzara ki.*
- *Bir tavuk ki horoz gibi ötüyor, hemen kesilmeli.*
- *Cadde öyle kalabalık ki yürümeye imkân yok.*

Bunların dışında, örneklerle bakıldığında *ki* bağlacının cümlelere çeşitli anlamlar ve görevler kazandırdığı görülmektedir.

1. Kendisinden sonra gelen kelime, kelime grubu ya da cümleyi, cümlenin bir ögesi ya da kelimenin tamlayıcısı haline getirme:

- *Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.*

(*Ki’den* sonraki bölüm bu cümlede belirtili nesne görevindedir.)

- *Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli,  
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.*

(*Şahadetleri dinin temeli* kelime grubu bu cümlede *ezanlar* kelimesinin sıfatı görevindedir.)

- *Amcasını kaybetti ki o tek dayanağıydı.*

(*O* tek dayanağı olan amcasını kaybetti.)

- *Bir dostuma rastladım ki kendisine teşekkür borçluyum.*

(Kendisine teşekkür borçlu olduğum bir dostuma rastladım.)

- *Anlaşıyor ki o yarın gelecek.*

(Onun yarın geleceği anlaşıyor.)

- *Şüphesiz ki bir gün her canlı ölecek.*

(Bir gün her canlının öleceği şüphesiz.)

- *Bir tavuk ki horoz gibi ötüyor hemen kesilmeli.*

(Horoz gibi öten bir tavuk hemen kesilmeli.)

- *Bir insan ki ilerlemek ister çalışmalıdır.*

(ilerlemek isteyen insan çalışmalıdır.)

- *Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki cumhuriyet sizden fikri hür*

*vicdanı hür irfanı hür nesiller ister.*

(Cumhuriyetin sizden fikri hür vicdanı hür irfanı hür nesiller ister, hiçbir zaman hatırlığınızdan çıkmasın.)

- *Efendiler! Bilirsiniz ki hayat demek mücadele ve müsademe demektir.*

(Efendiler! Hayatın mücadele ve müsademe demek olduğunu bilirsiniz.)

- *Bil ki her gün her saat çalışmanın en müsait zamanıdır.*

(Her gün her saat çalışmanın en müsait zaman olduğunu bil.)

- *Görüyorum ki sözlerimi yanlış anlamışsın.*

(Sözlerimi yanlış anladığını görüyorum.)

- *Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.*

(Milli benliğini bilmeyen milletlerin başka milletlere yem olacağını bilelim.)

- *Kapıyı çaldım ki karşıma annem çıktı.*

(Kapıyı çaldığımda karşıma annem çıktı.)

2. Amaç-sonuç anlamı kazandırma:

- *Sizi aradım ki düşüncelerimi açıklayayım.*

(Düşüncelerimi açıklamak için sizi aradım.)

3. Sebep-sonuç anlamı kazandırma:

- *Buraya geldim ki beni evde boşuna aramayın.*

(Beni evde boşuna aramayın diye buraya geldim.)

- *Yüksel ki yerin bu yer değildir.*

(Yerin bu yer olmadığından yüksel.)

*Ki* bağlacıyla kurulan cümlelerin, eski metinlerde kullanılan şekillerinin günümüzdeki kullanımlarıyla karşılaştırılarak *ki* bağlacının kökeninin tam olarak belirlenmesi gerekmektedir. İncelemeler sonunda *ki*'li *birleşik cümle* veya *ki*'li *bağlı cümle* adı verilen bu cümle türüyle ilgili örneklerin çoğunun Farsça kökenli *ki* olarak tarif edilen *ki* ile oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Farsça kökenli *ki* iki cümleyi veya iki ismi birbirine bağlayarak Türkçenin söz dizimine aykırı bir tablo oluştururken, Türkçe kökenli *ki* ekleri, genellikle fiilden sonra gelir, şimdiki zaman, görülen geçmiş

zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman gibi zaman eklerinden sonra gelir, soru cümleleriyle bağlanır, cümleye *acaba* anlamı katar ve Türkçenin söz dizimine uygun cümleler kurar (ÇAĞATAY, 1964: 249-250).

Sonuç olarak bu cümle türüne *yapı* bakımından bakıldığında cümlelerin bir bağlaçla birbirine bağlandığı, *yargı* bakımından bakıldığında ise -cümle sonunda bulunan ve Farsça olmayan *ki* ile kurulan cümleler dışında- birden fazla yargı bildirdiği açıktır. Bu açıdan cümlede bir birleşiklik kavramı söz konusudur. Bunun yanında *ki* bir bağlaçtır ve temel görevi öğeleri birbirine bağlamaktır. Bağlı olma durumu bu cümlede ön plandadır. Dilimizde *ki* ile aynı görevde bulunan pek çok bağlaç bulunmaktadır; fakat hiçbir cümle, bu cümlede olduğu gibi bağlacın adıyla anılmamaktadır. Bundan dolayı, birden fazla cümleden meydana gelen ve *ki* bağlacıyla bağlanan cümlelerin *birleşik cümleler* konusu içinde *ki*'li *bağlı cümle* olarak değil; *bağlı cümle* terimiyle ele alınması doğru olacaktır.

### 2.1.7. Sıralı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Sıra cümle için de diğer cümle türlerinde olduğu gibi farklı terimler kullanılmıştır. İncelenen kaynaklarda *sıralı bağlı tümceler*, *sıralı bağlı cümleler*, *sıra önermeler*, *sıralı tümce* terimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *sıralı cümle* adı altında “Birbirine anlam ilgisiyle bağlanan bağımsız cümlelerden oluşmuş söz dizisine *sıralı cümle* denir.” tanımı yer almaktadır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- Ağacı kurt; insanı dert yer.
- Konuyu dinle, daha sonra bana da anlat.
- Bir ağaçta gül de biter, diken de...

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında konu *sıralı cümle* başlığı altında ele alınmış ve “Birden fazla cümlelerin noktalama işaretleriyle bağlandığı cümlelerdir.” tanımı yapılmıştır. Sıralı cümle bağımlı *sıralı* ve bağımsız *sıralı cümle* olmak üzere ikiye ayrılmış cümleler arasında öge ortaklığı olan cümlelere *bağımlı sıralı*, olmayanlara ise bağımsız *sıralı cümleler* adı verilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
- Misafir on kismetle gelir, birini yeri dokuzunu bırakır.
- El yarası onulur, dil yarası onulmaz.
- At ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle *sıralı tümceler* başlığı altında verilmiş “Bir anlatım içinde anlam ilgileri nedeniyle birbirlerine türlü biçimlerde bağlanan tümcelere *sıralı tümceler* denir.” tanımı yapılmış, sıralı cümle bağımlı ve bağımsız olarak ikiye ayrılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- Mevsim yaz, yazın da en sıcak günleriydi.
- Tarih bilinci geçmişi yaşar tarih bilgisi sadece yaşatır.

- *Yok dedi buna öyle iğreti oturulmaz.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu sıralı cümleler başlığı altında ele alınan cümle türü “*Birden çok basit cümlelerin virgül ya da noktalı virgüllerle art arda sıralanmasıdır.*” cümleleriyle açıklanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Çok yorulduk; bir ağacın altında dinlendik.*
- *Israr ettim, yine gelmedi.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde sıralı cümle diğer kaynaklardan çok farklı bir isimle, birleşik cümlelerin alt kolu olarak *bağlam cümlesi* şeklinde ele alınır. Bu cümle türü için “*Çeşitli anlam ilişkileri olan iki yargının bir bağlamla birleşerek meydana getirdikleri cümleye bağlam cümlesi denir.*” tanımı yapılmıştır.

Eserde bu bağlamların yan yana ve alt alt olabileceği belirtilir. *Yan yana bağlam cümlesinde* cümlelerin iki yargıdan birinin diğerine tabi olmadığı sadece onunla ilişkili olduğu söylenir ve yan yana bağlam cümlesi de kendi içinde *ulama cümlesi, ayırtlama cümlesi, karşıtlama cümlesi, almaşlama cümlesi, üsteleme cümlesi ve açıklama cümlesi* olarak altı türe ayrılır. “*Ulama cümlesi, İki yargıyı aynı yönde oluş ve kılış beraberliği veya sırasıyla birleştiren cümle.*” olarak tarif edilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilir.

- *Turgut bana bakıyor gülüyordu.*
- *Dedem çocukları almış bahçesine götürmüştü.*

*Ayırtlama cümlesi* için “*İki yargının seçmeli olarak bağlayan birleşik cümleye denir.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için “*Akşama bizde buluşalım yahut biz size gelelim.*” ve “*Cevap ver ya da aldırma.*” cümleleri verilir.

*Karşıtlama cümlesi* için “*İki yargıdan birini öbürüne karşı çıkaran birleşik cümleye denir.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için “*Dün başlayacaklardı, başlamadılar.*” ve “*Herkes kaşık yapar, sapını denk getiremez.*” cümleleri örnek verilmiştir.

*Almaşlama cümlesi* için eserde “*İki yargı arasında almaşık nöbetleşe bir gerçekleşme sırası kuran birleşik cümleye denir.*” tanımı

yapılmış. Bu cümle türü için “*Hava bir açıyor bir kapıyor.*”, “*Bazen bir iki keklik getirir bazen boş döner.*”, “*Kimi susarım kimi söylenirim.*” cümleleri örnek verilmiştir.

Üsteleme cümlesi için “*Baş cümleyi pekiştirici anlamda bir yan cümleyle kurulan birleşik cümlelere denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için “*Kızı everdik, torunumuz bile oldu.*”, “*Ev yaptırmış, borcunu bile ödemiş.*”, “*Orhan Okulu bitirdi, hem de işe girdi.*” cümleleri örnek verilmiştir.

Açıklama cümlesi için “*Baş cümleyi açıklayıcı nitelikte bir yan cümleyle kurulan birleşik cümlelere denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için “*Parayı gönderdim, yani borcum ödendi.*”, “*Bir daha da yazmadınız, demek ki bizi unuttunuz.*”, “*Çok sinirli olmuş öyle ki görüşülmüyor.*” cümleleri örnek verilmiştir.

Alt alta bağlam cümlesi “*Bir baş cümleyle anlamca gerçekleşmesi ona bağlı bir yan cümleden meydana gelir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü de *salt bağlam, yerverme, sebep, sonuç, amaç* ve *şart cümlesi* olarak altıya ayrılmıştır.

Salt bağlam cümlesi için “*İki yargı arasında bütünüyle bir alt alta bağlantı sağlayan birleşik cümleye denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için “*Bir de baktım ki borular patlamış.*” ve “*Anladılar ki yol görünür serviliklere.*” cümleleri örnek verilmiştir.

Yerverme cümlesi için “*İki yargıdan biri öbürünü doğrular, yerinde gösterir veya savunur şekilde kurulmuş bağlam cümlesine denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için “*Birinci yapıyı bitirmişler, gerçekten iyi çalışıyorlar.*”, “*Evi kiralayacaklar, nitekim dün yeniden gezdiler.*”, “*Ben telaş ettim, oysa pek mühim değilmiş.*” cümleleri örnek verilmiştir.

Sebepl cümlesi için “*Yargılardan biri öbürünün gerçekleşme sebebini anlatan birleşik cümleye denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için “*O yalnız kalamaz korkar.*”, “*Yüksel ki yerin bu yer değildir.*”, “*Aramadığın için sana dargınmış.*”, “*Camcı gelmeyeceğine göre başkasını arayalım.*” cümleleri verilmiştir.

*Sonuç cümlesi için “Yargılardan biri öbürünün sonucunu gösteren birleşik cümlelere denir.” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için:*

- *“İstemişsiniz getirmemişler.”*
- *“ Yağmur yağdı; böyle oldu.”*
- *“Yorgan gitti; kavga bitti.”*
- *“Ben oyun sevmem; bu sebeple buluşamıyoruz.”*
- *“Oynamadılar; çünkü yağmur yağdı.” cümleleri örnek verilmiştir.*

*Amaç cümlesi için “Yargılardan biri öbürünün gerçekleşmesi amacını anlatan birleşik cümleler denir.” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için:*

- *“Çok çalış ki kazanasın.”*
- *“Adet yerini bulması için bir sofra kurmuşlar.” cümleleri örnek verilmiştir.*

*Şart bağlam cümlesi ise “Bir şart bağlamı ile kurulmuş birleşik cümledir.” şeklinde ifade edilmiş ve burada yapılışın şart kipi üzerine olduğu da belirtilmiştir. Buna göre eğer ve şayet bağlamları şart cümlesinin başında ve şartı pekiştiren bir zarf durumunda kalır. Bu cümle türü için:*

- *“Eğer cevap vermezse protesto edersiniz.”*
- *“Şayet unutmuşsam bana hatırlatırsınız.”*
- *“Eğer gelmezsen gücenecektim.”*
- *“Bir karşılık göstereyim aksi halde yapamam.” cümleleri örnek verilmiştir.*

BESEREK (1991: 48-53)’in eserinde *sıralı cümleler* başlığı altında *“Yan cümlecğin yüklemi aynı fiillerden meydana gelen ve art arda yan cümleciklerin sıralanmasıyla oluşan cümlelerdir.”* tanımı verilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Bunlar şüphesiz mağlubiyette amil olmuşlardı; fakat asıl sebepler değildi.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)’in eserinde *sıralı cümleler* başlığı altında ele alınan cümle için *“Aynı unsur veya anlam ilgisinin ortak veya farklı görevde*

*birden ziyade cümlelerin art arda yer alması sıralı cümleleri meydana getirir.”* ifadesi yer alır. Eserde sıralı cümlelerin basit, temel, yan, girişik ve şartlı cümlelerde de görülebileceğinden de bahsedilir ve sıralı cümle, *basit cümlelerden meydana gelen sıralı cümle, temel cümlelerden meydana gelen sıralı cümle, yan cümleciklerden meydana gelen sıralı cümle, girişik cümlelerden meydana gelen sıralı cümle, şartlı cümlelerden meydana gelen sıralı cümleler* olmak üzere beş gruba ayrılmıştır:

- Basit cümlelerden meydana gelen sıralı cümlelere: “*Öğretmen sınıfa girdi, Ali’ yi çağırdı, ona bir şeyler söyledi, kürsüye çıktı, dersine başladı.*”
- Temel cümlelerden meydana gelen sıralı cümlelere: “*Sizi gördüğüm gün uzak yıllara daldım içim garip duygularla dolu.*”
- Yan cümleciklerden meydana gelen sıralı cümlelere: “*Ali yalvararak ağlayarak sızlayarak mücadele ederek maksadına ulaşmaya çalışıyor.*”
- Girişik cümlelerden meydana gelen sıralı cümlelere: “*Bu çocuk koşarak gülerek babasının yanına geldi oturdu.*”
- Şartlı cümlelerden meydana gelen sıralı cümlelere: “*Derslere devam etmezseniz verilen öğütleri dinlemezseniz haliniz fena olur.*”

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)’tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında *sıralı cümle* için “*İki ya da daha fazla bağımsız cümlelerin virgül ya da noktalı virgülle bağlanmasıyla oluşur.*” ifadesi yer alır. Sıralı cümlelerin bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı çeşitlerinden de kısaca bahsedilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- Bağımlı sıralı cümle için “*Geldim, gördüm, yendim.*”
- Bağımsız sıralı cümle için “*Telefon çaldı, kimse açmadı.*” cümleleri örnek verilmiştir.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243) bu cümle türünü *bağlanışlarına göre tümce türleri* başlığı altında *sıralı tümce* olarak geçmektedir ve bu cümle türü için “*Bağımsız kuruluştan birden çok yargılı anlatımdan oluşan tümceye sıralı tümce denir.*” tanımı yapılmıştır. Eserde bu cümle türünün bir birleşik cümle türü olmadığı, yalın ya da birleşik tümcelerin art arda sıralanmasından

meydana geldiği belirtilmiştir. Sıralı cümle, *sıralı tümce türleri* başlığı altında *bağımsız sıralı tümce, bağımlı sıralı tümce, açıklamalı sıralı tümce ve karma sıralı tümce* olmak üzere dörde ayrılmıştır. Bağımsız sıralı tümce için “*En az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarında anlam bağıntısı virgül ya da noktalı virgülle belirlenen yargılı anlatım.*” ifadesi kullanılmış bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hayat bir kumardır, kazanmak için maharet kadar da iyi zar lazımdır.*
- *Daha küçüktüm, henüz sekiz dokuz yaşında vardım.*
- *Deneme başka şeydir, felsefe başka şeydir.*

Bağımlı sıralı tümce için “*En az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarındaki anlam ilgisi bağlaçlarla sağlanan yargılı anlatım.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Anılarımız için varız veyahut yokuz.*
- *Biz doğrudan doğruya milliyetseveriz, Türk milliyetseveriyiz,*
- *Pek münasip, fakat yavaş konuşun.*

Açıklamalı sıralı cümle için “*İkinci cümle birinci cümleyle ilgili bir açıklama niteliği taşır.*” ifadesi kullanılmış ve bu cümle türü için “*Mehmet Akif’i uzaktan tanıdım, sabahları Beylerbeyi iskelesinde vapura beraber binerdik.*” cümlesi örnek verilmiştir.

Karma sıralı tümce için “*Bağımsız ve bağımlı sıralı tümcelerden oluşan yargılı anlatıma denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Asker başını çevirdi, işi anladı ve birden yere atladı*
- *Kaçtığını saklandığını biliyordu ve şimdi ne yapması nasıl davranması gerektiğine bir türlü karar veremiyor, bocalayıp duruyordu.*

EDİSKUN (1963: 320-388)’un eserinde *şekillerine göre cümleler* başlığı altında sıra cümleler konusu ele alınmış ve “*Aralarında her zaman belirli bir anlam ilgisi bulunmadığı halde ve söyleyişe bir kıvraklık, bir hareket ve bir duygusallık kazandırmak için bazen basit ve birleşik cümleler birbirilerine (,) (;) ile bağlanıp cümleler zinciri meydana getirebilirler. Bu*

*cümleler zincirine sıra cümleler deriz.*” şeklinde açıklanmıştır. Eserde sıralı cümlelerin öznelere ortak olabileceğinden ve cümlelerin arasına virgül, noktalı virgül veya nokta konsa bile anlamda hiçbir değişiklik olmayacağından bahsedilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adımlar sıklaşıyor.*
- *Sevinç yanık topraktaki sular gibi hep içe çekilmiş, yüreklere sinmişti.*

EKER (2003: 342-393)’in eserinde *sıralı ve bağlı tümce* adı altında incelenen bu cümle türü için “*Yapıca ve anlamca birbirine bağlı ancak yalnız kullanıldıklarında kendi içinde anlam bütünlüğü bulunan tümcelerden oluşan birleşik tümce türüdür.*” ifadesi yer alır. Eserde öğelerinden en az biri veya yüklemlere gelen ekleri ortak olan sıralı cümlelere *bağımlı sıralı tümce*, aralarında yalnızca anlam ilgisi bulunan cümlelere *bağımsız sıralı tümce* denilmiş, bağlı ve sıralı cümleler arasında kesin bir ayrım olmadığı bağlı cümlelerin aralarında anlam ilişkisi bulunan ve bağlaçlarla birbirine bağlanan cümleler olduğu belirtilmektedir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kapıda duran nöbetçi bir benden korkmaz, isterseniz kendisine sorunuz.*
- *Türk neferi kaçmaz, kaçmak nedir bilmez.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)’nin 6. sınıflar için hazırlanmış oldukları dil bilgisi kitabında, *sıralı ve bağlı cümleler* başlığı altında ele alınan cümle türü için “*Her biri ayrı bir yargı bildirdiği halde birbiriyle olan anlam ilişkileri dolayısıyla virgül noktalı virgül veya bağlaçla birbirinden ayrılan cümlelere sıralı bağlı cümleler denir.*” tanımı yapılmış daha sonra sıralı bağlı cümleler, sıralı cümleler ve bağlı cümleler olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Sıralı cümleler başlığı altında “*Bir kişi tarafından arka arkaya yapılan, sıralanan veya bir etkiyle peşpeşe olan işleri bildiren ve virgülle birbirinden ayrılan cümlelere sıralı cümle denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ben de bugün izin aldım, öğle paydosunda eve geldim.*
- *Ben de giyindim çıktık, Çapa'ya yürüdük oradan tramvaya bindik.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında “Anlamca ilgili cümlelerin virgül, noktalı virgülle birbirine bağlanmasıdır.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kitabımı açtım, okumaya başladı.*
- *Ayakkabılarını çıkardı, içeriye girdi.*

GENCAN (1979: 121-133)'in eserinde ise, *sıra önermeler* başlığı altında incelenen cümle türü için “*Biçimce ve anlamca birbirine bağlı olmayan bununla birlikte aralarına virgül ya da noktalı virgül konulan bağımsız önermelere sıra önermeler denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kışın yanaklar solar, burunlar kızarır, dudaklar birbirini çimdikler kollar ve dirsekler gövdeye yapışır.*
- *Birlikte düşerdik bu uzun yollara, erken kaç kere şafak söktü bu dağlarda gezerken.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde *sıralı cümle* başlığı altında “*Mana yakınlığı ile birbirine bağlanmış cümlelere denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sazının üstüne saz yok, sözünün üstüne söz yok.*
- *Gökten mi indi yerden mi bitti, yetişiverdi saçları kıvr kıvr gözleri pırıl pırıl bir genç.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde *sıralı tümce* başlığı altında “*Anlam yakınlığıyla birbirine bağlanmış tümcelere denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Sazının üstüne saz yok, sözünün üstüne söz yok.*
- *Anası gözyaşı dökmüş babası boynuna sarılmış, yarenleri yolunu kesmiş onu döndürememişler.*

KARAHAN (1999: 60-68)'in eserinde sıralı cümlelerle ilgili tanımı “*Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur.*” şeklindedir.

KARAHAN bu cümlelerin iki veya daha fazla olabileceği, birbirlerinden nokta veya noktalı virgülle ayrılacaklarını, cümlelerin her birinin anlam ve yapı bakımından farklı niteliklere sahip olabileceklerini aralarında anlam ilişkisi, ortak cümle unsurları, ortak kip veya şahıs eklerinin olabileceğini vurgulamıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler vermiştir.

- *Tozlu ve soluk perdelerden yakıcı bir güneş taşıyor, bütün odayı dolduruyordu.*
- *Sarıçiçeğin saçları yolunmuş, kana bulanmıştı.*
- *Bu asırlar ve asırlardan beri böyle olagelmisti, asırlar ve asırlarca da böyle sürüp gidecekti.*
- *Semtlerdeki minareler görülmez, ezanlar işitilmez, ramazan ve kandil günleri işitilmez.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında *sıralı cümleler* başlığı altında “*Her biri başlı başına bir cümle olduğu halde virgül, noktalı virgülle bağlanmış birden çok cümlelerin oluşturduğu cümledir.*” tanımının ardından bu cümle türünün bağımlı ve bağımsız olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. Bağımlı sıralı cümle için: “*Giysileri ben ütüledim, kardeşim astı.*”, bağımsız sıralı cümle için: “*Paltosunu çıkardı, annesi o anda içeri girdi.*” cümleleri verilmiştir.

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde “*Virgül ya da noktalı virgülle birbirine bağlanmasıyla oluşan cümlelerdir.*” ifadesiyle tanımlanan sıralı cümle, bağımlı ve bağımsız sıralı cümle olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bağımlı cümle için “*Herhangi bir ögesi ortak olan cümle.*” ifadesi, bağımsız cümle için ise “*Herhangi bir ögesi ortak olmayan cümle*ye denir.” ifadesi kullanılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ankara'ya gittim, Orhan'ı gördüm, geri geldim.*
- *Mart kapıdan baktırır; kazma kürek yaktırır.*
- *Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.*
- *Hasta ol benim için; öleyim senin için.*

KORKMAZ (2002: 78)'in eserinde *sıralı birleşik cümle* adı altında “*Tek başına yargı bildiren ve anlam bütünlüğü içinde yan yana sıralanan, iki*

veya daha fazla cümlelerin oluşturduğu cümleler topluluğudur.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Ben bu işin her yönünü ölçüp biçtim, nereden girip nereden çıkacağımı hesaba vurdum.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)’nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında “*En az iki bağımsız cümleden oluşan ve aralarındaki anlam bağlantısı virgül veya noktalı virgülle belirlenen cümleye sıralı cümle denir.*” tanımıyla sıralı cümle tanımlanmıştır. Eserde nokta veya virgülle ayrılan ve art arda sıralanan bu cümlelerin bağımsız birer cümle olduklarından bahsedilir. Sıralı cümlelerde kimi zaman özne, tümle veya yüklem ortak olabileceğinden bahsedilir; fakat bu özellik belirtildikten sonra cümle bağımlı ve bağımsız olarak ikiye ayrılmaz. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ben onu iyi tanırım, çok dürüst bir çocuktur.*
- *Dağlarda karlar erimiş, nehirler kabarmıştı.*
- *Kitaplarını alıp odaya geldi, televizyonun karşına oturdu.*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde sıralı cümle, *bağlanışlarına göre tümce çeşitleri* başlığı altında ele alınmış “*Bağımsız kuruluştan birden çok tümcenin anlam yakınlığı ile bağlanmasıyla oluşan tümcelere sıralı tümce denir.*” tanımı yapılmıştır. SAĞLAM, sıralı cümleyi diziliş ve bağlanış ilkesine dayandırdığı için birleşik cümle konusu içinde ele almaz. Sıralı cümle *bağımlı, bağımsız, açıklamalı ve karma sıralı tümce* olmak üzere dört durumda değerlendirilir. *Bağımsız sıralı cümle* için “*Anlam bakımından birbirine bağlı en az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarında bağıntı virgül ya da noktalı virgülle belirlenen; özneleri, nesneleri, tümleçleri ya da yüklemeleri ortak olabilen tümcelerin oluşturduğu tümce.*” denilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İşin aslını bilen de söylüyordu, bilmeyen de.*
- *Aydınlık otların ağaçların en ince yerlerine kadar işlemiş, girmediği yer bırakmamıştı.*

*Bağımlı sıralı cümle* için “*Anlam bakımından birbirine bağlı en az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarındaki bağıntı bağlaçlarla sağlanan*

özneleri nesneleri tümleçleri ya da yüklemeleri ortak olabilen tümcelerin oluşturduğu tümceye bağımlı sıralı tümce denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Dinlenme sırasında atını ağaca bağladı ve yavaşça okşadı.*
- *Ahmet Kerim utanmazlığın bu derecesine ne diyeceğini bilmiyordu ve hâlâ evin kapısı önünden geçmemekte inat ediyordu.*

Açıklamalı sıralı tümce için “Bir giriş tümcesiyle onun açıklaması durumundaki tümce ya da tümcelerden oluşan tümceye açıklamalı sıralı tümce denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kalkın aynaya bakın, Mustafa Kemal benden çok size benzer, dedi.*
- *Diğer bir fasılda Türk çiniciliğinden bahseder ve der ki yeryüzünde yalnız bir millet acem çiniciliğini geçmiştir, bu da Türk milletidir.*
- *Bir karanlık vardı, silme karanlık.*
- *Boğazından bir ses çıkarabildi; ses ölü ses.*

Son olarak da karma sıralı tümce için “Bağımlı ve bağımsız sıralı tümcelerden oluşan tümceye karma sıralı tümce denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Asker başını çevirdi, işi anladı ve birden yere atladı.*
- *Akıyordu hızlı hızlı uğulduyordu derinden ve sesi duyuluyordu ta uzaktan.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)’ün eserinde konu sıralı ve bağlı cümleler başlığı altında ele alınmış “Aralarında anlam birliği bulunan ( ; ) (,) ya da bağlaçla bağlanan cümlelere sıralı ve bağlı cümleler denir.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Türk övün, çalış, güven.*
- *Kitapsız yaşamak; kör, sağır, dilsiz yaşamaktır.*
- *İşe başladım; ama bugün bitiremedim.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında bu cümle *sıralı-bağlı cümle* adı altında verilen cümle için “Anlamca birbirleriyle ilgili yüklemeleri bağımsız cümlelerin noktalama işaretleriyle

veya bağlaçlarla oluşturduğu cümlelerdir.” tanımı verilmiş ve bu cümle bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu cümle içi naşığıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kapıyı açtı, içeri girdi ve annesine sarıldı.*
- *Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.*

YILDIZ (1995: 104-120)’ın eserinde *sıralı cümleler* başlığı altında “*Gökay erkenden kalktı, hazırlandı, kitaplarını alıp evden çıktı.*”, “*Baba tarlayı sürüyor, Ali tohumu ekiyor, kuşlar bundan nasiplerini alıyordu.*” cümleleri verilerek bu tür cümlelerin tek tek kullanıldıklarında anlamın bozulmadığı, her birinin öznesi ve yüklemine olduğu ve cümleler arasında anlam ilgisi bulunduğu belirtilmektedir. Bu cümle türü için “*Aralarında her zaman belirli bir anlam ilgisi bulunmadığı halde söyleyişe bir kıvraklık, bir hareket ve bir duygusallık kazandırmak amacıyla sıralı cümleler kullanılır.*” ifadesi yer alır.

#### **Tasnif Durumu**

Sıralı cümle, incelenen kaynaklarda genel olarak yapısına göre cümle çeşitleri konusunun dört kolundan birisini oluşturmaktadır. Bunun dışında *sıralı cümle, yapılarına göre cümleler* konusunun *bağımsız birleşik cümleler* başlığı altında, *şekillerine göre cümleler* başlığının bir alt başlığı olarak, *sıra ve bağlı cümleler* olarak, *bağımsız önermelerden birleşmiş tümcenin* alt başlığı *sıra önermeler* olarak, *bağlanışlarına göre cümleler* konusunun alt başlığı olarak ele alınmıştır. Ayrıca sıralı cümle, incelenen eserlerin bir kısmında kendi içinde *bağımlı sıralı, bağımsız sıralı, karma sıralı, açıklamalı sıralı*, bir kısmında da *bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümle* olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bu tasnif farklılıkları kaynakların konuya bakış açılarını ortaya koymaktadır.

### 2.1.7.1. Sıralı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Sıralı cümle*, en basit tarifiyle art arda gelen cümlelerin noktalı virgül veya virgülle sıralandığı cümledir. “*Sıralanmış, öznelere bir cümlelerde özne birincide bulunur, öbür cümlede özne tekrarlanmaz, zamirle temsil edilmez, sıralanmış cümlelerin birinde nesne olan isim öbüründe özne olabilir.*” (EMRE, 1988: 105-108).

Sıralı cümleyle ilgili sorunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Sıralı cümlelerde anlam ilişkisi sorunu.
- Sıralı cümlelerde öge ortaklığı sorunu.
- Sıralı cümlelerde fiilimsi alan kelime grubunun cümle olarak kabul edilip edilmemesi sorunu.
- Sıralı cümlelerin bazı kaynaklarda *sıralı-bağlı cümle* olarak alınması sorunu.
- Sıralı cümlelerin basit veya birleşik cümle içinde değerlendirilmesi ya da cümlelerin kaynaklara hiç alınmaması sorunu.

Sıralı cümle için kullanılan terimler arasında; *sıralı cümle* [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *sıralı tümce* [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (SAĞLAM, 1977: 191-180)], *sıralı-bağlı cümle* [(ŞENTÜRK, 1998: 57-63) (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *sıra önermeler* (GENCAN, 1979: 121-133), *sıra cümleler* (EDİSKUN, 1963: 320-388), *sıralı-bağlı tümce* (EKER, 2003: 342-393) terimleri sıralanabilir. Bu incelemede, en sık kullanılan *sıralı cümle* teriminin kullanımı tercih edilmiştir.

Sıralı cümleyi ele alan kaynakların bir kısmı [(AKBAYIR, 2003: 38-

55), (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (EKER, 2003: 342-393), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), KORKMAZ (2002: 78), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] sıralı cümlelerde anlam ortaklığına özellikle değinmiş, kaynakların bir kısmı [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276) (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GENCAN, 1979: 121-133), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196)] anlam ortaklığına hiç değinmemiş, bir kısmı ise [(EDİSKUN, 1963: 320-388), (YILDIZ, 1995: 104-120)] anlamın bazı durumlarda ortak olabileceği bazı durumlarda olmayacağını belirtmişlerdir.

GENCAN (1979: 121-133), sıra önermeler başlığı altında “*Biçimce ve anlamca birbirine bağlı olmayan bununla birlikte aralarına virgül ya da noktalı virgül konulan bağımsız önermelere sıra önermeler denir.*” tanımını yapmıştır. Bu cümle türüne “*Kışın yanaklar solar, burunlar kızarır, dudaklar birbirini çimdikler, kollar ve dirsekler gövdeye yapışır.*” cümlesini örnek göstermiştir. GENCAN’ın bu tanım ve örneğine baktığımızda kendi kullanmış olduğu *anlamca bağlı olmayan* ifadesine ters bir örnek verdiği görülür; çünkü her ne kadar cümleler bağımsız birer cümle gibi görünseler de her bir cümle ortak bir durumu tarif etmesi açısından anlamca birbirleriyle ortaklık göstermektedir. GENCAN’ın verdiği örneğe yakın bir cümle olan “*Kapıyı açtı, içeri girdi, paltosunu astı, koltuğa oturdu.*” cümlesinde biçimce bağımsız cümleler yer almasına karşın bir tasvir durumu söz konusu olduğu için cümleler birbirlerine anlamca ortaklık göstermektedirler. Bunun dışında GENCAN’ın verdiği örnekte yer alan cümle içinde bağlacın bulunması da üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

SAĞLAM (1977: 191-180), sıralı cümleyi “*Bağımsız kuruluştan birden çok tümcenin anlam yakınlığı ile bağlanmasıyla oluşan tümcelere sıralı tümce denir.*” ifadesiyle tanımlamıştır. Kaynakta *sıralı tümce* diziliş ve bağlanış ilkesine dayandığı için *birleşik cümle* konusu içinde ele alınmaz. Sıralı cümle

*bağımlı, bağımsız, açıklamalı ve karma sıralı tümce olmak üzere dört durumda değerlendirilir.*

*Bağımsız sıralı tümce için “Anlam bakımından birbirine bağlı en az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarında bağıntı virgül ya da noktalı virgülle belirlenen; özneleri, nesneleri, tümleçleri ya da yüklemeleri ortak olabilen tümcelerin oluşturduğu tümce.”* denilmiş ve “*İşin aslını bilen de söylüyordu, bilmeyen de.*” ve “*Aydınlık otların ağaçların en ince yerlerine kadar işlemiş, girmedik yer bırakmamıştı*” örnekleri verilmiştir.

*Bağımlı sıralı tümce için ise “Anlam bakımından birbirine bağlı en az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarındaki bağıntı bağlaçlarla sağlanan özneleri nesneleri tümleçleri ya da yüklemeleri ortak olabilen tümcelerin oluşturduğu tümceye bağımlı sıralı tümce denir.”* tanımı yapılmış ve “*Dinlenme sırasında atını ağaca bağladı ve yavaşça okşadı.*” ve “*Ahmet Kerim utanmazlığın bu derecesine ne diyeceğini bilmiyordu ve hâlâ evin kapısı önünden geçmemekte inat ediyordu.*” örnekleri verilmiştir.

Yukarıdaki tanım ve örneklerle göre SAĞLAM’ın *bağımlı ve bağımsız sıralı tümceler* olarak adlandırdığı cümleler arasındaki tek fark bağlanma ögeleridir. Cümleler için yapılan tanımlarda ve örneklerde *bağımsız sıralı tümcelerin* virgül veya noktalı virgülle bağlanması gerektiği, *bağımlı sıralı tümcelerin* de bağlaçlarla bağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu tanım ve örneklerin genel kanıya göre durumuna bakıldığında bağımsız sıralı cümlelerin, sıralı cümleye; bağımlı sıralı cümlelerin de bağlı cümleye karşılık geldiği görülmektedir.

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın *bağımsız cümle* tanımında kullandığı *ortak öge* ifadesi diğer kaynaklarda [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (EKER, 2003: 342-393), (KESKİN, 2003: 217-240), (SAĞLAM, 1977: 191-180)] *bağımlı sıralı cümle* tanımında geçmektedir.

Ayrıca, bağımlı sıralı cümle tarifinde yer alan *cümlelerin bağlaçlarla bağlanması* özelliğinin *bağımsız sıralı cümle* için vermiş olduğu “*İşin aslını bilen de söylüyordu, bilmeyen de.*” cümlesinde de geçerli olduğu açıktır. Durumu daha net görebilmek için cümleyi kurallı hale getirirsek “*İşin aslını bilen de bilmeyen de söylüyordu.*” cümlesinde ögelerin *de* bağlacıyla birbirine

bağlandığı açıktır. Buna göre bu cümlelerin de *bağımlı sıralı cümleler* başlığı altında değerlendirilmesi doğru olacaktır.

*Açıklamalı sıralı cümle* için “*Bir giriş tümcesiyle onun açıklaması durumundaki tümce ya da tümcelerden oluşan tümceye açıklamalı sıralı tümce denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kalkın aynaya bakın, Mustafa Kemal benden çok size benzer, dedi.*
- *Bir karanlık vardı; silme karanlık.*
- *Boğazından bir ses çıkarabildi, ses ölü ses.*

Yukarıdaki cümlelerden “*Kalkın aynaya bakın, Mustafa Kemal benden çok size benzer, dedi.*” cümlesi aynı zamanda diğer kaynaklardaki [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (ERGİN, 1977: 686-704) , (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GENCAN, 1979: 121-133), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)] iç içe birleşik cümlelerin örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Son olarak da *karma sıralı tümce* için “*Bağımlı ve bağımsız sıralı tümcelerden oluşan tümceye karma sıralı tümce denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Asker başını çevirdi, işi anladı ve birden yere atladı.*
- *Akıyordu hızlı hızlı, uğulduyordu derinden ve sesi duyuluyordu ta uzaktan.*

AKBAYIR (2003: 38-55), “*Birbirine anlam ilgisiyle bağlanan bağımsız cümlelerden oluşmuş söz dizisine sıralı cümle denir.*” tanımını kullanmış; ancak “*Ağacı kurt; insanı dert yer.*” ve “*Bir ağaçta gül de biter diken de...*” örneklerine bakıldığında cümlelerin birbirlerine yüklem “...yer, ...biter” bakımından bağımlı olduğu görülmektedir. Ortak ögeli cümlelerin *bağımsız* olma durumları da pek mümkün değildir.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)'nda kullanılan terimlerin çokluğu, konunun çok detaylı verilmesi ve terimlerin diğer kaynaklardan çok farklı oluşu dikkat çekmektedir.

BESEREK (1991: 48-53), *sıralı cümleler* başlığı altında *bağlaçla bağlanan cümleler* örneği vermiştir. Kaynakta “*Yan cümlecüğün yüklemi aynı fiillerden meydana gelen ve art arda yan cümleciklerin sıralanmasıyla oluşan cümlelerdir.*” tanımını yapılmış ve bu cümle türüne “*Bunlar, şüphesiz mağlubiyette amil olmuşlardı; fakat asıl sebepler değildi.*” cümlesini örnek vermiştir. Bu cümlede *fakat* bağlacın yer alması, sıralı cümlelerle ilgili genel ifade ve örneklerden farklı bir düşüncenin olduğunu göstermektedir.

ÜSTÜNOVA (2002), çeşitli kaynakların bu konudaki bakış açılarını karşılaştırmış ve bu karşılaştırma sonucunda da “*Aralarında biçim bağı olmadığı, ortak öge taşımadığı, yalnızca anlam bağıyla birbirlerine bağlandığı sanılan cümleler aslında hem biçim hem de anlam bağıyla birbirlerine bağlıdırlar.*” tespitini yapmıştır ve cümlelerin doğrudan ya da dolaylı olarak anlam bağı içerdiklerini belirtmiştir. ÜSTÜNOVA, biçim ve anlamın bir bütün olduğunu, biçimin gösteren, anlamın gösterilen olduğunu kabul ederek, gösteren ile gösterilenin ayrılamayacağını söyler. Sıralı cümle olarak kabul ettiği cümle türünü bağımlı veya bağımsız olarak ayırmaz. Bunun için de “*Cümleler arasındaki bağı noktalama işaretlerine, bağlaçlara bağlamanın da bir mantığı yoktur. Bağlaçlar öncül, görevsel, sözlüksel biçimbirimlerdir. Kiminin anlamsal işlevi olmasına karşın biçimsel olarak yaptıkları tek şey, kendilerine verilen bağlama görevini gerçekleştirmektir.*” görüşünü savunur ve virgülle ve bağlacın işlev olarak bir farkı olmadığını, ikisinin de ait olduğu gruba anlamsal katkı sağlamadığını, yalnız bağlama işlevi gördüğünü, birinin bunu işaretle, diğerinin sözcükle yaptığını söylemektedir.

Sıralı cümlelerin tasnif durumuna baktığımızda *yapısına göre cümle türleri* konusunun dört kolundan birisini oluşturduğu görülmektedir. Bunun dışında sıralı cümle kaynaklarda:

- “*Yapısına göre cümleler*” konusunun “*bağımsız birleşik cümleler*” başlığı altında,

- “*Şekillerine göre cümleler*” başlığının bir alt başlığı olarak,
- “*Bağımsız önermelerden birleşmiş tümce*”nin alt başlığı “*sıra önermeler*” olarak,
- “*Bağlanışlarına göre cümleler*” konusunun alt başlığında ele alınmıştır.

Ayrıca sıralı cümle, incelenen kaynakların bir kısmında kendi içinde *bağımlı sıralı cümle*, *bağımsız sıralı cümle*, *karma sıralı cümle*, *açıklamalı sıralı cümle*, bir kısmında da *bağımlı sıralı cümle* ve *bağımsız sıralı cümle* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu tasnifler, kaynakların konuya bakış açılarındaki farklılığı net biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu cümle türündeki bağımlılık veya bağımsızlık konusu sadece ortak öge durumunda ortaya çıkmaktadır. Anlam her zaman ortaktır; ancak cümleler arasındaki ögelerin ortaklığı değişkendir. Bu cümle türünde yer alan cümlelerin art arda sıralanması, cümlenin birden fazla yargı bildirmesi ve cümlelerin virgül veya noktalı virgül ile sıralanmasından dolayı *birleşik cümlelerin* bir alt kolu olarak *sıralı cümle* terimiyle ele alınması gerekmektedir. Sıralı cümleler içinde cümleler arasında ortak öge varsa *bağımlı sıralı cümle* ortak öge yoksa *bağımsız sıralı cümle* olarak değerlendirilmelidir.

## 2.1.8. Bağlı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

Bağlı cümlelerin, değerlendirilen kaynaklar arasında terim bakımından çok farklılık göstermediği görülmektedir. Genellikle *bağlı cümle* olarak adı geçen cümle türü için *bağlı önermeler*, *bağımlı sıralı tümce*, *bağlaçlı (ki’li) yan cümle (bağlı cümle)* veya *bağlı tümce* adı verilmiştir.

### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)’ın eserinde bu cümle türüne *bağlaçlı sıralı cümle* başlığı altında verilmiştir. Bu cümle bağımlı ve bağımsız olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu cümle genel ifadesiyle, art arda sıralanan cümlelerin bağlaçlarla birbirine bağlandığı cümledir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Eve erken gitmeliyim; çünkü yarın kardeşimin sınavı var.*
- *Olanları biliyordu; fakat kimseye söylemiyordu.*
- *Filmi çok sevmiştim, hâlâ unutmuş değilim.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında bağlı cümle için “*Birden fazla cümlelerin bağlaçla bağlandığı cümledir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kitapları çok sever ve vaktinin birçoğunu okumaya ayırırdı,*
- *Hem suçlu hem güçlü.*
- *Haberi ona ben vermeliydim; ama cesaret edemiyorum.*
- *Ne konuştu ne açıklamamı dinledi.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)’nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta bağlı cümle başlığı altında “*Birbirine ama, fakat, ancak, yalnız... gibi bağlaçlarla bağlanan sözdizimine bağlı cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sabahı severiz; çünkü sabah günün başlangıcıdır.*
- *Çok uğraştım; ama onu ikna edemedim.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)’nın eserinde bu cümle türü bağlı cümle türü adı altında geçmez, sıralı cümle konusunda ortaya koyduğumuz gibi *bağlam cümleleri* başlığı altında geçer. Bu başlığın

bir alt başlığı olan *yan yana bağlam cümlesinin* bir diğer alt başlığı olan *ayırtlama cümlesi* için “İki yargıyı seçmeli olarak bağlayan birleşik cümleye denir.” tanımı yapılır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleleri örnek verilmiştir.

- *Akşama bizde buluşalım yahut biz size gelelim.*
- *Cevap ver ya da aldırma.*

*Üsteleme cümlesi* için “Baş cümleyi pekiştirici anlamda bir yan cümleyle kurulan birleşik cümlelere denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Orhan okulu bitirdi; hem de işe girdi.*

*Alt alta bağlam cümlesi* “Bir baş cümleyle anlamca gerçekleşmesi ona bağlı bir yan cümleden meydana gelir.” şeklinde tanımlanmış ve bu cümle türü de *salt bağlam*, *yerverme*, *sebep*, *sonuç*, *amaç* ve *şart cümlesi* olarak altıya ayrılmıştır. Burada sadece bağlı cümle örneklerine benzer cümleler ele alınmıştır.

*Salt bağlam cümlesi* için “İki yargı arasında bütünüyle bir alt alta bağlantı sağlayan birleşik cümleye denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İşte söylüyor, yarışmaya katılmayacakmış.*
- *Bir de baktım ki borular patlamış.*
- *Anladılar ki yol görünür serviliklere.*

*Yerverme cümlesi* için “İki yargıdan biri öbürünü doğrular, yerinde gösterir veya savunur şekilde kurulmuş bağlam cümlesine denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Birinci yapıtı bitirmişler, gerçekten iyi çalışıyorlar.*
- *Evi kiralayacaklar nitekim dün yeniden gezdiler.*
- *Ben telaş ettim oysa pek mühim değilmiş.*

*Sebep cümlesi* için “Yargılardan biri öbürünün gerçekleşme sebebini anlatan birleşik cümleye denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Yüksel ki yerin bu yer değildir.*

*Amaç cümlesi için “Yargılardan biri öbürünün gerçekleşmesi amacını anlatan birleşik cümleler denir.” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.*

- *Çok çalış ki kazanasın.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)’in eserinde “Aralarında ilgi bağlaçlarla - nadiren de- bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlanan sıralı cümlelere bağlı cümleler denir.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Okula geliyorsunuz; lakin dersi dinlemiyorsunuz.*
- *Müracaat etmekle beraber, kabul olunamadı.*

Bağlı cümlelerin her iki cümle arasına bağlaç getirilerek (*Hikmet Bey İran’a gitti lakin Türkiye’yi özlediyormuş*), ilk cümle başına bağlaç getirilerek (*Nasıl ki ata bindi bütün sipahileri geride bıraktı*) ve birinci cümleyi ikinci cümleye bağlaç yerini tutan bir fiilimsiyle bağlayarak veya bazı fiillerden sonra bağlaç getirilerek (*Haydar Bey’i gördüğü halde bir şey demedi.*) oluşturulabileceği belirtilmiştir. Bağlı cümle konusu içinde ayrıca eserde aralarındaki ilgilere göre sıralı-bağlı cümle çeşitleri başlığına yer verilmiş ve bu başlık altında da *bağlama (atıf) cümleleri, terditli cümleler, bölünme cümleleri, karşıtlık cümleleri, sebep cümleleri, temsil veya teşbih cümleleri, açıklama cümleleri, bölünme cümleleri, kıyaslama cümleleri* şeklinde 9 madde sıralanmıştır.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)’tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında bağlı cümle, “*Bağlaçlarla birbirine bağlanmış cümlelerin oluşturduğu cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hem çalışmıyor hem de konuşuyor.*
- *Sevdim, ama sevilmedim.*

DİZDAROĞLU (1976: 187-243) bağlı cümle, *bağımlı sıralı tümce* konusu içinde değerlendirilmiştir. Eserde “*En az iki tümceden oluşan ve aralarındaki anlam ilgisi bağlaçlarla sağlanan yargılı anlatıma bağımlı sıralı tümce denir.*” tanımı yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Akıl yaşıta değil baştadır; fakat akli başa yaş getirir.*
- *Rasgele attım; ama her halde vurdum.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde bağlı cümleler için “Aralarında anlam ilgisi bulunan veya sezilen basit yahut bileşik cümleler, birbirlerine bir bağlaçla bağlanıp cümleler zinciri meydana getirebilirler bu cümleler zincirine bağlı cümleler denir.” tanımı yapılır.

Eserde bağlı cümlelerin şekilce sıra cümleler gibi göründüklerinden ve bağlı ve sıra cümlelerin bir arada bulunabileceklerinden bahsedilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilir.

- *Leylek Nevruz’la ufkumuza gelir ve kuşların hepsinden evvel civarımıza yerleşir.*
- *Ölürüm de dönmem Değirmenoluk’a.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde sıralı ve bağlı tümce başlığı altında ele alınan bu cümle türü için “Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış ve aralarında anlamca ilişki bulunan sıralı tümcelere bağlı tümce adı verilir.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Kuvvet birdir ve o milletindir.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında, bağlı cümle başlığı altında “Her biri ayrı birer cümle oldukları halde anlam ilişkileri dolayısıyla bir bağlaçla birbirine bağlanan cümlelere bağlı cümle denir.” tanımı yapılmıştır. Eserde bu cümle türü için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Şimdi bilmezsin; ama zamanla öğrenirsin.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında “Aralarında sebep sonuç ilişkisi kurabileceğimiz cümlelerdi.” tanımı yapılmış ve bu cümlelerin bağlaçlarla bağlandığı belirtilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sabah erken gidecektim; ancak uyanamadım.*
- *Çok çalış ki başarılı olasın.*

GENCAN (1979: 121-133)'ın eserinde ise bağı cümleler, *bağı önermeler* başlığı altında *biçimce bağı*, *anlamca bağı* ve *ki ile bağlanan önermeler* olmak üzere üçe ayrılmıştır.

*Biçimce bağı önermeler* için idi ek-fiilinin ortak olduğu cümleler olan aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ne kızı verir ne dünürü küstürür.*
- *Hem ağlarım hem giderim.*
- *Büyümüş de küçülmüş.*

*Anlamca bağı cümleler* için ise aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ben de tarih okudum; âlemi elbet bilirim.*
- *Aheste çek kürekleri, mehtap uyanmasın.*

Bu cümlelerin birbirine neden sonuç ilişkisi bakımından bağı olduğu belirtilir. Bunun daha rahat anlaşılması için de noktalama işaretlerinin yerine *onun için çünkü, bu yüzden*, bağlaçlarının koyulabileceği belirtilir.

*Ki ile bağlanan bağı önermeler* için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet; sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.*
- *İnandım ki siz bu işi başaracaksınız.*
- *Gittim o son diyara ki serhadidir yerin.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde bu cümle türü *bağlaçlı (ki'li) yan cümle (bağı cümle)* ve *bağımlı sıralı cümleler* başlıkları altında ele alınmıştır. *Bağlaçlı (ki'li) yan cümle (bağı cümle)* için “*Birleşik cümlelerde ki bağlacıyla temel cümleye bağlanan yan cümleye denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Öyle sanıyorum ki sis bugün dağılmaz.*
- *Yağmur yağarsa çiftçinin yüzü güler.*

*Bağımlı sıralı cümle* için “*Mana bakımından birbirine bağı olan ve öznelere, tümleçleri veya yüklemeleri ortak olan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gitti de gelmeyiverdi.*

- *Çalışmayalım da sınıfta mı kalalım?*
- *Sorular zor değildi; ama cevapları yine de yetiştiremedik.*

KARAHAN (1999: 60-68)'in eserinde “Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur.” şeklinde ifade edilen cümle türünün ki veya diğer bağlama edatlarıyla kurulabileceği belirtilir ve bu cümle türü *ki’li bağlı* ve *bağlama edatlarıyla kurulan cümleler* şeklinde iki başlık altında incelenir. *Ki’li bağlı cümleler* için “Farsça ki bağlama edatıyla bağlanan cümlelerdir.” tanımı yapılmıştır. Ayrıca ki bağlama edatıyla bağlanan cümlelerin her birinin müstakil bir cümle olduğu, bu yapıdaki cümleler içinde yer alan yardımcı cümlenin temel cümleyi nesne ve zarf tümleci göreviyle tamamladığı, ana cümlenin başta yardımcı cümlenin sonda olması durumunun da Türk cümle yapısına aykırı bir durum oluşturduğu belirtilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Tanıyanlar bilir ki Yahya Kemal ile beraber olmak onu dinlemek bir lezzettir.*

*(Yahya Kemal ile beraber olmanın onu dinlemenin bir lezzet olduğunu tanıyanlar bilir)*

- *Gönlüm isterdi ki mazini diriltten sanat sana tarihini her lahza hayal ettirsin.*

*(Gönlüm mazini diriltten sanatın sana tarihini her lahza hayal ettirmesini isterdi)*

Bazı durumlarda bu tür cümlelerde yardımcı cümlenin başta ana cümlenin sonda bulunabileceği belirtilir ve bu cümle için de aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Denizle yaşayan Roma bir zamanlar bu korsanlardan o kadar yıldı ki Pompe’yi beş yüz gemi yüz yirmi bin yaya binlerce süvari ile buralarda büyük bir sefere çıkardı.*

*Diğer bağlama edatlarıyla kurulan cümleler* için “Ve, veya, da, fakat, lakin, halbuki, meğer vb. edatlarla bağlanmış cümleler topluluğudur.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi.*

- *Orhan onun yüzüne doğru biraz eğildi fakat titremesi artınca durdu.*
- *Ağaç güneşte serpilir; fakat toprağın derinliklerindeki kökü ile beslenir.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında “*En az iki yargının bağlaçla bağlandığı cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilen cümle için aşağıdaki cümleler örnek verilir.

- *Çok aradım; ama kitabımı bulamadım.*
- *İçeri girdi ve sessizce yerine oturdu.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde bağlı cümle “*Bağımsız iki cümlelerin ve veya ya da, da ki, çünkü fakat ama lâkin hâlbuki ne ne, meğer hani, oysa... Bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla oluşur.*” şeklinde ifade edilir ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Numan Bey geldi ve isteklerini bildirdi.*
- *Buraya kadar geldin de bize uğramadın mı?*
- *Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti.*

Eserde bir cümlelerin ancak bir cümle türüne dâhil olabileceği belirtilmiş ve bu cümle türü için de aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Bir de baktım ki yaş ilerlemiş, saçlar ağarmış, çünkü çocuklar adam olmuş.*
- *Ne söyleyeceğini biliyorum; ama seni yine de dinleyeceğim.*

KORKMAZ (2002: 78)'in eserine göre bu cümle türü “*Ve, veya, ama, da, fakat, halbuki, lakin, meğer, vb. bağlaçlardan biri ile birbirine bağlanmış olan ve aralarındaki anlam ilişkisi de bağlaçlarla sağlanan bağımsız cümlelerden oluşmuş cümleler.*” ifadesiyle karşılanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Zannetmeyin ki bu savaşa yeni başlıyoruz.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında “*En az iki bağımsız cümleden oluşan ve aralarında anlam bağlantısı bağlaçlarla sağlanan cümleye bağlı cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bugün hava biraz rüzgârlı ama sıcak.*
- *Yine de insanı yakıyor.*
- *Sokakta kimse kalmamış; çünkü yağmur ha yağdı ha yağacak.*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde, DİZDAROĞLU (1976: 187-243)’nın eserinde olduğu gibi bağlı cümle, *bağımlı sıralı tümce* konusu içinde değerlendirilmiştir. Eserde bu cümle türü için “*Anlam bakımından birbirine bağlı en az iki tümceden oluşan ve aralarındaki bağıntı bağlaçlarla sağlanan, özneleri, nesneleri, tümleçleri, ya da yüklemeleri ortak olabilen tümcelerin oluşturduğu tümceye bağımlı sıralı tümce adı verilir.*” tanımı yer alır. Eserde bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ahmet Kerim utanmazlığın bu derecesine ne diyeceğini bilemiyordu ve (Ahmet Kerim) hâlâ evin kapısı önünden geçmemekte inat ediyordu.*
- *Hamit, son derece mütevazı (idi) fakat kendisine gösterilen hayranlığa karşı pek hassastı.*

Ayrıca eserde bağımlı sıralı cümlelerde bağlaçtan önce ya da sonra virgül, noktalı virgül koyulabileceği belirtilmiştir.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)’ün eserinde bağlı cümle, sıralı cümle ile beraber ele alınmış “*Anlam birliği bulunan virgül ya da bağlaçlarla bağlanan cümlelere sıra ve bağlı cümleler denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İşe başladım; ama bugün bitiremedim.*
- *Kitapsız yaşamak; kör sağır dilsiz yaşamaktır.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, “*Sıralı cümleler eğer bağlaçlarla birbirine bağlanmışsa bağlı cümle adını alır.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Şiiri seviyorum; fakat yazamıyorum.*

YILDIZ (1995: 104-120)’ın eserinde bağlı cümle “*Aralarında anlam ilgisi bulunan basit veya birleşik cümlelerin birbirine bağlaçla bağlanarak oluşturdukları cümlelere denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Annesi için bir hediye almasını söyledi ve hızla çıkıp gitti.*

Eserde bazı cümlelerin de sıra cümleler gibi görünüp, de aralarındaki bağlacın düştüğü belirtilir ve bu özellik için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Hiçbir icadım tesadüf eseri değildir; (çünkü) hepsi çalışma araştırma ürünüdür.*

### **Tasnif Durumu**

Bağlı cümle türü için incelenen kaynaklar arasında genel olarak ortak bir tasnif yani yapısına göre cümle çeşitleri konusunun bağımsız bir maddesi olarak yapılmıştır. Bunun dışında KARAHAN (1999: 60-68)'ın eserinde bağlı cümlenin *ki'li bağlı* ve *diğer bağlama edatlarıyla kurulan cümleler*, BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nda *bağlam cümlesi* adı altında yan yana bağlam ve alt alta bağlam cümlesi tasnifi diğer eserlerdeki tasniflerden farklılık göstermektedir.

### 2.1.8.1. Bağlı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Bağlı cümle*, en genel ifadesiyle art arda sıralanan cümlelerin bağlaçlarla birbirine bağlandığı cümle türüdür.

Bağlı cümlelerin tanımında ve buna bağlı olarak örneklerinde kaynaklar arasında farklılığın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bağlı cümlelerin ele alınışındaki farklılık, kimi zaman bu cümle türünün sıralı cümleler olarak verilmesi, kimi zaman da sıralı cümlelerle beraber değerlendirilmesidir.

Bu cümle türü için *bağlı cümle* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *bağlı sıralı cümle* (AKBAYIR, 2003: 38-55) *sıralı bağli cümle* [(ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *bağlam tümcesi* (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), *bağımlı sıralı tümce* [(DİZDAROĞLU, 1976: 187-243), (SAĞLAM, 1977: 191-180)], *sıralı bağli tümce* (EKER, 2003: 342-393), *bağli önermeler* (GENCAN, 1979: 121-133) terimleri kullanılmıştır.

GÜLENSOY (2000: 435-439), *bağlaçlı ki'li yan cümle* ve *bağımlı sıralı cümle* başlıklarını kullanmış, *bağlaçlı ki'li yan cümle*ye klasik anlayışta bir *bağli cümle* tanımı yapmış ve örneklendirmiş; *bağımlı sıralı cümle* başlığı altında -arada sıralı cümle örneklerine rastlansa da- diğer bağlaçlarla kurulan cümle örnekleri vermiştir.

ŞENTÜRK (1998: 57-63), *sıralı ve bağli cümleler* başlığı altında verdiği bu cümle türü için “*Virgül ya da bağlaçlarla bağlanan cümleler.*” tanımını kullanmış ve iki konuyu birleştirmiştir.

AKBAYIR (2003: 38-55) *bağli cümleyi*, sıralı cümle konusundan tamamen ayırmayarak konuyu *bağlaçlı sıralı cümle* başlığı altında vermiştir. AKBAYIR, sıralı cümle konusunda da verilen bağımlı ve bağımsız kavramlarını bu cümlede kullanmış ve bu cümle için “*İki cümle arasında*

*bağlaç bulunmasıdır.”* tanımını yapmıştır. Kaynakta bu cümle türü için *bağlaçlı* kelimesiyle beraber *sıralı* kelimesi kullanılsa da “*Eve erken gitmeliyim; çünkü yarın kardeşimin sınavı var.*” ve “*Olanları biliyordu; fakat kimseye söylemiyordu.*” cümlelerinin bağlı cümleyi işaret ettiği açıktır.

BANGUOĞLU (1982: 520-586), konuyu *birleşik cümle* sınıfında *bağlam cümlesi* başlığı altında ele almış ve esas olarak *yan yana bağlam cümlesi* olarak vermiştir. Bağlam cümlesi çeşitlerinin örnekleri arasında hem - genel olarak kabul edilen- bağlı cümleye hem de sıralı cümleye örnek vermiştir. Yani bağlı ve sıralı cümleleri AKBAYIR gibi ortak paydada toplamış ve cümleyi bu şekilde değerlendirmiştir.

Kaynaklar arasında bağlı cümle konusunda diğer bir görüş farklılığı ise, bağlı cümlede anlam bağlantısının bağlaçlarla sağlanması konusundadır. Genel olarak kaynaklarda anlamın bağlaçlarla sağlandığı ifadesi yer alır; fakat GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114), “*Aralarında sebep-sonuç ilişkisi kurabileceğimiz cümlelerdir.*” ifadesini kullanmışlardır. Bu ifade elbette bağlı cümlelerin geneli için kullanılamaz; çünkü bağlı cümleler anlam özellikleri bakımından bir araya geldiklerinde, aralarında her zaman sebep-sonuç ilişkisi oluşmaz. Buna “*Hem konuşuyor hem de bana bakıyor.*” ve “*İşe başladım; ama bunu bitiremedim.*” cümleleri örnek verilebilir.

Bağlı cümlelerin diğer sorunu, sıralı cümlelerin sorunuyla benzer özellikler göstermektedir. Öncelikle bağlı cümlelerin tanımında bazı kaynaklar (ŞENTÜRK, 1998: 57-63) *bağlaçlarla bağlanması* ifadesinin yanında *virgül veya noktalı virgülle bağlanması* ifadesini de kullanarak sıralı ve bağlı cümleler arasında bir fark görmemişlerdir. Bunun dışında tanımlarda, *anlamın bağlaçlarla sağlanması* gibi bir görüşle beraber *anlamca bağlantılı cümlelerin aralarına bağlaçları alması* gibi bir görüşün varlığı da tanımlardaki farklılığa bir örnektir.

Bağlı cümle incelenen kaynaklarda genel olarak aynı şekilde tasnif edilmiş ve *yapısına göre cümle çeşitleri* konusunun bağımsız bir maddesi olarak ele alınmıştır. Bu tasniflerden farklı olarak KARAHAN (1999: 60-68), *ki’li bağlı ve diğer bağlama edatlarıyla kurulan cümleler*, BANGUOĞLU (1982: 520-586) *bağlam cümlesi* adı altında *yan yana bağlam* ve *alt alta*

*bağlam cümlesi* tasniflerini tercih etmişlerdir. Tasnif açısından farklılığın az olduğu düşünülse de bütün tasniflerin ortak olmaması yine cümle bilgisi açısından olumsuz bir durumdur.

Sonuç olarak, bağlı cümlenin bağlanış esasları göz önünde bulundurulduğunda terim olarak *bağlı cümle* olarak nitelendirilmesi yerinde olacaktır. Bununla birlikte bağlı cümlenin *en az iki yargı* bildirmesinden dolayı da tüm kaynaklar tarafından *birleşik cümleler* içinde değerlendirilmesi ve tasniflerde buna yer verilmesi gerekmektedir.

### 2.1.9. Ara Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Ara cümle, birleşik cümle konusu içinde, ele alınan kaynaklar arasında en çok görülen cümle türüdür. Bu cümle türü, *ara cümlecigi*, *ara cümleli cümle*, *saplama cümle* ve *arasözler* terimleri ile ele alınmıştır.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde bu cümle “*Yargı bildiren cümlelerin herhangi bir ögesi olmayan ve çıkarıldığında cümlelerin anlamının bozulmadığı cümle.*” olarak verilir ve Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Bir de baktım, nasıl söylesem, Bursa'yı geçmişiz.*
- *Bu okulun, eminim, en çalışkanı sensin.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle *ara tümce* adını alarak tam ve “*Kesin bir yargı bildiren ve bu yargının birlikte kullanıldığı tümceyi anlam açısından daha da belirginleştiren cümle.*” olarak tarif edilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Bir daha nerede o yanık bit kâğıt kokusu duyarsan, sen sen ol, bunu sor.*
- *Otuz gün üzerinden hesap edersek ki kararlaştırılan rakam bu, on gün daha kalacağım burada.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nda *saplama cümle* olarak yer alan cümle için “*Saplama kelimelerle, işaretlere saplama cümle denir.*” tanımı yapılmış ve tam yargı belirttikleri ve bağımsız olabilecekleri belirtilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Yüzyıllarda Oğuzlar, bunlar en eski Türkmenlerden bir ulus olmalı, daha doğuda görünürler.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'ın eserinde *ara cümlecigi* adı altında verilen cümle türü için “*Yardımcı bir açıklama unsuru olarak bir cümlelerin içine giren ve çıkarılması o cümlelerin anlamında eksiklik doğurmayan sözlerle ara cümlecigi denir.*” ifadesi yer alır. Bu cümlelerin iki çizgi veya iki virgül ile asıl cümleden ayrılabilmesi ifade edilir ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Ahmet Bey, ki ondan beklemezdim, bir fukarayı paylamış.*
- *Sınıfı geçebilmek için Mustafa Nihat'ın kitabına, İsmail Habib'in kitabına Hamdi Tanpınar'ın kitabına, hele Tanpınar'ın kitabına, mutlaka bakacaksınız.*
- *İçlerinde Kars'tan gelenler, Halit ve Mustafa, uzun sesleri hiç telaffuz edemiyorlardı.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde *arasözler* olarak geçen cümle çeşidi için “*Temel fikir veya duygu ile ilgisi az olmak üzere söz yahut yazı içine sıkıştırılmış cümleciklere arasöz denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Ben kışın, soğuktan olmalı, çalışmam.*
- *Fakat izaha hacet var mı, kabahat çorabın çürüklüğünde.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde *ara cümle* olarak ele alınan cümle için “*Birleşik veya sıralı cümlelerde manayı biraz açıklamak için araya giren ve gerektiğinde bağımsız kullanılabilen cümleye denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *İsterse, pek ümit etmiyorum ya, bu iş olur.*
- *Birden bire, nasıl anlatayım, ne olduğunu anlamadım.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde *ara cümle*, *ara tümce* terimiyle karşılanır ve “*Birleşik veya yalın sıralı tümcelerde, anlamı biraz daha açıklamak için araya giren ve gerektiğinde bağımsız kullanılabilen tümce.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.*
- *Ben kalbimden başka bir yerde, inan, seni bulamadım.*
- *Bütün dostları, zaten onun pek dostu da yoktu, kendisini bırakıverdi.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde, *ara cümleli cümle* başlığı altında “*Anlamı kuvvetlendirmek ya da cümleye açıklık getirmek amacıyla cümlelerin akışı kesilerek araya alınan cümlelere ara cümle denir.*” tanımı yapılmış ve ara cümlelerin içinde bulundukları cümleden yapıcı bağımsız oldukları ve bunu için de cümle dışı unsur olarak kabul edildiği belirtilir. Bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Ümit, kendisi satrancı çok iyi bilir, şu çocuğa yenilmiş.*
- *Bu adama, o inkâr edecektir, çok iyilik yaptım.*

#### **Tasnif Durumu**

Ara cümle, incelenen kaynaklarda yapısına göre cümleler konusunun bir türü olarak değerlendirilmiştir.

### 2.1.9.1. Ara Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Ara cümle*, en basit tanımıyla açıklama amacıyla bir cümle içine giren ve çıkarıldığında cümlelerin anlamında değişiklik yaratmayan cümlelerdir.

Bu cümle türü için kaynakların ortak örnekleri olsa da bu cümleyi ortak bir tanımla ifade ettikleri söylenemez. Bu cümle için *anlamı açıklayan*, *belirginleştiren*, *kuvvetlendiren* ifadeleri kullanılmış ya da kullanım amacından hiç bahsedilmemiştir; yine bazı tanımlarda [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181)] cümlelerin bağımsızlığından ve temel cümleye olan etkisinden bahsedilirken, incelenen diğer kaynaklarda bundan hiç bahsedilmemiştir.

Ara cümlecüğün tasnifi için incelenen kaynaklarda *ara cümlelerin yapısına göre cümle türleri* içinde ele alındığını görülmüştür.

Bu cümle türünün, çoğu kaynakta yer almadığı, konuyu ele alan kaynaklar arasında da farklı terimlerin tercih edildiği [*saplama cümle*, (BANGUOĞLU, 1986: 520-586); *ara cümlecüğü* (BİLGEGİL, 1982: 52-123); *arasözler* (EDİSKUN, 1963: 320-388); *ara cümleli cümle* (KESKİN, 2003: 217-240), *ara tümce* (HATİBOĞLU, 1982: 142-181)] tespit edilmiştir.

Sonuç olarak genellikle *ara cümle* olarak ifade edilen bu cümleye biçim olarak bakıldığında, bir başka cümleyi arasına alması sebebiyle *ara cümleli cümle* denilmesi, *en az iki yargı* ifade ettiği için de *birleşik cümleler* konusu içinde değerlendirilmesi doğru olacaktır.

## **2.1.10. Yapısına Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları**

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın TASNİFİ

1. Basit Cümle.
2. Birleşik Cümle.
  - 2.1. Yan Cümleli Bileşik Cümleler.
  - 2.2. Girişik Bileşik Cümle.
  - 2.3. Koşullu Bileşik Cümle.
  - 2.4. İlgi Cümlesi.
  - 2.5. Edatlarla Kurulan Bileşik Cümleler.
  - 2.6. Kaynaşık (İç içe Bileşik) Cümle
  - 2.7. Olumsuzluk Koşacıyla Kurulan Bileşik Cümle
3. Sıralı Cümleler.
  - 3.1. Bağımsız Sıralı Cümle.
  - 3.2. Bağımlı Sıralı Cümle.
  - 3.3. Bağlaçlı Sıralı Cümle .
4. Katmerli Bileşik Cümle.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin TASNİFİ

1. Basit Cümle.
2. Birleşik Cümle.
  - 2.1. Girişik Cümle.
  - 2.3. Ki'li Birleşik Cümle.
  - 2.4. Şartlı Birleşik Cümle.
3. Sıralı Cümle.
  - 3.1. Bağımlı Sıralı Cümle.
  - 3.2. Bağımsız Sıralı Cümle.
4. Bağlı Cümle.

ATABAY ve diğerlerinin (2003: 67-122) TASNİFİ

1. Yargı Sayısına Göre Tümceler.
  - 1.1. Yalın Tümce.
  - 1.2. Bileşik Tümce.
    - 1.2.1. Temel Tümce.

1.2.2. Yantümce.

1.2.2.1. Dilek ve Koşul Bildiren Yantümceler.

1.2.2.2. Temel Tümceye ki Bağlacıyla Bağlanan Yantümceler.

1.2.2.3. Soru Ekiyle Temel Tümceye Bağlanan Yantümceler.

1.2.2.4. İlgeçli Yantümce.

1.2.2.5. Değil Olumsuzluk Koşacıyla Temel Tümceye Bağlanan Yantümceler.

1.3. Aratümce.

1.4. Sıralı Tümceler.

1.4.1. Bağımsız Sıralı Tümceler.

1.4.2. Bağımlı Sıralı Tümceler.

1.5. Girişik Tümce.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin TASNİFİ

1. Basit Cümle.

2. Birleşik Cümle.

2.1. Girişik Birleşik Cümle.

2.2. Şart (koşullu) Birleşik Cümle.

2.3. Ki'li Birleşik Cümle.

2.4. İç içe Birleşik Cümle.

3. Sıralı Cümle.

Bağımlı Sıralı Cümle.

Bağımsız Sıralı Cümle.

4. Bağlı Cümle.

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nin TASNİFİ

1. Basit Cümle.

1.1. Fiil cümlesi.

1.2. Sıra değişimleri.

1.3. İsim Cümlesi.

1.4. Saplama Cümle.

2. Birleşik Cümle.

2.1. Yan yana Birleşik Cümle.

2.2. Alt Alta Birleşik Cümle.

### 2.3. Tümleme Birleşik Cümle:

#### 2.3.1. Şart Cümlesi.

##### 2.3.1.1. Olağan Şart Cümlesi.

##### 2.3.1.2. Olmayası Şart Cümlesi.

#### 2.3.2. İlinti Zamiri Cümlesi.

##### 2.3.2.1. Ki İlinti Cümlesi.

##### 2.3.2.2. Hani İlinti Cümlesi.

#### 2.3.3. Bağlam Cümlesi.

##### 2.3.3. Yan yana Bağlam Cümlesi.

##### 2.3.3.1. Ulama Cümlesi.

##### 2.3.3.2. Ayırtlama Cümlesi.

##### 2.3.3.3. Karşıtlama Cümlesi.

##### 2.3.3.4. Almaşma Cümlesi.

##### 2.3.3.5. Üsteleme Cümlesi.

##### 2.3.3.6. Açıklama Cümlesi.

##### 2.3.3.7. Alt Alta Bağlam Cümlesi.

##### 2.3.3.8. Salt Bağlam Cümlesi.

##### 2.3.3.9. Yerverme Cümlesi.

##### 2.3.3.10. Sebep Cümlesi.

##### 2.3.3.11. Sonuç Cümlesi.

##### 2.3.3.12. Amaç Cümlesi.

##### 2.3.3.13. Şart Bağlam Cümlesi.

#### 2.4. Karmaşık Birleşik Cümle.

##### 2.4.1. Ad-fiil Cümlesi.

##### 2.4.1.1. Ad-fiil Kimse Cümlesi.

##### 2.4.1.2. Ad-fiil Yüklem Cümlesi.

##### 2.4.1.3. Ad-fiil Nesne Cümlesi.

##### 2.4.1.4. Ad-fiil İsimleme Cümlesi.

##### 2.4.1.5. Ad-fiil Belirtme Cümlesi.

##### 2.4.2. Sıfatfiil Cümlesi.

##### 2.4.2.1. Sıfatsı Sıfatfiil Cümlesi.

##### 2.4.2.2. Zamirli Sıfatfiil Cümlesi.

- 2.4.2.3. Ad-fiil Sıfatfiil Cümlesi.
- 2.4.3. Zarffiil Cümlesi.
  - 2.4.3.1. Yan yana Zarffiil Cümlesi.
    - 2.4.3.1.1. Ulama Cümlesi.
    - 2.4.3.1.2. Karşıtlama Cümlesi.
    - 2.4.3.1.3. Üsteleme Cümlesi.
  - 2.4.3.2. Alt Alta Zarffiil Cümlesi
    - 2.4.3.2.1. Hal Cümlesi.
    - 2.4.3.2.2. Zaman Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.1. İzleme Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.2. Vakitleme Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.3. Eşzaman Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.4. Başlangıç Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.5. Bitim Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.6. Öncelik Cümlesi.
      - 2.4.3.2.2.7. Sonralık Cümlesi.
  - 2.4.3.3. Karşılaştırma Cümlesi.
    - 2.4.3.3.1. Gerçek Karşılaştırma Cümlesi.
    - 2.4.3.3.2. Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi.
  - 2.4.3.4. Sebep Cümlesi.
  - 2.4.3.5. Sonuç Cümlesi.
  - 2.4.3.6. Amaç Cümlesi.
  - 2.4.3.7. Şart Cümlesi.

#### BESEREK (1991: 48-53)'in TASNİFİ

1. Basit Cümle.
2. Birleşik Cümle.
3. Sıralı Cümle.

#### BİLGEGİL (1982: 52-123)'in TASNİFİ

1. Basit Cümleler.
2. Birleşik Cümleler.
  - 2.1. Girişik Birleşik Cümleler.
    - 2.1.1. Yan Cümlecığının Yükleme İsim Fiil Olan Girişik - Bileşik

Cümleler.

2.1.2. Yan Cümleciğinin Yüklemleri Sıfat Fiil Olan Girişik-Bileşik Cümleler.

2.1.3. Yan Cümleciğinin Yüklemleri Bağ Fiil Olan Girişik - Bileşik Cümleler.

2.2. Şartlı Birleşik Cümleler.

3. Sıralı Cümleler.

4. Bağlı Cümleler.

5. Ki Bağlacıyla Kurulan Cümleler.

6. Ara Cümleciği.

7. Karmaşık Cümle.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'nın TASNİFİ

1. Basit Cümle.

2. Birleşik Cümle.

2.1. Girişik Birleşik Cümle.

2.2. Koşullu (Şart) Birleşik Cümle.

2.3. Ki'li Birleşik Cümle (İlgi Cümlesi).

2.4. İç içe Birleşik Cümle.

3. Sıralı Cümle (Bağımlı Sıralı Cümle ve Bağımsız Sıralı Cümle)

4. Bağlı Cümle.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)'nın TASNİFİ

1. Yalın Tümce

2. Birleşik Tümce

2.1. Girişik Tümce

2.2. Kaynaşık Tümce

2.3. Koşul Tümcesi

2.4. İlgi Tümcesi

2.5. Katmerli Birleşik Tümce

3. Bağlanışlarına Göre Tümce Türleri

3. 1. Sıralı Tümce

3.1.1. Bağımsız Sıralı Tümce

3.1.2. Bağımlı Sıralı Tümce

### 3.1.3. Açıklamalı Sıralı Tümce

### 3.1.4. Karma Sıralı Tümce

#### EDİSKUN (1963: 320-388)'un TASNİFİ

1. Basit Cümleler.
2. Bileşik Cümleler.
3. Bağımsız Bileşik Cümleler.
4. Yan Cümleciklerin Görevleri
- 4.1. Girişik Cümleler.
- 4.2. Şart Bileşik Cümleleri.
5. Şekillerine Göre Cümleler
- 5.1. Sıra Cümleler.
- 5.2. Bağlı Cümleler.
6. Arasözler
7. Eksiltili Cümleler.

#### EKER (2003: 342-393)'in TASNİFİ

1. Basit Tümce.
2. Birleşik Tümce
- 2.1. Şartlı Birleşik Tümce.
- 2.2. Ki'li Birleşik Tümce.
3. Sıralı ve Bağlı Tümce.

#### ERGİN (1977: 686-704)'in TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi.
2. İsim Cümlesi.
3. Birleşik Cümle.
- Şartlı Birleşik Cümle.
- Ki'li Birleşik Cümle.
- İç İçe Birleşik Cümle.

#### ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin TASNİFİ

1. Basit Cümle.
2. Sıralı/Bağlı Cümle.
- Sıralı Cümleler.
- Bağlı Cümleler.

### 3. Birleşik Cümleler.

Şartlı Birleşik Cümle.

Ki'li Birleşik Cümle.

İç İçe Birleşik Cümle.

GENCAN (1979: 121-133)'ın TASNİFİ

#### 1. Yalınç Tümce

#### 2. Bağımsız Önergelerden Birleşmiş Tümce

Sıra Önergeler

Bağlı Önergeler

#### 3. Birleşik Tümce

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin TASNİFİ

#### 1. Basit Cümle.

#### 2. Birleşik Cümle

#### 3. Sıralı Cümle.

#### 4. Bağlı Cümle.

GÖKER (2001: 63-109)'in TASNİFİ

#### 1. Basit Cümleler.

#### 2. Birleşik Cümleler.

##### 2.1. Şartlı Birleşik Cümleler.

##### 2.2. Ki'li Birleşik Cümleler.

#### 3. Girişik Cümleler.

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un TASNİFİ

#### 1. Yalın (Basit) Cümle.

#### 2. Birleşik / Bileşik Cümle.

Temel Cümle.

Yan Cümle.

Bağlaçlı (Ki'li) Yan Cümle (Bağlı Cümle).

Dilekli Yan Cümle.

Şartlı Yan Cümle.

Edatlı Yan Cümle.

Sorulu Yan Cümle.

İkilemeli Yan Cümle.

3. Ara Cümle.
4. Sıralı Cümle.
5. Girişik Cümle.
6. Devrik Cümle.
7. Kesik Cümle.

#### HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nın TASNİFİ

1. Yalın Tümce.
  2. Birleşik Tümce.
    - 2.1. Temel Tümce.
    - 2.2. Yantümce.
      - 2.2.1. Bağlaçlı Yantümce.
      - 2.2.2. Dilekli Yantümce.
      - 2.2.3. Koşullu Yantümce.
      - 2.2.4. İlgeçli Yantümce.
      - 2.2.5. Olumsuzluk Koşacıyla Yantümce.
      - 2.2.6. Sorulu Yantümce.
      - 2.2.7. İkilemeli Yantümce.
      - 2.2.8. Kalıplaşmış Yantümce.
    3. Aratümce.
    4. Tümcenin Ad Oluşu ve İçtümce.
    5. Girişik Tümce.
    6. Sıralı Tümce.
      - 6.1. Sıralı Tümce Türleri.
      - 6.2. Bağımlı Sıralı Tümce.
      - 6.3. Bağımsız Sıralı Tümce.
      - 6.4. Sıralı Tümcelerde ki ve Zaman Uyumu.
    7. Devrik Tümce.
    8. Kesik Tümce.
- #### KARAHAN (1999: 60-68)'ın TASNİFİ
1. Basit Cümle.
  2. Birleşik Cümle.
    - 2.1. Şartlı Birleşik Cümle.

2.2. İç İçe Birleşik Cümle.

3. Bağlı Cümle.

3.1. Ki'li Bağlı Cümle.

3.2. Diğer Bağlama Edatlarıyla Kurulan Bağlı Cümleler.

4. Sıralı Cümleler.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin TASNİFİ

1.1. Basit Cümle.

2. Birleşik Cümle.

2.1. Girişik Cümle.

2.2. İç içe Birleşik Cümle.

2.3. Koşul Cümle.

2.4. İlgî Cümlesi.

3. Sıralı Cümle.

4. Bağımlı Sıralı Cümle.

5. Bağımsız Sıralı Cümle.

6. Bağlı Cümle.

KESKİN (2003: 217-240)'in TASNİFİ

1. Basit Cümle.

2. Birleşik Cümle.

2.1. Girişik Birleşik Cümle.

2.2. İç İçe Birleşik Cümle.

2.3. Ki'li Birleşik Cümle.

2.4. Şartlı Birleşik Cümle.

3. Sıralı Cümleler.

3.1. Bağımlı Sıralı Cümle.

3.2. Bağımsız Sıralı Cümle.

4. Bağlı Cümle.

5. Ara Cümleli Cümle.

ÖZTÜRK ve diğerlerinin (2001: 155-169) TASNİFİ

1. Basit Cümle.

2. Birleşik Cümle.

2.1 Girişik Birleşik Cümle.

- 2.2 Koşullu Birleşik Cümle.
- 2.3 Ki'li Birleşik Cümle (İlgi Cümlesi).
- 2.4 İç içe Birleşik Cümle (Kaynaşık Cümle)
- 3.Sıralı Cümle.
- 4.Bağlı Cümle.

#### SAĞLAM (1977: 191-180)'ın TASNİFİ

- 1. Yalın Tümce.
- 2. Birleşik Tümce.
  - Girişik Tümce.
  - İç İçe Birleşik Tümce.
  - Koşullu Birleşik Tümce.
  - Ki'li Birleşik Tümce.
- 3. Bağlanışlarına Göre Tümce Çeşitleri.
  - Bağımsız Sıralı Tümce.
  - Bağımlı Sıralı Tümce
  - Açıklamalı Sıralı Tümce.
  - Karma Sıralı Tümce.
  - Açıklamalı Sıralı Tümce.

#### ŞENTÜRK (1998: 57-63)'nün TASNİFİ

- 1. Basit (Yalın) Cümleler.
- 2. Birleşik Cümleler.
- 3. Sıra ve Bağlı Cümleler.

#### TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nın TASNİFİ

- 1. Basit (Yalın) Cümle.
- 2. Birleşik Cümle.
  - 2.1. Girişik Cümle.
  - 2.2. İç içe Birleşik Cümle.
  - 2.3. Şartlı Birleşik Cümle.
  - 2.4. İlgi Cümlesi (Ki'li Birleşik Cümle).
- 3. Sıralı-Bağlı Cümle.
  - 3.1. Bağımlı Sıralı Cümle.
  - 3.2. Bağımsız Sıralı Cümle.

4. Bağlı Cümle.

YILDIZ (1995: 104-120)'ın TASNİFİ

1. Basit cümle.

2. Birleşik cümle.

3. Sıralı Cümle.

4. Bağlı Cümle.

### 2.1.11. Yapısına Göre Cümle Örnekleri

#### Basit Cümle

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Bu şehirde Selçuklular döneminden armağan birçok eser var.
- Çalışan kazanır.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- . Sanat toplum içindir.
- Hayalimdeki sis yavaş yavaş dağıldı.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Bunun tam tersi doğru geliyor bana.
- Aramızda yedi kişilik bir kurul seçtik.
- Kavun karpuz kökeninde büyür.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Babamın elinde bir çanta vardı.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Bozarım senin keyfini.
- Yarın Turgut arabayı getirecek.

BESEREK (1991: 48-53)

- Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,  
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- İlk gençlik yıllarımın büyüğü gecelerinde neler okumamıştım.
- Meğer öteki kâhya kadın değil imiş.
- Piyer Loti en büyük saltanatların, en büyük ikbal ve ihtişamların avâkıbini bütün kalbiyle gösteriyor.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Çocuk heyecanla annesinin yanına geldi.
- Kendisi en seçkin yazarlarımızdandır.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Geldik.
- Öğrenciyim.

- Düğüne gittik.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Okumaz mısınız bu romanı?
- Aman ne cici bebekmiş!
- Niçin gitmiyorsunuz?
- Bedava sirke baldan tatlıdır.

EKER (2003: 342-393)

- Hiçbir zafer, gaye değildir.
- Kuvvet birdir ve o, milletindir.
- Ne mutlu Türk'üm diyene!
- Yurt toprağı, sana her şey feda olsun.
- Yeni bilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Bu hazırды.
- Gelen araba dolu geldi.
- Binemedik.
- Çocuğa hediye aldık.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Yazdıklarına dikkat et.
- Bunlar güzel olmuş

GENCAN (1979: 121-133)

- Ordumuz İzmir yoluna düştü.
- İzmir, bu yolun üstündedir.

GÖKER (2001: 63-109)

- Henüz bıyıkları terlemiş dinleyicilerine Türkçeyi doğru yazmayı öğretmekten daha yüksek bir gayesi yoktu.
- Bütün ömrünce o kadar çok konuşan, kızan, bağırان, şüphelenen, sızlanan adamın böyle birden bire susması, her şeye sükûnetle katlanması beni hâlâ düşündürür.
- Hasedin karnı doymaz, cebi dolmaz, ağrısı dinmez.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Hatice, bugün yeni hikâye yazdı.
- Bu kitaptan size de göndereceğim.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Sıcak yaz aylarını geçirmek için deniz kenarlarına, kırlara, tepelere kaçanlar, şimdi birer birer kışlıklarına dönüyorlar.
- Rüzgâr, denizin yüzünü pürüzlendirerek küçük savaşlar yaratıyordu

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- İçkiye benzer bir şey var bu havalarda.
- İnsanların doğa özlemiyle dolu yürekleri doğaya sevgi katar.

KESKİN (2003: 217-240)

- Ali nihayet iş bulmuştu.
- Kırk yaşlarında vardı.
- İfrat derecede nazik ve sıkılgan, çocuk tavırlı bir adamdı.

KORKMAZ (2002: 78)

- Bu yıl ağaçlar erken çiçeklendi.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar.
- Pamuk işçileri sabahın erken saatlerinde yola düşmüşlerdi.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Gidiyor rast gelmez bir daha tarih eşine.
- Mavi maviydi gökyüzü.
- Senden seyrediyorum denizlerin en mavisini.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Yazdım.
- Sinemaya gitti.
- Gerçeği konuşmaktan korkmayız.
- Dünyada her şey kadının eseridir.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz.
- Bahçenin etrafını dikenli telle çevirdik.
- Kumaşın rengini hiç beğenmedi.

(YILDIZ, 1995: 104-120)

- Doğayı severim.
- Ŗu gençlerin haline bak.
- Hoşuma gitti bu söz.
- Sanat altın bileziktir.

### **Birleşik Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- İnsanın böyle yıkılmışını görmemiştim.
- Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz.
- ileriye gitmek beklemekten iyidir.
- Eminim ki sınıfını geçecek.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- En sevdiğim şey kitap okumaktır.
- Bir isteğın varsa ona söyle.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Turhan gelmeyecek çünkü karısı hasta.
- Bir yağış daha olursa iyi mahsul bekliyoruz.

BESEREK (1991: 48-53)

- Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğım,  
Her lahza bir alev gibi hasretti duyduğım.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Hasan koşarak geldi.
- Ali bunu işitince sevinecek.
- Çalışırsanız başaracaksınız.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Bir saatlik bir durmadan sonra Napoli'den ayrılırken insan âdeta vatan  
hasretine benzer bir acı.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Minareyi çalan, kılıfını hazırlar.
- Alışmış kudurmuştan beterdir.
- İğne olmasaydı řu medeniyet kurulamazdı.

- Kuş uçup gitti.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Sandalyeni al buraya gel.
- Soğuksu içersen hastalanırsın.
- Pencereyi açıp aşağıya baktım.

GENCAN (1979: 121-133)

- Kartalın beğenmediğini kargalar kapışır.
- İnsan melek olsaydı cihan cennet olurdu.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Kılıcın yapamadığını, adalet yapar.
- Güçlü olan, yenilmeyen, yalnız azimdir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Bunun içindir ki sanayileşme ön planda tutuluyor.
- Gençler bilebilse ihtiyarlar muktedir olabilse dünyanın işleri kolaylıkla düzelir.
- Roman ne kadar uzun olursa olsun çekici ise sonuna dek okunur.
- Ne denli aykırı düşünürse düşünsün insan gerçek olarak çevresinden ortamından kopamaz.
- Kim ne derse desin yanlış hatırlıyoruz Atatürk'ü.

HENGİRMEN

- Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Akşamlar uzadıkça korkum artar.
- Şiiri okursan çok beğenirsin.

KORKMAZ (2002: 78)

- Eğer seçtiğin devri meselelerinde arasaydın o zaman her şey değişirdi.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Karnı acıkınca eve geldi.
- Bizimle geleceksen acele et.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Biraz heyecanı yatışınca ona sordular

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Çalışanı herkes sever.
- Arı bal alacak çiçeği bilir.
- Akacak kan damarda durmaz.

VARDAR (1982: 76)

- Yağmur yağarsa sokağa çıkamayacağız.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Alışverişe çıkacaksan bana da haber ver.
- Erkekler takım elbise giyerek sokağa çıkarlardı.
- Onlara baktığımızda hayranlık duyuyorduk.

### **Şartlı Birleşik Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Havaya bakarsam hava alırım,  
Toprağa bakarsam dua alırım,  
Topraktan ayrılısam nerede kalırım.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Tanıdığın varsa buraya çabuk alışırsın.
- Bakarsan bağ bakmazsan dağ olur.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Kutu bir taşra lisesinde olsa ok gibi yerinden fırlar.
- Kendisiyle dalga geçmeye kalkanı bulur sille tokat tekme dışarı atardı.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Ev güzelse satın alırım.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Dayım dönmüşse size telefon ederim.
- Alacaksak fiyat iyidir.
- Dokunsam ağlayacak.
- Sorsaymışız yer varmış.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Sınıfı geçersen araba alacağım.
- Dürüst olursan seni affederim.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Derse çalışırsanız sınıfı geçersiniz.
- Ali Bey şiddetli surette hasta olmadıkça hekim yüzü görmez.
- Dersinize çalışaydınız bu duruma düşmezsiniz.
- Rıfkı Bey'e mektup gönderemedimse de kusurumu af buyursun.
- Ankara'ya gelemeseydiniz bu imkânlardan faydalanamazdınız.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Kardeşim gitse de gitmese de ben sizinle geleceğim.
- Parası olsa olsa bir yıl yeter.
- Hani bu körpeyi düşünüyorsan bana bırak.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- İsterse oğlu da olurum.
- İşin yoksa şahit ol, paran yoksa kefil ol.

EKER (2003: 342-393)

- Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tamam bir hayata malik olamaz.
- Artık demir almak günü gelmişse zamandan,  
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.

ERGİN (1977: 686-704)

- Dizinde ağlasam.
- Otursana.
- Hava güzel olursa biz yarın gezmeğe gideceğiz.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Kavgasız gidiyorlarsa sen bu insanları çeviremezsin dolayısıyla ben de onları suçlayıp hapse atamam.

GÖKER (2001: 63-109)

- Nasıl insanı öldürmek cinayetse ağaç kesmek de işte öyle bir suçtur.
- Okuldan erken çıkarsak buluşuruz.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Arı gibi çalışırsa mutlaka başarır.
- Hava güzel olursa göle gideceğiz.

- İyi ve doğru yazarsa birinci seçilir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Gençlikte çalışırsa yaşlılıkta rahat edilir.
- İşçi geldiyse işine devam etsin.
- Hava güzel olsaydı gezmeye gidilirdi.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Havaya bakarsam hava alırım,  
Toprağa bakarsam dua alırım,  
Topraktan ayrılısam nerede kalırım.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Konuyu bilsem sana yardım ederim.
- Beni dinlersen konuyu anlarsın.

KESKİN (2003: 217-240)

- Çalışırsan kazanırsın.
- Ağlasam sesimi duyar mısınız?
- Âlem nimetlerle dolu bir bağ olsa fare ve yılan yine toprak ver.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Mektubumu okusa onu ne kadar çok sevdiğimi anlar.
- Çok parası varsa yoksullara yardım etsin.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Ne kadar hızlı gidersem gideyim ona ulaşamam.
- Gençlikte çalışılırsa ihtiyarlıkta rahat edilir.
- Eğer Arap çıkar gelirse çiftteyi iki el boşalt.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Filmi beğenirsem seni de götürürüm.
- Sınava iyi hazırlanmışsa kazanır.

VARDAR (1982: 76)

- Unutmazsa gelecek.

### **Girişik Birleşik Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- İnsanın böylesi yıkılmışını görmedim.

- Görünen köy kılavuz istemez.

- Yağmur yağdığında sokaklardayım.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Son gülen iyi güler.

- Can çıkmadıkça huy çıkmaz.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- İşsizlik belasına gelince onu da anlatayım.

- Merdiveni çıkarken merakım büsbütün arttı.

- Akşam ilerledikçe lokantanın yükü artıyor.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Eve gitmeyi düşünüyorum.

- Kitap okumak insanı dinlendirir.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Böyle bir soruyla karşılaşmak beni şaşırttı.

- Senden ayrı düşmeyi Allah bana göstermesin.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- İğreti ata binen tez iner.

- Öfkeyle kalkan zararlar oturur.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Ali'nin çalışması lazım.

- Yorulan otursun.

- Elbise deyince şaşmayınız

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Özgür düşünceye susayış vardı.

- Çıkmadık canda umut vardır.

- Yuvarlanan taş yosun tutmaz.

- Görünen köy kılavuz istemez.

- Akacak kan damarda durmaz.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Gelen çocuğu gördük.

GENCAN (1979: 121-133)

- Tefvik, yükselmeyen düşer, dedi.

GÖKER (2001: 63-109)

- Çağdaş yarın geleceğim, dedi.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Vapurdan çıkan yolcular koşa koşa iş yerlerine gidiyorlar.
- Koşunca yoruldu.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Koşunca düştü.
- Koşarak geldi.
- Koştuktan sonra yetişebildi

HENGİRMEN

- Bugün fidan dikip yarın gölgesinde oturamazsınız.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Değirmene gelen nöbet bekler.
- Bezirgân züğürtleyince eski defterleri yoklar.

KESKİN (2003: 217-240)

- Senin geleceğini kimse bilmiyordu.
- Ağlayanlar bir gün güler.
- Yeri geldiğinde susmak erdemli insanların işidir.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Oraya şimdi gitmek tehlikelidir.
- Canının yanmasına hiç aldırmiyorum.
- Okuldan kaçmak için türlü bahaneler uydurdu.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Kapıdan dışarı çıkışını, sokağın köşesini dönüşünü, yerdeki gazeteleri savuran rüzgâra karşı koyuşunu görüyorum.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Yeni çıkan kitabı okudum.
- Babasını görünce çok sevindi.
- Gülü seven dikenine katlanır.

VARDAR (1982: 76)

- Gülerek baktı.

### **İç İçe Birleşik Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Bana henüz yolun sonu budur, denmedi.
- Bu söz ben bu işi yaparım, demektir.
- Odaya çay getir, dedim.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Babam bana akşama erken gel, dedi.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Öğretmenim iyi akşamlar, dedi.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Ama doğanın bundan farklı çok ışıklı çok aydınlık gizlenişleri de vardır, diyorum.
- İlk defalarında ah bilsen küçük hanımcığım ne kadar sıkıldım, derdi.
- Bir Türk Mim Tiyatrosu kurulsun, istiyordu.

ERGİN (1977: 686-704)

- Buraya gel, dedi.
- Bunu duyunca arkadaşın kabahat senindir, dediler.
- Bu gece gelecek, diyor.
- Yarın gideceksin gibi hazırlan.
- İstemiyor, diye yapmayacak mıyız?

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Yürüyelim, dedi.
- Bu bana Hasan biliyor musun şimdi canım ne istedi, sözünü hatırlattı.

GENCAN (1979: 121-133)

- Tefvik, yükselmeyen düşer, dedi.
- Yalnız duyan çeker, derim en doğru söz budur.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Başbakan maaşlar yılbaşından önce verilecek, dedi.
- Çocuk kitabımı kaybettim, diye ağlıyor.
- Bir şey istiyor musun, diye sordu.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Kül rengi sabahları başımı yastıktan kaldırıncı alnım bulutlara çarpacak ve beynim dağılacak, diye korkardım.
- İraklardan bir dondurmacının vişnelim var kaymaklım, nidası titreyerek dağılıyordu.
- Eyvah ki savaşı önce kendimize karşı kazanmak zorundayız, diye düşündü.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Doğanın binbir türlü cilvesi var, diyorum.
- Annem eve erken dönün, dedi.

KESKİN (2003: 217-240)

- Bütün kitaplar seni anlatıyor, dedi.
- Sen yarın geleceğim, demiştin.
- Onu gördüm, diyen yalan söylüyor.
- Bir çocuk yaklaştı su ister misiniz, dedi.

KORKMAZ (2002: 78)

- Gidiş gelişi topu dört fersah yol, sanki hiç bitmeyecek.
- Aslıhan'ı yıllarca göremeyecekmiş gibi daha şimdiden anlamsız bir özleyiş duygusuna kapılmıştı.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Ben bir köy çocuğuyum, diyordu yabancı.
- Gelirken eve meyve almayı unutma, demiştim.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Komşular birer birer başınız sağolsuna geliyorlar.
- Şimdilik bu dil sorunu daha çok çeviricileri uğraştırır görünüyor.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Doktor haziran ayında tekrar gelin, dedi.

### **Ki'li Birleşik Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Eminim ki sınıfını geçecek.
- Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta.

- Öyle olaylar gördüm ki yürekler acısı.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Duydum ki unutmuşsun.
- Ne yazık ki beni anlamadın.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Yüzü öylesine acı içindeydi ki Salih daha fazla orada duramadı.
- Yerdeki kuş sepetini kaptığı gibi dışarı çıktı.
- Son günlerde bile istiyordu ki beni giydirdin kuşatsın.
- Bunlar öylesine öbek öbek öylesine değişik renkli ki insan gerçekten şaşırıyor onları görünce.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Bir süre sonra anladım ki ona güvenilmez.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Bir boya yapmış ki on para etmez.
- Bir kardeşi vardır ki ben onu severim,
- Amcasını kaybetti ki o tek dayanağıydı.
- Bir dostuma rastladım ki kendisine teşekkür borçluyum.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Anladım ki hiç kimse sen değil.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Biliyorsunuz ki bugün 30 Ağustos'tur.
- Şiir ki insan ruhuna hitabetmektedir.
- Vatan ki seviyorsunuz yükseltmeye gayret gösteriniz.
- Vatan ki her nimeti buluyoruz vazifelerimize candan bağlanalım.
- Çocuklarım ki ayrıldım dünya gözümde yoktur.
- Öyle güzel manzara ki.
- Sizi öyle özlemiştim ki.
- Bu çocuk yaramazlık etmez ki.
- Acaba Ankara'ya uğramaz mı ki?

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Nice üniversiteli gençler gördüm ki geçimlerini büro veya otel garsonluğu yapmakla sağlıyorlar.
- Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Anlaşıyor ki o yarın gelecek.
- Şüphesiz ki bir gün her canlı ölecek.
- Bir tavuk ki horoz gibi ötüyor hemen kesilmeli.
- Çoktan beridir ki durmamacasına koşuyordu.
- Bir insan ki ilerlemek ister çalışmalıdır.

EKER (2003: 342-393)

- Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki cumhuriyet sizden fikri hür vicdanı hür irfanı hür nesiller ister.
- Efendiler bilirsiniz ki hayat demek mücadele ve müsademe demektir.

ERGİN (1977: 686-704)

- Baktım ki gelmiyorsun.
- Görüyorum ki çalışmışsın.
- Sana şimdiden açıkça söyleyeyim ki sen bu işi yapamayacaksın

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Biz gece gündüz bu sokakları bekliyoruz ki kimse bunları rahatsız etmesin.

GENCAN (1979: 121-133)

- Çalışmalısın ki başarıya eresin.
- Bu kitabı seçerek aldım ki size armağan edeyim.

GÖKER (2001: 63-109)

- Yüksel ki yerin bu yer değildir.
- Bil ki her gün her saat çalışmanın en müsait zamanıdır.
- Balık demiş ki atini yiyen doymasın avını yapan gülmesin.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Öyle görünüyor ki bu iş olmayacak.
- Cadde öyle kalabalık ki yürümeye imkân yok.

- Yazık ki görüşemedik.
- Diyorlar ki imtihan yarınmış.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Öyle sanıyorum ki Ali bugün mutlaka gelecek.
- Bunun içindir ki sanayi ön planda tutuluyor.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Tanıyanlar bilir ki Yahya Kemal ile beraber olmak onu dinlemek bir lezzettir.
- Gönlüm isterdi ki mazini diriltten sanat, sana tarihini her lahza hayal ettirsin.
- Denizle yaşayan Roma bir zamanlar bu korsanlardan o kadar yıldırı ki Pompe'yi beş yüz gemi yüz yirmi bin yaya binlerce süvari ile buralarda büyük bir sefere çıkardı.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Korkarım ki şansını zorluyorsun.
- Görüyorum ki sözlerimi yanlış anlamışsın.

KESKİN (2003: 217-240)

- Öğrendim ki buraya geliyormuşsun.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.
- Sizi aradım ki düşüncelerimi açıklayayım.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Kapıyı çaldım ki karşıma annem çıktı.
- Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Bilelim ki milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar.
- İşleri o kadar iyi gidiyordu ki pek büyük bir servet yapıyor.

### **Sıralı Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Ağacı kurt; insanı dert yer.
- Konuyu dinle, daha sonra bana da anlat.

- Bir ağaçta gül de biter, diken de.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Mart kapıdan baktırır; kazma kürek yaktırır.
- Misafir on kismetle gelir, birini yeri dokuzunu bırakır.
- El yarası onulur; dil yarası onulmaz.
- At ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Mevsim yaz, yazın da en sıcak günleriydi.
- Tarih bilinci geçmişi yaşar; tarih bilgisi sadece yaşatır.
- Yok dedi; buna öyle iğreti oturulmaz.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Çok yorulduk; bir ağacın altında dinlendik.
- Israr ettim, yine gelmedi

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Turgut bana bakıyor, gülüyordu.
- Dedem çocukları almış; bahçesine götürmüş.
- Akşama bizde buluşalım yahut biz size gelelim.
- Cevap ver; ya da aldırma.
- Dün başlayacaklardı, başlamadılar.
- Herkes kaşık yapar, sapını denk getiremez.
- Hava bir açıyor, bir kapıyor.
- Bazen bir iki keklik getirir, bazen boş döner.
- Kimi susarım, kimi söylenirim.
- Kızı everdik, torunumuz bile oldu.
- Ev yaptırmış, borcunu bile ödemiş.
- Orhan, okulu bitirdi, hem de işe girdi
- Parayı gönderdim, yani borcum ödendi.
- Bir daha da yazmadınız, demek ki bizi unuttunuz.
- Çok sinirli olmuş, öyle ki görüşülmüyor.

BESEREK (1991: 48-53)

- Bunlar şüphesiz mağlubiyette amil olmuşlardı; fakat asıl sebepler değildi.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Geldim, gördüm, yendim.
- Telefon çaldı, kimse açmadı.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Öğretmen sınıfa girdi, Ali'yi çağırdı.
- Ona bir şeyler söyledi, kürsüye çıktı, dersine başladı
- Sizi gördüğüm gün uzak yıllara daldım, içim garip duygularla dolu.
- Ali yalvararak, ağlayarak, sızlayarak, mücadele ederek maksadına ulaşmaya çalışıyor.
- Bu çocuk koşarak gülerek babasının yanına geldi, oturdu.
- Derslere devam etmezseniz, verilen öğütleri dinlemezseniz, haliniz fena olur.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Hayat bir kumardır; kazanmak için maharet kadar da iyi zar lazımdır.
- Daha küçüktüm, henüz sekiz dokuz yaşında vardım.
- Deneme başka şeydir; felsefe başka şeydir
- Anılarımız için varız veyahut yokuz.
- Biz doğrudan doğruya milliyetseveriz; Türk milliyetseveriyiz.
- Pek münasip; fakat yavaş konuşun.
- Mehmet Akif'i uzaktan tanıdım, sabahları Beylerbeyi iskelesinde vapura beraber binerdik.
- Şimdi ne yapması nasıl davranması gerektiğine bir türlü karar veremiyor, bocalayıp duruyordu cümleleri örnek verilmiştir.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adımlar sıklaşıyor.
- Sevinç yanık topraktaki sular gibi hep içe çekilmiş, yüreklere sinmişti.

EKER (2003: 342-393)

- Kapıda duran nöbetçi bir benden korkmaz, isterseniz kendisine sorunuz.

- Türk neferi kaçmaz; kaçmak nedir bilmez.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Ben de bugün izin aldım, öğle paydosunda eve geldim.
- Ben de giyindim, çıktık.
- Çapa'ya yürüdük, oradan tramvaya bindi

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Kitabımı açtım, okumaya başladı.
- Ayakkabılarını çıkardı, içeriye girdi.

GENCAN (1979: 121-133)

- Kış yanaklar solar burunlar kızarır, dudaklar birbirini çimdikler, kollar ve dirsekler gövdeye yapışır.
- Birlikte düşerdik bu uzun yollara, erken kaç kere şafak söktü bu dağlarda gezerken.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Sazının üstüne saz yok, sözünün üstüne söz yok.
- Gökten mi indi, yerden mi bitti.
- Yetişiverdi saçları, kıvrır kıvrır gözleri pırıl pırıl bir genç.

HATİBOĞLU

- Sazının üstüne saz yok, sözünün üstüne söz yok.
- Anası gözyaşı dökmüş, babası boynuna sarılmış, yarenleri yolunu kesmiş, onu döndürememişler.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Tozlu ve soluk perdelerden yakıcı bir güneş taşıyor, bütün odayı dolduruyordu.
- Sarıçiçeğin saçları yolunmuş, kana bulanmıştı.
- Bu asırlar ve asırlardan beri böyle olagelmmişti, asırlar ve asırlarca da böyle sürüp gidecekti.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Giysileri ben ütüledim, kardeşim astı.
- Paltosunu çıkardı, annesi o anda içeri girdi.

KESKİN (2003: 217-240)

- Ankara'ya gittim, Orhan' ı gördüm geri geldim.
- Mart kapıdan baktırır; kazma kürek yaktırır.
- Dağ dağa kavuşmaz; insan insana kavuşur.
- Hasta ol benim için; öleyim senin için.

KORKMAZ (2002: 78)

- Ben bu işin her yönünü ölçüp biçtim, nereden girip nereden çıkacağımı hesaba vurdum.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Ben onu iyi tanırım; çok dürüst bir çocuktur.
- Dağlarda karlar erimiş, nehirler kabarmıştı.
- Kitaplarını alıp odaya geldi, televizyonun karşına oturdu.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- İşin aslını bilen de söylüyordu, bilmeyen de.
- Aydınlık otların ağaçların en ince yerlerine kadar işlemiş, girmedik yer bırakmamıştı.
- Dinlenme sırasında atını ağaca bağladı ve yavaşça okşadı.
- Kalkın aynaya bakın, Mustafa Kemal benden çok size benzer, dedi.
- Diğer bir fasılda Türk çiniciliğinden bahseder ve der ki yeryüzünde yalnız bir millet acem çiniciliğini geçmiştir, bu da Türk milletidir.
- Bir karanlık vardı; silme karanlık.
- Boğazından bir ses çıkarabildi; ses ölü ses.
- Asker başını çevirdi, işi anladı ve birden yere atladı.
- Akıyordu hızlı hızlı, uğulduyordu derinden ve sesi duyuluyordu ta uzaktan.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Türk övün çalış güven.
- Kitapsız yaşamak kör sağır dilsiz yaşamaktır.
- İşe başladım ama bugün bitiremedim.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Kapıyı açtı, içeri girdi ve annesine sarıldı.
- Tavşan dağa küsmüş; dağın haberi olmamış.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Gökay erkenden kalktı, hazırlandı, kitaplarını alıp evden çıktı.
- Baba tarlayı sürüyor, Ali tohumu ekiyor kuşlar bundan nasiplerini alıyordu.

### **Bağlı Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Eve erken gitmeliyim çünkü yarın kardeşimin sınavı var.
- Olanları biliyordu fakat kimseye söylemiyordu.
- Film çok sevmiştim hâlâ unutmuş değilim.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Kitapları çok sever ve vaktinin birçoğunu okumaya ayırırdı.
- Hem suçlu hem güçlü.
- Haberi ona ben vermeliydim ama cesaret edemiyorum.
- Ne konuştu ne açıklamamı dinledi.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Sabahı severiz çünkü sabah günün başlangıcıdır.
- Çok uğraştım ama onu ikna edemedim.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Orhan, okulu bitirdi hem de işe girdi.
- İşte söylüyor yarışmaya katılmayacakmış.
- Birde baktım ki borular patlamış.
- Anladılar ki yol görünür serviliklere.
- Birinci yapıyı bitirmişler gerçekten iyi çalışıyorlar.
- Evi kiralayacaklar nitekim dün yeniden gezdiler.
- Ben telaş ettim oysa pek mühim değilmiş.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Hem çalışmıyor hem de konuşuyor.
- Sevdim ama sevilmedim.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Hikmet Bey İran'a gitti lakin Türkiye'yi özlemiş.
- Nasıl ki ata bindi bütün sipahileri geride bıraktı.

- Haydar Bey'i gördüğü halde bir şey demedi.

DİZDAROĞLU (1976: 187-243)

- Akıl yaşta değil baştadır fakat akli başa yaş getirir.
- Biz doğrudan doğruya milliyetseveriz ve Türk milliyetseveriyiz.
- Anlarımız içinde varız veyahut yokuz.
- Rasgele attım ama her halde vurdum.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Leylek Nevruz'la ufkumuza gelir ve kuşların hepsinden evvel civarımıza yerleşir.
- Ölürüm de dönmem Değirmenoluk'a.

EKER (2003: 342-393)

- Kuvvet birdir ve o milletindir.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Şimdi bilmezsin; ama zamanla öğrenirsin.

GELDİGİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Sabah erken gidecektim ancak uyanamadım.
- Çok çalış ki başarılı olasın.

GENCAN (1979: 121-133)

- Eğili ağızlar kilitli idi.
- Ne kızı verir ne dünürü küstürür.
- Hem ağlarım hem giderim.
- Büyümüş de küçülmüş.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Gitti de gelmeyiverdi.
- Çalışmayalım da sınıfta mı kalalım.
- Sorular zor değildi ama cevapları.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Tanıyanlar bilir ki Yahya Kemal ile beraber olmak onu dinlemek bir lezzettir.
- Gönlüm isterdi ki mazini dirilten sanat sana tarihini her lahza hayal ettirsin.

- Denizle yaşayan Roma bir zamanlar bu korsanlardan o kadar yıldı ki Pompe'yi beş yüz gemi yüz yirmi bin yaya binlerce süvari ile buralarda büyük bir sefere çıkardı.
- Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi.
- Orhan onun yüzüne doğru biraz eğildi fakat titremesi artınca durdu.
- Ağaç güneşte serpilir; fakat toprağın derinliklerindeki kökü ile beslenir.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Çok aradım ama kitabımı bulamadım.
- İçeri girdi ve sessizce yerine oturdu.

KESKİN (2003: 217-240)

- Buraya kadar geldin de bize uğramadın mı?
- Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti.
- Numan Bey geldi ve isteklerini bildirdi.
- Bir de baktım ki yaş ilerlemiş saçlar ağarmış çünkü çocuklar adam olmuş.
- Ne söyleyeceğini biliyorum ama seni yine de dinleyeceğim.

KORKMAZ (2002: 78)

- Zannetmeyin ki bu savaşa yeni başlıyoruz.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Bugün hava biraz rüzgârlı ama sıcak.
- Yine de insanı yakıyor.
- Sokakta kimse kalmamış çünkü yağmur ha yağdı ha yağacak.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Ahmet Kerim utanmazlığın bu derecesine ne diyeceğini bilemiyordu hâlâ evin kapısı önünden geçmemekte inat ediyordu.
- Hamit son derece mütevazı(idi) fakat kendisine gösterilen hayranlığa karşı pek hassastı.

ŞENTÜRK

- İşe başladım ama bugün bitiremedim.
- Kitapsız yaşamak kör sağır dilsiz yaşamaktır.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Şiiri seviyorum fakat yazamıyorum.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Hiçbir icadım tesadüf eseri değildir (çünkü) hepsi çalışma araştırma ürünüdür.

### **Ara Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Bir de baktım, nasıl söylesem, Bursa'yı geçmişiz.
- Bu okulun, eminim en çalışkanı, sensin.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Bir daha nerede o yanık bit kâğıt kokusu duyarsan, sen sen ol, bunu sor.
- Otuz gün üzerinden hesap edersek, ki kararlaştırılan rakam, bu on gün daha kalacağım burada.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Yüzyıllarda Oğuzlar, bunlar en eski Türkmenlerden bir ulus olmalılar, daha doğuda görünürler.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Ahmet Bey, ki ondan beklemezdim, bir fukarayı paylamış.
- Sınıfı geçebilmek için Mustafa Nihat'ın kitabına İsmail Habib'in kitabına Hamdi Tanpınar'ın kitabına, hele Tanpınar'ın kitabına, mutlaka bakacaksınız.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.
- Ben, kalbimden başka bir yerde, inan seni bulamadım.
- Bütün dostları, zaten onun pek dostu da yoktu, kendisini bırakıverdi.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Ben, kışın soğuktan olmalı, çalışmam.
- Fakat, izaha hacet var mı, kabahat çorabın çürüklüğünde.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Pek ümit etmiyorum ya, bu iş olur.
- Birden bire, nasıl anlatayım, ne olduğunu anlamadım.

KESKİN (2003: 217-240)

- Ümit, kendisi satrancı çok iyi bilir, şu çocuğa yenilmiş.
- Bu adama, o inkâr edecektir, çok iyilik yaptım.

## 2.2. ANLAMINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF FARKLILIKLARI

Anlamına göre cümle türü incelendiğinde, cümlenin diğer türleri gibi bu türde de çeşitli tanım, terim ve tasnif farklılıkları göze çarpmaktadır. Bu bölümde, kaynaklarda yer alan bilgiler yapısına göre cümle türlerinde olduğu gibi yorumsuz şekliyle ortaya konulacak, daha sonraki değerlendirme bölümünde elde edilen veriler üzerinden yorum yapılacaktır.

### 2.2.1. Olumlu Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Olumlu cümlelerin terim sorunu *cümle* terimi yerine *tümce* teriminin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı kimi kaynakta *olumlu cümle* kimi kaynaklarda ise *olumlu tümce* olarak yer almaktadır. Bu farklılığın dışında kaynaklarda terim olarak bir farklılık görülmemektedir.

#### Tanım Durumu

Bu farkı görebilmek için olumlu cümle ile ilgili farklı isimlerden yapılan tanımları teker teker görelim.

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde olumlu cümle “*Türkçede ad ve eylem soylu bütün sözcükler olumludur. Bu sözcükler bazı ekler ya da sözcüklerle olumsuz biçime dönüştürülebilir.*” tanımı yapılarak olumlu cümle; *biçimce ve anlamca olumlu cümle, biçimce olumsuz anlamca olumlu cümle* olmak üzere iki gruba ayrılmıştır ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Herkes yurtsever olmalıdır.*
- *Çalışan her zaman kazanır.*
- *Ayağını yorganına göre uzat.*
- *Ben ne yaptığımı bilmez miyim?*
- *Bu durum aklıma gelmemiş değildi.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında olumlu cümleye “*İşin oluşun hareketin yapıldığı bildiren cümle.*” tanımıyla yer verilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler seçilmiştir.

- *Sabah erken yola çıkmışlar.*
- *Hava eskisinden daha sıcaktı.*

ATABAY ve diğerkleri (2003: 67-122)'nin eserinde bu cümle türüne *yüklem türüne göre cümle türleri* konusu içinde yer verilmiştir.

BESEREK (1991: 48-53)'ın eserinde olumlu cümle, “*Cümle unsurlarının başına ne...ne karşılaştırma edatlarının getirilmediği veya çekimli fiilin çatısına -ma-, -me- olumsuzluk eklerinin alınmadığı cümlelerdir. Bir başka anlamda, herhangi bir eylemin olmasını ve yapılmasını ifade eden cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve “*Böyle bir dersi alan ruha vatan dar görünür.*” ve “*Daima başka sefer başka ufuklar görünür.*” cümleleri örnek verilmiştir.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan liselere hazırlık için oluşturdukları çalışma kitabında olumlu cümle, “*Fiil cümlesinde fiilin işin oluşun yapıldığı veya olduğunu bildiren isim cümlesinde sözü edilen kavramın bulunduğunu var olduğunu bildiren cümlelerdir.*” tanımını yapılmış ve aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Artık çok oluyorsun.*
- *Buraya o da gelecek.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde, “*Bir cümle gerek haber gerek inşa yoluyla meydana gelsin mutlak surette ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. Bu sözlerden birincisini hem müsbet hem vücubî ikincisini hem menfi hem de selbi karşılığında kullanıyoruz. Şu halde ifadesi varlık anlamı taşıyan cümlelere olumlu cümle diyoruz.*” tanımını yapılır ve bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilir.

- *Londra’da o mahşer-i medeniyetin içinde kaldı.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde, olumlu cümle “*Olumlu cümle veya cümlecikler eylemin yapıldığını ve olduğunu bildirirler.*” şeklinde tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.*
- *Vapur gelirse iskeleye yavaşır.*

*Olumlu cümle* terimi yerine *olumlu tümce* terimi kullanılan EKER (2003: 342-393)'in eserinde, “*Yüklemi olumlu bir yargı bildiren yani yüklem ifade ettiği işin yapıldığını gösteren tümcedir.*” biçiminde tanımlanmıştır. Olumlu tümceye örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kültür işlerimiz üzerine, ulusça, gönüllerimizin titrediğini hepiniz bilirsiniz.*
- *Tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir.*

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde bu cümle türü, *fıiller* konusu içinde ele alınmıştır.

ERTEM ve diğerleri ( 1994: 72-84)'nin eserinde olumlu cümle “*Yüklemin gösterdiği fiilin olduğunu olacağını veya bir şeyin bulunduğunu bildiren cümleler.*” şeklinde tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Eskici iskemlesine oturdu.*
- *Hasan da merakla karşısına geçti.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında yer alan olumlu cümlelerin tanımı “*İşin, hareketin yapıldığını, yapılacağını veya yapılması gerektiğini anlatan cümlelerdir.*” cümlesiyle yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Bugün hava çok güzel.*
- *Sağlıklı bir adamı tanımak çok kolaydır.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde, “*Yüklemin ifade ettiği hareketin yapıldığını ve olduğunu bildirir.*” diye tanımlanan olumlu cümle için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hiçbir zaman hatırlınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür vicdanı hür nesiller ister.*
- *Zirvelere varan yollar dikenlidir.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde, “*Fiili (yüklemi) olumlu (müspet) olan cümledir.*” tanımı yapılır ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilir.

- *Çocuk okula gitti.*
- *Taş yerinde ağırdır.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde olumlu cümle “*Olumlu yargı bildiren tümce.*” olarak tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Zaman çabuk geçiyor olayın bir nedeni vardır.*
- *Dost başa düşman ayağa bakar.*
- *Çalışan her zaman kazanır.*
- *Taş yerinde ağırdır.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)’in eserinde olumlu cümle “*Yükleminde olumsuzluk ögesi içermeyen cümle.*” tanımı yapılmıştır.

KARAHAN (1999: 60-68)’in eserinde, “*Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle olumlu cümledir.*” tanımı yapılmıştır. Eserde bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Gece köyün genç ve ihtiyar kadınları hep toplandık.*
- *Alevlerin etrafında halka olduk ve konuştuk.*

Bu eserde aynı zamanda, yapı bakımından olumsuz görünen bazı cümlelerin anlamca olumlu olabileceği de söylenmiştir ve bu ifadeye örnek olarak da aşağıdaki cümle seçilmiştir.

- *Kabilelerden çoğunda ateş yakmak, kumaş boyamak, çamur pişirmek, taştan silah yapmak ve avcılık bilinmiyor değildi.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin eserinde yer alan olumlu cümle “*Anlam bakımından eylemin gerçekleştiğini, olduğunu veya gerçekleşeceğini ifade eden cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Düşündüklerini olduğu gibi söyleyebilmelisin.*
- *Gözleri kalabalığın içindeki çocuğa takıldı.*

KESKİN (2003: 217-240)’in eserinde olumlu cümle “*Yüklemin bildirdiği işin yapıldığını ya da yapılacağını bildiren cümlelerdir.*” tarifi yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Yağmur yağdı.*
- *Çocuk hastalandı.*

KORKMAZ (2002: 78)’in eserinde olumlu cümle “*Yüklemi olumlu yargı bildiren cümle.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *İkisi de manalı manalı gülümsedi.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında, “*Yüklemen bildirdiği eylemin yapıldığını gerçekleştirdiğini ya da gerçekleşeceğini belirten cümleler anlamca olumludur.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Öğrenciler tatille birlikte kendilerini saldırdılar.*
- *Türküler beni geçmişin güzelliklerine götürdü.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'ın eserinde, olumlu cümle “*Yüklemi olumlu olan olumlu yargı bildiren tümce.*” olarak tarif edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki örnek verilmiştir.

- *Günler kısaldı, bir parantez içinde doğum ölüm yılları.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde olumlu cümle “*İşin yapıldığını yapılabileceğini olduğunu olabileceğini bildiren cümle.*” olarak tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Çocuk düşe kalka büyür.*
- *Dost kara günde belli olur.*

ŞİMŞEK (1987)'in eserinde, *bildirme tümceleri* başlığı altında ele alınan olumlu cümle için “*Bir yargıyı olumlu biçimde ortaya koyan tümceye olumlu tümce denir.*” tarifi yapılmıştır. Eserde, “*Cümledeki olumluluk yargının gerçekleşmesi anlamındadır. Eylem yargısında bu yüklemle dile getirilen kılış ya da oluşun yapıldığını yapılacağını anlatır. Ad yargısında olumluluk ise bir nesnenin ne olduğunun ya da varolduğunun belirtilmesi anlamına gelir.*” şeklinde bir ifade vardır.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin liselere hazırlık çalışma kitabında olumlu cümle “*Yüklemi olumlu olan ve bir işin yapıldığını yapılacağını bildiren cümlelerdir.*” ifadesiyle tanımlanmış ve bu cümle türü için aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Hangi kitabı okuyacağına karar ver.*
- *Bir gece ansızın gelebilirim.*

VARDAR (1982: 76)'ın eserinde olumlu cümle için “*Olumluluk içeren cümle.*” tanımı yapılmıştır.

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde, “*Eylemin (işin, hareketin) yapıldığını, bir oluşun meydana geldiğini bildiren isim ve fiil cümlelerine*

*olumlu cümle* denir.” şeklinde tanımlanan olumlu cümle için aşağıdaki cümleler örne verilmiştir.

- *Havadis çabucak köyün içine yayılmıştı.*
- *Yalnız buğday arpa değil geçen gün para bile öğüttüm.*

#### **Tasnif Durumu**

Olumlu cümlelerin tanımında olduğu gibi tasnifinde de yazılı kaynaklar arasında belirgin bir fark yoktur. İncelenen kaynakların hepsinde anlamına göre ve anlamı bakımından cümleler başlığı altında *olumlu cümle* veya *olumlu tümce* adıyla ele alınmış ve örneklendirilmiştir.

### 2.2.1.1. Olumlu Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Olumlu cümle*, en basit tanımıyla yüklem bildirdiği eylemin yapıldığını, gerçekleştiğini ya da gerçekleşebileceğini belirten cümlelerdir. Dildeki isim ve fiil soylu sözcüklerin hepsi olumludur. Bunlar bazı eklerle ya da sözcüklerle olumsuz biçime sokulur.

İncelenen kaynaklarda olumlu cümlelerin tanımında -bazı kaynaklarda ifadeler farklı olsa da- ortak bir tanım yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bu ifadeler, “*Yüklem gösterdiği fiilin olduğunu olacağını veya bir şeyin bulunduğunu bildiren cümleler.*” (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), “*Yükleminde olumsuzluk ögesi içermeyen cümle.*” (HENGİRMEN, 1999: 352-364), “*Yüklem bildirdiği işin yapıldığını veya yapılacağını bildiren.*” (KESKİN, 2003: 217-240), “*Yüklemi olumlu olan olumlu yargı bildiren tümce.*” (SAĞLAM, 1977: 191-180), “*Olumluluk içeren cümle.*” (VARDAR, 1982: 76), “*Eylemin (işin, hareketin) yapıldığını, bir oluşun meydana geldiğini bildiren isim ve fiil cümlelerine olumlu cümle denir.*” (YILDIZ, 1995: 104-120) gibi cümlelerden oluşmaktadır.

Olumlu cümlelerin terim sorunu *cümle/tümce* farklılığıdır. Bu farklılık kimi kaynaklarda [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (EKER, 2003: 342-393), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (YILDIZ, 1995: 104-120)] *olumlu cümle*, kimi kaynaklarda ise *olumlu tümce* [(HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (ŞİMŞEK, 1987)] şeklinde kendisini göstermektedir.

Olumlu cümlelerin tanımında olduğu gibi tasnifinde de kaynaklar arasında belirgin bir fark yoktur. İncelenen kaynakların hepsinde anlamına göre ve anlamı bakımından cümleler başlığı altında *olumlu cümle* veya *olumlu tümce* adıyla ele alınmış ve örneklendirilmiştir. Bunların dışında olumlu

cümleyi ele alan kaynakların bir kısmının [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (KARAHAN, 1999: 60-68)] olumlu cümleyi kendi içinde gruplandığı (*anlamca ve biçimce olumluluğu, anlamca olumlu biçimce olumsuzluğu*) görülür. Olumlu cümle için bu sınıflamaya ihtiyaç olduğu açıktır. Olumlu cümlelerin tek yönlü verilmesi, cümle öğretiminde bir eksiklikler. Olumlu cümlelerin bu özelliğini bilmeyen bir kişi “*Ben ne yaptığımı bilmez miyim?*” cümlesi gibi biçimce olumsuz anlamca olumlu cümleyi olumsuzluk ekinden dolayı olumsuz kabul edebilir ya da “*Bu durum aklıma gelmemiş değildi.*” cümlesinde verilen iki olumsuzluğun (*–me, değil*) bir cümlede olumlu anlam ifade edeceğini anlamayabilir.

## 2.2.2. Olumsuz Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

Olumsuz cümlelerin, incelenen kaynaklarda *cümle* terimi yerine *tümce* teriminin kullanılması haricinde farklı terimler görülmemektedir. Bundan dolayı kimi kaynaklarda *olumsuz cümle* kimi kaynaklarda ise *olumsuz tümce* olarak yer almaktadır.

### Tanım Durumu

*Olumsuz cümle*, en basit tarifiyle bir işin gerçekleşmediğini ya da gerçekleşmeyeceğini bildiren cümledir. Kaynakların olumsuz cümle ile ilgili tanımlarına baktığımızda, farklılığın pek olmadığı ortadadır. Tanımdan başka olumsuz cümle yapma yolları da her kaynakta aynı tarif edilmiştir.

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde “*Yüklem bildirdiği eylemin ya da yargının yapılmadığını yapılmayacağını bildiren cümle.*” olarak tarif edilen olumsuz cümle *biçimce ve anlamca olumsuz biçimce olumlu, anlamca olumsuz cümleler* olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Senin duygularını anlamış değilim.*
- *Çöz de göreyim seni.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında olumsuz cümle *İşin oluşun hareketin gerçekleşmediğini veya gerçekleşmeyeceğini bildirir.* şeklinde ifade edilmiştir.

- *Havanın karadığını fark etmemiştim.*
- *Bu kitabı size vermem mümkün değil.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin eserinde bu cümle türüne *yüklem türüne göre cümle türleri* konusu içinde yer verilmiştir.

BESEREK (1991: 48-53)'in eserinde “*Yüklem çatısına -ma-, -me- olumsuzluk eklerinin getirilmesiyle veya cümle unsurlarının başına ne...ne karşılaştırma edatlarının katılmasıyla oluşan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Çok insan anlayamaz eski musikîmizden ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan liselere hazırlık için oluşturdukları çalışma kitabında olumsuz cümle “*Yüklemde bildirilen iş oluş ya da yargı olumsuz yönde anlatılır.*” tanımını yapmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Buraya hiç gelmez ve evde kimse yoktu.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde, *anlamlarının kapsamı bakımından cümle çeşitleri* alt başlığı altında incelediği olumsuz cümle için “*Bir cümle gerek haber gerek inşa yoluyla meydana gelsin mutlak surette ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. Bu sözlerden birincisini hem müsbet hem vücutbî, ikincisini hem menfî hem de selbi karşılığında kullanıyoruz. Şu halde ifadesi yokluk anlamı taşıyan cümlelere olumsuz cümle diyoruz.*” denilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Medeniyetin en âlî meâsirine ma’rifetin en îcâzkâr bedâyine velhâsıl hiçbir şeye şaşmaz ta’accüb etmezdi.*
- *Bu kararı ne Mehmet Deligönül yazdı ne Selman Erdem.*

BOZKURT (1995: 158-189)'un eserinde olumsuz cümle *yargı* bölümünde ele alınmış, bir işin yapılmadığını, bir olayın gerçekleşmediğini, yokluğu bildirmek için olumsuz tümcelere başvurulduğu, ad tümcelerinin de, eylem tümcelerinin de olumsuz olabileceği ifadesi yer alır.

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde bu cümle türü, *füiller* konusu içinde ele alınmıştır.

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde, olumsuz cümle “*Olumsuz cümle veya cümlecikler eylemin yapılmadığını ve olmadığını bildirirler.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İki karpuz bir koltuğa sığmaz ve beş parmak bir değildir.*

*Olumsuz cümle* terimi yerine *olumsuz tümce* terimi kullanılan EKER (2003: 342-393)'in eserinde, tanım farklı değildir. Olumsuz cümle “*Yüklemi olumsuz bir yargı bildiren yani yüklem ifade ettiği işin yapılmadığını gösteren ve olumsuzluk eki ya da değil yok sözcüklerinden biri ile kurulan tümcedir.*” biçiminde tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Uygarlık kültürden başka bir şey değildir.*
- *Ulusal varlığımıza düşman olanlarla dost olmayalım.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında olumsuz cümle “*Yüklemin gösterdiği işin veya durumun olmadığını bulunmadığını olmayacağını bulunmayacağını bildiren cümleler.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Ağlama be!*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında yer alan olumsuz, “*Eylemin yapılmadığını yapılmayacağını anlatan cümlelerdir.*” Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Evde şeker yok.*
- *Çok güçsüzdü.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde “*Yüklemin taşıdığı hükmün olmadığını yapılmadığını bildiren cümleler.*” şeklinde olumsuz cümle tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Her gerçek, her ağza yakışmaz.*
- *Küçüklerin büyük olması kadar tehlikeli bir şey yoktur.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde olumsuz cümle, “*Fiili (yüklemi) olumsuzluk (menfi) kavramı veren cümledir.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Mum dibine ışık vermez.*
- *Derdini söylemeyen derman bulamaz.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde olumsuz cümle, yargı bakımından cümle türleri başlığı altında incelenmiş “*Olumsuz yargı bildiren tümceye olumsuz tümce denir.*” cümlesiyle de tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Derdini söylemeyen derman bulamaz.*
- *Sular tersine akmaz.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)'in eserinde yüklemde olumsuzluk içeren cümle tanımlı yer alır.

KARAHAN (1999: 60-68)'in eserinde olumsuz cümle “*Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle olumsuz cümledir.*” Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Salih'i artık çarşıda gören yoktu.*
- *Ne bir vefa gördüm ne bir fayda gördüm.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin eserinde yer alan olumsuz cümle “*Anlam bakımından eylemin gerçekleşmediğini olmadığını veya gerçekleşmeyeceğini bildiren cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *O kadar değişmiş ki onu tanıyamadım.*
- *Şu anda okuduğum roman pek de güzel değil.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserine göre, olumsuz cümle “*Yüklem bildirdiği işin yapılmadığını bildiren cümlelerdir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Murat bu akşam çok neşesiz.*

KORKMAZ (2002: 78)'in eserinde olumsuz cümle “*Yüklemi olumsuz yargı bildiren cümle.*” tanımı vardır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Kamaranın alt salonunda yemekten sonra başka kimse kalmamıştı.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında “*Yüklem bildirdiği eylemin gerçekleşmediğini gerçekleşmeyeceğini belirten cümleler anlamca olumsuzdur.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ben geldiğimde odada kimse yoktu.*
- *Bana kalırsa haksız değil kardeşimiz.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'in eserinde olumsuz cümle “*Yüklemi olumsuz olan olumsuz yargı bildiren tümceye denir.*” tarif edilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ağzı var dili yok.*
- *Dillerini unutturmayı unutmayın.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde, olumsuz cümle “*İşin olmadığını, olmayacağını bildiren içinde bir olumsuzluk anlamı bulunan*

*cümle.*” olarak tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bugün size gelemeyeceğim.*
- *Bizi içeri sokmadılar.*

ŞİMŞEK (1987)’in eserinde, olumsuz cümle yüklemelerine göre ikiye ayrılarak değerlendirilmiş (olumsuz eylem tümcesi, olumsuz ad tümcesi) “*Bir kılış ya da oluşun yapılmadığını yapılmayacağını anlatan olumsuz tümcelere olumsuz eylem tümcesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Zavallı adamın ilaca bile parası yetişmez.*
- *Bir iki senedir et yüzü görmemişler.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında olumsuz cümle “*Anlamca olumsuz yüklemelerle kurulan cümlelerdir.*” tanımının ardından bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Annesini ve babasını unutmadı.*
- *Evlerinde ekmek ve su yoktu.*

VARDAR (1982: 76)’ın eserinde bu cümle türü “*Olumsuzluk içeren cümle.*” tanımıyla yer alır.

YILDIZ (1995: 104-120)’ın eserinde “*Eylemin yapılmadığını, bir oluşun meydana gelmediğini bildiren isim ve fiil cümlelerine olumsuz cümle denir.*” cümlesiyle olumsuz cümle tanımlanmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çağımız insanlarından beklediğimiz bu değil.*
- *Gelmeyiz.*
- *Bunları söylemen gerekiyor mu?*

### **Tasnif Durumu**

Olumsuz cümlelerin tasnifi dil bilgisi kitaplarında genel olarak aynı şekildedir; fakat bazı kaynaklar olumsuz cümleyi alt başlıklara ayırarak incelemişlerdir. Bu kaynaklardan KESKİN (2003: 217-240) ve ŞİMŞEK (1987)’in eserlerinde olumsuz cümle *fiil cümlelerinde olumsuzluk* ve *isim cümlelerinde olumsuzluk* alt başlıkları verilerek incelenmiştir.

ERTEM ve diğerkleri (1994: 72-84)'nin hazırlamış oldukları kitapta ise, olumsuz cümle, temel başlıklar içinde yer almış, soru cümlesi temel başlığı verilmeden *olumsuz soru cümlesi*, *olumlu soru cümlesi* anlam bakımından hem olumsuzluğa hem de soru anlamına değinilmiştir.

### 2.2.2.1. Olumsuz Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Olumsuz cümle*, kısaca yüklem bildirdiği işin gerçekleşmediğini veya gerçekleşmeyeceğini anlatan cümlelerdir. İLHAN (2005: 271- 279) konu hakkında “*Kelimelerle yapılan olumsuzlukta, değil, hiç, yok, hayır, ne...ne (de), ama, aksi halde, yoksa gibi isimler, bağlaçlar, zarflar cümlede olumsuzluğu sağlayan unsurlar olarak kullanılmaktadır. Olumsuzluk kavramı bazen soru eki ± ml/± mU’nun yüklem olan kelimedenden önce veya soru ifadesi dışında kullanılmasıyla da ifade edilmektedir. Bazen de ki bağlacından önce kullanılmak suretiyle, bağlaçtan önceki yan cümlelerin olumsuzluğunu ifade etmektedir. Bu tür cümlelerde soru eki, soru sormaktan ziyade soru yoluyla olumsuzluğu ifade etmektedir.*” ifadesini kullanmıştır. Bahsettiği duruma da “*Hepsini o mu yaptı ki ona bu kadar değer veriyorsun.*” ve “*Anahtar bende mi ki niçin bana soruyorsun. Kapıyı sen kilitlemişsin.*” cümlelerini örnek göstermiştir.

İncelemelerde olumsuz cümleyle ilgili sorunların olumlu cümledeki sorunlarla farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında tanım sorunu ve terim sorunu gelmektedir.

ACARLAR (1970: 358-363) *–mi* ekinin olumsuzluk fonksiyonuyla kullanıldığı şekilleri 12 maddeyle açıklamıştır. Bunlardan “*Dilekli yan cümlelerin bağlandığı temel cümledeki “mi” eki de, çoğunlukla, karşılık gerektiren bir anlamda kullanılmaz, sözü olumluluk ve olumsuzluk bakımından etkiler.*” ifadesi ve “*İsteseniz onu yakalayamaz mısınız?*” olumsuzluk eki *–maz* ile *–mı* soru edatının bir arada kullanımıyla ortaya çıkan olumluluk ortaya konmuştur.

Olumsuz cümle için yapılan tanımların “*Yüklem bildirdiği eylemin ya da yargının yapılmadığını, yapılmayacağını bildiren cümle.*” (AKBAYIR, 2003: 38-55), “*Yüklem gösterdiği işin veya durumun olmadığını, bulunmadığını, olmayacağını, bulunmayacağını bildiren cümleler.*” (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), “*İşin olmadığını, olmayacağını bildiren içinde bir olumsuzluk anlamı bulunan cümle.*” (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), “*Eylemin yapılmadığını, bir oluşun meydana gelmediğini bildiren isim ve fiil*

cümlelerine olumsuz cümle denir.” (YILDIZ, 1995: 104-120) gibi ifadelerle yapıldığı görülmektedir.

DEMİR ve YILMAZ (2003), “Fiil cümlesinin olumsuz fiil köküne olumsuzluğu bildiren -mA ekinin getirilmesiyle yapılır. “Gelmedi.”,”Görmemiş.” vb. İsim cümlelerinin olumsuzu ise değil ilgeci ile sahip olma bildiren var yüklemlili cümlelerin olumsuzu ise yok ile yapılmaktadır. “İyiyim.”,”İyi değilim.”,”Param var/yok.” Fakat Türkçede henüz üzerinde ciddi bir çalışma yapılmamış olan olumsuzluk konusu, burada verdiğimizden çok daha karmaşık durumdadır. Her şeyden önce “Gelmiş.”,”Biliyor.” gibi cümlelerin olumsuzu “Gelmemiş.”,”Bilmiyor.” şeklinde yapılabileceği gibi, “Gelmiş değil.”,”Biliyor değil.” biçiminde de yapılabilir. Bu iki olumsuzluk biçimi arasında çok ince anlam farkları olsa da olumsuzluktaki bu durum göz ardı edilemez. Zamir kökenli, yani birinci tip kişi ekleriyle çekimi yapılan fiiller değil ilgeciyle olumsuzlanabilmektedirler. “Gelecek değil.”,”Bilmiyor değil.” vb. Dikkat edilirse “Bilmiyor değil.” cümlesinde iki tane olumsuzluk ögesi kullanılmıştır. Cümlelerin anlamı ise olumlu, yani “Biliyor”a denk gelmektedir. Aynı şekilde “Gelmiş.” cümlesi olumlu bir fiil cümlesi, “Gelmiş değil.” örneği yapıcı ve anlamca olumsuzken “Gelmemiş değilim.” cümlesi yapıcı olumsuz, anlamca olumludur.” demektedirler.

Olumsuz cümlelerin, incelenen kaynaklarda *cümle* terimi yerine *tümce* teriminin kullanılması haricinde farklı terimler görülmemektedir. Bundan dolayı kimi kaynaklar [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BESEREK, 1991: 48-53), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (EKER, 2003: 342-393), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (YILDIZ, 1995: 104-120)] *olumsuz cümle* kimi kaynaklar [(HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (ŞİMŞEK, 1987)] ise *olumsuz tümce* olarak yer vermişlerdir.

Olumsuz cümlelerin tasnifi kaynaklarda genel olarak aynı şekildedir; fakat bazıları [(KESKİN, 2003: 217-240), (ŞİMŞEK, 1987)] tarafından bu cümle, alt başlıklara ayrılarak (*fiil cümlelerinde olumsuzluk* ve *isim cümlelerinde olumsuzluk*) incelenmiştir.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84), olumsuz cümleyi *olumsuz soru cümlesi*, *olumlu soru cümlesi* şeklinde vererek cümlelerin hem olumsuzluğa hem de soru anlamına değinmişlerdir. Bu değerlendirmeye göre bir bu cümle türü bir başlık altında iki farklı açıdan değerlendirilmiştir. Yani olumsuz cümleler başlığı altında soru cümlesi ve olumlu cümle de değinilmiştir.

Kaynaklar arasında tasnifle ilgili temel farklılığın bu bakış açısından kaynaklandığı açıktır. Olumsuz cümle başlığı altında, olumsuz cümlelerin soru haline gelebileceği, olumsuz cümlelerin soru edatı *-mi* edatını aldığı (Anahtar bende mi ki niçin bana soruyorsun.) her zaman soru anlamı taşımayacağı veya olumsuz cümlelerin olumlu hale dönüşebileceği bilgisi bazı kaynaklarda bir arada verilmiş, bazı kaynaklarda anlam sınırları dışına çıkılmadan her bir cümle kendi alanı içinde değerlendirilmiştir.

Anlamına göre cümle türleri arasında anlam bakımından sıkı bir bağ olduğu bir gerçektir. Anlamına göre bir cümle ele alınırken o cümlelerin diğer cümle türleriyle ilişkisi örneklendirilerek aynı başlık altında gösterilmeli, o cümle türlerine nasıl dönüştürülebileceği belirtilmelidir. Bu şekilde daha sağlıklı bir cümle bilgisinden bahsetmek mümkün olacaktır.

### 2.2.3. Soru Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

*Soru cümlesi* terimi hususunda kaynaklar arasında genel olarak bir ortaklık görülse de bazı kaynaklar farklı terimler kullanmışlardır.

EKER (2003: 342-393)'in eserinde, bu cümle *soru tümcesi/sözcesi* adını alarak diğer kaynaklardan ayrı bir terim kullanılmıştır.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin eserinde, olumsuz cümle bahsinde geçen durum söz konusudur. Yani soru cümlesi, *olumsuz soru cümlesi* ve *olumlu soru cümlesi* şeklinde ele alınmıştır.

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde, *anlam bakımında cümleler* başlığı altında *sorulu cümle (soru cümlesi)* alt başlığı verilmiştir.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'in eserinde “*Soru cümlelerin bütünüyle ilgili değildir, cümlelerin bir ögesiyle ilgilidir. Açıklanması istenen ögeden sonra “mi” soru takısı getirilir.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kitapları yarın okula Selma mı götüreceksin?*
- *Ders başladı mı?*
- *Dersimiz Türkçe mi?*
- *Ne vardı anlamsız konuşmakta?*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında “*Cevap almak amacıyla kullanılan cümleler soru cümlesidir.*” şeklinde ifade edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hangi şairleri okumayı seversin?*
- *Ne tutabilir şiirin yerini?*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde “*Soru kavramı veren tümce soru tümcesidir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kahveler kapandı mı dersin?*

- *Acaba böyle bir havadisi ölüm haberi gibi bekleyenler harekete geçecek miydi?*
- *Siz de bir kahve içer miydiniz?*
- *Hiç birisi böyle aslanca konuşabilir mi?*
- *Ali Safa'nın karşısında deyin bakalım konuşabilir misiniz?*
- *Sen mi ona olduğun gibi görünmedin o mu sana?*

BESEREK (1991: 48-53)'in eserinde, soru cümlesinin tanımı yapılmamış bu cümle türüne aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Bağından her güzel bir gül seçerdi?*
- *Bundan mı sarardın soldun ey gönül?*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan liselere hazırlık için oluşturdukları çalışma kitabında soru cümlesi için “*Bir konuda bilgi edinmek şüpheleri gidermek ve düşünceleri onaylamak amacıyla kurulur.*” tanımını yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Yiyecek bir şeyler aldınız mı?*
- *Ne zaman geldin?*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde, soru cümleleri konusuna geniş yer verilmiş, soru cümlesinin hususi bir tanımı yapılmamıştır. Konuya girişte, sorunun tanımı yapılmış cümleye soru anlamı katan kelimelere örnek verilmiştir. Bu eserde, cümleye soru anlamı katan kelimelerin hangi durumlarda kullanıldığı tek tek örnekler üzerinde gösterilmiş, bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu kaçınıcı çocuğunuz?*
- *Bu yol yürümeyle biter mi?*

BOZKURT (1995: 158-189)'un eserinde soru cümlesi yargı bölümünde ele alınmış daha sonra soru eki ve soru sözcükleri cümledeki işlevleriyle birlikte incelenmiştir. Dillerde soru cümlelerinin oluşumu “*Soru, öğrenme isteminin dile yansıma biçimi olduğu için kişi bu istemle kendisine ve çevresine sorular sorar bir işin yapılıp yapılmadığını bilmek ister bir şeyin nedenini öğrenmeye çalışır bir durumla ilgili bilgi edinme uğraşına girer bir kuşkuyu gidermek ister öğrenme açlığını yansıtan tümceler kurar*

*böylece dillerde soru tümceleri oluşur.” cümleleriyle açıklanır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilir.*

- *Nerede görülmüş hangi demokraside hükümet başına vekillik koltuğuna yalvararak yakararak getirilen politika adamları?*

EDİSKUN (1963: 320-388)’un eserinde, soru cümlesini “*Genel olarak bir işin olup olmadığını sormak, bir şeyin iç yüzünü öğrenmek için kurulan cümlelerdir.*” şeklinde tanımlanmış, soru cümleleri *gerçek ve sözde soru cümleleri* olarak ikiye ayrılmış gerçek soru cümlesi olarak tarif edilen ve cevap bekleyen soru olarak nitelendirilen cümleye aşağıdaki örnek verilmiştir.

- *Siz öğretmen misiniz?*

*Sözde soru cümlesi* olarak tarif edilen cümle ise aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Allah Allah bu mevsimde gök gürleri mi?*

*Soru cümlesi* terimi yerine *soru tümcesi* terimini kullanan EKER (2003: 342-393)’in eserinde, soru cümlesi “*Herhangi bir ögesinde olumlu ya da olumsuz soru ifadesi bulunan tümce türüdür.*” biçiminde tanımlanmıştır. Soru cümlesine örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ödevini tamamladın değil mi?*
- *Yazın yurt dışına çıkacak mısın?*

ERGİN (1977: 686-704)’in eserinde bu cümle türü, *filler* konusu içinde ele alınmıştır.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)’nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında, soru cümlesi *olumlu soru* ve *olumsuz soru cümlesi* olarak ele alınmış, genel bir tanım olarak ise “*Sonunda soru işareti bulunan cümleler soru cümleleridir çünkü bu cümleler karşıdaki kişiden cevap, karşılık beklerler.*” ifade edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Nereden geldin?*
- *Olumsuz soru cümlesine çiviler ağzına batmaz mı senin?*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)’nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında yer alan soru cümlesinin tanımı “*İşin yapılar*

yapılmadığını soran cümlelerdir.” şeklinde yapılmış, bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Nasıl oyuncak istiyorsun?*
- *Onu tanıyor musun?*

Soru cümlesi gibi görünüp soru anlamı taşımayan cümlelere değinilmemiştir.

GÖKER (2001: 63-109)’in eserinde ise “*Hükmü soru yoluyla ifade eden cümlelerdir.*” diye tanımlanan bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sermayesi yüz­süz­lü­ğü müdür?*
- *Acaba hangi derse çalışsam?*

GÜLENSOY (2000: 435-439)’un eserinde, *sorulu cümle* olarak geçen soru cümlesi için “*Bir işin olup olmadığını bir şeyin gerçeğini soru yoluyla öğrenmek bazen de fikre kuvvet kazandırmak ya da bir şeyi inkâr etmek amacıyla kurulan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Baybars geldi mi?*
- *Hepiniz gidecek misiniz?*

Soru cümlesi gibi görünüp soru anlamı taşımayan cümlelere değinilmemiştir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)’nın eserinde “*Herhangi bir ögesinde soru kavramı bulunan tümceye sorulu tümce denir.*” tanımı yapılmış ve sorulu tümce sorulu ad cümlesi ve sorulu eylem tümcesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ali gitti mi?*
- *Ali buraya gelecek mi?*
- *Öğrenciler için dergi mi yararlı gazete mi?*
- *Bilginler dalgın mıdır?*

KARAHAN (1999: 60-68)’ın eserinde “*Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle soru cümlesidir.*” tanımı yapılmış, bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Neden coşkun suların sesi gittikçe dindi?*

- *Evimi bana zorla mı sattıracaksın?*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin eserinde yer alan soru cümlesi “*Anlam bakımından bir eylemin olup olmadığını soranı herhangi bir şeyi öğrenmek bir şeyin sebebini araştırmak nasıl niçin ne şekilde gerçekleştiğini anlamak amacıyla kurulan cümleler.*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hangi elbiseyi beğendiniz?*
- *Yarışmaya nasıl hazırlandınız?*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserine göre, soru cümlesi “*Soru anlamı taşıyan cümlelerdir.*” tanımının ardından bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Nasıl bir ev düşünüyorsun?*
- *Bu ses nereden geliyor?*

Bazı cümlelerin soru gibi görünüp soru anlamı taşımadığına da değinilmiştir.

KORKMAZ (2002: 78)'in eserinde “*Soru kavramı kazandıran hangi, ne, kim, kaç, nasıl, gibi soru kelimelerinden biriyle ya da evet ya da hayır karşılığını isteyen soru eki mi ile kurulan cümle türü.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kimler geldi?*
- *Kimler avundu?*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında soru cümlesi “*Bir duygu ve düşüncüyü soru yoluyla açıklamaya yarayan, yüklemi ya da öteki öğelerinden bir soru özelliği taşıyan cümlelere soru cümlesi denir.*” şeklinde ifade edilmiş ve gerçek ve gizli soru cümlelerine değinilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Neden öyle söyledin?*
- *Bana kaçınıcı katta oturuyorsun?*

SAĞLAM (1977: 191-180)'in eserinde “*Soru anlamı taşıyan soru yoluyla değişik anlamlar bildiren tümceye soru tümcesi denir.*” tarifi

yapılmıştır. Bu eserde de *gerçek ve sözde soru tümcelerinden* bahsedilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kaya geldi mi?*
- *Yorgun değil misin?*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde, soru cümlesi “*Yüklemin bildirdiği işin yapıp yapılmadığını soran cümlelere denir.*” tanımı yapılmış, soru anlamı taşımayan cümlelere de değinilerek bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu olayı daha önce size bildirdi mi?*
- *Ne diye seni dinleyecektim?*

ŞİMŞEK (1987)'in eserinde, *bildirme tümceleri* başlığı altında değerlendirilen soru cümlesi için “*Bir yargıyı sorulu biçimde ortaya koyan tümceye soru tümcesi denir.*” ifadesi yer alır.

Eserde diğer eserlerden farklı olarak soru cümlesi, çeşitli ayrıntılarıyla incelenmiş, yükleme bağlı sorulardan *sorulu eylem, sorulu ad tümcelerini, yapıcı soru türlerinden; yalın soru, karma soru, girişik/zincirleme soru, gibi çeşitlere değindikten sonra kavramca soru türleri bölümünde gerçek soru tümcesi ve sözde soru tümcelerine* yer verilmiştir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Siz de geziye katılacak mısınız?*
- *Sular mı yandı neden tunca benziyor mermer?*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nın liselere hazırlık çalışma kitabında soru cümlesi için “*Soru anlamı taşıyan ve cevap vermeyi gerektiren cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sizi sık sık arayan kimdi?*
- *Ne ağlarsın benim zülfü siyahım?*

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde “*Eylemin yapıp yapılmadığını sormak herhangi bir durumu öğrenmek amacıyla kullanılan cümlelere soru cümlesi denir.*” diye tanımlanan soru cümlesi için özellikler verilmiştir. Bazı soru cümlelerin sonunda soru işareti olsa da anlamca soru ifade etmediklerine de değinilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sana bu iş bugün olmaz demedim mi?*
- *Şu evrağı uzatır mısınız?*

### **Tasnif Durumu**

Soru cümlesi, incelenen kaynaklarda genel olarak aynı -yani anlamına göre cümle türlerinin alt başlıklarından biri olarak ele alınırken kimi kaynaklarda adı bile geçmemiş, kimilerinde ise yargı konusunun alt başlığı olarak ele alınmıştır.

### 2.2.3.1. Soru Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Soru cümlesi* basit bir ifadeyle cevap bekleyen cümlelerdir. İncelenen kaynaklarda soru cümlesinin *olumlu soru cümlesi*, *olumsuz soru cümlesi*, *sözde soru cümlesi*, *gerçek soru cümlesi* olarak ayrıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında yine cümle/tümce terimlerindeki farklılık bu cümlede de mevcuttur.

Bu cümle türü için farklı tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlar “*Hükmü soru yoluyla ifade eden cümlelerdir.*” (GÖKER, 2001: 63-109), “*Bir işin olup olmadığını bir şeyin gerçeğini soru yoluyla öğrenmek bazen de fikre kuvvet kazandırmak ya da bir şeyi inkâr etmek amacıyla kurulan cümlelerdir.*” (GÜLENSOY, 2000: 435-439), “*Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle soru cümlesidir.*” (KARAHAN, 1999: 60-68), “*Anlam bakımından bir eylemin olup olmadığını soranı herhangi bir şeyi öğrenmek bir şeyin sebebini araştırmak nasıl niçin ne şekilde gerçekleştiğini anlamak amacıyla kurulan cümleler.*” (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), “*Soru anlamı taşıyan cümlelerdir.*” (KESKİN, 2003: 217-240), “*Bir duygu ve düşüncüyü soru yoluyla açıklamaya yarayan yüklemi ya da öteki öğelerinden bir soru özelliği taşıyan cümlelere soru cümlesi denir.*” (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169) “*Bir yargıyı sorulu biçimde ortaya koyan tümceye soru tümcesi denir.*” (ŞİMŞEK, 1987) şeklindedir.

DEMİR ve YILMAZ (2003), soru cümlelerinin soru eki ve soru kelimeleriyle oluşturulabileceğinden bahseder ve “*Sen mi geldin?*”, “*Ne zaman geldin?*”, “*Sen?*” örneklerini verir. Aynı kaynağa göre; soru eki veya bir soru ögesinin kullanılması soru cümlesinin tespitini kolaylaştırabilir. Ancak kimi zaman bunlardan hiçbirine başvurulmadan, mesela vurguyla da soru yapılabilir. “*Bunu sen mi kırdın?*” gibi bir cümle karşısında söylenecek “*Ben?!*” biçiminde bir cevap yapıcı soru olmasa da işlevce soru durumunda olabileceği gibi “*Hayır, ben kırmadım.*”, “*Bana nasıl böyle bir ithamda bulunabilirsin?*” gibi birtakım yan anlamları da beraberinde taşıyabilir. Ayrıca şeklen soru olup aslında bir cevap beklemeyen retorik sorular da vardır.

Bazı kaynaklarda yer alan *sözde soru cümlesinin* durumu dikkati çekmektedir. Sözde soru cümlesine bazı kaynaklarda [(KESKİN, 2003: 217-

240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (ŞİMŞEK, 1987), (YILDIZ, 1995: 104-120)] özellikle değinilmiş, diğer kaynaklarda bu cümle türüne hiç yer verilmemiştir. Bu da *soru cümlesi* çeşitlerinin varlığı konusundaki düşünce farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Soru cümlesine, incelenen kaynaklarda genel olarak aynı şekilde - anlamına göre cümle türlerinin alt başlıklarından biri olarak- ele alınmış; fakat kimi kaynakta [(ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63)] adı bile geçmemiş, kimi kaynakta (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122) *yüklem türüne göre cümle türleri* konusu içinde verilmiş kimi kaynakta (BANGUOĞLU, 1986: 520-586) *anlamlarına göre fiiller* başlığı altında verilmiş kimi kaynakta (ERGİN, 1977: 686-704) ) ise *fiiller* konusu içinde yer verilmiştir.

ŞİMŞEK (1987)'te soru cümlesi alt kollara ayrılmıştır. *Yükleme bağlı sorulardan sorulu eylem, sorulu ad tümcelerini, yapıca soru türlerinden; yalın soru, karma soru, girişik/zincirleme soru* gibi türlere değinilmiş ve *kavramca soru türleri* bölümünde *gerçek soru tümcesi* ve *sözde soru tümcelerine* yer verilmiştir. Bu tasnif, incelenen diğer kaynaklardaki tasniflere göre farklılık göstermektedir.

Soru cümlesine bazı kaynaklar [(ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63)] yer vermeseler de varlığı kesinlikle tartışılmaz bir konudur. Burada tartışılması gereken ve çözüm bekleyen sorun, sözde soru cümlesinin olup olmadığıdır. Soru cümlesi cevap bekleyen bir cümle türüdür. Cümlelerin soru cümlesi gibi görünüp cevap bekleyen bir durumunun olmaması ve soru değeri taşınamaması, cümleyi soru cümlesi olarak değil; soru cümlesinin bir alt türü olarak *sözde soru cümlesi* şeklinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Sözde soru cümlesi ele alınırken bu cümlelerin de farklı halleri (olumlu sözde soru cümlesi, olumsuz sözde soru cümlesi) verilmeli ve konu daha açık hale getirilmelidir.

#### 2.2.4. Ünlem Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

##### Terim Durumu

Ünlem cümlesinin terim durumu, soru cümlesinden farklı değildir. Ünlem cümlesi de anlamına göre cümle türleri konusunun alt başlıklarında pek görülmemektedir. Eserlerin bir kısmında ünlem cümlesi alt başlık olarak ele alınmamıştır. Ünlem cümlesini alt başlık olarak alan kaynakların bir kısmında ise ünlem cümlesi yerine ünlem tümcesi terimi kullanılmaktadır. BİLGEĞİL (1982: 52-123)'in eserinde ise *istek bildiren ünlem cümleleri* veya *çağırma cümleleri* adını almaktadır.

##### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'in eserinde “*Duyguları coşkuları anlatan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle için “*Ünlem değeri kazanan veya asıl ünlem olan bir sözcük tek başına ünlem cümlesi kurabilir.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Gençler!*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde “*Bilindiği gibi ünlemler sevinme korku kızma şaşma acıma gibi ansızın beliren duyguları kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerdir. Ünlem ya da ünlem gibi kullanılan anlatımlar ya duygusal sözcüklerdir ya da seslenmeye çağırmaya yarayan öğelerdir. Bunun yanı sıra söyleyişe göre bütün sözcükler ünlem gibi kullanılabilir. Türkçede bu tür sözcüklerin bulunduğu tümceler ünlem tümcesidir.*” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Yahu hoş geldin!*
- *Ah Nermin bak oymuş!*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında, “*Öfke sevinç hayret gibi duyguları ifade eden cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Eyvah süt taşı!*
- *Aman ha anneni üzmesin!*

BESERREK (1991: 48-53)'in eserinde, ünlem cümlesinin tanımı yapılmamış, bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ey bütün dünya!*
- *Mafiha ayaktaiken yatan!*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan liselere hazırlık için oluşturdukları kitapta, “Türlü duyguları coşkuları anlatan yargılı ya da yargısız cümlelere ünlem cümlesi denir.” ifadesi vardır. Ünlem cümlesi için de aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Üff arabaya bak!*
- *Vah vah pek de gençmiş!*

BOZKURT (1995: 158-189)'un eserinde, ünlem cümlesi “*Korkma acıma sevinme özlem kızma pişmanlık beğenme övme tiksınme vb. duyguları anlatan tümcelere ünlem tümcesi denir.*” tanımı yapılır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Okuyacaksın gazete yok anlatacaksın dinleyen yok!*

Eserde ünlem cümlelerinin soyut olduğu söylenir ve cümlelerin ünlem cümlesi olup olmadığına anlaşılmamasının güç olduğundan bahsedilir. Ünlem işaretinin her zaman ünlem cümlelerinin sonuna gelmesi gerektiğini, dilek ve buyrumlarında ünlem durumunda olabileceği belirtilir.

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde ünlem cümlesi için “*Taşkın duyguları anlatan cümlelerdir.*” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Hey Tanrım neler yaratıyorsun!*

Eserde yansıma seslerin de ünlem değeri taşıdığı ve ünlem niteliğinde olan bütün kelimelerin ünlem cümlesi oldukları söylenir.

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde bu cümle türü, *edatlar* konusu içinde ele alınmıştır.

GELDİGİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında yer alan *ünlem cümlesi* için “*Korku sevgi heyecan vb. duygularımızı anlatan cümlelerdir.*” ifadesi vardır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Eyvah kitabım evde kalmış!*

- *Ne kadar güzelsiniz!*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nın eserinde ünlem cümlesi *isteme tümceleri* başlığı altında incelenen istek, *emir* ve *gerekliklik* alt başlıklarıyla beraber incelenir.

Eserde “*Ünlem kavramı veren tümceye ünlem tümcesi denir.*” cümleleriyle tarif edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Oh ne güzel hava!*
- *Haydi gidelim!*
- *Eh fena değil!*
- *Of elim yandı!*
- *Bu akşam bize gelseniz!*

Eserde bazı ünlem cümlelerinin soru anlamı taşıdığına da değinilir ve bu tür cümlelerin *Oldu mu ya!* ve *Olur mu böyle olur mu!* cümleleri bu tür cümleler içinde yer alır.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196) liselere hazırlık kitabında yer alan ünlem cümlesi için “*Anlam bakımından aşırı bir duyguyu (sevinç heyecan şaşma korku üzüntü vb.) veya bir dileği belirtmek amacıyla kurulan cümlelerdir.*” tarifi yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Aman çocuk balkondan aşağıya düşecek!*
- *Aa ne güzel bir tesadüf!*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde, “*Sevgi korku hayret şaşma seslenme heyecan ve sitem ifade eden kelime ve kelime gruplarına ve ünlem içinde ünlem bulunan cümlelere de ünlem cümlesi denir.*” şeklinde bir tanım yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ne olur yardım et!*
- *Öyle mutluyum ki!*
- *Ne güzel insanlar!*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında, “*Bir nedene bağlı olarak heyecan sevinç korku şaşkınlık onaylama özlem üzüntü kızgınlık gibi duyguları içeren değişik psikolojik*

*durumları anlatan cümlelere ünlem cümlesi denir.” ifadesinin yanında bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.*

- *Seninle tekrar görüşmek ne güzel!*
- *Sözünü unutma ha!*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde “*Ünlem kavramı veren çeşitli duyguları yansıtan seslenme niteliğinde olan yargılı ve yargısız anlatıma ünlem tümcesi denir.*” ifadesi vardır. Eserde, ünlem niteliğindeki tüm sözcüklerin ünlem cümlesi kurabileceği, ünlem cümlesinin tek sözcükten oluşmasının cümle kavramı taşımasına engel olmayacağına da değinilmiş yargısız (yüklemsiz) ünlem cümlelerinin çözümünün yapılmayacağı da belirtilmiştir. Bu yargı kavramından hareketle de eserde ünlem cümlesi *yargılı* ve *yargısız* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yargısız ünlem cümlesine “*Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!*” yargılı ünlem cümlesi için “*Zamanla nasıl değişiyor insan!*” örnekleri verilmiştir. Eserde ayrıca “*Ünlem tümcesinde hem ünlem hem de soru anlamı varsa ünlemden sonra (') veya (!) cümlelerin sonuna da mutlaka soru işareti konulur.*” şeklinde bir ifade vardır.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)’ün eserinde “*Sevinç acıma sevgi gibi duyguları yansıtan ve bir yargı bildiren cümlelere ünlem cümlesi denir.*” ifadesi vardır. Eserde bu cümle türüyle ilgili aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Oh dünya varmış!*
- *Şükür kavuşturana!*
- *Hırsız kaçıyor!*

Ünlem cümlesiyle ilgili bunun dışında başka herhangi bir bilgi verilmemiştir.

ŞİMŞEK (1987)’in eserinde ünlem cümlesi kendi içinde üçe ayrılır bunlar. *olumlu, olumsuz ve sorulu ünlem tümcesi* olarak adlandırılır.

Eserde ünlem cümlesi için “*Taşkın duygularla coşkuları seslenmeleri anlatan tümcelere ünlem tümcesi denir. Türkçede her tür ad ve eylem yüklemi ile ünlem tümcesi kurulabilir. Bununla birlikte ünlem tümcelerinin büyük bir bölümü buyrum kipindeki eylem yüklemeleri ile kurulur özellikle seslenmeler ünleyişleri yakarmalar dilekler ilenmeler buyrum kipine dayalı*

*ünlem tümceleriyle anlatılır.” ifadeleri kullanılır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.*

- *Halide, Halide!*
- *Yooook!*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’ından çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında, “*İçinde ünlem ya da ünlem değeri bulunan söz dizileri ünlem cümleleridir.*” ifadesinin ardından bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ne kadar da yaramaz bir çocuk!*
- *Tüh yine yenildik!*

YILDIZ (1995: 104-120)’ın eserinde, “*Bir duygu ve düşünceyle birlikte tepkileri coşkuları sevinçleri şaşkınlıkları belirtmek amacıyla kurulan cümlelere ünlem cümlesi denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Aman maşallah!*
- *Offf! Ben mi?*

### **Tasnif Durumu**

Ünlem cümlesinin tasnifi olumlu, olumsuz ve soru cümlelerinin tasnifinden daha çok farklılıklar göstermektedir. İlk olarak, HATİBOĞLU (1982: 142-181)’nın eserinde ünlem cümlesi *isteme tümceleri* başlığı altında incelenen *istek, emir ve gereklilik* alt başlıklarıyla beraber incelenmiştir. BOZKURT (1995: 158-189)’un eserinde, ünlem cümlesi yine *yargı* bölümünde incelenmiştir. ŞİMŞEK (1987)’in eserinde ünlem cümlesi dilek cümlelerinin üç maddesinden biridir. EDİSKUN (1963: 320-388)’un eserinde, *ünlem cümlesi, bir eylemi hatırlatan, teşvik anlatan, ihtar sitem ve paylama anlatan, kabul beğenme yarı beğenme anlatan, apansızlık şaşma anlatan, usanç öfke anlatan, pişmanlık anlatan, sevgi ve takdir anlatan, bir acıyı acınmayı anlatan, ünlem cümleleri olmak üzere türlü dallara ayrılırlar.* SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde ünlem cümlesi *yargılı* ve *yargısız* olarak ikiye ayrılmıştır. BİLGEGİL (1982: 52-123)’in eserinde, hepsinden farklı olarak *İstek Bildiren İnşa Cümleleri* başlığının altında *istek bildiren ünlem cümleleri* veya *çağırma cümleleri* başlığı altında incelenmiştir.

#### 2.2.4.1. Ünlem Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Ünlem*, “Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nida.” (Türkçe Sözlük, 2005) anlamına gelmektedir. “Etkisi altında kaldığımız hissi, çoğu zaman ünlemlerle haykırıışlarla ya da haykırıışlaşmış kelimelerle anlatırız. Başka kelimeler de, his ve heyecan tonu ile haykırıışlaşıyor, ünleşiyor, ya kendi başlarına ya da ünlemlerle birlikte söyleniyor.” (EMRE, 1988: 105-180).

*Ünlem cümlesi*, genel ifadesiyle içinde ünlem olan veya ünlem değeri bulunan söz dizileri olarak adlandırılabilir.

Ünlem cümlesinin terim durumu, soru cümlesinden farklı değildir. Ünlem cümlesi de *anlamına göre cümle türleri* konusunun alt başlıklarında pek görülmemektedir. Ünlem cümlesini alt başlık olarak alan kaynakların bir kısmında ise ünlem cümlesi yerine *ünlem tümcesi* terimi kullanılmaktadır. BİLGEGİL’de *istek bildiren ünlem cümleleri* veya *çağırma cümleleri* adını almaktadır.

Ünlem cümlesinin tanımında da diğer cümlelerde olduğu gibi farklar mevcuttur. Bunun temel nedeni ise kaynakların *ünlem* kelimesinin anlamında birleşmemeleridir.

İncelenen kaynaklardaki tanımlarda ünlemin öne çıkan özellikleri; insanların çeşitli duygularını ifade eden seslerden, seslenmelerden, hitaplardan, taklit (yansıma) seslerden, cevaplardan (onaylama veya ret), işaret kelimelerinden oluşudur.

“*Duyguları, coşkuları anlatan cümleler.*” (AKBAYIR, 2003: 38-55), “*Taşkın duyguları anlatan cümleler*” (EDİSKUN, 1963: 320-388), “*Bir duygu ve düşünceyle birlikte tepkileri, coşkuları, sevinçleri, şaşkınlıkları belirtmek amacıyla kurulan cümleler.*” (YILDIZ, 1995: 104-120), “*Sevinç, acıma, sevgi gibi duyguları yansıtan ve bir yargı bildiren cümleler.*” (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), “*Ünlem kavramı veren çeşitli duyguları yansıtan seslenme niteliğinde olan yargılı ve yargısız anlatım.*” (SAĞLAM, 1977: 191-180), “*Ünlem kavramı veren tümceye ünlem tümcesi.*” (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), “*Korku,*

*hayret, şaşma, seslenme, heyecan ve sitem ifade eden kelime ve kelime gruplarına ve ünlem içinde ünlem bulunan cümleler.*” (KESKİN, 2003: 217-240), “*Acıma, sevinme, özlem, kızma, pişmanlık, beğenme, övme tiksime vb. duyguları anlatan tümceler.*” (BOZKURT, 1995: 158-189), “*Anlam bakımından aşırı bir duyguyu (sevinç heyecan şaşma korku üzüntü vb.) veya bir dileği belirtmek amacıyla kurulan cümleler.*” (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), “*Türlü duyguları coşkuları anlatan yargılı ya da yargısız cümleler.*” (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120) gibi tanımlarla karşılaşılır. Bu tanımlar arasında ünlem cümlelerinin tam olarak hangi duyguları ifade ettiği ve yargı bildirip bildirmediği açık değildir.

Ünlem cümlesinin tariflerinde *yargı* konusunda da görüş birliği yoktur. Kimi kaynakta (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), *yargılı anlatım* olarak ifade edilmesi kimi kaynakta [(SAĞLAM, 1977: 191-180), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120)] *yargılı veya yargısız bir anlatım* olarak nitelendirilmesi, kiminde de [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (BOZKURT, 1995: 158-189), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (ŞİMŞEK, 1987), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (YILDIZ, 1995: 104-120)] ünlem cümlesi için *yargı* konusuna hiç değinilmemiştir.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin, “*Aşırı bir duygu veya dileği anlatan cümle.*” tanımında *dileği* ifadesi dikkat çekmektedir; çünkü dilek ifade eden cümle diğer kaynaklarda *dilek-isteme cümlesi* olarak geçmektedir.

Aynı kaynakta, ünlem cümlelerinin büyük bir bölümünün de buyrum kipindeki eylemlerle kurulduğu belirtilmektedir. Özellikle de seslenmelerin, yakarmaların, dileklerin buyrum kipine dayalı ünlem cümleleriyle anlatıldığından bahsedilir. Diğer kaynaklarda yer almayan bu ifadelerde geçen *dilek* ifadesi KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin tanımıyla benzerlik göstermektedir. Kaynakta, bu cümle türüne “*Halide Halide! Yooook!*” örnekleri verilmiştir.

SAĞLAM (1977: 191-180)'ın *yargılı ünlem cümlesi*, *yargısız ünlem cümlesi* ifadesi, BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'ta da mevcuttur. Bu iki kavram diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Ünlem cümlesinin bu şekilde ele alınışı kaynaklar arasında ünlem cümlesini ele alış açısından farklılıkları artırmaktadır.

AKALIN (1998)'a göre dil bilgisi kitaplarında ünlemlerin ele alınış ve tasnif şekillerinin farklılıklar göstermesi, bu alanda çalışan bilim adamlarımızın konuya yaklaşımlarını da etkilemiştir ve bazı dil bilgisi kitaplarında ünlemler, edatlar içerisinde yer alan bir kelime türü olarak değerlendirilmiş; bazı dil bilgisi kitaplarında ise ünlemler ayrı bir kelime türü olarak ele alınmıştır. Bu görüşler sorgulanmadan, araştırılmadan, tartışılmadan günümüze kadar etkilerini sürdürmüşlerdir. Kelimelerin tek tek ele alınıp türlerinin belirlenmesinde de farklı yaklaşımlar görülmektedir. Bir kelimenin aynı anlam ve görevde kullanılmasına rağmen bir dil bilgisi kitabında ünlem olarak, bir diğerinde zarf olarak, bir başkasında da edat olarak gösterilmesi bir başka sorundur. Dil bilgisi kitaplarındaki bu farklılıklar ilköğretim ve lise kitaplarına yansımış ve böylece sorunun boyutları gelecek kuşaklara da taşınmıştır.

Eserlerin bir kısmında ünlem cümlesi taşkın duyguları anlatmakta, bir kısmında duyguları ve seslenmeleri içine almaktadır. Ünlem cümlesi eğer aşırı duyguları belirten bir cümle durumundaysa *sevgi* kavramını içine almaması gerekmektedir. Bu bakımdan *aşırı*, *taşkın duygular* ifadesinin her duygunun aşırı veya taşkın olmadığı düşüncesiyle, kullanılmaması gerekmektedir. Türkçe Sözlük (2005)'te *ünlem* kelimesi “*Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nida.*” cümlesiyle açıklanmaktadır. *Cümle* kelimesi ise aynı kaynaktan “*Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi.*” olarak ifade edilmektedir. Her iki tanımdan yola çıkılarak bir tanım oluşturulduğunda “*Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan, yargı bildiren ve seslenmeleri de içinde barındıran kelime ya da kelimeler topluluğudur.*” tanımı ortaya çıkmaktadır; fakat tanımda yine bir eksiklik mevcuttur; çünkü *türlü duygular* ifadesi “Bugün çok üzgünüm.” cümlesini duygu ifade etmesinden dolayı bir ünlem cümlesi haline getirecektir; yine aynı tanım içinde yer alan *doğa sesini yansıtan* ifadesi “Su

şırıl şırıl akıyordu.” cümlesindeki doğa sesini de bir ünlem olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu tanımdan yola çıkılarak yapılacak ünlem cümlesi tanımı, yanlış anlaşılmalara ve karmaşıklığa neden olacaktır. Bundan dolayı da ünlem cümlesi tanımlanırken duyguların ve doğa taklidi seslerin, ünlem cümlesini kullanan kişi tarafından diğer kelimelerden ya da cümlelerden farklı olarak seslendirilmesi veya okunması gerektiğinde kullanıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Yani “Acıyor!” cümlesi bir ünlem cümlesi olarak değerlendirilirken “Parmağım çok acıyor.” cümlesinin ünlem cümlesi olarak değerlendirilmemesinin farkı tanımda yer almalıdır. İki cümledeki his *acı* olsa da sadece biri ünlem cümlesi olarak kabul edilmektedir. Yani burada cümleyi oluşturan kişinin tercihi önemlidir. “Parmağım çok acıyor!” cümlesi, cümleyi oluşturan kişi tarafından aynı zamanda bir ünlem cümlesi olarak da değerlendirilebilir. Burada cümleyi ünlem cümlesi yapan öge sadece duygu değil, duygunun ifade ediliş biçimidir.

ŞİMŞEK (1987), “*Taşkın duygularla, coşkuları, seslenmeleri anlatan tümcelere ünlem tümcesi denir.*” tanımını yapmış ve *olumlu, olumsuz ve sorulu ünlem tümcesi* olarak üç grupta incelemiştir. Bu üç ünlem cümlesi içinde *sorulu ünlem cümlesi* dikkati çekmektedir; çünkü sorulu ünlem cümlesi olarak adlandırılan cümle, soru ögesi taşır ama gerçek soru cümlesi değildir. Bu cümle türüne “*Gökyüzünde kara kara bulutlar başımıza nereden geldiniz!*” cümlesi örnek verilir. Eserde sorulu ünlem cümlelerin sonuna soru ya da ünlem işareti, hatta iki işaret aynı anda kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu anlamda eserde ünlem cümlesi için bir belirsizlikten söz etmek mümkündür. Bu belirsizliğin *sorulu ünlem tümcesi* başlığı altında geçen cümleyi ayrı başlık altında ele almadan ünlem cümleleri konusu anlatılırken istisna bir durum olarak kabul edip, özel bir not şeklinde belirtip örneklendirerek ortadan kaldırılabilceği düşüncesindeyiz. Aksi takdirde başlık ile tanım ve örneklerin uyuşmaması öğretim açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir ve diğer kaynaklardaki tasniflerden çok uzaklaşır.

Ünlem cümlesinin tasnifi olumlu, olumsuz ve soru cümlelerinin tasnifinden daha çok farklılıklar göstermektedir.

BİLGEGİL (1982: 52-123)'de *istek bildiren inşa cümleleri* başlığının altında *istek bildiren ünlem cümleleri* veya *çağırma cümleleri* başlığı altında incelenmiştir. BOZKURT'ta, ünlem cümlesi yine *yargı* bölümünde incelenmiştir. EDİSKUN (1963: 320-388)'da ünlem cümlesi, *bir eylemi hatırlatan, teşvik anlatan, ihtar, sitem ve paylama anlatan, kabul, beğenme, yarı beğenme anlatan, apansızlık, şaşma anlatan, usanç, öfke anlatan, pişmanlık anlatan, sevgi ve takdir anlatan, bir acıyı acınmayı anlatan ünlem cümleleri* olmak üzere türlü dallara ayrılır. HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nda, ünlem cümlesi *isteme tümceleri* başlığı altında incelenen *istek, emir ve gereklilik* alt başlıklarıyla beraber incelenmiştir. SAĞLAM (1977: 191-180)'da ünlem cümlesi *yargılı* ve *yargısız* olarak ikiye ayrılmıştır. ŞİMŞEK (1987)'te ünlem cümlesi *dilek cümlelerinin* üç maddesinden biridir.

Tek başlarına *yargı* bildirmeyen ünlem kelimeleri vardır. Bu kelimelerin veya kelime gruplarının ünlem cümlesine dâhil edilmesi, cümlenin *yargı* bildirme özelliğinin yok sayılması demektir. “Hey!” kelimesinde bir seslenme söz konusudur. Bir *yargı* bildirmemektedir. Bundan dolayı bu kelime *ünlem cümlesi* sınıfında değerlendirilmemelidir. Bu kelime ünlem cümlesi konusunun bir alt kolu olarak ünlem ifade eden kelime veya kelime grupları başlığı altında verilmelidir. Aksi takdirde cümlenin *yargı* özelliği konusunda çelişkiye düşülecektir.

Sonuç olarak bu cümle türünün, cümleyi kuran kişinin -aşırı duygular ve seslenmeler dışında- duygu ve düşüncelerini ifade ediş tarzına göre ortaya çıkacağı belirtilmeli ve *yargı* ifade ediyorsa bir *ünlem cümlesi* olarak değerlendirilmelidir.

## 2.2.5. Şart Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

Şart cümlesi, incelenen eserlerin pek azında geçmektedir. Bu da şart cümlesinin bu konuyla ilgili kişiler tarafından pek benimsenmediğini ortaya koymaktadır.

Şart cümlesinin diğer bir durumu da benzer örneklerin bazı eserlerde anlamına göre cümle çeşitlerindeki diğer cümle çeşitleri altında değerlendirilmesidir.

### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *koşul cümlesi* adını alan cümle “Birleşik ya da sıralı bağlı cümlelerde bir eylemin ya da yargının oluşabilmesi, başka bir eylemin ya da yargının oluşmasına bağlıysa buna *koşul cümlesi* denir.” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Gelirsen gideriz.*
- *Hava karardı mı yola çıkarız.*
- *Gel de gidelim.*
- *Buraya geldi mi balığa çıkarız.*
- *Doğruyu söylersen bırakırım seni.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında şart cümlesi “*Temel cümlede yapılan işin yan cümlede koşula bağlandığı cümlelerdir*”. tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Tanırsan seversin büyükannemi.*
- *Eve giderim ama sen de gelirsen.*
- *Bu soruyu da çözdüm mü sınav bitiyor.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde şart cümlesine *dilek ve koşul bildiren yan tümce* başlığı altında yer verilmiş ve *birleşik cümle* konusu içinde değerlendirilmiştir. Buna göre bu cümle türü “*Yan tümcenin yüklemi dilek koşul kipiyle ya da koşul birleşik zamanla çekime girmiş sözcüklerden oluşmuştur bu tür birleşik tümcelerde temel cümlelerin verdiği kavram genellikle bir koşula bağlanır kimi kez de yan tümcenin dilek*

*istek ya da buyruk bildirdiği olur.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Onun yerine kapıya başkasını getirsek, bu gelen orada geçici mi kalacak.*
- *Kuytu bir taşra lisesinde olsa ok gibi yerinden fırlar, kendisiyle dalga geçmeye kalkanı bulur sille tokat tekme dışarı atardı.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)’tan liselere hazırlık için oluşturdukları kitapta şart cümlesi, “*Cümlede belirtilen yargının gerçekleşmesinin yan yargıya bağlı olduğu cümlelerdir.*” ifadesiyle verilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çalışırsan başarısın.*
- *Hızlı giderse okula zamanında varabilir.*

Şart cümlesi, BİLGEGİL (1982: 52-123)’in eserinde dilek cümlesinin içinde verilmiştir. Bu cümleler eserde “*Husulü mümkün olsun veya olmasın bir şey için gösterilen arzuyu duyulan özlemi ifade eder.*” şeklinde tarif edilerek *n’olaydı, keşke, kâşki* kelimelerinin ise bu imkânı hazırladığı ifade edilir. Burada dikkati çeken ifade, temenni ifade eden cümlelerin geçmiş zaman kavramının, istek kipi, şartın hikâye ve rivâyetiyle; gelecek zaman kavramının ise, istek anlamında kullanılan şartın bazı zamanlarıyla sağlanmasıdır. Bu konuya örnek olarak ise, geçmiş zamana yönelen bir arzu için aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Kâşki önceden sizi göreydim.*

Gelecek zamana yönelen bir özlem için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Baban dirilse de hâlini görse.*
- *İmtihanları bitirsem de İstanbul’a gitsem.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)’nın eserinde *şart cümlesi* başlığı görülmemektedir. Eserde eylem cümleleri, *bildirme cümleleri* ve *isteme cümleleri* olmak üzere ikiye ayrılır. İsteme cümleleri de kendi içinde: *istek tümcesi, emir tümcesi, gereklilik tümcesi ve ünlem tümcesi* olmak üzere dörde ayrılmıştır. İstek cümlelerinin dilek kipiyle kurulmuş örnekleri:

- *Düzen tartışmaları bir bitse bir huzura kavuşsak.*

- *İstanbul sokaklarının ağız dili olsa da anlatsa.*

Eserde verilen bu örnekler şart cümlesi başlığı altında verilen örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

ŞİMŞEK (1987)'in eserinde, anlamına göre cümleler HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nün eserindekine benzer şekilde *bildirme* ve *dilek* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Eserde dilek cümleleri “*Genelde dilek kavramı veren koşul kipiyle ya da istek kipiyle kurulur buyrum kipiyle kurulanları da vardır.*” ifadesi yer alır. Ayrıca koşul kipinin yansıttığı kavramlardan birinin dilek olduğu bundan dolayı da koşul kipine, dilek kipi de dendiği söylenir. Bu cümle türü için aşağıdaki dizeler örnek verilmiştir.

- *Bir gün olup kucağına ulaşısam,  
Gözlerimden döksem sevinç yaşını.  
Sancağının gölgesinde dolaşısam,  
Öpsem öpsem toprağını taşıyı.*

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde, şart cümlesi için “*Yan cümlecüğün yüklemi dilek-şart kipinde bir fiil olan birleşik cümlelere şart cümlesi denir.*” ifadesi yer alır. Eserde şart cümlesinin yapı bakımından birleşik yapıda olduğu belirtilmiş, şart anlamını güçlendirmek için cümle başına *eğer*, *şayet* sözcüklerinin getirilebileceği hatırlatılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Toprak eğer uğranda ölen varsa vatandır.*
- *Şayet gelmemiz mümkün olsaydı bunu senden istemezdim.*

#### **Tasnif Durumu**

Şart cümlesine, anlamına göre cümle türleri başlığı altında yer veren üç eserde şart cümlesinin tasnifi aynıdır.

#### **2.2.5.1. Şart Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar**

Şart cümlesiyle ilgili değerlendirmeler *yapısına göre cümleler* konusunun *şartlı birleşik cümleler* başlığı altında yapılmıştır.

## 2.2.6. İstek Cümlesi ve Dilek Cümlelerinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

İstek ve dilek cümleleri, incelenen eserlerin çoğunda *istek cümlesi* adı altında incelenmiş, istek cümlesi başlığı altında verilen tanım ve örneklerinin benzerleri de *dilek cümlesi* başlığı altında pek az eserde yer aldığı görülmüştür.

### Tanım Durumu

*İstek cümlesi*, ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında, “*Bir arzuyu bir dileği anlatmak için kullanılan cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Akşama bize gidelim.*
- *Keşke evimizde olsak.*
- *Şimdi İstanbul’da olmak vardı.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde istek ve dilek cümlesine *dilek ve koşul bildiren yan tümce* başlığı altında yer verilmiş ve *birleşik cümle* konusu içinde değerlendirilmiştir. Buna göre bu cümle türü “*Yan tümcenin yüklemi dilek koşul kipiyle ya da koşul birleşik zamanla çekime girmiş sözcüklerden oluşmuştur bu tür birleşik tümcelerde temel cümlelerin verdiği kavram genellikle bir koşula bağlanır, kimi kez de yan tümcenin dilek istek ya da buyruk bildirdiği olur.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Dostluğa inanmayan adamsa savaşa hazırlamaktan başka ne yapar ne yapabilirdi.*
- *Başkalarının koyduğu kurallara uymaktansa kendi koyacağı kurala uymayı yeğ saymıştır belki.*
- *Ahh bir kerecik olsun kamyonu dokunabilseydi kamyon onun olmuş kadar sevinirdi.*
- *Bu sesler olmasaydı Hikmet rüyadan uyanmış nerede olduğunu bir türlü kestirememiş insanlara dönecekti.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde, dilek cümlesi “*Husulü mümkün olsun veya olmasın bir şey için gösterilen arzuyu duyulan özlemi ifade eder.*”

cümlesiyle tanımlanıp *n'olaydı, keşke, kâşki* kelimelerinin ise bu imkânı hazırladığı ifade edilir. Burada dikkati çeken ifade, temenni ifade eden cümlelerin geçmiş zaman kavramının, istek kipi, şartın hikâye ve rivayetiyle gelecek zaman kavramının ise, istek anlamında kullanılan şartın bazı zamanlarıyla sağlanmasıdır. Bu konuya örnek olarak ise, geçmiş zamana yönelen bir arzu için aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Kâşki önceden sizi göreydim.*

Gelecek zamana yönelen bir özlem için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Baban dirilse de hâlini görse.*
- *İmtihanları bitirsem de İstanbul'a.*

BESEREK (1991: 48-53)'ın eserinde *dilek cümlesi* adıyla “Yüklemi tasarlama kipleriyle çekime giren cümlelerdir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki dizeler örnek verilmiştir.

- *Ne ki mevcud ise âlemde güzel doğru iyi arayan fikri bulan*  
*Ruhu seven sevgiliyi bize bahşetmiş olan Hazret-i Rahman'a şükür.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde, *istek cümlesi* için “Yüklemi istek kipi olan tümceye istek tümcesi denir.” ifadesi kullanılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu işler başına gelmeyeydi de tek öleydi.*
- *Bari doğru cevap vereydi.*

İstek cümlelerinin dilek kipiyle kurulmuş halleri aşağıdaki gibidir.

- *Düzen tartışmaları bir bitse, bir huzura kavuşsak.*
- *İstanbul sokaklarının ağzı dili olsa da anlatsa.*

Yukarıda verilen cümleler hem dilek hem istek cümlesi başlığı altında verilen örneklerle benzerlik göstermektedir.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları eserde *dilek cümlesi* başlığı altında “Bir dileği, özlemi, isteği anlatan yüklemi istek kipi ya da dilek koşul kipiyle çekimlenmiş cümlelere denir.” tanımı yapılmış, bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu konularda bana biraz yardım etse.*
- *Akşam olsa da erken yatsam.*

- *Bugün tarama testi çözelim.*

Yukarıda verilen örnekler, istek cümlesine verilen örneklerle benzerlik göstermektedir.

ŞİMŞEK (1987)'in eserinde *dilek cümleleri*, “*Genelde dilek kavramı veren koşul kipiyle ya da istek kipiyle kurulur. Buyrum kipiyle kurulanları da vardır.*” ifadesi yer alır. Ayrıca koşul kipinin yansıttığı kavramlardan birinin dilek olduğu bundan dolayı da koşul kipine, dilek kipi de dendiği söylenir. Bu cümle türü için aşağıdaki dizeler örnek verilmiştir.

- *Bir gün olup kucağına ulaşısam,  
Gözlerimden döksem sevinç yaşını.  
Sancağının gölgesinde dolaşısam,  
Öpsem, öpsem toprağını, taşını.*

#### **Tasnif Durumu**

Kaynakların geneline bakıldığında bu cümle türüne fazla yer verilmediği görülmektedir.

İstek ve dilek cümleleri, kimi zaman istek kimi zaman dilek kimi zaman da şart anlamı taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki istek ve dilek cümlesi bazı kaynaklarda ayrı ayrı -dilek cümlesi ve istek cümlesi şeklinde- bazı kaynaklarda ortak başlık altında –dile ve istek cümleleri (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), ŞİMŞEK (1987), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169) (2001: 155-169), BİLGEGİL (1982: 52-123), bazı kaynaklarda ise (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122) (2003: 67-122) dilek ve koşul cümleleri olarak ele alınmıştır.

### 2.2.6.1. İstek ve Dilek Cümlelerinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*İstek ve dilek cümlesi*, yüklemi genellikle istek veya dilek anlamı taşıyan tasarlama kiplerinden oluşan cümledir.

İstek ve dilek cümleleri için incelenen kaynakların [(BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BESEREK, 1991: 48-53) (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (ŞİMŞEK, 1987)] çoğunda *dilek cümlesi* teriminin tercih edildiği görülmüştür.

İncelenen kaynaklarda, bu cümle türünün ele alınışındaki farklılıklar dikkati çekmektedir. Bu fark, dilek ve istek cümlelerinin tam olarak ne ifade ettiğinin kaynaklar tarafından açık bir şekilde ortaya konmamasından dolayı oluşmuştur.

*İstek ve dilek cümleleri* başlığı altındaki bu cümleye *şart* anlamının dâhil olmasının sebebi dilek cümlesinin *şart* cümlesiyle olan ilişkisidir. Yani kaynakların geneline bakıldığında dilek-şart kipinden dolayı *şart cümleleri* başlığı altında *dilek cümleleri* verilir ve bu cümlelerin dilek anlamı da taşıyabileceği ifade edilir. Aynı durum istek cümlesinde de yaşanmaktadır. Yani *dilek* kelimesi anlam itibarıyla *istek* kelimesiyle uyumaktadır. Konuyu daha iyi açıklamak için dilek ve istek kelimelerinin Türkçe Sözlük (2005)'teki anlamına bakmak daha iyi olacaktır. Dilek kelimesi: “*Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat.*” olarak tanımlanırken, istek cümlesi: “*1. Bir şeye duyulan eğilim arzu şevk, 2. İstek ve niyet kavramı veren isteme kipi.*” ifadeleriyle açıklanmaktadır. Bu tanımlar doğrultusunda istek ve dilek cümlelerini tek bir isim altında birleştirmek kelimelerin sözlük anlamları bakımından doğru olacaktır; fakat duruma *istek ve dilek kipleri* açısından baktığımızda konunun ayrı ayrı ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır; yani istek kip eki olan –A, –E ekleriyle kurulan aşağıdaki cümleler, istek anlamı taşımaktadır.

- *Gece geç yatmayayım.*
- *Gideyim.*

Aynı zamanda aşağıdaki cümle, istek kip eki almamasına rağmen istek anlamı taşımaktadır.

- *Bize gitseydik.*

Bu yapıdaki cümleler, kimi zaman *istek-dilek*, kimi zaman da *şart* anlamı taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki istek ve dilek cümlesi bazı kaynaklarda [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ŞİMŞEK, 1987), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (BİLGEGİL, 1982: 52-123)] ortak başlık altında (dilek ve istek cümleleri), bazı kaynaklarda (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122) dilek ve koşul cümleleri, bazı kaynaklarda -konuyu ele alan diğer kaynaklar- ise ayrı ayrı (dilek cümlesi ve istek cümlesi) ele alınmıştır.

Sonuç olarak bu üç cümle arasında istek ve dilek cümleleri aynı şeyi ifade ettiklerinden, tek bir başlık altında toplanmalı, ekleri -A, -E, -sA, -sE olarak belirlenmeli, şart cümlesiyle karıştırılmaması için -sa, -se eki almış, şart kipiyle kurulan bu dilek ve istek cümleleri istisna bir durum olarak örneklerle açıklanmalıdır. Aynı durum şart cümlesinin ele alınmasında da geçerli olmalı, şart cümlesi verilirken -sA, -sE eklerinin bazı durumlarda dilek anlamı kazanabileceği belirtilmelidir.

## 2.2.7. Emir Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

Emir cümlesi, incelenen eserlerin *anlamı bakımından cümle türleri* sınıfında değerlendirilmiş ve bu eserlerin bir kısmında *emir cümlesi* adı altında incelenirken küçük bir kısmında ise *emir tümcesi* ve *buyrum tümcesi* olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *buyruk (emir) cümlesi* olarak verilen bu cümle türü için “*Bir eylemin yapılması gerektiğini bildiren cümlelerdir.*” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Yarın oraya gideceksin.*
- *Yarın eve uğrasın.*
- *Lütfen bu işe karışma.*
- *Kimseye kötü gözle bakma.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında *emir cümlesi* için “*Bir işin yapılmasının ya da yapılmamasının istendiği cümlelerdir.*” tanımı verilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ardına bakmadan git.*
- *Eski şarkıyı hatırlatma.*
- *Çimenlere basmayınız.*
- *Doğayı sev yeşili koru.*

Emir cümlesi, BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde, olumlu (*Abdullah annene kahveyi hazırlamasını söyle.*) ve olumsuz (*Bu adam, vaadettiği şeyleri yerine getirmesin de gör.*) olmak üzere ikiye ayrılmış ve “*Bir işin yapılması veya yapılmaması istediğini ifade eden cümlelere emir cümlesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Eserde emir cümlesi oluşturmak için sadece emir kipinden değil, istek kipinden de faydalanılabileceğini belirtilerek, dilek-şart kipinin ikinci şahıslarından sonra gelen *a* ve *e* üçüncü şahıslardan sonra gelen *ya* ünleminin, onları emir cümlesi durumuna geçirdiği de belirtilir. Bu durumla ilgili de aşağıdaki örnekler verilmiştir.

- *Okusana.*
- *Söylesene.*
- *Söylese ya.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde emir cümlesi, “*Yapılması istenen ya da istenmeyen eylemleri ifade eden ve genellikle yüklemi emir kipiyle oluşturulan tümce türüdür.*” tarif edilir ve emir cümlesinin *emir, komut, dilek, tavsiye, öğüt, güven* ifade edebileceği söylenir. Ayrıca eserde emir kipi dışındaki yapılarla oluşturulan ve dolaylı olarak emir anlamı taşıyan cümlelere *komut tümcesi* dendiğini de belirtilir.

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde bu cümle türü, *füller* konusu içinde ele alınmıştır.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nun eserinde, *yüklem bakımından tümce türleri* başlığı altında verilen bu cümle türü için “*Yüklemi emir kipi olan tümceye emir tümcesi denir.*” tanımı yapılır. Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş bazı cümlelerin de emir anlamı dışına çıkarak “*Allah sabır versin.*”, “*Bunları kendine dert etme.*”, “*Hepinize kolay gelsin.*” cümlelerinde olduğu gibi rica, anımsatma, dilek, yalvarma anlamı taşıdığı belirtilir. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Buraya gel.*
- *Oraya gitsin.*
- *Bu işi birlikte yapın.*
- *Bunları sen dağıtacaksın.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları eserde *emir (buyruk) cümlesi* adı altında geçen emir cümlesi için “*Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş cümlelere denir.*” tanımı yapılır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Evin her tarafını temizleyin.*
- *İşini tamamlayınca eve gitsin.*
- *Bugün sınav sonuçlarını değerlendir.*

Ayrıca eserde –EcEk, -AcAk ekiyle çekimlenmiş bazı eylemlerin (*Boşaltacaksınız.*) emir anlamı taşıdığı yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş bazı

cümlelerinde emir anlamı dışına çıkarak (*Allah sabır versin.*) rica, anımsatma, dilek, yalvarma anlamı taşıdığı belirtilir.

ŞİMŞEK (1987)'in eserinde ise *emir cümlesi*, dilek cümlelerinin 3 alt kolundan birini oluşturan *buyrum cümlesi* adı altında geçmektedir. Buyrum cümlesi için “*Bir kılış ya da oluşun yapılması ya da yapılmaması isteğini belirten tümceye buyrum tümcesi denir.*” tanımını yapılı ve buyrum cümlesinin, buyrum kipindeki her tür eylemle kurulabileceğini belirtilir. Eserde buyrum cümleleriyle ilgilide ekeylemin buyrum çekimi olmadığı için ad yüklemi ile buyrum cümlesinin oluşturulamayacağı belirtilir. Esere göre buyrum kavramı genel olarak şimdiki zamanla ilgilidir ve kavram gelecek zamana taşarsa öteki zamanlarla uyuşamaz.

Eserde dilek kipleriyle de buyrum cümlelerinin oluşturulabileceğinden bahsedilerek BİLGEGİL (1982: 52-123) ile benzer bir fikir yakalanmıştır. Buyrum cümleleri için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Saatine baksana Mustafa.*
- *Bana tavukgöğsü alsana.*

Bazı cümlelerin de (*Alsana!*) dilek kipi *a!* ya da *e!* ünlemine bağlandığı için ünlem cümlesi olarak kabul edilebileceğinden bahsedilir.

Buyrum cümlelerinin olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrıldığı eserde olumlu buyrum cümlesine aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Benden selâm eylen Bolu Beyi'ne göndersin.*
- *Ayvaz'ı göresim geldi.*

Olumsuz buyrum cümlesine de aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Düşmana çiğnetme bu toprakları.*

Buyrum cümlesi için bahsedilen diğer bir önemli nokta ise cümlelerin sonuna konulan işaret ile ilgilidir. Buyrum cümlelerinin büyük bölümünün taşkın duyguların anlatımında kullanıldığı için bu tür cümlelerin birçoğunun sonuna ünlem işaretinin konulduğu, öteki noktalama işaretlerinin kullanılmadığı metinlerde ünlem işaretinin görülmediği belirtilir. Ünlem cümlesi durumundaki buyrum cümlelerinin sonuna nokta (ya da üç nokta) konulur ifadesi yer alır ve bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Sık sık mektup yaz bizi sıhhatinden haberdar et...*

Buyrum cümleleriyle ilgili bir diğer önemli husus olarak, “*Dış yapı bakımından buyrum cümlesi niteliği taşıyan ama buyrum kavramı yansıtmayan tümcelerin de sonuna genellikle nokta konur.*” değerlendirmesi yapılır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Bundan sonra silâhının siperi bir kitap olsun.*

### **Tasnif Durumu**

Emir cümlesinin tasnifinde dikkati çeken konu genel olarak emir cümlesinin anlamına göre cümle türleri başlığının hemen altında yer almaması ve tasnifin biraz daha karmaşık hale getirilmesidir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)’nin eserinde emir cümlesi, yüklem bakımından tümce türleri başlığı altında verilmiştir.

BİLGEGİL (1982: 52-123)’ın eserinde anlamına göre cümle türleri temel başlığından sonra, istek bildiren inşa cümleleri başlığı altında emir cümlesinin adı geçmektedir.

ŞİMŞEK (1987)’in eserinde, dilek cümleleri; dilek, buyrum ve ünlem cümlesi olmak üzere üçe ayrılmıştır.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169), EKER (2003: 342-393) ve ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)’nin hazırladıkları eserlerde emir cümlesi, anlamına göre cümle türlerinin alt başlığı olarak yer almaktadır.

### 2.2.7.1. Emir Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Emir cümlesi*, genel ifadesiyle emir anlamı taşıyan cümledir. İncelemeler sonunda kaynaklardaki emir cümlesi konusunun istek ve dilek cümlelerindekiyle aynı sorunu paylaştığı ortaya çıkmıştır. Yani emir cümlesinin, terim sorununun yanında cümlenin emir anlamının dışındaki anlamlarının sınırlandırılmaması sorunu da mevcuttur. Bundan dolayı da kaynaklarda farklı tanımların ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.

SARIÇOBAN ve HİŞMANOĞLU (2004: 31-48), emir cümlelerini *buyrum tümceleri* olarak ele alır. Emir cümlelerinin Türkçede pek çok işlevi yerine getirdiğini belirterek emir cümlelerinin işlevlerini sıralar.

- *Komut:* “Ateş!”
- *Rica:* “Lütfen tuzu uzatın!”
- *İyi dilekte bulunma:* “Geçmiş olsun!”
- *Tavsiye:* “İlaçlarını düzenli olarak al!”
- *Uyarı:* “Dikkatli ol!”
- *Teklif:* “Haydi yüzmeye gidelim!”
- *İkram:* “Bir dilim kek al!”
- *Davet:* “Gel ve bizimle öğle yemeği ye!”
- *Yalvarma:* “Yardım edin!”
- *Talimat:* “Sola dön!”
- *Beddua:* “Allah kahretsin!”
- *Tehdit:* “Kıpırdama yoksa vururum!”
- *İzin:* A: Pencereyi açabilir miyim?  
B: “Aç.”
- *Yasaklama:* “Çimden uzak durunuz!”
- *Söz verme:* “Ödevini bitir, sana çikolata alayım.”
- *İnanmazlık:* “Üniversite sınavını kazanabildiğini söyleme!”

Buna benzer bir sıralama DİZDAROĞLU (1976: 326-333)’nda da vardır.

- *Saygı, kibarlık, rica.*
- *Dilek, istek.*
- *Yalvarma.*
- *Aşağılama.*
- *Küçümseme.*
- *Üzüntü.*
- *Tasa.*
- *Beddua.*
- *Korkutma.*
- *Kızma.*
- *Azarlama.*
- *Sıklıma.*
- *Tiksinme.*
- *Tavsiye.*
- *Uyarı.*
- *Yetersizlik.*
- *Güçsüzlük.*
- *Meydan Okuma.*
- *Açıklama, Aydınlatma.*
- *Dikkat Çekme.*
- *Acıma.*
- *Şefkat.*
- *Önemsemezlik.*

AKBAYIR (2003: 38-55), *buyruk (emir) cümlesi* terimini kullanmıştır ve “*Bir eylemin yapılması gerektiğini bildiren cümlelerdir.*” ifadesinde *gerektiği* kelimesi dikkati çekmektedir. Gereklilik bir *lüzumluluk* durumudur ve emir anlamından uzak bir kavramdır. Türkçemizde bu anlamı karşılayan kip olan gereklilik kipi –*mAlI/-mElİ* zaten bulunmaktadır.

BİLGEGİL (1982: 52-123), emir cümlesinin emir kipi almadan da emir anlamı taşıyabileceğini ifade eder.

Kaynakta emir cümlesi oluşturmak için sadece emir kipinden değil, istek kipinden de faydalanılabileceğini belirtilerek, dilek şart kipinin ikinci şahıslarından sonra gelen *a* ve *e* üçüncü şahıslardan sonra gelen *ya* ünleminin, onları emir cümlesi durumuna geçirdiği de belirtilir. Bu durumla ilgili de aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Okusana.*
- *Söylesene.*
- *Söylese ya.*

GREENBAUM (1991: 15), emir cümlesini “*Öznesi olmayan ve eylemi yalın haldeki cümleler.*” olarak tanımlar.

HATİBOĞLU (1982: 142-181) *yüklem bakımından tümce türleri* başlığı altında verdiği cümle türü için “*Yüklemi emir kipi olan tümceye emir tümcesi denir.*” tanımını yapmıştır. Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş bazı cümlelerin de emir anlamı dışına çıkarak “*Allah sabır versin.*”, “*Bunları kendine dert etme.*”, “*Hepinize kolay gelsin.*” cümlelerinde olduğu gibi, rica, anımsatma, dilek, yalvarma anlamı taşıdığını belirtmiştir.

Bu ifade emir cümlesini ele alan kaynakların bir kısmında [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)] mevcut değildir.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)’ta *emir (buyruk) cümlesi*, “*Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş cümlelere denir.*” olarak tanımlanır. Bu bakımdan HATİBOĞLU’na benzer bir tanım yapıldığı görülmektedir.

ŞİMŞEK (1987), bu cümleyi “*Belli bir eylemin (ya da işlemin) yapılması ya da yapılmaması ile ilgili istek belirten tümce.*” olarak tanımlar.

Emir cümlesinin, *anlam bakımından cümle çeşitleri* başlığı altında değerlendirildiği ve kaynakların bir kısmında *emir cümlesi* teriminin kullanıldığı, küçük bir kısmında da *emir tümcesi* ve *buyrum tümcesi* olarak geçtiği tespit edilmiştir.

Emir cümlesinin tasnifine bakıldığında, genel olarak kaynaklarda *anlamına göre cümle türleri* başlığının altında yer aldığı görülmektedir.

BİLGEGİL (1982: 52-123), *anlamına göre cümle türleri* temel başlığından sonra *istek bildiren inşa cümleleri* başlığı altında *emir cümlesi* terimini kullanmıştır.

HATİBOĞLU (1982: 142-181), *emir cümlesi* terimiyle, *yüklem bakımından tümce türleri* başlığı altında vermiştir.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169), EKER (2003: 342-393) ve ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) emir cümlesini, *anlamına göre cümle türlerinin* alt başlığında ele almışlardır.

ŞİMŞEK (1987), *dilek cümleleri; dilek, buyrum ve ünlem cümlesi* olmak üzere üçe ayırmıştır.

Emir cümlesi, genellikle emir kipiyle kurulmuş ve emir anlamı taşıyan bir cümledir. Bazı durumlarda -tıpkı istek, şart ve dilek cümlelerinde olduğu gibi- emir kipiyle kurulan cümlelerin emir ifade etmedikleri, bazı durumlarda istek ifade ettikleri görülmektedir. “*Şeklen emir cümlesi durumundaki bir cümle, emrin yanında rica ve istek de bildirebilir. Aynı zamanda soru veya olumsuz cümle de olabilir. Buraya gel! Buraya gelme!*” (DEMİR ve YILMAZ, 2003). Sonuç olarak, bu durumun ayrı bir başlık altında açıklanması ve emir cümlesi ve istek cümlesi konusu içinde istisna bir durum olarak değerlendirilmesi konuyu daha iyi anlaşılır hale getirecektir.

### 2.2.8. Gereklilik Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

Bu cümle türü, incelenen yazılı eserler arasında üç eserde tespit edilmiştir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nın eserinde *gereklilik tümcesi* başlığı altında “*Genellikle gereklilik kipiyle kurulan ve eylemin yapılması gerektiğini belirten tümceye gereklilik tümcesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bugün hava güzel kırlara gitmeli.*
- *Doğruyu söylemek gerek.*
- *Eve gitmeliyim.*
- *Bu işin sonunu düşünmeli.*

Anlamına göre cümle türleri başlığı altında ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin eserinde yer alan gereklilik cümlesi için “*Eserde yüklemi genellikle gereklilik kipiyle (-meli) çekimlenmiş cümlelere denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu kitabı salı günü teslim etmeliyiz.*
- *Bize hizmet edenlerin yardımlarını unutmamalıyız.*
- *Şu an orada olmamız gerekir.*

### 2.2.8.1. Gereklilik Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Gereklilik cümlesi* en basit tanımıyla, genellikle gereklilik kipiyle kurulmuş ve gereklilik anlamı taşıyan cümlelerdir. Gereklilik cümlesi, incelenen kaynakların üçünde yer almıştır.

*Anlamına göre cümle türleri* başlığı altında ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin eserinde yer alan gereklilik cümlesi için “*Yüklemi genellikle gereklilik kipiyle (-mElİ) çekimlenmiş cümlelere denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu kitabı salı günü teslim etmeliyiz.*
- *Bize hizmet edenlerin yardımlarını unutmamalıyız.*
- *Şu an orada olmamız gerekir.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde *gereklilik tümcesi* başlığı altında “*Genellikle gereklilik kipiyle kurulan ve eylemin yapılması gerektiğini belirten tümceye gereklilik tümcesi denir.*” tanımı yapılmıştır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bugün hava güzel, kırlara gitmeli.*
- *Doğruyu söylemek gerek.*
- *Eve gitmeliyim.*
- *Bu işin sonunu düşünmeli.*

AKBAYIR (2003: 38-55)'in eserinde *gereklilik cümlesine* tasnifte yer verilmesine rağmen tanım ve örneklerde yer verilmemiştir.

Sonuç olarak bu cümle türüne incelediğimiz kaynakların çoğunda yer verilmemesi, bu cümle türünün varlığının genel olarak kabul edilmediğinin bir göstergesidir. Bu cümle türü genel olarak gereklilik kipiyle oluşmaktadır. Eğer kiplerin etkisiyle anlam kazanan cümlelerin çoğunun varlığı genel olarak kabul ediliyorsa, bu cümle türünün de varlığı kabul edilebilir ya da diğer kiplerle kurulan cümleler *anlamına göre cümle türleri* konusu içinden çıkarılabilir.

Cümlelerin açıklanması esnasında gereklilik kipiyle kurulmamış ancak gereklilik anlamı kazanan cümlelerle gereklilik kip ekini almış ve farklı anlamlar ifade eden -ihtimal bildiren- cümleler de diğer cümlelerde olduğu gibi istisna bir durum olarak ele alınmalıdır.

## 2.2.9. Anlamına Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın TASNİFİ

1. Olumlu Cümle:

1.1. Biçimce ve Anlamca Olumlu Cümle.

1.2. Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Cümle.

2. Olumsuz Cümle:

2.1. Biçimce ve Anlamca Olumsuz Cümle.

2.2. Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Cümle

3. Soru Cümlesi.

4. Ünlem Cümlesi.

5. Emir (Buyruk) Cümlesi.

6. Gereklilik Cümlesi.

7. Dilek-Koşul Cümlesi.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.

2. Olumsuz Cümle.

3. Soru Cümlesi.

4. Şart Cümlesi.

5. Ünlem Cümlesi.

6. İstek Cümlesi.

7. Emir Cümlesi.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.

2. Olumsuz Cümle.

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nin TASNİFİ

3. Basit Cümle.

3.1. Fiil cümlesi.

3.2. Sıra değişimleri.

3.3. İsim Cümlesi.

3.4. Saplama Cümle.

4. Birleşik Cümle.

4.1. Yan yana Birleşik Cümle.

- 4.2. Alt Alta Birleşik Cümle.
- 4.3. Tümlene Birleşik Cümle:
  - 4.3.1. Şart Cümlesi.
    - 4.3.1.1. Olağan Şart Cümlesi.
    - 4.3.1.2. Olmayası Şart Cümlesi.
  - 4.3.2. İlinti Zamiri Cümlesi.
    - 4.3.2.1. Ki İlinti Cümlesi.
    - 4.3.2.2. Hani İlinti Cümlesi.
  - 4.3.3. Bağlam Cümlesi.
    - 2.3.3. Yan yana Bağlam Cümlesi.
      - 4.3.3.1. Ulama Cümlesi.
      - 4.3.3.2. Ayırtlama Cümlesi.
      - 4.3.3.3. Karşıtlama Cümlesi.
      - 4.3.3.4. Almaşma Cümlesi.
      - 4.3.3.5. Üsteleme Cümlesi.
      - 4.3.3.6. Açıklama Cümlesi.
      - 4.3.3.7. Alt Alta Bağlam Cümlesi.
      - 4.3.3.8. Salt Bağlam Cümlesi.
      - 4.3.3.9. Yerverme Cümlesi.
      - 4.3.3.10. Sebep Cümlesi.
      - 4.3.3.11. Sonuç Cümlesi.
      - 4.3.3.12. Amaç Cümlesi.
      - 4.3.3.13. Şart Bağlam Cümlesi.
- 2.4. Karmaşık Birleşik Cümle.
  - 2.4.1. Ad-fiil Cümlesi.
    - 2.4.1.1. Ad-fiil Kimse Cümlesi.
    - 2.4.1.2. Ad-fiil Yüklem Cümlesi.
    - 2.4.1.3. Ad-fiil Nesne Cümlesi.
    - 2.4.1.4. Ad-fiil İsimleme Cümlesi.
    - 2.4.1.5. Ad-fiil Belirtme Cümlesi.
  - 2.4.2. Sıfatfiil Cümlesi.
    - 2.4.2.1. Sıfatsız Sıfatfiil Cümlesi.

- 2.4.2.2. Zamirsi Sıfatfiil Cümlesi.
- 2.4.2.3. Ad-fiilsi Sıfatfiil Cümlesi.
- 2.4.3. Zarffiil Cümlesi.
- 2.4.3.1. Yan yana Zarffiil Cümlesi.
- 2.4.3.1.1. Ulama Cümlesi.
- 2.4.3.1.2. Karşıtlama Cümlesi.
- 2.4.3.1.3. Üsteleme Cümlesi.
- 2.4.3.2. Alt Alta Zarffiil Cümlesi
- 2.4.3.2.1. Hal Cümlesi.
- 2.4.3.2.2. Zaman Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.1. İzleme Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.2. Vakitleme Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.3. Eşzaman Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.4. Başlangıç Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.5. Bitim Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.6. Öncelik Cümlesi.
- 2.4.3.2.2.7. Sonralık Cümlesi.
- 2.4.3.3. Karşılaştırma Cümlesi.
- 2.4.3.3.1. Gerçek Karşılaştırma Cümlesi.
- 2.4.3.3.2. Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi.
- 2.4.3.4. Sebep Cümlesi.
- 2.4.3.5. Sonuç Cümlesi.
- 2.4.3.6. Amaç Cümlesi.
- 2.4.3.7. Şart Cümlesi.

BESEREK (1991: 48-53)'in TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.
2. Olumsuz Cümle.
3. Soru Cümlesi.

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in TASNİFİ

1. Anlamlarının Kapsamı Bakımından Cümle Çeşitleri.
2. İsnat Tarzından Doğan Anlam Özelliklerine Göre Cümle Çeşitleri:

- 2.1. Haber Cümleleri.
- 2.2. İnşa Cümleleri:
  - 2.2.1. İstek Bildiren İnşa Cümleleri.
    - 2.2.1.1. Dilek Cümleleri.
    - 2.2.1.2. Soru Cümleleri.
    - 2.2.1.3. Emir Cümleleri.
    - 2.2.1.4. Çağırma cümleleri.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'nın TASNİFİ

- 1. Olumlu Cümle.
- 2. Olumsuz Cümle.
- 3. Soru Cümlesi.
- 4. Ünlem Cümlesi.
- 5. Şart Cümlesi

EDİSKUN (1963: 320-388)'un TASNİFİ

- 1. Olumlu Cümleler.
- 2. Olumsuz Cümleler.
- 3. Ünlem Cümleleri.
- 4. Soru Cümleleri.

EKER (2003: 342-393)'in TASNİFİ

- 1. Olumlu Tümce.
- 2. Olumsuz Tümce.
- 3. Soru Tümcesi/ Sözcüsü.
- 4. Emir Tümcesi.
- 5. Ünlem Tümceleri.

GELDİGİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin TASNİFİ

- 1. Olumlu Cümle.
- 2. Olumsuz Cümle.
- 3. Soru Cümlesi.
- 4. Ünlem Cümlesi.

GÖKER (2001: 63-109)'in TASNİFİ

- 1. Olumlu Cümleler.
- 2. Olumsuz Cümleler.
- 3. Soru Cümleleri.

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.
2. Olumsuz (Menfi) Cümle.
3. Sorulu Cümle (Soru Cümlesi).

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nın TASNİFİ

1. Olumlu Tümce.
2. Olumsuz Tümce.
3. Sorulu Tümce.
- 3.1. Sorulu Eylem Tümcesi.
- 3.2. Sorulu Ad Tümcesi.

KARAHAN (1999: 60-68)'ın TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.
2. Olumsuz Cümle.
3. Soru Cümlesi.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.
2. Olumsuz Cümle.
3. Soru Cümlesi.
4. Ünlem Cümlesi.

KESKİN (2003: 217-240)'ın TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.
2. Olumsuz Cümle:
  - 2.1. Fiil Cümlelerinde Olumsuzluk.
  - 2.2. İsim Cümlelerinde Olumsuzluk.
3. Soru Cümlesi.
4. Ünlem Cümlesi.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)' NİN TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.
2. Olumsuz Cümle.
3. Soru Cümlesi.

Gerçek Soru Cümlesi.

Sözde Soru Cümlesi.

4. Emir (Buyruk) Cümlesi.

5. Ünlem Cümlesi.

6. Dilek Cümlesi.

7. Gereklilik Cümlesi.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'nün TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.

2. Olumsuz Cümle.

ŞİMŞEK (1987)'in TASNİFİ

1. Bildirme Tümceleri (Olumlu, Olumsuz, Soru).

2. Dilek Tümceleri (Dilek, Buyrum, Ünlem).

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.

2. Olumsuz Cümle.

3. Soru Cümlesi.

4. Ünlem Cümlesi.

YILDIZ (1995: 104-120)'ın TASNİFİ

1. Olumlu Cümle.

2. Olumsuz Cümle.

3. Soru Cümlesi.

4. Ünlem Cümlesi.

5. Şart Cümlesi.

## Anlamına Göre Cümle Örnekler

### Olumlu Cümle

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Herkes yurtsever olmalıdır.
- Çalışan her zaman kazanır.
- Ayağını yorganına göre uzat.
- Ben ne yaptığımı bilmez miyim?
- Bu durum aklıma gelmemiş değildi.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Sabah erken yola çıkmışlar.
- Hava eskisinden daha sıcaktı.

BESEREK (1991: 48-53)

- Böyle bir dersi alan ruha vatan dar görünür.
- Daima başka sefer başka ufuklar görünür.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Artık çok oluyorsun.
- Buraya o da gelecek.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Londra'da o mahşer-i medeniyetin içinde kaldı

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
- Vapur gelirse iskeleye yanaşır.

EKER (2003: 342-393)

- Kültür işlerimiz üzerine ulusça gönüllerimizin titrediğini hepiniz bilirsiniz.
- Tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Eskici iskemlesine oturdu ve Hasan da merakla karşısına geçti

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Bugün hava çok güzel.
- Sağlıklı bir adamı tanımak çok kolaydır.

GÖKER (2001: 63-109)

- Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür vicdanı hür nesiller ister.
- Zirvelere varan yollar dikenlidir cümlelerini verilmiştir.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Çocuk okula gitti.
- Taş yerinde ağırdır.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Zaman çabuk geçiyor.
- Her olayın bir nedeni vardır.
- Dost başa düşman ayağa bakar.
- Çalışan her zaman kazanır.
- Taş yerinde ağırdır.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Gece köyün genç ve ihtiyar kadınları hep toplandık.
- Alevlerin etrafında halka olduk ve konuştuk.
- Kabilelerden çoğunda ateş yakmak, kumaş boyamak, çamur pişirmek, taştan silah yapmak ve avcılık bilinmiyor değildi.

KESKİN (2003: 217-240)

- Yağmur yağdı.
- Çocuk hastalandı.

KORKMAZ (2002: 78)

- İki de manalı manalı gülümsedi.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Gözleri kalabalığın içindeki çocuğa takıldı.
- Düşündüklerini olduğu gibi söyleyebilmelisin.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Öğrenciler tatille birlikte kendilerini saldılar.
- Türküler beni geçmişin güzelliklerine götürdü.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Günler kısaldı bir parantez içinde doğum ölüm yılları.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Çocuk düşe kalka büyür.
- Dost kara günde belli olur.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Hangi kitabı okuyacağına karar ver.
- Bir gece ansızın gelebilirim.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Havadis çabucak köyün içine yayılmıştı.
- Yalnız buğday arpa değil geçen gün para bile öğüttüm örnekleri verilmiştir.

### **Olumsuz Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Senin duygularını anlamış değilim.
- Çöz de göreyim seni bu konuları.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Havanın karadığını fark etmemiştim.
- Bu kitabı size vermem mümkün değil.

BESEREK (1991: 48-53)

- Çok insan anlayamaz eski musikimizden ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Buraya hiç gelmez ve evde kimse yoktu.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Medeniyetin en âlî meâsirine ma'rifetin en îcâzkâr bedâyine velhâsıl hiçbir şeye şaşmaz ta'accüb etmezdi.
- Bu kararı ne Mehmet Deligönül yazdı ne Selman Erdem.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- İki karpuz bir koltuğa sığmaz.
- Beş parmak bir değildir örneklerini verilmiştir.

EKER (2003: 342-393)

- Uygarlık kültürden başka bir şey değildir.
- Ulusal varlığımıza düşman olanlarla dost olmayalım.

ERTEM ve diğerkleri (1994: 72-84)

- Ağlama be.

GELDİĞİTTİ ve diğerkleri (1994: 112-114)

- Evde şeker yok ve o çok güçsüzdü.

GÖKER (2001: 63-109)

- Her gerçek, her ağza yakışmaz.
- Küçüklerin büyük olması kadar tehlikeli bir şey yoktur.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Mum dibine ışık vermez.
- Derdini söylemeyen derman bulamaz.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Derdini söylemeyen derman bulamaz
- Sular tersine akmaz.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Salih'i artık çarşıda gören yoktu.
- Ne bir vefa gördüm ne bir fayda gördüm.

KESKİN (2003: 217-240)

- Murat bu akşam çok neşesiz.

KORKMAZ (2002: 78)

- Kamaranın alt salonunda yemekten sonra başka kimse kalmamıştı.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- O kadar değişmiş ki onu tanıyamadım.
- Şu anda okuduğum roman pek de güzel değil.

ÖZTÜRK ve diğerkleri (2001: 155-169)

- Ben geldiğimde odada kimse yoktu.
- Bana kalırsa haksız değil kardeşimiz.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Ağzı var dili yok.
- Dillerini unutturmayı unutmayın.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Bugün size gelemeyeceğim.

- Bizi içeri sokmadılar cümlelerini örnek gösterilmiştir.

ŞİMŞEK (1987)

- Zavallı adamın ilaca bile parası yetişmez.
- Bir iki senedir et yüzü görmemişler.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Annesini ve babasını unutmadı ve evlerinde ekmek ve su yoktu.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Çağımız insanlarından beklediğimiz bu değil.
- Gelmeyiz.
- Bunları söylemen gerekiyor mu?

### **Soru Cümlesi**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Kitapları yarın okula Selma mı götüreceksin?
- Ders başladı mı?
- Dersimiz Türkçe mi?
- Ne vardı anlamsız konuşmakta?

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Hangi şairleri okumayı seversin?
- Ne tutabilir şiirin yerini?

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Kahveler kapandı mı dersin?
- Acaba böyle bir havadisi ölüm haberi gibi bekleyenler harekete geçecek miydi?
- Siz de bir kahve içer miydiniz?
- Hiç birisi böyle aslanca konuşabilir mi?
- Ali Safa'nın karşısında deyin bakalım konuşabilir misiniz?
- Sen mi ona olduğun gibi görünmedin o mu sana?

BESEREK (1991: 48-53)

- Bağından her güzel bir gül seçerdi?
- Bundan mı sarardın soldun ey gönül?

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Yiyecek bir şeyler aldınız mı?
- Ne zaman geldin?

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Bu kaçınıcı çocuğunuz?
- Bu yol yürümekle biter mi?

BOZKURT

- Nerede görülmüş hangi demokraside hükümet başına vekillik koltuğuna yalvararak yakararak getirilen politika adamları?

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Siz öğretmen misiniz?
- Allah Allah bu mevsimde gök gürler mi?

EKER (2003: 342-393)

- Ödevini tamamladın değil mi?
- Yazın yurt dışına çıkacak mısın?

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Nereden geldin?
- Çiviler ağzına batmaz mı senin?

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Nasıl oyuncak istiyorsun?
- Onu tanıyor musun?

GÖKER (2001: 63-109)

- Bütün sermayesi yüzüzlüğü müdür?  
Acaba hangi derse çalışsam?

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Aybars geldi mi?
- Hepiniz gidecek misiniz?

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Ali gitti mi?
- Ali buraya gelecek mi?
- Öğrenciler için dergi mi yararlı gazete mi?
- Bilginler dalgın mıdır?

KARAHAN (1999: 60-68)

- Neden coşkun suların sesi gittikçe dindi?
- Evimi bana zorla mı sattıracaksın?

KESKİN (2003: 217-240)

- Nasıl bir ev düşünüyorsun?
- Bu ses nereden geliyor?

KORKMAZ (2002: 78)

- Kimler geldi?
- Kimler avundu?

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Hangi elbiseyi beğendiniz?
- Yarışmaya nasıl hazırlandınız?

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Neden öyle söyledin?
- Bana kaçınıcı katta oturuyorsun?

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Kaya geldi mi?
- Yorgun değil misin?

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Bu olayı daha önce size bildirdi mi?
- Ne diye seni dinleyecekmişim?

ŞİMŞEK (1987)

- Siz de geziye katılacak mısınız?
- Sular mı yandı neden tunca benziyor mermer?

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Sizi sık sık arayan kimdi?
- Ne ağlarsın benim zülfü siyahım?

YILDIZ (1995: 104-120)

- Sana bu iş bugün olmaz demedim mi?
- Şu evrakı uzatır mısınız?

### Ünlem Cümlesi

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Öyle mi!

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Eyvah süt taşı!
- Aman ha anneni üzmeysin!

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Yahu hoş geldin!
- Ah Nermin bak oymuş!

BESEREK (1991: 48-53)

- Ey bütün dünya ve mafiha ayaktayken yatan!

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Üff arabaya bak!
- Vah vah pek de gençmiş!

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- A dostlar!
- Buna bir hâl oluyor!
- Hey çocuk bu iş böyle olur mu!
- Hey be kahveci. çay getir!
- Bre Ahmet sus!
- Be kardeşim konuşma!
- Ya pîr medet!
- Hû komşu yangın var yetiş!
- Yâhu haber anla!
- Ulan Ali orada koyun otlatma!
- Kız Keziban çabuk maşrapayı doldur!

BOZKURT

- Okuyacaksın gazete yok, anlatacaksın dinleyen yok!

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Hey Tanrım neler yaratıyorsun!

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Eyvah kitabım evde kalmış!
- Ne kadar güzelsiniz!

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Oh ne güzel hava!
- Haydi gidelim!
- Eh fena değil!
- Of elim yandı!
- Bu akşam bize gelseniz!

KESKİN (2003: 217-240)

- Ne olur yardım et!
- Öyle mutluyum ki!
- Ne güzel insanlar!

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Aa ne güzel bir tesadüf!

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Seninle tekrar görüşmek ne güzel!
- Sözünü unutma ha!

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
- Zamanla nasıl değişiyor insan!

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Oh dünya varmış!
- Şükür kavuşturana!
- Hırsız kaçıyor!

ŞİMŞEK (1987)

- Halide, Halide!
- Yoook!

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Ne kadar da yaramaz bir çocuk!
- Tüh yine yenildik!

YILDIZ (1995: 104-120)

- Aman maşallah!
- Offf ben mi!

### **Şart Cümlesi**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Gelirsen gideriz.
- Hava karardı mı yola çıkarız.
- Gel de gidelim.
- Buraya geldi mi balığa çıkarız.
- Doğruyu söylersen bırakırım seni.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Tanırsan seversin büyükannemi.
- Eve giderim ama sen de gelirsen.
- Bu soruyu da çözdüm mü sınav bitiyor.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Onun yerine kapıya başkasını getirsek bu yeni gelen orada geçici olarak mı kalacak.
- Kuytu bir taşra lisesinde olsa ok gibi yerinden fırlar.
- Kendisiyle dalga geçmeye kalkanı bulur sille tokat tekme dışarı atardı.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Çalışırsan başarırsın.
- Hızlı giderse okula zamanında varabilir.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Baban dirilse de hâlini görse.
- İmtihanları bitirsem de İstanbul'a gitsem.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Düzen tartışmaları bir bitse bir huzura kavuşsak.
- İstanbul sokaklarının ağzı dili olsa da anlatsa.

ŞİMŞEK (1987)

- Bir gün olup kucağına ulaşısam,  
Gözlerimden döksem sevinç yaşını.  
Sancağının gölgesinde dolaşısam,

Öpsem öpsem toprağını taşıyı.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Toprak eğer uğranda ölen varsa vatandır.
- Şayet gelmemiz mümkün olsaydı bunu senden istemezdim.

### **İstek Cümlesi ve Dilek Cümleleri**

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Akşama bize gidelim.
- Keşke evimizde olsak.
- Şimdi İstanbul' da olmak vardı.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Dostluğa inanmayan adamsa savaş hazırlamaktan başka ne yapar ne yapabilirdi.
- Başkalarının koyduğu kurallara uymaktansa kendi koyacağı kurala uymayı yeğ saymıştır belki.
- Ahh bir kerecik olsun kamyonu dokunabilseydi kamyon onun olmuş kadar sevinirdi.
- Bu sesler olmasaydı Hikmet rüyadan uyanmış nerede olduğunu bir türlü kestirememiş insanlara dönecekti.

BESEREK (1991: 48-53)

- Ne ki mevcut ise âlemde güzel doğru iyi arayan fikri bulan ruhu seven sevgiliyi bize bahşetmiş olan Hazret-i Rahman'a şükür.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Geçmiş zamana yönelen bir arzu için kâşki önceden sizi göreydim.
- Baban dirilse de hâlini görse.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Düzen tartışmaları bir bitse bir huzura kavuşsak.
- İstanbul sokaklarının ağzı dili olsa da anlatsa.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Bu konularda bana biraz yardım etse.
- Akşam olsa da erken yatsam.
- Bugün tarama testi çözelim.

ŞİMŞEK (1987)

- Bir gün olup kucağına ulaşısam,  
Gözlerimden döksem sevinç yaşını.  
Sancağının gölgesinde dolaşısam,  
Öpsem öpsem toprağını taşıyı.

### **Emir Cümlesi**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Yarın oraya gideceksin.
- Bunları da sen götür.
- Yarın eve uğrasın.
- Lütfen bu işe karışma.
- Kimseye kötü gözle bakma.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Ardına bakmadan git.
- Eski şarkıyı hatırlatma.
- Çimenlere basmayınız.
- Doğayı sev yeşili koru.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Abdullah annene kahveyi hazırlamasını söyle.
- Bu adam vaadettiği şeyleri yerine getirmesin de gör.
- Okusana.
- Söylesene.
- Söylese ya.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Buraya gel oraya gitsin.
- Bu işi birlikte yapın.
- Bunları sen dağıtacaksın.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Evin her tarafını temizleyin.
- İşini tamamlayınca eve gitsin.
- Bugün sınav sonuçlarını değerlendir.

ŞİMŞEK (1987)

- Saatine baksana.
- Mustafa bana tavukgöğsü alsana.
- Benden selâm eylen Bolu Beyi'ne göndersin Ayvaz'ı göresim geldi.
- Bu konuyla ilgili sık sık mektup yaz bizi sıhhatinden haberdar et...

#### **Gereklilik Cümlesi**

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Bugün hava güzel kırlara gitmeli.
- Doğruyu söylemek gerek.
- Eve gitmeliyim.
- Bu işin sonunu düşünmeli.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Bu kitabı salı günü teslim etmeliyiz.
- Bize hizmet edenlerin yardımlarını unutmamalıyız.
- Şu an orada olmamız gerekir.

## 2.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF FARKLILIKLARI

### 2.3.1. Kurallı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Kurallı cümle, terim olarak incelenen eserlerde pek farklılık göstermemektedir. Bu cümle türü için genel olarak kurallı cümle terimi kullanılmıştır. Bu cümle türü için kullanılan diğer terimler ise; *kurallı (düz) cümle*, *düz (kurallı) cümle*, *doğrudan sırası*, *düz tümce* terimleridir.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'in eserinde *kurallı (düz) cümle* terimi ile karşılanan bu cümle türü için “Yüklemi sonda bulunan cümlelerdir.” ifadesi kullanılmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *İçimde kanayan bir mahşer var.*
- *Gözlerinden göğüme sayısız yıldız akar.*
- *Bir gülüşün içimde binlerce lamba yakar.*
- *Çok iyi niyetli bir insandı.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında, *yüklem* yerine *göre cümleler* başlığı altında açıklanan *kurallı cümle* için “Yüklemi sonda olan cümlelerdir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bir roman yazmayı düşünmüştüm.*
- *Gün olur şairlerin de dili tutulur.*
- *Konuşmak gibi susmak da bir sanattır.*
- *Ne sabahı göreyim ne sabah görüneyim.*
- *Her cümlelerin bir anlamı vardır.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü *kurallı* ya da *düz tümce* adıyla verilmiş ve “Türkiye Türkçesinde öge sıralanışı *özne+tümleç+yüklem* biçimine uygun tümce türüne denir.” tanımı ile ifade edilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Falcılar gelecekte olacakları bir bir bilir ve söylerler.*
- *Biz okurlarımızla konuştuklarımızı birbirine karıştırırız.*

- *Bizim kuşak dilimizin arılaşması akımının en ateşli dönemini yaşadı.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu eserde *yüklem* yerine *göre cümleler* başlığı altında verilen *kurallı cümle* için “*Yüklemi sonda bulunan cümleler kurallıdır.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bu yıl şenliğe rağbet yok.*
- *Bildiklerinin hepsini anlatmış.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nun eserinde konu diğer eserden farklı bir şekilde ele alınmış basit cümle konusu içinde *kurallı cümle* terimi kullanılmadan Türkçede geçerli olan sözdizimi (kimse+zarflama+isimleme+nesne+yüklem) *doğrudan sırası* terimiyle gösterilmiş, bu sözdizimine aykırı olan konu ise sıra değişimleri başlığı altında ele alınmıştır.

Eserde *doğrudan sırası (kurallı cümle)* için yüklem dışındaki sıralanan öğelerin yerlerinin vurguya bağlı değişebileceği belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Turgut yarın şehirden tüfek getirecek.*
- *Bugün Ankara’da hava karlıymış.*
- *Oradan dönüşte hepimiz memnunduk.*

BESEREK (1991: 48-53)'in eserinde *kurallı cümle* “*Yüklem en sonda bulunduğu cümlelerde Türkçenin yapısına mantığına uygun cümle yani kurallı cümle denir.*” ifadesiyle yer alır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Mekteplerin kanı kaynayan gençleri Frenk sihirbazının elinde aciz bir av haline dönüştü.*
- *Kanadı gelişmiş kuş uçunca onu kedi kapar.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde *öğelerinin dizilişine göre cümleler* başlığı altında ele alınan eserde kurallı cümlelerin yüklemine sonda olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Türkçede esas unsuru sonda olması kuralı belirtilerek cümle öğelerinin özne, zaman bildiren zarf tümlecisi, hâl

bildiren zarf tümleci, derece bildiren zarf tümleci, dolaylı tümleç, nesne ve yüklemnin şeklinde sıralanması gerektiği belirtilmiştir. Bu kurala örnek teşkil edecek örnekler ise aşağıdaki gibidir.

- *Ata Efendi ömründe ikinci büyük darbeye uğradığını anladı.*
- *Dünyanın hiçbir dili son elli yıl içinde Türkçenin geçirdiği değişiklikleri geçirmemiştir.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında öğelerinin dizilişine göre cümleler başlığı altında verilen bu cümle, “Yüklemleri sonda bulunan cümleler.” olarak tarif edilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bu davranışı hiç hoşuma gitmedi.*
- *Kendisi takdir edilen bir öğrencidir.*

BOZKURT (1995: 158-189)' un eserinde, *düz tümce* için Türkçenin kendine özgü anlatımından doğan bir tümce kuruluşunun olduğu, buna göre yüklemnin sonda bulunduğu, öteki öğeler ise önem derecelerine göre yüklemnden önce geldiği belirtilmektedir. Bu cümle türünde öğeler özne+belirteç+dolaylı tümleç+nesne+yüklem şeklinde sıralanır. Eserde *düz tümce*, “Yüklemi sonda olan tümcedir.” cümlesiyle tanımlanır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Avcı silahıyla oynarken arkadaşını vurdu.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde kurallı cümle “*Konuşmada veya nesirde yüklem yahut yüklem grubu cümle sonunda bulunursa böyle cümlelere kurallı cümle denir.*” cümlesiyle ifade edilmiştir ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yurt için çalışmak birinci görevimizdir.*
- *Çalışmak insanın gıdasıdır.*
- *Başarının sırrı devamlı çalışmaktır.*
- *Hayırlı evlat ailesi için çalışandır.*
- *Mal malı kazanır.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde bu cümle yüklemnin yerine göre *cümleler* başlığı altında verilmiş ve *düz (kurallı) tümce* adı altında “Özne+tümleç+yüklem dizilişine uygun cümle türüdür.” tarifi yapılmıştır.

EKER'in eserinde yüklem+tümleç+özne ve tümleç+özne+yüklem dizilişindeki cümleler devrik cümle sayılmaktadır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.*
- *Siyasi başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında, bu cümle *yüklemine yerine göre cümleler* başlığı altında verilmiş "*Yüklemi sonda olan cümleler.*" olarak kabul edilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Geldiğinin cumartesi günü hemen Antalya'ya gitti.*
- *Hiçbir şehrimiz Alanya kadar tarih havası taşıyor.*
- *Selçuklular ne zevkli insanlarmış.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında *öğelerinin dizilişine göre cümleler* başlığı altında verilen cümle türü için "*Yüklemi sonda olan cümleler.*" tanımı verilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Cemil çantasını getirmede.*
- *Yarın tatile çıkıyoruz.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde *öğelerinin dizilişine göre cümleler* başlığı altında verilen kurallı cümle için "*Yüklemi sonda olan cümlelerdir.*" ifadesi kullanılmış, kurallı cümle teriminin devrik cümle cümleye göre bulunduğu belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Fikir zorbalığı kadar demokrasiye ters düşen bir şey yoktur.*
- *Kendinden sonrakileri düşünen milletler yaşamak ve ilerlemek hakkına sahip olurlar.*
- *Cehaletin hareketi felakettir.*
- *Çocuk oynayarak öğrenir.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde *öğelerinin dizilişi bakımından cümleler* başlığı altında verilen cümle için "*Yüklemi sonda bulunan cümlelerdir.*" tanımı yapılmıştır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Aman diyene kılıç kalmaz.*
- *Dedikodu basit ruhlu insanların eğlencesidir.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)'in eserine göre kurallı cümle “Özne, nesne, eylem gibi öğeleri dildeki temel değişmez sözcük dizilişine uygun olan cümle.” ifadesi yer alır ve “Kurallı cümlede genellikle özne başta yüklem sonda bulunur.” cümleleriyle açıklanır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Serpil dün trenle İstanbul’dan geldi.*

KARAHAN (1999: 60-68)'in eserinde bu cümle, yüklemine yerine göre cümle türü olarak ele alınır ve “Yüklemi sonda bulunan cümle.” olarak tarif edilir. Eserde Türkçede cümlelerin ana unsuru olan yüklemine genellikle sonda bulunduğu, yardımcı unsurdan ana unsura doğru dizilişin Türk cümle yapısının temel özelliği olduğu belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Cins cins hurma ağaçları yerden sekiz on metre havaya yükselerek gergin yeşil pençeleri andıran veyahut bir kirpi dikenini hissini veren sert yapraklarını cam kubbeye değdiriyorlardı.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlanmış olduğu çalışma kitabında kurallı cümle, “Yüklemi sonda bulunan cümlelerdir.” ifadesiyle yer alır. Bu cümle türü için yazılı ve sözlü anlatımda çoğunlukla kurallı cümlelerin kullanıldığı belirtilmektedir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Okuldan eve kadar birlikte geldik.*
- *İyi günler demeden çıktılar.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde öğelerinin dizilişine göre cümleler başlığı altında verilen kurallı cümle “Yüklemi sonda bulunan cümlelere kurallı cümle denir.” cümlesiyle tanımlanmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Fatih’te yoksul bir gramofon çalıyor.  
Haftalar ellerimde ufalıyor,  
Durup köşe başında deliksiz dinlensem,  
Sana kullanılmış bir gök getirsem.*

Eserde ayrıca sıralı cümlelerde her bir cümlenin ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

KORKMAZ (2002: 78)'ın eserine göre *kurallı cümle* için “Yardımcı ögeden ana ögeye doğru yol alan ve yüklemi sonda bulunan cümle.” tanımı yapılır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Zaten hemen her bina içinde yetiştiği tarihin bir parçasıdır.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *yüklem*in yerine (*dizilişine*) göre cümleler başlığı altında verilen *kurallı cümle*, “Yüklemi sonda bulunan cümleler.” olarak tarif edilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Atatürk Caddesi'ndeymiş.*
- *On iki yıldır bu evde oturuyor.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'ın eserinde, *kuruluşlarına göre tümce çeşitleri* başlığı altında *düz tümce* terimiyle verilen cümle için “Yüklemi sonda olan tümceye *düz tümce* denir.” tanımı yapılmış ve Türkçede kurallı cümlelerin devrik cümleden daha sık kullanıldığı da belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.*
- *Gülümsemek çoğu zaman gözyaşlarımızın maskesidir.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde kurallı cümle *yüklem*in yerine göre cümleler başlığı altında verilmiş “Yüklemi sonda olan cümlelere *kurallı (düz) cümle* denir.” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Borç iyi güne kalmaz.*
- *Merdiven ayak ayak çıkılır.*

ŞİMŞEK (1987)'in eserinde *düz tümce* adıyla incelenen cümle için “Yüklemi sonda bulunan tümceye *düz tümce* denir.” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca eserde Türkçenin söz diziminde öğelerin, yardımcı ögeden temel ögeye doğru dizildiği ve cümlelerin en temel ögesinin yüklem olduğu, bu nedenle olağan kuruluşlu bir cümlede yüklem en sonda yer aldığı belirtilir.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, *öğelerin dizilişine göre cümleler* başlığı altında ele alınan cümle türü için “*Yüklemi sonda olan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Olur olmaz sözler söylüyor.*
- *Verdiğin kitapları çok beğendim.*

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde kurallı cümle için düz yazılarda yüklem genel olarak cümlenin sonunda bulunduğu ve bunun dilimizin bir özelliği olduğu belirtilmektedir. Bu cümle için “*Alışılmış sözdizimine uygun bir biçimde kurulmuş yüklemli sonda olan cümlelere kurallı cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Yıllardır memleketinden uzakta Almanya'nın gri göğü altında ve mekanik ilişkileri altında yaşamaktan bunalmış.*
- *Bir ağaca dayandı; eli ayağı titriyor, yüreği tıkanacakmış gibi daralıyordu.*

#### **Tasnif Durumu**

Kurallı cümlenin tasnif açısından eserlerde çok farklılık göstermediği görülmektedir. Bu cümle yüklem yerine veya öğelerin dizilişine göre cümleler başlığının ilk maddesi olarak ele alınmıştır.

### 2.3.1.1. Kurallı Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Kurallı cümle* genel tanımıyla, yüklemi cümlelerin sonunda bulunan bir cümledir. Bu cümle türü, terim bakımından incelenen kaynaklarda pek farklılık göstermemektedir. Bu cümle türü için kullanılan diğer terimler ise; *kurallı cümle* [(ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *kurallı tümce* (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), *kurallı (düz) cümle* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *düz (kurallı) tümce* (EKER, 2003: 342-393), *düz tümce* [(BOZKURT, 1995: 158-189), (ŞİMŞEK, 1987)] şeklinde sıralanabilir. Bu cümle türü için genel olarak *kurallı cümle* terimi kullanılmıştır. Bu sebeple incelemede bu terim tercih edilmiştir.

*Kurallı cümle* olarak yaygın bir şekilde kullanılan cümle, kimi kaynakta *düz/düzenli* olarak kullanılır. Bu durumda *kurallılık-kuralsızlık*, *devriklik-düzlük*, *düzenlilik-düzensizlik* kavramlarının hangisinin kullanılacağı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Konuya kurallı cümle ve kuralsız cümle olarak bakıldığında, kurallı cümlelerin kullanımında bir sorun ortaya çıkmaz; fakat kuralsızlık olumsuz bir şeyi çağrıştırdığı için bu cümlelerin tercih edilmesi zor olacak, hatta belki de tercih edilmemesinden dolayı cümle ortadan kalkacaktır. *Kuralsızlık* ifadesiyle bu cümle, Türkçe öğretiminde de kullanımından kaçınılması gereken bir cümle gibi algılanacaktır.

Aynı cümle türüne *düzlük* ve *devriklik* olarak bakıldığında *düz* kelimesinin Türkçe Sözlük (2005)'te “1. yatay durumda olmayan, 2. kıvrımlı olmayan, 3. kıvrıcık dalgalı olmayan, 4. sade süssüz, 5. çizgisiz desensiz ve tek renkli, 6. engebesiz olan yer *düzlük* ova.” şeklinde ifade edildiği görülür. Bu durumda bu cümle türünün *düz* olarak ifade edilmesi de yanlış olacaktır. Aynı durumun devriklik kavramı için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

*Devrik* kelimesi “1. katlanıp kendi üzerine bükülmüş, 2. devrilmiş olan, 3. yatırılmış yıkılmış dik durumunu yitirmiş, 4. darbe ile makamdan indirilmiş.” Türkçe Sözlük (2005) ifadeleriyle açıklanmaktadır. Bu durumda öğretim esnasında düzlük ve devriklik kavramı bu cümle türünü öğrenen kişi için anlamsız bir kavram durumuna düşecektir.

AYDIN (1997: 23-30), dil bilgisi ve dil bilgisi öğretimi kitaplarında cümle türleri ile ilgili çok ilginç sınıflandırmalarla karşılaşılabilildiğini, bu sınıflandırmalardan birinin *ögelerinin sıralanışına göre cümle türleri* olduğunu, cümlelerin *kurallı cümle* ve *devrik cümle* olarak ikiye ayrıldığını, tanımların: “Yüklemi sonda bulunan cümlelere kurallı cümle.”, “Yüklemi sonda değil de cümlelerin başka bir yerinde bulunan cümlelere devrik cümle adını veriyoruz.” yapıldığını belirtir.

AYDIN, dil bilgisini öğrenmeye çalışan öğrencinin, olumlu cümle ve olumsuz cümle karşıtlığındaki gibi kurallı cümlelerin karşıtını kuralsız cümleler olarak algılayarak devrik cümlelerin kuralsız cümleler olduğu ve dil bilgisinin kuralsız cümleler de üretilebileceği düşüncesine sahip olabileceğini belirtir. Sonuç olarak Türkçede devrik cümle terimine pek gereksinim olmadığını ve sözdiziminin yer değiştirebilme olanağına sahip olduğunu belirtmektedir.

Diğer iki terimden biri olan *düzenli* kelimesi Türkçe Sözlük (2005)’te “1. düzenli olan, yerli yerinde kararlı, tertipli, muntazam, 2. sistemli nizamlı.” şeklinde açıklanırken, *düzensiz* kelimesi “1. düzeni bozuk, karışık, tertipsiz, intizamsız, gayrimuntazam. 2. sistemsiz.” olarak ifade edilmektedir. Buradaki *düzensiz* kavramı da tıpkı *kuralsız* kavramında olduğu gibi bir olumsuzluğu çağrıştıracığından bu teriminde tercih edilmesi doğru görünmemektedir. Sonuç olarak sık olarak tercih edilen kurallı-devrik terimlerinin tercih edilmesine devam edilmesi gerekmektedir.

İncelemelerde kaynaklar arasında kurallı cümlelerin tanımıyla ilgili farklılıktan doğan sorunların olduğu ortaya çıkmıştır. Sorunun temelini cümleye *yüklem merkezli* bakma veya bakmama oluşturmaktadır.

Kurallı cümle bazı kaynaklara göre [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (HENGİRMEN, 1999: 352-364), (EKER, 2003: 342-393)] sadece özne+tümleç+yüklem sıralamasına uyan cümlelerdir.

Bir kısım kaynağa göre [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (BESEREK, 1991: 48-53), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BANGUOĞLU, 1982: 520-586), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (BOZKURT, 1995: 158-189), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), KORKMAZ (2002: 78), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (ŞİMŞEK, 1987), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (YILDIZ, 1995: 104-120)] göre ise yüklem dışındaki tüm ögeler yer değiştirebilir, *tümleç+özne+yüklem/özne+tümleç+yüklem* sıralaması *kurallı cümle* olarak kabul edilir. *Tümleç++özne+yüklem/özne+tümleç+yüklem* anlayışı yaygındır.

Cümlede temel ögeler sıralanırken ilk sırayı yüklem ve özne almaktadır. Bu ögelerden yüklem, sonda olması klasik dizilişin göstergesidir. Bunun dışındaki ögelerin yeri çok da önemli değildir; çünkü vurgu yüklemle ilgilidir. Bunun dışındaki ögeler yükleme -özne dışında- yardımcı durumdadırlar. Cümle kurarken özneyi vurgulamak için kimi zaman özneyi yüklem yanına alırız ki bu doğal bir durumdur. Bu haliyle cümle düzensiz durumda olmaz. Bir cümlenin düzenini belirleyen temel unsur yüklem; çünkü esas yargıyı yüklem bildirmektedir.

Kurallı cümlenin tasnif açısından kaynaklarda çok farklılık göstermediği görülmektedir. Bu cümle *yüklem yanına* veya *öğelerin dizilişine göre cümleler* başlığının ilk maddesi olarak ele alınmıştır.

### 2.3.2. Devrik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Devrik cümle incelenen eserlerde devrik cümle; *devrik tümce, kuralısız (devrik) cümle, ters sıra ve devrik (düzensiz) cümle* terimleriyle yer almaktadır.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *devrik cümle* terimiyle yer alan cümle “*Yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir.*” tanımıyla yer alır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yalnız imkânsızlığı mı anlatır bir bulut.*
- *Severim böyle yağmurlu havaları.*
- *Kim dinler bizi bu kargaşada.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında devrik cümleye, *kuralısız ( devrik) cümle* adıyla eserde yer verilmiş ve “*Yüklemi sonda olmayan cümleler kuralısız (devrik) cümle.*” olarak kabul edilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Son tren de kalktı ben yetişemem.*
- *Bir ben miyim perişan gecenin karanlığında.*
- *Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik.*
- *Döndü son kuşlar yuvalarına.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü “*Anlatımdaki yargıyı etkin bir biçimde açıklamak amacıyla yüklemün tümcenin öteki öğelerinden önce kullanıldığı tümcelere devrik tümce denir.*” ifadesiyle yer alır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kuşlar küstü bize.*
- *Bizde kuşkular öylesine bir kördüğüm olmuş ki bir İskender kılıcı ister çözmeye.*
- *Güler yüzle değil, çatık kaşla küçümsercesine karşılar bizi.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu eserde *devrik cümle* adı altında ele alınan cümleye “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.*” denilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Rüzgâr dindi ansızın.*
- *Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde *ters sıra* adıyla ele alınan bu cümle türü “*Yüklem in ileri alınmasıyla doğrudan sıraya en çok aykırı görünen sıra devrik cümle.*” olarak kabul edilir. Eserde, *ters sıra* adı verilen bu devrik cümlelerin daha çok duygulu anlatışta ve kısa cümlelerde kullanıldığı, deyimlerde çok, atasözlerinde az rastlanıldığı, ters sıranın dil bilgisi kurallarına göre işleyişine uygun olarak yer yer yazıda kullanılmasının üslupça bir zenginlik teşkil edebileceği; fakat bunun yersiz ve kötüye kullanılmaması gerektiği belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Eydür han kızı Katı gazab ederim şimdi sana.*

BESEREK (1991: 48-53)'in eserinde “*Söz diziminde özne, zarf tümleci, dolaylı tümleç, nesne ve yüklem şeklinde söz sırasını takip etmeyen cümlelere devrik cümle denir.*” tanımı yapılır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.*
- *Gördüm ön safta oturmuş nefer esvapta biri dinliyor vecd ile tekrar alınan Tekbir'i.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde bu cümle “*Yüklemi başka bir ögeden önce zikredilen cümlelere devrik cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Arkadaşlarımızın en derbederi Ali'dir.*
- *Biridir Allah ondan özge Tanrı yok.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında *devrik cümle* adı altında geçen cümle türü için “*Yüklemleri sonda bulunmayan cümleler devrik cümle olarak adlandırılır.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Biliyorum içinden geçenleri.*

BOZKURT (1995: 158-189)'un eserinde *devrik tümce* adı altında geçen cümle için “*Yüklemi sonda olmayan cümle.*” tanımı yapılmıştır. Eserde devrik cümlelerin belirli bir düzeninin ve kuralının olduğu, cümlede öğelerin,

sıralanırken yüklemnin ortada ya da başta bulunduğu belirtilir. Ayrıca devrik cümlelerin Eski Türk Yazıtları, Dede Korkut öyküleri gibi eski Türk ürünlerinde de görüldüğü, kullanım alanının çok geniş olduğu, günlük konuşmalarda, atasözlerinde, konuşmalı yazılarda, şiirde sık sık kullanıldığı belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Erken kalktım işime.*
- *Şeker kattım aşıma.*
- *Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.*
- *Gördün deli, savrul geri.*
- *Gülme komşuna, gelir başına.*
- *Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde, “*Konuşmada veya nesirde özne yahut özne grubu ile yüklem veya yüklem grubunun -anlam gereğine göre- yer değiştirdikleri görülür. Bu cümlelere devrik cümle denir.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Doğrusu şaşarım aklıma.*
- *Odur buna sebep.*
- *Azrail'i ne çavuş gördü ne kapıcı.*
- *Dalları bastı kiraz.*
- *Hoşuma gitti o yazı.*
- *Başlar kesildi top gibi.*
- *Actıyorum ben size.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde *devrik tümce* adıyla verilen cümle türü için “*Yüklemi sonda bulunmayan tümce türüdür.*” denilmiştir. Bu cümle türünün deyimlerde, atasözlerinde günlük konuşmalarda, şiirlerde kullanıldığı belirtilmektedir.

Devrik cümlelerde öğelerin dizilişi *nesne/tümleç+yüklem+özne*, *özne+yüklem+nesne/tümleç*, *yüklem+tümleç/nesne+özne*, *tümleç/nesne+özne+yüklem* şekillerinde olabileceği belirtilir. Esere göre *özne-tümleç/nesne-yüklem* öge sıralaması dışındaki öge sıralanışları *devrik cümle* kapsamına girer. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Bin yıldan uzun sürecektir bir gecenin bestesidir bu.*

- *Gün olur alır başımı giderim.*
- *Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında, *kuralsız (devrik) cümle* adıyla verilen cümle, “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.*” olarak kabul edilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gönül verdim buraya.*
- *Burasını kışlık başkent seçmişler kendilerine.*
- *Bursa bile siliniyor Alanya'nın yanında.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında *devrik cümle* için “*Yüklemi sonda olmayan cümledir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Düşünmedik böyle olacağını.*
- *Görmeden aldık arabayı.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde devrik cümle “*Yüklemi sonda olmayan cümlelerdir.*” cümlesiyle ifade edilmiş, Göktürk metinlerinden beri devrik cümleye rastlandığı ancak bizim esas cümlemizin kurallı cümle olduğu belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gülme komşuna gelir başına.*
- *Güvenme varlığa düşersin darlığa.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde devrik cümle “*Yüklemi sonda olmayan cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Dante gibi ortasındayız ömrün.*
- *Besle kargayı oysun gözünü.*

Bu cümle türü için ayrıca devrik cümlelerin dilimize Batı dillerinde geçtiği yerli yersiz kullanıldığında anlatımdaki başarıyı düşürdüğü belirtilir.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde kuralsız cümle *yapı bakımından tümce türleri* başlığı altında *devrik tümce* olarak geçer. Tanım ise, “*Yargıdaki önemi belirtmek ve dikkati yargıya çekmek için yüklemi özne*

veya nesne veya tümleçlerden önce kullanılan tümceye devrik tümce denir.” şeklinde yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gel gör beni aşk neyledi.*
- *Ne mutlu Türküm diyene!*
- *Kurudu gözümden yaşım,  
Eridi bağrımın başım.*

Eserde bu cümle türünün söz dizimi bakımından Türkçenin öz malı olduğu, başlangıçtan beri Türk yazı dilinde devrik cümlelerin kullanıldığı ama bu tür örnekler çok defa halk dilinden aktarılan yazılarda veya dizelerde rastlanıldığı söylenir. Bu cümlelerin en çok şiirlerde rastlandığı, halk hikâyelerinin çoğunun da devrik cümlelerle başladığı belirtilir. Buna örnek olarak da aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Gitti, gitti o iyi insan.*
- *Göremeyecek miyiz bir daha onu?*
- *Yolda sokakta çarşıda uzun tartışılan bir konu oldu bu.*
- *Gel bize.*
- *Gör nasıl ağırlayacağım seni.*
- *En sonunda anladık ki boşa gitmiş bütün emeklerim.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)’in eserinde bu cümle “Yüklemi sonda olmayan cümle.” tanımıyla yer almaktadır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Gel bana artık.*

KARAHAN (1999: 60-68)’in eserinde devrik cümle “Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.” olarak tarif edilmiş ve bu tür şiirlerin daha çok şiir dilinde ve atasözlerinde görüldüğü belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gülme komşuna gelir başına.*
- *Çok insan anlayamaz eski musikimizden,  
Ve ondan anlamayan anlamaz bizden.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında devrik cümle “Yüklemi sonda olmayan

*cümledir.*” cümlesiyle tanımlanmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ek tohumun hasını çekme yiyecek yasını.*
- *Tanımadin mı yıllarını paylaştığın dostunu?*

KESKİN (2003: 217-240)’in eserinde “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.*” devrik cümle kabul edilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ne ağır imtihandır başımdaki Sakarya.*
- *Güç bela bir bilet aldım gişeden.*
- *Birkaç yudum daha ver yavaş yavaş.*
- *Bin bir başlı kartalı nasıl taşır kanarya.*

KORKMAZ (2002: 78)’ın eserinde devrik cümle “*Anlamı güçlendirmek veya güzelleştirmek için Türkçenin normal sözdizimine aykırı olarak yüklemi öteki cümle öğelerinden daha önce gelen cümle.*” cümlesiyle tarif edilir ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

- *Ne mutlu Türküm diyene!*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)’nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında devrik cümle için “*Yüklemin başta veya ortada bulunduğu cümleler.*” olarak tarif edilmektedir ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Severim İzmir’in baharını kızlarını kordonunu.*
- *Ömrümüzün sen demi sonbahardır artık.*
- *Dalları eğmişti kiraz olanca ağırlığıyla.*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde, *devrik tümce* adı altında verilen cümle, “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.*” sınıfına sokulmaktadır. Eserde devrik cümle, sözdizimi bakımından Türkçenin öz malı olarak görülür ve bu cümlelerin Göktürk Yazıtlarından günümüze kadar geldiği belirtilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Saçma ey göz eşkden gönümdeki odlare su.*
- *Biliyorum bu yargının su götürür bir yargı olduğunu.*

ŞİMŞEK (1987)’in eserinde, devrik cümlelerin, “*Yüklemi öteki öğelerinden önce gelen tümce.*” şeklinde tanımlanmasının yanlış olabileceği

çünkü yüklemın tüm devrik cümlelerde başta olmadığı yüklemın önüne başka öğelerinde girebileceğı belirtilir. Çeşitli yapıtların incelendiğinde pek azında yüklemın cümle başında yer aldığı, bundan dolayı devrik cümlede yüklemın öteki öğelerinin hepsinden önce geldiğini söylemenin dilsel gerçekte bağdaşamayacağı belirtilir.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde *devrik (düzensiz)* cümleler terimiyle ele alınan cümle için “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.*” tanımını yapmış ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Sakla samanı gelir zamanı.*
- *Severim kitap okumayı.*
- *Elleri titriyordu heyecandan.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler devrik cümle.*” olarak kabul edilir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yağmurlardan sonra büyülmüş başak.*
- *Geç fark ettim taşın sert olduğunu.*
- *Akşamları gelir kapına incir kuşları.*
- *Bakakalırım giden geminin ardından*

VARDAR (1982: 76)'ın eserinde bu cümle *devrik tümce* adını alarak “*Türkçede yüklemi sonda olmayan tümce.*” cümlesiyle tarif edilir.

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde devrik cümle, “*Yüklemi sonda bulunmayan cümleler.*” olarak ifade edilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yeni mi açıldı burası.*
- *Annem gelmedi mi daha efendim?*

### **Tasnif Durumu**

Devrik cümle de kurallı cümle gibi tasnifte pek farklılıklara uğramaz. Yüklemın yerine veya öğelerinin dizilişine göre cümle türleri başlığı altında genellikle 2. sırada yer alır.

### 2.3.2.1. Devrik Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Devrik cümle* en basit tanımıyla, yüklemi sonda olmayan cümlelerdir. Devrik cümleye, Türkçenin neredeyse her döneminde karşılaşılr (DEMİR ve YILMAZ, 2003). Türkçe eserlerden zamanımız eserlerine kadar her eserde az ya da çok rastlamak mümkündür (GÖKŞEN, 1961: 99-101).

Devrik cümle, Osmanlıcada kullanılmayan bir cümle türüdür. Dil Devrimi (1928) ile beraber sözlü anlatım özelliklerinin yazılı anlatıma aktarılması sürecinde bu cümle türü ile ilgili sorunlar yaşanır. Devrik cümle terimi de bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Tartışmalar esnasında dil konusunda tutucu bir kesim *devirmek* eyleminden gelen *devrik* kelimesini bu cümle türü için uygun bulurlar. Bundan sonra devrik cümle, beğenilen ve kabul gören çevrelerde kullanılmaya başlar; fakat 1950'den sonra bu cümle türü okulda anlatım eğitiminden dışlanır (DEMİRCAN, 2004: 10-15).

AKÇATAŞ (2002: 604-607), konuşma dilinde cümle kuruluşunda yarım kalan bilginin tamamlanması için yüklemden sonra yeni öğelerin eklendiğini, bu eklemenin, cümlelerin anlamını değiştirmeyen ve anlatımın gelişiminden anlaşılabilir öğeler olduğunu, devrik yapıdaki cümlelerin, önem verilen ve arka plana alınan öğeleri düzenleyerek verilecek mesajın daha sağlam bir şekilde iletilmesini sağladığını, yüklem sonrası öğelerin hem dikkatini çekmek, hem de bazı öğeleri arka plana almak için kullanılması, devrik cümlelerin en önemli özelliklerinden biri olduğunu belirtir. Devrik cümleyle ilgili olarak BANGUOĞLU (2000: 534), *devrik cümle, yargıyı vurgulayarak duygu değerini artırır. Ve üslup zenginliği getirir.* ve GÖKŞEN (1961: 99-101) “*Yazının türüne göre, ölçüyü kaçırmadan kullanılan devrik cümlelerin yazıya bir başka çeşni kattığı, tekdüzelikten kurtardığı bir gerçektir.*” gibi ifadeleriyle devrik cümlelerin kullanımını destekleyen fikirler ortaya koyarlar.

Bu cümle türünde diğer cümle türlerinde de olduğu gibi sorunlar mevcuttur. “*Devrik cümle, küçük çaplı birçok araştırmaya konu olmuşsa da henüz bütün yönleriyle incelenmemiştir. Özellikle yer değiştirmenin sınırları ve işlevleri tam olarak aydınlatılmış değildir* (DEMİR ve YILMAZ: 2003).

Bu cümle türünün tanımında incelenen kaynaklar arasında tam bir birliğin varlığından söz edilmez. *Devrik cümle* terimiyle sıkça anılan cümle kimi zaman “*Yüklemi sonda bulunmayan cümle.*” [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BOZKURT, 1995: 158-189), (EKER, 2003: 342-393), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), HENGİRMEN (1999: 352-364), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), KORKMAZ (2002: 78), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (VARDAR, 1982: 76), (YILDIZ, 1995: 104-120)], kimi zaman “*Yüklemi diğer öğelerden önce gelen cümle.*” [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181)], kimi zaman “*Yüklemin başta veya ortada bulunduğu cümleler.*” (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), kimi zaman da “*Söz diziminde özne, zarf tümleci, dolaylı tümleç, nesne ve yüklem şeklinde söz sırasını takip etmeyen cümle.*” (BESEREK, 1991: 48-53) olarak açıklanmaktadır. Bu tanımlar aynı cümle türünü tarif etseler de birbirinden farklı oldukları açıktır. Bu tanımlardan “*Yüklemi diğer öğelerden önce gelen cümle.*” ifadesi, *sadece* yüklemi, cümlelerin başında bulunan cümleyi çağrıştırmaktadır. Bu tanımın açık olmadığı ortadadır.

Devrik cümlelerin terim sorunu, *kurallı cümle* konusu içinde ele alınmıştır. Tekrara düşmemek için bu bölümde aynı konudan bahsedilmeyecektir.

Devrik cümleyi Batı kaynaklı olarak gören GÜLENSOY (2000: 435-439), bir ihmalkârlık ya da yazarların fantezisi olarak gören BİLGEGİL’in yanında bu cümle türünü kendi öz malımız olarak gören isimler [(SAĞLAM, 1977: 191-180), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (BOZKURT, 1995: 158-189)] vardır. Bu farklılık da devrik cümlelerin sorunları olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu cümle türünü bir ihmalkârlık, bir yazar fantezisi olarak kabul etmek demek, devrik cümleyi kullanmanın yanlış olacağını kabul etmek demektir.

Batı kaynaklı olarak kabul etmek de yabancı özentisi dil kullanımına girer ve sonuç olarak bu cümlenin kullanımının hata olacağı düşüncesi barındırmaktadır.

Devrik cümle, duyguyu farklı şekilde ifade etmek ve farklı tonlamalar yapmak amacıyla dilimize gerekli bir cümle türüdür. Dili monotonluktan kurtarır. Bu bakımdan “Ben onu sevmediğini hep biliyordum.” cümlesiyle “Onu sevmediğini ben hep biliyordum.” cümlesinde aynı kelimeler yer alsa da yüklem yerinden dolayı duyguların önceliği farklıdır. Dilimizin bu farklı ifade edişlere de ihtiyacı vardır. Burada önemli olan, dilimize ait esas sıralamanın yani *özne+tümleç+yüklem* sıralamasının temel bilgi olarak bilinmesidir. Sıralamanın değişmesi bozulması anlamına gelmez; aksine sıralamanın değişmesi Türkçeye ifade zenginliği kazandırır.

Devrik cümle için yapılan tanımlarda da tıpkı terim gibi kaynaklar arasında uzlaşmanın olmadığı görülmektedir. Devrik cümleyi “*Yüklemi sonda olmayan cümle.*” ifadesiyle tanımlayan kaynaklar [(AKBAYIR, 2003: 38-55), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (BOZKURT, 1995: 158-189), (EKER, 2003: 342-393), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÖKER, 2001: 63-109), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), HENGİRMEN, (KESKİN, 2003: 217-240), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (VARDAR, 1982: 76), (YILDIZ, 1995: 104-120)], “*Yüklemi özne veya nesne veya tümleçten önce kullanılan cümle.*” tanımını kullanan kaynaklar [(ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), KORKMAZ (2002: 78)], “*Sözdiziminde özne zarf tümleci dolaylı tümleç nesne ve yüklem şeklinde söz sırasını takip etmeyen cümle.*” tanımını kullanan kaynak (BESEREK, 1991: 48-53), “*Yüklem başta veya ortada bulunduğu cümle.*” tanımını tercih eden kaynaklar (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), “*Özne ya da özne grubuyla yüklem ya da yüklem grubunun yer değiştirdikleri cümle.*” tanımını tercih eden kaynak (EDİSKUN, 1963: 320-388) bu tanım konusundaki farklılıkları yeterince ortaya koymaktadırlar.

Genel olarak bakıldığında “*Yüklemi sonda olmayan bulunmayan cümle.*” tanımının diğer tanımlara oranla daha sık kullanıldığı görülmektedir.

İncelemelerimiz esnasında karşılaştığımız cümlelerin pek azında yüklem cümle başında yer aldığı görülür bundan dolayı, devrik cümlede *yüklem öteki öğelerinin hepsinden önce geldiği* düşüncesi kapsayıcı görünmemektedir.

Sonuç olarak, bu cümle türü, *devrik cümle* terimiyle *yüklem yerine göre cümleler* konusu içinde “*Yüklemi sonda olmayan cümleler.*” tanımıyla yer alması gerekmektedir.

### 2.3.3. Eksiltili Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

Eksiltili cümle, incelenen eserlerin çoğunda ele alınmasa da, adı geçen birkaç kaynaktaki durumuna bakmanın tarafımızca faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Eksiltili cümlelerin incelediğimiz kaynaklardaki terim durumuna baktığımızda -birkaç eser hariç- eserlerde bir farklılık olmadığı görülür. Bu eserlerde bu cümle türü için *kesik tümce* denilmiştir.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *eksiltili (kesik) cümle* olarak yer alan cümle için “*Türkçede türlü nedenlerle cümlelerin öğelerinden birinin genellikle yüklemine kullanılmadığı görülür bu tür cümlelere kesik cümle denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kar taneleri düşüyor yüzüme arada bir de annemin gözyaşları...*
- *Bunu ne bilen vardı ne de bir söyleyen.*
- *İki gözü iki çeşme, bir don bir gömlek.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü *kesik tümce* olarak verilir ve “*Türkçede türlü nedenlerle tümcenin öğelerinden birinin genellikle yüklemine kullanılmadığı görülür bu tür tümcelere denir.*” tanımı yapılır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Köyün biraz ötesinde bir burun vardı burnun arkasına sokulmuş ufacak da bir köy.*
- *Bir insan iyi olur kötü olur iyi olursa Tanrı'dandır kötü olursa da.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde bu cümle türü için “*Bazen ya sonu dinleyince pek belli olduğu ya da söze bir duyusallık kazandırmak istedikleri zaman yazarlar veya konuşanlar cümlelerini yarıda kesmek gereği duyarlar bu kesik cümlelere eksiltili cümleler denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Satılık arsalar.*
- *İşte sen işte göğsüm işte hançer.*
- *Bir sıçrarsan çekirge iki sıçrarsan çekirge.*

- *Seni bir yakalarsam...*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde kesik tümce adıyla “*Genellikle yüklem olmak üzere herhangi bir ögesi bulunmayan tümce türüdür*”. tanımı yapılmış kullanım amacının anlatıma özellik vermek, önemi belirtmek ve kolaylıkla dikkati çekmek olduğu belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Üzerimize bir geliş geldi ki...*
- *Şöyle bir yürek dolusu yaşamak varken ölmek...*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde *kesik tümce* terimiyle verilen cümle için “*Genellikle yüklemi bazen de başka öğeleri söylenmeden kullanılan tümceye kesik tümce denir.*” tanımı yapılır ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Gözünüz aydın.*
- *Bir baş ki gökler gibi bir küme yıldız yüklü.*
- *Ekmek elden su gölden.*

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde bu cümle türü “*Yüklemi söylenmeyen cümle türü.*” olarak verilmiştir. Bu cümle türünün pratik konuşmak veya sözün etkisini arttırmak amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir. Bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Ah bir iyileşsem...*
- *Satılık dükkân (var)*
- *Beyefendiye tek etli ekmek (verin)*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında eksilteli cümle, “*Sözün kolayca anlaşılacağı durumlarda karşılıklı konuşmalarda ya da kalıplaşmış sözlerde genellikle yüklem bazen de başka öğenin söylenmediği cümleler.*” olarak tarif edilir ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Oğlan dayıya kız halaya.*
- *Böylesine güzel bir havada.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin liselere hazırlık çalışma kitabında *eksilteli cümle* “*Yüklemi kullanılmayan cümle.*” olarak tarif edilmiş ve bu cümle türüne örnek olarak aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.*
- *Yüreğimde bir soğuk bir garip bir mavi sızı...*
- *Mermer iyi taştan iyilik iki baştan.*

#### **Tasnif Durumu**

Terim konusunda da belirttiğimiz gibi *eksiltili cümle* çoğu eserin tasnifinde yer almamakta, yer alan eserlerde de bir farklılık gözlenmemektedir.

### 2.3.3.1. Eksiltili Cümlelerin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Eksiltili cümle* basit tarifiyle yüklemi olmayan, cümlelerin okuyucu veya dinleyici tarafından tamamlanmasının beklendiği, biçim bakımından tam bir cümle olarak nitelendirilemediğimiz; ancak anlam bakımından cümle olarak kabul edebileceğimiz cümle türüdür.

Eksiltili cümle, incelenen kaynakların çoğunda ele alınmamıştır. Bu cümlelerin incelediğimiz kaynaklardaki terim durumuna baktığımızda *eksiltili cümle* terimini tercih eden kaynakların [(EDİSKUN, 1963: 320-388), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (KESKİN, 2003: 217-240), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)], *kesik tümce* terimini tercih eden kaynakların (EKER, 2003: 342-393) ve *eksiltili (kısaltılı) cümle* terimini tercih eden kaynakların (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362) olduğu görülür.

*Eksiltili* ve *kesik* kavramlarının bu cümle için kullanıldığı görülür. Türkçe Sözlük (2005)'te *kesik* için “ 1. kesilmiş olan, 2. kesilerek bozulmuş olan.” ifadesi ve *eksilti* için “Anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimedeki eklerin veya bir cümledeki kelimelerin azaltılarak kullanılması olayı, elips.” tanımlarıyla karşılaşırız. Bu iki tanımdan yola çıkarak *eksiltili* teriminin konuya daha uygun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Eksiltili cümlelerin tanımını kaynaklar arasında kıyasladığımızda - (EKER, 2003: 342-393) ve (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169) dışında- aşağı yukarı aynı şeyi tarif ettiği görülür. Bu tanıma göre cümlelerin eksiltili olabilmesi sadece yükleme bağlı değildir. Diğer öge eksikliklerinde de cümle eksiltili olarak kabul edilir. Bu ifadelerden çıkarılacak sonuç, Türkçede kullanılan çoğu cümlelerin eksiltili cümle olarak kabul edilmesi gerekliliğidir; çünkü yüklem ve özne dışındaki öğelerin tamamını her zaman her cümlede kullanmamaktayız. Dolayısıyla çoğu cümle eksiltilidir. Bu bakımdan tarif yanlış görünmektedir.

AKBAYIR (2003: 38-55), “Türkçede türlü nedenlerle cümlelerin öğelerinden birinin genellikle yüklemine kullanılmadığı görülür bu tür cümlelere *kesik cümle* denir.” tanımı yapmıştır. Bu cümle türüne “Kar

*taneleri düşüyor yüzüme arada bir de annemin gözyaşları... Bunu ne bilen vardı ne de bir söyleyen... Kiralık... İki gözü iki çeşme... Bir don bir gömlek...*” cümlelerini bu cümle türüne örnek olarak vermiştir. Cümleler içinde “*Bunu ne bilen vardı ne söyleyen...*” cümlesinin eksiltili olmadığı ortak yüklemlili bir cümle olduğu ortadadır. Cümleyi “*Bunu ne bilen vardı.*” ve “*Bunu ne söyleyen vardı.*” şeklinde ayırırsak, her iki cümleli de bir yüklemi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan kaynakta bu örneğin yanlış verildiğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, bu cümle türü *eksiltili cümle* terimiyle anılmalıdır. Cümleli tanımlı ise “*Yüklemi olmayan, cümleli okuyucu veya dinleyici tarafından tamamlanmasının beklendiği, biçim bakımından tam bir cümle olarak nitelendirmediğimiz; ancak anlam bakımından cümle olarak kabul edebileceğimiz cümle türüdür.*” şeklinde yapılmalıdır ve yüklemi yerine göre *cümle türleri* konusu içinde yer almalıdır.

## **Yüklemın Yerine Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları**

AKBAYIR (2003: 38-55)

1. Kurallı (düz) cümle
2. Devrik Cümle.
3. Eksiltili (Kesik) Cümle.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin TASNİFİ

1. Kurallı (Düz) Cümle.
2. Kuralsız (Devrik) Cümle.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

1. Kurallı (Düz) Tümce.
2. Devrik Tümce.
3. Kesik Tümce.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.
2. Devrik Cümle.

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın TASNİFİ

1. Doğrudan Sırası.
2. Ters Sıra.

BESEREK (1991: 48-53)

1. Kurallı Cümle.
2. Devrik Cümle.

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.
2. Devrik Cümle.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'nin TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.
2. Devrik Cümle.

BOZKURT (1995: 158-189)'un TASNİFİ

1. Düz Tümce.
2. Devrik Tümce.

EDİSKUN (1963: 320-388)'un TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

3. Eksiltili Cümle.

EKER (2003: 342-393)'in TASNİFİ

1. Düz (Kurallı) Tümce.

2. Devrik Tümce.

3. Kesik Tümce.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

1. Kurallı Cümle.

2. Kuralsız (Devrik) Cümle.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

GÖKER (2001: 63-109)'in TASNİFİ

1. Kurallı Cümleler.

2. Devrik Cümleler.

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin TASNİFİ

1. Kurallı Tümce.

2. Devrik Tümce.

KARAHAN (1999: 60-68)'nin TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

3. Eksiltili Cümle.

KESKİN (2003: 217-240)'in TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

3. Eksiltili Cümle.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin TASNİFİ

1. Kurallı (Düz) Cümle.

2. Devrik Cümle.

3. Eksiltili Cümle.

SAĞLAM (1977: 191-180)

1. Düz Tümce.

2. Devrik Tümce.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'nün TASNİFİ

1. Kurallı Cümleler.

2. Devrik (Düzensiz) Cümleler.

ŞİMŞEK (1987)'in TASNİFİ

1. Düz Tümce.

2. Devrik Tümce.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin TASNİFİ

1. Kurallı (Düz) Cümle.

2. Devrik Cümle.

3. Eksiltili (Kısaltılı) Cümle.

YILDIZ (1995: 104-120)'in TASNİFİ

1. Kurallı Cümle.

2. Devrik Cümle.

### 2.3.5. Yüklemin Yerine Göre Cümle Örnekleri

#### Kurallı Cümle

AKBAYIR (2003: 38-55)

- İçimde kanayan bir mahşer var,  
Gözlerinden göğüme sayısız yıldız akar.  
Bir gülüşün içimde binlerce lamba yakar.
- O, çok iyi niyetli bir insandı.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Bir roman yazmayı düşünmüştüm.
- Gün ol şairlerin de dili tutulur.
- Konuşmak gibi susmak da bir sanattır.
- Ne sabahı göreyim ne sabah görüneyim.
- Her cümlenin bir anlamı vardır.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Falcılar gelecekte olacakları bir bir bilir ve söylerler.
- Biz okurlarımızla konuştuklarımızı birbirine karıştırırız.
- Bizim kuşak dilimizin arılaşması akımının en ateşli dönemini yaşadı.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Bu yıl şenliğe rağbet yok.
- Bildiklerinin hepsini anlatmış.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Turgut yarın şehirden tüfek getirecek.
- Bugün Ankara'da hava karlıymış.
- Oradan dönüşte hepimiz memnunduk.

BESEREK (1991: 48-53)

- Mekteplerin kanı kaynayan gençleri Frenk sihirbazının elinde aciz bir av haline dönüştü.
- Kanadı gelişmiş kuş uçunca onu kedi kapar.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Bu davranışı hiç hoşuma gitmedi.
- Kendisi takdir edilen bir öğrencidir.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Ata Efendi ömründe ikinci büyük darbeye uğradığını anladı.
- Dünyanın hiçbir dili son elli yıl içinde Türkçenin geçirdiği değişiklikleri geçirmemiştir.

BOZKURT

- Avcı silahıyla oynarken arkadaşını vurdu.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Yurt için çalışmak birinci görevimizdir.
- Çalışmak insanın gıdasıdır.
- Başarının sırrı devamlı çalışmaktır.
- Hayırlı evlat ailesi için çalışandır.
- Mal malı kazanır.

EKER (2003: 342-393)

- Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.
- Siyasi başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Geldiğinin cumartesi günü hemen Antalya'ya gitti.
- Hiçbir şehrimiz Alanya kadar tarih havası taşıyor.
- Selçuklular ne zevkli insanlarmış.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Cemil çantasını getirmedi.
- Yarın tatile çıkıyoruz.

GÖKER (2001: 63-109)

- Fikir zorbalığı kadar demokrasiye ters düşen bir şey yoktur.
- Kendinden sonrakileri düşünen milletler yaşamak ve ilerlemek hakkına sahip olurlar.
- Cehaletin hareketi felakettir.
- Çocuk oynayarak öğrenir.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Aman diyene kılıç kalmaz.
- Dedikodu basit ruhlu insanların eğlencesidir.

HENGİRMEN

- Serpil dün trenle İstanbul'dan geldi.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Cins cins hurma ağaçları yerden sekiz on metre havaya yükselerek gergin yeşil pençeleri andıran veyahut bir kirpi dikenini hissini veren sert yapraklarını cam kubbeye değdiriyorlardı.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Okuldan eve kadar birlikte geldik.
- İyi günler demeden çıktılar.

KESKİN (2003: 217-240)

- Fatih'te yoksul bir gramofon çalıyor.  
Haftalar ellerimde ufanıyor.  
Durup köşe başında deliksiz dinlensem.  
Sana kullanılmış bir gök getirsem.

KORKMAZ (2002: 78)

- Zaten hemen her bina içinde yetiştiği tarihin bir parçasıdır.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Atatürk Caddesi'ndeymiş.
- On iki yıldır bu evde oturuyor.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.
- Gülümsemek çoğu zaman gözyaşlarımızın maskesidir.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Borç iyi güne kalmaz.
- Merdiven ayak ayak çıkılır.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Olur olmaz sözler söylüyor.
- Verdiğin kitapları çok beğendim.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Yıllardır memleketinden uzakta Almanya'nın gri göğü altında ve mekanik ilişkileri altında yaşamaktan bunalmış.

- Bir ağaca dayandı; eli ayağı titriyor, yüreği tıkanacakmış gibi daralıyordu.

#### **Devrik Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- İmkânsızlığı mı anlatır bir bulut.
- Severim böyle yağmurlu havaları.
- Kim dinler bizi bu kargaşada.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Son tren de kalktı ben yetişemem.
- Bir ben miyim perişan gecenin karanlığında?
- Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik.
- Döndü son kuşlar yuvalarına.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Kuşlar küstü bize.
- Bizde kuşkular öylesine bir kördüğüm olmuş ki bir İskender kılıcı ister çözmeye.
- Güler yüzle değil çatık kaşla küçümsercesine karşılar bizi.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Rüzgâr dindi ansızın.
- Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Eydür han kızı Katı gazab ederüm şimdi sana.
- Celaleddin - Yıkıl oradan na Mübarek Karagöz- Yıktın perdeyi eyledin viran.

BESEREK (1991: 48-53)

- Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.
- Gördüm ön safta oturmuş nefer esvapta biri dinliyor vecd ile tekrar alınan Tekbir'i.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Biliyorum içinden geçenleri.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Arkadaşlarımızın en derbederi Ali'dir.
- Biridir Allah ondan özge Tanrı yok.

#### BOZKURT

- Erken kalktım işime.
- Şeker kattım aşıma.
- Açtırma kutuyu söyletme kötüyü.
- Gördün deli, savrul geri.
- Gülme komşuna gelir başına.
- Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.

#### EDİSKUN (1963: 320-388)

- Doğrusu şaşarım aklıma, odur buna sebep.
- Azrail'i ne çavuş gördü ne kapıcı.
- Dalları bastı kiraz.
- Hoşuma gitti o yazı.
- Başlar kesildi top gibi.
- Acıyorum ben size.

#### EKER (2003: 342-393)

- Bin yıldan uzun sürecektir bir gecenin bestesidir bu.
- Gün olur alır başımı giderim.
- Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal.

#### ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Gönül verdim buraya.
- Burasını kışlık başkent seçmişler kendilerine.
- Bursa bile siliniyor Alanya'nın yanında.

#### GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Düşünmedik böyle olacağını.
- Görmeden aldık arabayı.

#### GÖKER (2001: 63-109)

- Gülme komşuna gelir başına.
- Güvenme varlığa düşersin darlığa.

#### GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Dante gibi ortasındayız ömrün.
- Besle kargayı oysun gözünü.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Gitti gitti o iyi insan.
- Göremeyecek miyiz bir daha onu.
- Yolda sokakta çarşıda uzun tartışılan bir konu oldu bu.
- Gel bize.
- Gör nasıl ağırlayacağım seni.
- Denizci olmak istiyordu.
- İniyordu hayalinde balıklar gibi.
- En sonunda anladık ki boşa gitmiş bütün emeklerim.

HENGİRMEN

- Gel bana artık.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Gülme komşuna gelir başına.
- Çok insan anlayamaz eski musikimizden ve ondan anlamayan anlamaz bizden.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Ek tohumun hasını çekme yiyecek yasını.
- Tanımadın mı yıllarını paylaştığın dostunu.

KESKİN (2003: 217-240)

- Ne ağır imtihandır başımdaki Sakarya.
- Güç bela bir bilet aldım gişeden.
- Birkaç yudum daha ver yavaş yavaş.
- Bin bir başlı kartalı nasıl taşır kanarya.

KORKMAZ (2002: 78)

- Ne mutlu Türküm diyene!

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Severim İzmir'in baharını kızlarını kordonunu.
- Ömrümüzün sen demi sonbahardır artık.
- Dalları eğmişti kiraz olanca ağırlığıyla.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su.
- Biliyorum bu yargının su götürür bir yargı olduğunu.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Sakla samanı gelir zamanı.
- Severim kitap okumayı.
- Elleri titriyordu heyecandan.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Yağmurlardan sonra büyümüş başak.
- Geç fark ettim taşın sert olduğunu.
- Akşamları gelir kapına incir kuşları.
- Bakakalırım giden geminin ardından.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Yeni mi açıldı burası.
- Annem gelmedi mi daha efendim.

### **Eksiltili Cümle**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Kar taneleri düşüyor yüzüme arada bir de annemin gözyaşları.
- Bunu ne bilen vardı ne de bir söyleyen.
- Kiralık.
- İki gözü iki çeşme.
- Bir don bir gömlek.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Bunlar hadi neyse ne ama köyün biraz ötesinde bir burun vardı, burnun arkasına sokulmuş ufacık da bir köy.
- Bir insan iyi olur kötü olur iyi olursa Tanrı'dandır kötü olursa da.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Satılık arsalar.
- İşte sen işte göğsüm işte hançer...
- Bir sıçrarsan çekirge iki sıçrarsan çekirge.
- Seni bir yakalarsam...

EKER (2003: 342-393)

- Üzerimize bir geliş geldi ki...
- Ne bu çektiğimiz çocuklardan...
- Şöyle bir yürek dolusu yaşamak varken ölmek...

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Gözünüz aydın.
- Bir baş ki gökler gibi bir küme yıldız yüklü.
- Ekmek elden su gölden.

KESKİN (2003: 217-240)

- Ah bir iyileşsem. ..
- Satılık dükkân.
- Beyefendiye tek etli ekmek. ..

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Oğlan dayıya kız halaya.
- Böylesine güzel bir havada?

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.
- Yüreğimde bir soğuk bir garip bir mavi sızı...
- Mermer iyi taştan, iyilik iki baştan.

## 2.4. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE TÜRLERİNİN TERİM, TANIM VE TASNİF FARKLILIKLARI

### 2.4.1. İsim Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

#### Terim Durumu

İsim cümlesi terim durumu incelenen eserler arasında her cümlede olduğu gibi farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları bu cümle türüne verilen *ad cümleleri*, *isim cümleleri*; *isim cümlecikleri*, *ad (isim) cümlesi*, *ad tümcesi* gibi terimlerle de açık bir şekilde görmekteyiz.

#### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde *ad cümlesi* terimiyle karşılanan bu cümle “*Yüklemi ad veya ad soylu olan ve yargı bildiren cümlelerdir.*” tanımıyla eserde yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu işin töresi böyledir.*
- *Yıllardan sonra çok yorgunum öylesine sevgiye yokum.*
- *Şirin dudakların dillerin vardır.*
- *Bir hafta önce Ankara'daydım.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında *yüklem*in çeşidine göre cümleler başlığı altında verilen *isim cümlesi* için “*Yüklemi ek-fiille çekimlenen isim soylu sözcüklerin bulunduğu cümlelerdir.*” ifadesi yer alır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çiçeği büyüten sevgidir.*
- *Sanki olanların sorumlusu bendim.*
- *Söylediklerinin hepsi güzel.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü *yüklemlerin türüne göre tümceler* başlığı altında ele alınan bu cümle türü için “*Yüklemi ad olan tümceler ad tümcesidir.*” cümlesiyle ifade edilmiş ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hakikaten kızgın bir geceydi.*
- *Pantolonu ütüsüz potinleri boyasızdı.*
- *Doğu yaşantısının kısa özü budur.*

- *Ne tuhaf kadının sesinde sevinç vardı.*
- *Bu yaşanan bir şeyi yazmaktır, kendisi yaşamışçasına yazmaktır.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu kitapta, *yüklem türüne göre cümleler* başlığı altında “*Yüklemi ad soylu olup ekeylem almış bütün cümleler ad cümlesidir.*” tanımı yer alır. Bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kızın elinde küçük bir sepet vardı.*
- *Adam da zenginmiş kadın da.*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde “*Yüklemi bir isim olan cümleye isim cümlesi diyoruz.*” ifadesi yer alır. Eserde isim cümlesinin nesne almadığı bundan dolayı bir öge eksik olduğu belirtilerek öge sıralamasının *kimse+zarflama+isimleme+yüklem* şeklinde olduğu gösterilir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bugün Ankara’da hava karlıymış.*
- *Eskiden işler başkaydı.*
- *Kışın Antalya’da oteller ucuzdur.*
- *Oradan dönüşte hepimiz memnunduk.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'ın eserinde *yüklemlerine göre cümle çeşitleri* başlığı altında isim cümleleri, “*İsim soyundan olan bir kelime veya kelime grubu ile ona ilave edilmiş ek-fülden meydana gelen cümlelere isim cümlesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Eserde isim cümlelerinde yüklem, özne veya her ikisinin de bir tamlama halinde bulunabileceği belirtilir. Ayrıca eserde isim cümlelerinin olumsuz şekli, haberle rabıta arasında *değil* getirilerek yapılacağı aşağıdaki cümlelerde gösterilmiştir.

- *Bu hademe hasta değil.*
- *Bu bahçe güzel değilmiş.*
- *Köylülerimiz geveze değildir.*

Genel olarak bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Yaramaz çocuk bahçıvanın oğludur.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında *yüklemlerine göre cümleler* başlığı altında cümlelerin

“Yüklemi isim soylu bir sözcükse cümle isim cümlesidir.” ifadesi yer alır. Ayrıca isim cümlelerinde yüklemın ekeylemlle çekimleneceğı belirtilir ve bu cümle türüne aşığıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- Çok iyi bir insandır.
- Amacımız insanlar için bir şeyler yapmaktır.
- Sanki sevecek gibisin.

BESEREK (1991: 48-53)’in eserinde *isim cümlesi* için “Yüklemi isim veya isim soylu bir kelime ile yardımcı bir fiilden oluşan cümlelerdir isimlerin yardımcı fiillerle çekimi bu çeşit cümlelerin yüklemelerini teşkil eder.” tanımı yer alır. Bu cümle türü için aşığıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- Mevlana şiir tefekkürün zirvesinde yükselmiş bir şahsiyetti.
- Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu bin yıl süreceğ zannedilen kar sesidir bu.

BOZKURT (1995: 158-189)’un eserinde, isim cümlesi durum bölümünde *ad tümcesi* terimiyle ele alınır. Eserde isim cümlesinin tanımı, “Yüklemi eylem olmayan tümceye *ad tümcesi* denir.” cümlesiyle yapılır ve Bu cümle türüne aşığıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- Resmen bağımsız; fakat eski patronu İngiltere ile Ortadoğı’nun yeni patronu Amerika’nın nüfuzlarının tam anlamıyla egemen bulunduğı bir ülke.
- Biz öğrenciyiz.
- Sokaklardayız.

Eserde ekeylemin bütün ad soylu sözcükleri yüklem yaptığı ve yüklemi ek-fiil ya da yardımcı fiil olan cümlelerin, isim cümlesi adıyla anıldığı ve isim cümlelerinin durum belirttiğı ifade edilir. İsim cümlelerin nesne almadığı da belirtilir.

EDİSKUN (1963: 320-388)’un eserinde *yüklemlerine göre cümleler* başlığı altında verilen cümle türü, *isim cümleleri*; *isim cümlecikleri* terimiyle yer almıştır. Bu cümle için “Yüklemi isim soyundan bir kelime olan bağımsız hükümlü cümlelere *isim cümlesi* yan veya temel hükümlü cümlecige *isim cümlecigi* denir.” ifadesi yer alır. Eserde “Güneşlerde parıldayan bu yeşil su ruhumuzun kardeşidir.” cümlesi için “kardeşi - dir koşacını almış isim soylu

*bir kelimedir temel hükümlü bir isim cümlecığı kurmuştur.”*denilmektedir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Rüzgâr şiddetlidir.*
- *Ben haklıyım.*
- *Parayı çalanlar hırsızdırlar.*
- *Gözleriniz yükseklindedir.*
- *Çocuklar kırdadırlar.*
- *Gençler bizim okuldanmış.*

EKER (2003: 342-393)’in eserinde *yüklem türüne göre cümleler* başlığı altında *ad tümcesi* olarak geçen cümle, “*Yüklemi ad veya ad soylu olan ve ekeyleme hükme bağlanan tümcelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bizim cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir.*
- *Her çeşit spor faaliyetlerini Türk gençliğinin milli eğitiminin ana unsurlarından saymak lazımdır.*

ERGİN (1977: 686-704)’in eserinde cümlesinin tanımını yapılmadan isim cümlesinin görevlerinden bahsedilir. Esere göre isim cümlesinin esas görevi bildirmedir. Eserde “*İsim cümlesinde bir nesnenin bir nesneye, bir şeyin bir şeye isnadı vardır isnadın sonuna bildirme unsurları getirilerek isnat hükme, iki unsur birbirine bağlanmış olur.*” ifadesi yer alır. Bazı durumlarda *-dir, -dır* eklerinin düşerek “*Hava güzeldir.*” yerine “*Hava güzel.*” şeklinde kullanıldığının bunun İstanbul Türkçesinde daha yaygın olduğu Azeri sahasındaki ağızlarda bildirme unsurunun korunduğu belirtilmektedir.

İsim cümlelerinde nesne unsurun bulunmadığı yer tamlayıcısının da bulunma hâllerinin kullanıldığı belirtilir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Duvar beyazdır.*
- *Babam bugün çok yorgunmuş.*
- *İstanbul’un havası sonbaharda çok güzeldir.*
- *Fuzulî divan edebiyatının en büyük şairidir.*

- *Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında, *yüklemlerine göre cümleler* başlığı altında verilen *isim cümlesi* için “*Bildirme eki almış isim soylu yüklemi olan cümlelere isim cümlesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Alaca karanlıkta karacalar tavşanlar büyük yırtıcı ve ağır tapir, ırmak kenarına akın etmek üzeredirler.*
- *Yaban ormanında yaşayanların bütün adetlerini bilen Kızılderililer, avlarına tertibat ile meşguldürler.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında *yüklemine göre cümleler* başlığı altında verilen *isim cümlesi* için “*Yüklemi isim veya isim soylu olan cümlelerdir.*” tanımı yer alır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Özlem başarılı bir öğrencidir.*
- *Resimlerin çok güzel.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde, *yüklemlerine göre cümle çeşitlerinin* alt konusu olan *ad cümleleri*, “*Yüklemi fiil olmayan bütün cümleler ad cümlesidirler.*” şeklinde tanımlanır ve isim cümlelerinin nesne almadıkları ve yer tümlecinin kalma hallerinden –da, -de; -ta, -te eklerini aldıkları belirtilir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Biz Ankara’ya geldiğimizde yollar toz içindeydi.*
- *Düşünmek görmektir.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde, *fiil (yüklem) bakımından cümleler* konusu içinde *isim cümlesi* için “*Fiili ek fiil (imek fiili/cevher fiili/varlık fiili/ekeylem) ya da hüküm bildiren isim soylu bir kelimeyle kurulan cümleye isim cümlesi denir.*” tanımı yer alır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kitap benimdir.*
- *Türküm doğruyum, çalışkanım, yasam, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymaktır.*
- *İstikbal göklerde dir.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nın eserinde isim cümlesi *ad tümcesi* adı altında ele alınmıştır. “Yüklemi ekeylemlerle ya da yargı bildiren ad soylu bir sözcükle kurulan tümceye ad tümcesi denir.” tanımı yapılmıştır ve bu cümle türü için aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *İstikbal göklerde dir.*
- *Yurtta sulh cihanda sulh.*
- *Bir de küçük bahçemiz var.*
- *Boyu boyuna huyu huyuna uygun.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)'in eserinde *ad cümlesi* adını alan bu cümle için “Yüklemi ad veya ad soylu sözcüklere ek eylem getirerek kurulan cümle.” tanımı yapılır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Bugün çok sevinçliyim.*

KARAHAN (1999: 60-68)'in eserinde bu cümle “Yüklemi ek-fülle çekimlenmemiş bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir.” tanımı yapılır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Körfezde bizim Haliç suyunun koyu durgunluğu var.*
- *Uzun bir yolculuktan sonra İncesu' daydık.*
- *Arkadaşlar arasında hiç tanıdığı yoktu.*
- *Durmuş saat gibiydi durup geçmeyen zaman.*
- *Sabah rüzgârı doğan güneşin titreyen dudaklarıdır.*
- *Aynı duvarda bir başka fotoğraf var.*

Eserde ayrıca, isim cümlelerinde en az görülen unsurun nesne ile yaklaşma ve uzaklaşma ekli yer tamlayıcısının olduğu belirtilir ve az görülen bu cümleye aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Ben en güzel ve en dinlendirici uykularımı sinemanın ipek yastıklar gibi başın arkasına yığılan yumuşak karanlığına borçluyum.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında yüklemelerin *sözcük türüne göre cümleler* başlığı altında verilen cümle türü için “Yüklemi ad ad soylu olan bağımsız yargılı anlatıma ad cümlesi denir.” ifadesi yer alır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ayrılmak zordur.*

- *Bu sözlerin anlamı derindir.*
- *Amacım onu tanımaktır.*

Eserde ayrıca bu cümle türünün *yok* ve *değil* kelimeleriyle olumsuzunun yapıldığı ve nesne almadığı belirtilir.

KESKİN (2003: 217-240)'in eserinde *isim cümlesi*, “*Yüklemi isim isim soylu sözcük ya da sözcük grubu olan cümlelerdir.*” şeklinde ifade edilmiş ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hayat güzeldir.*
- *Bu en sevdiğim arkadaşımdır.*
- *Bütün bunların sebebi benim.*
- *Yemyeşil bir deniz senin gözlerin.*
- *Belki hazıranda mavi benekli çocuksun.*

KORKMAZ (2002: 78)'in eserinde bu cümle *ad cümlesi* adını alarak “*Yüklemi çekimli bir fiil değil ad veya ad soylu bir kelime olan ve cevher eklerinin geniş zamanı şimdiki zaman ve geçmiş zaman çekimleriyle yargıya bağlanan cümle.*” tanımıyla yer alır ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ankara’da havalar yazın çok sıcaktır.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *yüklemnin türüne göre cümleler* başlığı altında *ad cümlesi* olarak geçen cümle türü için “*Yüklemi ek-fiil almış ad soylu sözcük ya da sözcük öbeği olan cümlelere ad cümlesi adı verilir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kahramanlardan biri efsanelerden alınmış bir kadındır.*
- *Bana oynanan oyundan hepinizin haberi varmış.*
- *Sabah çayını ağını onaran bir balıkçıyla paylaşmanız mümkündür.*

SAĞLAM (1977: 191-180)'in eserinde, *yüklemnin soyuna göre tümce çeşitleri* başlığı altında verilen cümle için “*Yüklemi ek-fiilin çekimli biçimlerinden biriyle birlikte kullanılan bir sözcük ya da sözcük öbeği olan tam bir yargı anlatan tümcelere ad tümcesi denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *En güzeli kalabalık yok bu şehirde evler üst üste değil insanlar omuz omuza değil.*
- *Mustafa Kemal fert değil bir timsaldir.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'ün eserinde *yüklem türüne göre cümleler* başlığı altında *ad (isim) cümlesi*, “*Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden oluşan cümlelere ad cümlesi denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Paranın yüzü sıcaktır.*
- *Akıl akıldan üstündür.*
- *Akıl kişiye sermayedir.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, *yüklem türüne göre cümleler* başlığı altında *ad (isim) cümlesi* olarak geçen cümle için “*Ad ya da ad soylu sözcüklerin ya da söz öbeklerinin ek eylem olarak yüklem olduğu cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ona vereceğin en güzel hediye kitaptır.*
- *Kitaplıktaki tüm kitaplar benim.*
- *En büyük arzusu şair olmaktır.*

VARDAR (1982: 76)'ın eserinde *ad tümcesi* terimiyle yer alır ve bu cümle türü için “*Yüklemi ad ya da ad soylu olan tümce.*” tanımı yapılır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Ankara güzel bir kettir.*

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde “*Yüklemi ek-fiil almış isim soylu bir sözcük veya sözcük öbeği olan cümlelere isim cümlesi denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çalışmak ibadetin yarısıdır.*
- *Arabadan inen siyah gözlüklü elinde gazete yığını olan adamdı.*
- *Gerçek üniversite iyi bir kitaplıktır.*
- *Doğanın en gelişmiş yaratığı insandır.*

Eserde bu cümle türü için *yüklemi geçişli çatılı mastar olan isim cümlelerinde nesne bulunur ve isim cümlelerinin 3. tekil şahıslarında bazen ek-fiil bulunmayabilir ifadeleri yer alır.*

### **Tasnif Durumu**

İsim cümlesinin tasnif durumuna bakıldığında, *yüklem*in çeşidine, *yüklem*in türüne, *yüklemlerine göre*, *yüklemlerine göre*, *fiil (yüklem)* bakımından, *yüklem*in soyuna göre *cümleler* gibi farklı başlıkların altında fiil cümlesiyle beraber ele alındığı görülmektedir. Bu farklılığın dışında isim cümlesinin tasnifinde bir farklılık görülmemiştir.

#### 2.4.1.1. İsim Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*İsim cümlesi*, yüklemi isim ya da isim soylu cümlelerdir. “Yüklem öznenin ne olduğunu bildiriyorsa cümle: isim cümlesi, ne yaptığını bildiriyorsa cümle: fiil cümlesi olur.” (EMRE, 1988: 105-180).

İsim cümlesinin incelenen kaynaklar arasında, terim durumu her cümlede olduğu gibi farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar; bu cümle türüne verilen *isim cümlesi* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586) (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ERGİN, 1977: 686-704) , (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KESKİN, 2003: 217-240), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *ad cümleleri* [(ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (GÖKER, 2001: 63-109), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)], *isim cümleleri; isim cümlecikleri* (EDİSKUN, 1963: 320-388), *ad (isim) cümlesi* [(ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *ad tümcesi* [(BOZKURT, 1995: 158-189), (EKER, 2003: 342-393), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (SAĞLAM, 1977: 191-180)] gibi terimlerle de açık görülmektedir.

İncelemede, bu cümle türü için en sık kullanılan *isim cümlesi* terimi tercih edilmiştir.

İsim cümlesinin tanımında da kaynaklar arasında farklılıklar görülmektedir. Buna göre isim cümlesini “Yüklemi *ad* veya *ad soylu cümleler*.” olarak tarif eden ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122), AKBAYIR (2003: 38-55), BANGUOĞLU (1986: 520-586), EDİSKUN (1963: 320-388), GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114), KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196), KESKİN (2003: 217-240), ŞENTÜRK (1998: 57-63), VARDAR (1982: 76) isimlerinin yanında aynı cümleyi “Yüklemi *ek-fiille çekimlenen isim soylu sözcük*.” olarak tarif eden ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276), ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82), BİLGEGİL (1982: 52-123), BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120), EKER (2003: 342-393), ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84), GÜLENSOY (2000: 435-439),

HATİBOĞLU (1982: 142-181), HENGİRMEN (1999: 352-364), KARAHAN (1999: 60-68), KORKMAZ (2002: 78), ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169), SAĞLAM (1977: 191-180), TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362), YILDIZ (1995: 104-120) “*Yüklemi fiil olmayan cümle.*” şeklinde tarif eden BOZKURT (1995: 158-189) ve GÖKER (2001: 63-109) yer almaktadır. Kaynaklar aynı şeyi tarif etseler de tanımdaki farklılıklar göze çarpmaktadır.

Tanımlardaki farklılığın dışında isim cümlesinin diğer sorunu cümlelerin nesne alıp almaması konusudur. Buna göre BOZKURT (1995: 158-189) ve KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196) kaynaklarında isim cümlesinin nesne almadığı açıkça belirtilir. Bunun yanında KARAHAN (1999: 60-68)’ın eserinde nesne alan isim cümlesinin az da olsa bulunduğunu belirtilerek “*Ben en güzel ve en dinlendirici uykularımı sinemanın ipek yastıklar gibi başın arkasına yığılan yumuşak karanlığına borçluyum.*” örneği verilir ve BOZKURT ve KAVRAM’ın tezi de bu durumda çürütülmüş olur.

Sonuç olarak, diğer cümle türlerinden daha az sorunu olduğu görülen bu cümle türü için de *isim cümlesi* teriminin kullanılması ve “*Yüklemi isim ya da isim soylu olup, ek fiil eki almış ya da almamış cümleler.*” şeklinde tanım yapılması sorunu çözebilir.

İsim cümlesinin tasnif durumuna bakıldığında, *yüklem çeşidine, yüklem türüne göre, yüklem türüne göre, fiil (yüklem) bakımından, yüklem soyuna göre cümleler* gibi farklı başlıkların altında fiil cümlesiyle beraber ele alındığı görülmektedir. Bu farklılığın dışında isim cümlesinin tasnifinde bir farklılık görülmemiştir.

## 2.4.2. Fiil Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları

### Terim Durumu

Fiil cümlesi için eserlerde farklı terimlere rastlanmaktadır. Bunları; *fiil cümlesi*, *eylem cümlesi*, *fiil cümleleri*; *fiil cümlecikleri*, *fiil (eylem) cümlesi* *eylem tümcesi* şeklinde sıralayabiliriz.

### Tanım Durumu

AKBAYIR (2003: 38-55)'ın eserinde “*Yüklemi çekimli bir eylemle kurulan iş-kılış, durum, oluş bildiren cümlelere denir.*” tanımı *eylem cümlesi* başlığı altında yer alır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Rüzgâr akar gider.*
- *Aynı kiraz dalı bir kere bile sallanmaz aynı rüzgârla.*
- *Kağnılar gidiyordu Akşehir üstünden Afyon’a doğru.*

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276) kaynağında, *fiil cümlesi* terimiyle “*Yüklemi çekimli bir fiil olan cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Gün annesine kavuşacaktı.*
- *Tüm arkadaşlarım bana yardım etmişti.*

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)'nin hazırlamış oldukları eserde bu cümle türü *yüklem türüne göre tümceler* başlığı altında *eylem tümcesi* terimiyle yer verilen bu cümle için “*Yüklemi eylem olan tümce eylem tümcesi olarak adlandırılır.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Hah şöyle, dedi.*
- *Biraz ormancı parası alalım.*
- *Hemencecik vazgeçti.*
- *O da güzelim kamyonun değerini bileydi, dedi.*
- *Bu insanlarınsa içine kurt düşmüş.*
- *Önce çarşıya gitmeliyim.*

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu *fiil cümleleri* adı altında verilen cümle türü için “*Yüklemi basit türemiş veya birleşik eylemden oluşan cümleleri fiil cümleleridir.*” tarifi yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sık sık maça gider.*
- *Birazdan anneme telefon edeceğim*

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nın eserinde “*Yüklemi çekimli bir fiil olan cümleye fiil cümlesi diyoruz.*” ifadesi yer alır.

Eserde fiil cümlesindeki öge sıralaması için *kimse+zarflama+isimleme+nesne+yüklem* sıralaması verilmiştir. Bu sıralamaya da doğrudan sırası denilmektedir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Turgut yarın şehirden tüfeği getirecek.*
- *Er yıgaç tiki.*

BESEREK (1991: 48-53)'in eserinde “*Yüklemi çekimli bir fiilden oluşan cümlelerdir.*” tanımı yer alır. Bu cümle türüne aşağıdaki dizeler örnek verilmiştir.

- *Bir gemle bağlanan yağız at şaha kalkıyor,  
Gittikçe yükselen başı Allah’a kalkıyor.*

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in eserinde “*Yüklemi şart kipi dışında çekimli fiillerden biri olan cümlelere fiil cümlesi denir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Abdullah karpuzu seviyor.*
- *Tarık Bey Almanya’ya gitti.*
- *Bu haberi Himmet Akın’dan öğrendim.*
- *Kemal Demiray Amerika’da kaldı.*
- *Ali’yi dün görmüş.*
- *Pervin meyveleri çok seviyor.*
- *Nihat Bey doğru söylüyor.*

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'tan çıkan liselere hazırlık çalışma kitabında *fiil cümlesi* için “*Cümlelerin yüklemi çekimli fiilse cümle fiil cümlesidir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Sürüden ayrılanı kurtlar kapar.*
- *Ağaç yaşken eğilir.*
- *Akşam bizde toplanacağız.*

EDİSKUN (1963: 320-388)'un eserinde isim cümlelerinde olduğu gibi fiil cümleleri için *fiil cümleleri; fiil cümlecikleri* başlığı yer alır. Tanım olarak ise “*Yüklemi çekimli bir fiil olan bağımsız hükümlü cümlelere fiil cümlesi bir fiilimsi olan yan hükümlü veya çekimli bir fiil olan temel hükümlü cümlecige de fiil cümlecigi denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Mektubu aldirdınız.*
- *Ham meyveyi kopardilar dalından.*
- *Çaldığım halde kapı bir türlü açılmıyordu.*
- *Kurban kestirildi, çocuk tepiniyor.*
- *Kardeşini gezdirdim.*
- *Ben Ahmet ile Mehmet'i dövüştürdüm.*
- *Bu söze gülüşüldü, arpa beni kaşındırdı.*
- *Bak kuşlar uçuşuyor.*
- *Yerden bir taş alıp köpeğe fırlattım.*

EKER (2003: 342-393)'in eserinde *eylem tümcesi* terimiyle, “*Yüklemi çekimli eylem olan tümcedir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.*
- *Milli varlığımıza düşman olanlarla dost olmayalım.*
- *Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyeti'nin temel direği olarak temin edeceğiz.*

ERGİN (1977: 686-704)'in eserinde fiil cümlesi için “*Predikatı (Predikat, cümlede hareketi, hükmü ifade eden unsurdur.) fiil unsuru müstakil bir fiil olan cümledir.*” tanımı yapılmıştır. Eserde yüklemi geçişli olan fiil cümlelerinde tüm öğelerin mevcut olduğu, geçişsiz olan cümlelerde ise nesne bulunmadığı belirtilmiştir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Çocuk yolda annesini görünce oyunu bırakıp hemen onun arkasından koşuverdi.*
- *Bugün çarşıda çok güzel bir kumaş gördüm.*
- *Ali bugün evden çıkmadı.*

- *Ayça dün oynucağımı denize attı.*

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'nin 6. sınıflar için hazırlamış oldukları dil bilgisi kitabında *fiil cümlesi* için “*Yüklemi çekimli bir fiil olan cümlelere fiil cümlesi denir.*” tanımı yer alır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Gün bitiyor.*
- *Oku yedikten sonra gözden kaybolur.*

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin hazırlamış olduğu liselere hazırlık çalışma kitabında *fiil cümlesi* adı altında verilen cümle için “*Yüklemi fiil olan cümledir.*”tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Annem halılarımızı temizledi.*

GÖKER (2001: 63-109)'in eserinde “*Yüklemi fiil soyunda olan cümlelerdir.*” cümlesiyle tanımlanan fiil cümlesinin bildirme ve tasarlama kiplerinden kurulduğu ifade edilir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ben şimdiye kadar yürek acısına kulaktan şifa verildiğini duymadım.*
- *Dostluk iyi kimseler arasında çarçabuk temelleşir güçlkle yıkılır.*
- *İnsanlara kendi gerçeklerini söylemekle hoşlarına gidersiniz ama onları yola getiremezsiniz.*

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un eserinde, “*Haber (bildirme) veya dilek (isteme/tasarlama) kiplerinden biriyle kurulan cümleye denir.*” tanımı ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Tren geldi.*
- *Kuş uçmuş.*
- *Sabahleyin gidelim.*
- *Şimdi gitmeli.*
- *Okula gitsek.*
- *Medeniyet ilerleyecek.*

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nin eserinde fiil cümlesi için “*Bildirme veya isteme kiplerinden biriyle kurulan tümceye eylem tümcesi*

denir.” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Zaman geçer.*
- *Kedi kaçmış.*
- *Eve gitsek.*
- *Yarın gidelim.*
- *Hemen git.*

HENGİRMEN (1999: 352-364)’in eserinde “*Yüklemi çekimli eylemden olan cümle.*” tanımıyla ifade edilen fiil cümlesi için aşağıdaki cümle örnek verilir.

- *Her gerçek hayal ile başlar.*

KARAHAN (1999: 60-68)’in eserinde *fiil cümlesi* olarak geçen cümle türü için “*Yüklemi çekimli bir fiil ya da fiil grubu olan cümlelerdir.*” tanımı yer alır. Eserde fiil cümlelerinin isim cümlelerinden daha sık kullanıldığından bahsedilir ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Doktorun içine birdenbire bir hüznün çöktü.*
- *İkinci kata yayvan ve geniş bir merdivenle çıkılır.*

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)’nin liselere hazırlık için hazırlamış olduğu çalışma kitabında *eylem cümlesi* başlığı altında “*Yüklemi çekimli bir eylem olan bağımsız yargılı cümlelere eylem cümlesi denir.*” ifadesi yer alır. Fiil cümlesinin bildirme veya dilek kipleriyle kurulduğu ve yüklem basit ya da birleşik zamanlı olabileceği belirtilmiştir. Bildirme kipiyle kurulan fiil cümlelerine aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Yarın konuşacağız.*
- *Kenti gezeriz.*

Dilek kipleriyle kurulan cümlelere de aşağıdaki cümleler verilmiştir.

- *Seninle konuşalım.*
- *Çok çalışmalısın.*

KESKİN (2003: 217-240)’in eserinde fiil cümlesi, “*Yüklemi çekimli bir fiil olan; iş, oluş, hareket, durum bildiren cümlelerdir.*” tanımı yapılmış ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Ah seni bilmiyor kimseler bilmiyor.*

- *Belki Yeşilköy’de uçağa biniyorsun.*
- *Bütün ıslanmışsın tüylerin ürperiyor.*

KORKMAZ (2002: 78)’ın eserinde bu cümle, *eylem cümlesi* adı altında “*Yüklemi çekimli bir fiil olan cümle.*” tanımıyla karşılanır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Benim ağzım da kupkuru kesildi.*

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)’nin hazırladıkları liselere hazırlık kitabında *eylem cümlesi* başlığı altında “*Yüklemi çekimli bir eylem olan cümlelere eylem cümlesi denir.*” tanımı yapılmıştır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Yaprak yaprak yüreğimi dolduruyorsun.*
- *Durmadan öyküler yazardı.*
- *Şakalaşmanın sonu kavgaya vardı.*
- *Ortalık bir anda karıştıverdi.*

SAĞLAM (1977: 191-180)’ın eserinde, *eylem tümcesi* olarak yer alan cümle için “*Yüklemi çekimli bir eylem olan tam bir yargı anlatan tümceye eylem tümcesi denir.*” ifadesi yer alır. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Kahvelerden birinin önünü gölgeleyen çınarın altındaki tahta sıralarda köylüler oturmuşlar, konuşmadan duruyorlardı.*
- *Gövde hastası ölür ruh hastası öldürür.*

ŞENTÜRK (1998: 57-63)’ün eserinde *fiil (eylem) cümlesi* terimi tercih edilmiş ve “*Yüklemi fiil (eylem) olan cümlelere fiil cümlesi denir.*” tanımı yer alır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümle örnek verilmiştir.

- *Annem temizlik yapıyor.*

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)’nın liselere hazırlık çalışma kitabında ise, *fiil (eylem) cümlesi* terimiyle “*Yüklemi çekimli fiillerden oluşan cümlelerdir.*” tanımı yer alır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Su insanı boğar ateş yakarmış.*
- *Tatlı bir akşam vakti yolculuğumuz başladı.*
- *Yağmur aniden bastırınca nehir coştı.*

- *Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle.*

VARDAR (1982: 76)'ın eserinde *eylem tümcesi* terimiyle “*Yüklemi eylem olan tümce.*” adını alır ve bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Dün gece Ankara'dan geldi.*

YILDIZ (1995: 104-120)'ın eserinde fiil cümlesi için hususi bir tanım yapılmamıştır. Yüklem fiil ya da ek-fiil almış isim soylu bir kelime olabileceği, yüklemi çekimli bir fiil olan cümlelerin iş, oluş, hareket bildirdiği belirtilmiştir. Bu cümle türüne aşağıdaki cümleler örnek verilmiştir.

- *Onu ilk defa Meclis'in önünde ve kürsüde görüyordum.*
- *İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı.*
- *Koca Ali acı acı gülümsedi.*
- *Yollar temizlenmişti.*
- *Kapısı vuruluyordu.*
- *Misafir için bir yatak hazırlandı.*

#### **Tasnif Durumu**

Fiil cümlesi, isim cümlesinde olduğu gibi *yüklem çeşidine, yüklem türüne, yüklemlerine göre, yüklemlerine göre, fiil (yüklem) bakımından, yüklem soyuna göre cümleler* başlıkları altında yer almaktadır. Bu farklılığın dışında fiil cümlelerinin tasnifinde eserler arasında bir farklılık görülmemiştir.

#### 2.4.2.1. Fiil Cümlesinin Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıkları ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

*Fiil cümlesi* kısaca, yüklemi fiil ya da fiil soylu olan cümlelerdir. Başka bir ifadeyle “*Yüklem öznenin ne olduğunu bildiriyorsa cümle: isim cümlesi, ne yaptığını bildiriyorsa cümle: fiil cümlesi olur.*” (EMRE, 1988: 105-180) tanımına uygun cümlelerdir.

Fiil cümlesi için kaynaklarda farklı terimlere rastlanmaktadır. Bunları; *fiil cümlesi* [(ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586), (BİLGEGİL, 1982: 52-123), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (ERGİN, 1977: 686-704), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (GÜLENSOY, 2000: 435-439), (KARAHAN, 1999: 60-68), (KESKİN, 2003: 217-240), (YILDIZ, 1995: 104-120)], *eylem cümleleri* [(ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (GÖKER, 2001: 63-109), (KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169)], *fiil cümleleri*; *fiil cümlecikleri* (EDİSKUN, 1963: 320-388), *fiil (eylem) cümlesi* [(ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362)], *eylem tümcesi* [(BOZKURT, (EKER, 2003: 342-393), (HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (SAĞLAM, 1977: 191-180)] gibi terimlerle de açık görmekteyiz.

Bu cümle türü için “*Bildirme ya da isteme kiplerinden biriyle kurulan cümle.*” [(HATİBOĞLU, 1982: 142-181), (GÜLENSOY, 2000: 435-439)], “*Yüklemi fiil olan cümle.*” [(KAVRAM DERSANELERİ, 2004: 181-196), (ATABAY ve diğerleri, 2003: 67-122), (AKBAYIR, 2003: 38-55), (BESEREK, 1991: 48-53), (ATILIM DERSANESİ, tarihsiz: 77-82), (BİL YAYINCILIK, tarihsiz: 111-120), (GELDİĞİTTİ ve diğerleri, 1994: 112-114), (VARDAR, 1982: 76), (ŞENTÜRK, 1998: 57-63), (GÖKER, 2001: 63-109), (ERGİN, 1977: 686-704)], “*Yüklemi çekimli eylem olan cümle.*” [KORKMAZ (2002: 78), (TÜMAY YAYINLARI, 2002: 356-362), (SAĞLAM, 1977: 191-180), (ERTEM ve diğerleri, 1994: 72-84), (ANAFEN DERSANESİ, 2003: 270-276), (ÖZTÜRK ve diğerleri, 2001: 155-169), (EDİSKUN, 1963: 320-388), (KARAHAN, 1999: 60-68), HENGİRMEN (1999: 352-364), (YILDIZ,

1995: 104-120), (KESKİN, 2003: 217-240), (EKER, 2003: 342-393), (BANGUOĞLU, 1986: 520-586)] gibi farklı tanımlar yapılmıştır.

Bu tanımlara göre en sık kullanılan tanımın “*Yüklemi çekimli fiil olan cümleler.*” ifadesinin olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer tanımlar aynı şeyi ifade etseler de farklı ifadelerin kullanılması tanım farklılığına yol açmaktadır.

Fiil cümlesi, isim cümlesinde olduğu gibi *yüklem*in çeşidine, *yüklem*in türüne göre, *yüklemlerine göre*, *fiil (yüklem) bakımından*, *yüklem*in soyuna göre *cümleler* başlıkları altında yer almaktadır. Bu farklılığın dışında fiil cümlelerinin tasnifinde kaynaklar arasında bir farklılık görülmemiştir.

### **2.4.3. Yüklemin Türüne Göre Cümle Türlerinin Eserlerdeki Tasnif Durumları**

AKBAYIR (2003: 38-55)

1. Ad Cümlesi.
2. Eylem Cümlesi.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)'nin TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi.
2. İsim Cümlesi.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

1. Ad Tümcesi.
2. Eylem Tümcesi.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)'nin TASNİFİ

1. Fiil Cümleleri.
2. Ad Cümleleri.

BANGUOĞLU (1986: 520-586)'nun TASNİFİ

1. Fiil cümlesi.
2. İsim Cümlesi.

BESEREK (1991: 48-53)

1. İsim Cümlesi.
2. Fiil Cümlesi.

BİLGEGİL (1982: 52-123)'in TASNİFİ

1. İsim Cümleleri.
2. Fiil Cümleleri.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)'nın TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi
2. İsim Cümlesi.

BOZKURT (1995: 158-189)'un TASNİFİ

1. Eylem Tümcesi.
2. Ad Tümcesi.

EDİSKUN (1963: 320-388)'un TASNİFİ

1. Fiil Cümleleri; Fiil Cümlecikleri.

2. İsim Cümleleri; İsim Cümlecikleri

EKER (2003: 342-393)'in TASNİFİ

1. Eylem Tümcesi.

2. Ad Tümcesi.

ERGİN (1977: 686-704)'in TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi

2. İsim Cümlesi

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)'NİN TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi.

2. İsim Cümlesi.

GELDİGİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)'nin TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi

2. İsim Cümlesi

GÖKER (2001: 63-109)'in TASNİFİ

1. Fiil Cümleleri.

2. Ad Cümleleri.

GÜLENSOY (2000: 435-439)'un TASNİFİ

1. İsim Cümlesi.

2. Fiil Cümlesi.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)'nün TASNİFİ

1. Ad Tümcesi.

2. Fiil Tümcesi

KARAHAN (1999: 60-68)'in TASNİFİ

1. Fiil Cümleleri.

2. İsim Cümleleri.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)'nin TASNİFİ

1. Eylem Cümlesi.

2. Ad Cümlesi.

KESKİN (2003: 217-240)'in TASNİFİ

1. İsim Cümlesi.

2. Fiil Cümlesi.

KORKMAZ (2002: 78)

1. Ad Cümlesi.

2. Eylem Cümlesi.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)'nin TASNİFİ

1. Eylem Cümlesi

2. Ad Cümlesi.

SAĞLAM (1977: 191-180)'ın TASNİFİ

1. Ad Tümcesi.

2. Eylem Tümcesi.

ŞİMŞEK (1987)'in TASNİFİ

1. Bildirme Tümceleri (Olumlu, Olumsuz, Soru).

2. Dilek Tümceleri (Dilek, Buyrum, Ünlem).

ŞENTÜRK (1998: 57-63)'nün TASNİFİ

1. Fiil (Eylem) Cümlesi.

2. Ad (İsim) Cümlesi.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)'nin TASNİFİ

1. Ad (İsim) Cümlesi.

2. Fiil (Eylem) Cümlesi

YILDIZ (1995: 104-120)'ın TASNİFİ

1. Fiil Cümlesi.

2. İsim Cümlesi.

#### 2.4.4. Yüklemin Türüne Göre Cümle Örnekleri

##### İsim Cümlesi

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Bu işin töresi böyledir.
- Yıllardan sonra çok yorgunum, öylesine sevgiye yokum.
- Şirin dudakların dillerin vardır.
- Bir hafta önce Ankara'daydım.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Çiçeği büyüten sevgidir.
- Sanki olanların sorumlusu bendim.
- Söylediklerinin hepsi güzel.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Hakikaten kızgın bir geceydi.
- Pantolonu ütüsüz potinleri boyasızdı.
- Doğu yaşantısının kısa özü budur.
- Ne tuhaf kadının sesinde sevinç vardı.
- Bu yaşanan bir şeyi yazmaktır kendisi yaşamışçasına yazmaktır.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Kızın elinde küçük bir sepet vardı.
- Adam da zenginmiş kadın da.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Bugün Ankara'da hava karlıymış.
- Eskiden işler başkaydı.
- Kışın Antalya'da oteller ucuzdur.
- Oradan dönüşte hepimiz memnunduk.

BESEREK (1991: 48-53)

- Mevlana şiir tefekkürün zirvesinde yükselmiş bir şahsiyetti.
- Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir,

Bu bin yıl sürececek zannedilen kar sesidir bu.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Çok iyi bir insandır.
- Amacımız insanlar için bir şeyler yapmaktır.
- Sanki sevecek gibisin.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Bu hademe hasta değil.
- Bu bahçe güzel değilmiş.
- Köylülerimiz geveze değildir.
- İyilik, insanın vazifesidir.
- Yaramaz çocuk bahçıvanın oğludur.

BOZKURT

- Eski patronu İngiltere ile Ortadoğu'nun yeni patronu.
- Amerika'nın nüfuzlarının tam anlamıyla egemen bulunduğu bir ülke.
- Biz öğrenciyiz.
- Sokaklardayız.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Rüzgâr şiddetlidir.
- Ben haklıyım.
- Parayı çalanlar hırsızdırlar.
- Gözleriniz yükseklerdedir.
- Çocuklar kırdadırlar.
- Gençler bizim okuldanmış.

EKER (2003: 342-393)

- Bizim cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir.
- Her çeşit spor faaliyetlerini Türk gençliğinin milli eğitiminin ana unsurlarından saymak lazımdır.

ERGİN (1977: 686-704)

- Duvar beyazdır.
- Babam bugün çok yorgunmuş.
- İstanbul'un havası sonbaharda çok güzeldir.
- Fuzulî divan edebiyatının en büyük şairidir.

- Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Alacakaranlıkta karacalar tavşanlar büyük yırtıcı ve ağır tapır.
- Irmak kenarına akın etmek üzeredirler.
- Yaban ormanında yaşayanların bütün adetlerini bilen Kızılderililer.
- Avlarına tertibat ile meşguldürler.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Özlem başarılı bir öğrencidir.
- Resimlerin çok güzel.

GÖKER (2001: 63-109)

- Biz Ankara'ya geldiğimizde yollar toz içindeydi.
- Düşünmek görmektir.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Kitap benimdir.
- Türküm doğruyum çalışkanım yasam küçüklerimi korumak büyüklerimi saymaktır.
- İstikbal göklerde.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- İstikbal göklerde.
- Yurtta sulh cihanda sulh.
- Bir de küçük bahçemiz var.
- Boyu boyuna huyu huyuna uygun.

HENGİRMEN

- Bugün çok sevinçliyim.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Körfezde bizim Haliç suyunun koyu durgunluğu var.
- Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık.
- Arkadaşlar arasında hiç tanıdığı yoktu.
- Durmuş saat gibiydi durup geçmeyen zaman.
- Sabah rüzgârı doğan güneşin titreyen dudaklarıdır.
- Aynı duvarda bir başka fotoğraf var.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Ayrılmak zordur.
- Bu sözlerin anlamı derindir.
- Amacım onu tanımaktır.

KESKİN (2003: 217-240)

- Hayat güzeldir.
- Bu en sevdiğim arkadaşımdır.
- Bütün bunların sebebi benim.
- Yemyeşil bir deniz senin gözlerin.
- Belki hazıranda mavi benekli çocuksun.

KORKMAZ (2002: 78)

- Ankara'da havalar yazın çok sıcaktır.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Kahramanlardan biri efsanelerden alınmış bir kadındır.
- Bana oynanan oyundan hepinizin haberi varmış.
- Sabah çayını ağını onaran bir balıkçıyla paylaşmanız mümkündür.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- En güzeli kalabalık yok bu şehirde evler üst üste değil insanlar omuz omuza değil.
- Mustafa Kemal fert değil bir timsaldir.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Paranın yüzü sıcaktır.
- Akıl akıldan üstündür.
- Akıl kişiye sermayedir.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Ona vereceğin en güzel hediye kitaptır.
- Kitaplıktaki tüm kitaplar benim.
- En büyük arzusu şair olmaktır.

VARDAR (1982: 76)

- Ankara güzel bir kenttir.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Çalışmak ibadetin yarısıdır.
- Arabadan inen siyah gözlüklü elinde gazete yığını olan adamdı.
- Gerçek üniversite iyi bir kitaplıktır.
- Doğanın en gelişmiş yaratığı insandır.

### **Fiil Cümlesi**

AKBAYIR (2003: 38-55)

- Rüzgâr akar gider.
- Aynı kiraz dalı bir kere bile sallanmaz aynı rüzgârla.
- Kağnılar gidiyordu Akşehir üstünden Afyon’a doğru.

ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)

- Gün annesine kavuşacaktı.
- Tüm arkadaşlarım bana yardım etmişti.

ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)

- Hah şöyle dedi.
- Biraz ormancı parası alalım.
- Hemencecik vazgeçti.
- Da güzelim kamyonun değerini bileydi, dedi.
- Bu insanlarınsa içine kurt düşmüş.
- Önce çarşıya gitmeliyim.

ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)

- Sık sık maça gider.
- Birazdan anneme telefon edeceğim.

BANGUOĞLU (1982: 520-586)

- Turgut yarın şehirden tüfeği getirecek.
- Er yıgaç tiki.

BESEREK (1991: 48-53)

- Bir gemle bağlanan yağız at şaha kalkıyor,  
Gittikçe yükselen başı Allah’a kalkıyor.

BİL YAYINCILIK (tarihsiz: 111-120)

- Sürüden ayrılanı kurtlar kapar.
- Ağaç yaşken eğilir.

- Akşam bizde toplanacağız.

BİLGEGİL (1982: 52-123)

- Abdullah karpuzu seviyor.
- Tarık Bey Almanya'ya gitti.
- Bu haberi Himmet Akın'dan öğrendim.
- Kemal Demiray Amerika'da kaldı.
- Ali'yi dün görmüş.
- Pervin meyveleri çok seviyor.
- Nihat Bey doğru söylüyor.

EDİSKUN (1963: 320-388)

- Mektubu aldıldınız.
- Ham meyveyi kopardılar dalından.
- Çaldığım halde kapı bir türlü açılmıyordu.
- Kurban kestirildi.
- Çocuk tepiniyor.
- Kardeşini gezdirdim.
- Ben Ahmet ile Mehmet'i dövüştürdüm.
- Bu söze gülüşüldü.
- Arpa beni kaşındırdı.
- Bak kuşlar uçuşuyor.
- Yerden bir taş alıp köpeğe fırlattım.

EKER (2003: 342-393)

- Türk gençliğine emanet ediyorum.
- Milli varlığımıza düşman olanlarla dost olmayalım.
- Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyet'nin temel direği olarak temin edeceğiz.

ERGİN (1977: 686-704)

- Çocuk yolda annesini görünce oyunu bırakıp hemen onun arkasından koşuverdi.
- Bugün çarşıda çok güzel bir kumaş gördüm.
- Ali bugün evden çıkmadı.

- Ayça dün oyuncağını denize attı.

ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)

- Gün bitiyor.
- Oku yedikten sonra gözden kaybolur.

GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114)

- Annem halılarımızı temizledi.

GÖKER (2001: 63-109)

- Ben şimdiye kadar yürek acısına kulaktan şifa verildiğini duymadım.
- Dostluk iyi kimseler arasında çarçabuk temelleşir güçlkle yıkılır.
- İnsanlara kendi gerçeklerini söylemekle hoşlarına gidersiniz; ama onları yola getiremezsiniz.

GÜLENSOY (2000: 435-439)

- Tren geldi.
- Kuş uçmuş.
- Sabahleyin gidelim.
- Şimdi gitmeli.
- Okula gitsek.

HATİBOĞLU (1982: 142-181)

- Zaman geçer.
- Kedi kaçmış.
- Eve gitsek.
- Yarın gidelim.
- Hemen git.

HENGİRMEN

- Her gerçek hayal ile başlar.

KARAHAN (1999: 60-68)

- Doktorun içine birdenbire bir hüznün çöktü.
- İkinci kata yayvan ve geniş bir merdivenle çıkılır.

KAVRAM DERSANELERİ (2004: 181-196)

- Yarın konuşacağız.
- Kenti gezeriz.

- Seninle konuşalım.
- Çok çalışmalısın.

KESKİN (2003: 217-240)

- Ah seni bilmiyor, kimseler bilmiyor.
- Belki Yeşilköy’de uçağa biniyorsun.
- Bütün ıslanmışsın tüylerin ürperiyor.

KORKMAZ (2002: 78)

- Benim ağzım da kupkuru kesildi.

ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)

- Yaprak yaprak yüreğimi dolduruyorsun.
- Durmadan öyküler yazardı.
- Şakalaşmanın sonu kavgaya vardı.
- Ortalık bir anda karıştıverdi.

SAĞLAM (1977: 191-180)

- Kahvelerden birinin önünü gölgeleyen çınarın altındaki tahta sıralarda köylüler oturmuşlar, konuşmadan duruyorlardı.
- Gövde hastası ölür ruh hastası öldürür.

ŞENTÜRK (1998: 57-63)

- Annem temizlik yapıyor.

TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)

- Su insanı boğar ateş yakarmış.
- Tatlı bir akşam vakti yolculuğumuz başladı.
- Yağmur aniden bastırınca nehir coştı.
- Bir yaz günü geçtik Tuna’dan kabilelerle.

VARDAR (1982: 76)

- Dün gece Ankara’dan geldi.

YILDIZ (1995: 104-120)

- Onu ilk defa Meclis’in önünde ve kürsüde görüyordum.
- İstanbul’u dinliyorum gözlerim kapalı.

- Koca Ali acı acı gülümsedi.
- Yollar temizlenmişti.
- Misafir için bir yatak hazırlandı.

## **III. BÖLÜM**

### **3.1. YÖNTEM**

Araştırma nitel bir araştırma olup; genel tarama yöntemi kullanılmıştır.

#### **3.1.1. Araştırma Modeli**

Araştırmada betimsel araştırma modeli tercih edilmiştir.

#### **3.1.2. Evren ve Örneklem**

Araştırmanın evrenini dil bilgisi konusunda yazılmış tüm yazılı kaynaklar oluşturmakta örneklemini cümle türleri konusunu ele alan temel dil bilgisi kitapları, monografiler, yardımcı ders kitapları, sözlükler ve bu konuda yazılmış makaleler oluşturmaktadır.

##### **Verilerin Toplanması**

Veri toplama, doküman incelemesi tekniğiyle yapılmıştır.

##### **Verilerin Çözümlemesi**

Araştırmada yer alan yazılı kaynaklardaki bilgilerin karşılaştırılabilmesi için elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına aktarılmış, aktarılan bilgiler sınıflandırılmış, tablolara dönüştürülmüş ve değerlendirilmiştir.

## **IV. BÖLÜM**

### **4.1. BULGULAR**

#### **4.1.1. Araştırmanın Amaçları Doğrultusunda Elde Edilen Verilerin Analizinden Elde Edilen Sonuçlara Ait Tablolar**

Araştırmada karşılaşılan cümlelerin eserlerdeki durumu bu bölümde tablolar aracılığıyla gösterilmiştir.

#### 4.1.1.1. Yapısına Göre Cümle Türlerinin Eserlere Göre Dağılımı

| CÜMLE<br>TÜRLERİ                             | BASİT<br>CÜMLE | BİRLEŞİK<br>CÜMLE | ŞARTLI<br>BİRLEŞİK<br>CÜMLE | İÇ İÇE<br>BİRLEŞİK<br>CÜMLE | Kİ'Lİ<br>BİRLEŞİK<br>CÜMLE | GİRİŞİK<br>BİRLEŞİK<br>CÜMLE | SIRALI<br>CÜMLE | BAĞLI<br>CÜMLE | ARA<br>CÜMLE |
|----------------------------------------------|----------------|-------------------|-----------------------------|-----------------------------|----------------------------|------------------------------|-----------------|----------------|--------------|
| AKBAYIR<br>(2003: 38-55)                     | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | *6             | •            |
| ANAFEN<br>DERSANESİ<br>(2003: 270-276)       | •              | •                 | •                           | -                           | •                          | •                            | •               | •              | -            |
| ATABAY ve<br>diğerleri (2003:<br>67-122)     | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | -              | •            |
| ATILIM<br>DERSANESİ<br>(tarihsiz: 77-82)     | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | •              | -            |
| BANGUOĞLU<br>(1986: 520-586)                 | •              | •                 | •                           | -                           | *2                         | *3                           | •               | •              | •            |
| BESEREK<br>(1991: 48-53)                     | •              | •                 | -                           | -                           | -                          | -                            | •               | -              | -            |
| BİLGEGİL<br>(1982: 52-123)                   | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | •              | •            |
| BİL<br>YAYINCILIK<br>(111-120)               | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | •              | -            |
| DİZDAROĞLU<br>(1976: 187-243)                | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               |                | -            |
| EDİSKUN<br>(1963: 320-388)                   | •              | •                 | •                           | •                           | *5                         | •                            | •               | •              | •            |
| EKER (2003:<br>342-393)                      | •              | •                 | •                           | -                           | •                          | -                            | •               | •              | -            |
| ERGİN (1977:<br>686-704)                     | *              | •                 | •                           | •                           | •                          | -                            | -               | -              | -            |
| ERTEM ve<br>diğerleri (1994:<br>72-84)       | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | -                            | •               | •              | -            |
| GENCAN (1979:<br>121-133)                    | •              | •                 | -                           | *7                          | -                          | •                            | •               | •              | -            |
| GELDİĞİTİ ve<br>diğerleri (1994:<br>112-114) | •              | •                 | -                           | -                           | -                          | -                            | •               | •              | -            |
| GÖKER (2001:<br>63-109)                      | •              | •                 | •                           | *7                          | •                          | •                            | -               | -              | -            |
| GÜLENSOY<br>(2000: 435-439)                  | •              | •                 | •                           | •                           | *                          | •                            | •               | *1             | •            |
| HATİBOĞLU<br>(1982: 142-181)                 | •              | •                 | *10                         | •                           | •                          | •                            | •               | -              | •            |
| KARAHAN<br>(1999: 60-68)                     | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | -                            | •               | •              | -            |
| KAVRAM<br>DERHANESİ                          | •              | •                 | •                           | •                           | *8                         | •                            | •               | •              | -            |
| KESKİN (2003:<br>217-240)                    | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | •              | •            |
| ÖZTÜRK ve<br>diğerleri                       | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | •              | -            |
| SAĞLAM (1977:<br>191-180)                    | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | *11            | -            |
| ŞENTÜRK<br>(1998: 57-63)                     | •              | •                 | -                           | -                           | -                          | -                            | •               | •              | -            |
| TÜMAY<br>YAYINLARI<br>(2002: 356-362)        | •              | •                 | •                           | •                           | •                          | •                            | •               | •              | -            |
| YILDIZ (1995:<br>104-120)                    | •              | •                 | -                           | -                           | -                          | *9                           | •               | •              | -            |

### Tabloda Kullanılan İşaretlerle İlgili Açıklamalar

- Eserde yer almaktadır.
- Eserde yer almamaktadır.
- \*<sup>1</sup> Eserde bu cümle *bağlaçlı (ki'li) yan cümle (bağlı cümle)* başlığı altında ele alınmıştır.
- \*<sup>2</sup> Eserde bu cümle türü *ki ilinti zamiri cümlesi* adı altında verilmiştir.
- \*<sup>3</sup> Eserde bu cümle *karmaşık birleşik cümle* başlığı altında verilmiştir.
- \*<sup>5</sup> Eserde bu cümle türü *ki'li bağlı cümleler* konusu içinde ele alınmıştır.
- \*<sup>6</sup> Eserde bu cümle türü *bağlaçlı sıralı cümle* başlığı altında verilmiştir.
- \*<sup>7</sup> Eserde bu cümle türü *girişik cümle* başlığı altında ele alınmıştır.
- \*<sup>8</sup> Eserde bu cümle türü *ilgi tümcesi* başlığı altında ele alınmıştır.
- \*<sup>9</sup> Bu cümle türü *birleşik cümle* olarak ele alınmıştır. Ayrıca *girişik cümle* terimi kullanılmamıştır.
- \*<sup>10</sup> Eserde bu cümle türü *koşullu yantümce* adıyla verilmiştir.
- \*<sup>11</sup> Eserde olduğu gibi bağlı cümle, *bağımlı sıralı tümce* konusu içinde değerlendirilmiştir.

#### 4.1.1.2. Anlamına Göre Cümle Türlerinin Eserlere Göre Dağılımı

| CÜMLE TÜRLERİ                           | OLUMLU<br>CÜMLE | OLUMSUZ<br>CÜMLE | SORU<br>CÜMLESİ | ÜNLEM<br>CÜMLESİ | EMİR<br>CÜMLESİ | GEREKİLİLİK<br>CÜMLESİ | DİLEK-<br>KOŞUL<br>CÜMLESİ | ŞART<br>CÜMLESİ |
|-----------------------------------------|-----------------|------------------|-----------------|------------------|-----------------|------------------------|----------------------------|-----------------|
| AKBAYIR (2003: 38-55)                   | •               | •                | •               | •                | •               | •                      | •                          | *4              |
| ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)        | •               | •                | •               | •                | •               | *4                     | •                          | •               |
| ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)      | *8              | *8               | •               | *9               | *4              | *4                     | *10                        | *10             |
| ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)      | •               | •                | -               | *2               | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| BANGUOĞLU (1986: 520-586)               | *1              | *1               | *1              | *2               | -               | *3                     | *3                         | *3              |
| BESEREK (1991: 48-53)                   | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | •                          | *4              |
| BİLGEGİL (1982: 52-123)                 | *11             | •                | •               | *2               | •               | *4                     | •                          | *4              |
| BİL YAYINCILIK (111-120)                | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | •               |
| EDİSKUN (1963: 320-388)                 | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| EKER (2003: 342-393)                    | •               | •                | •               | •                | •               | *4                     | *4                         | *4              |
| ERGİN (1977: 686-704)                   | *5              | *5               | *5              | *5               | *5              | *5                     | *5                         | *5              |
| GELDİĞİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114) | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| GÖKER (2001: 63-109)                    | •               | •                | •               | *2               | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| GÜLENSOY (2000: 435-439)                | •               | •                | •               | *2               | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| HATİBOĞLU (1982: 142-181)               | •               | •                | •               | *2               | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| KARAHAN (1999: 60-68)                   | •               | •                | •               | *6               | -               | -                      | *7                         | *7              |
| KAVRAM DERHANESİ                        | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| KESKİN (2003: 217-240)                  | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| ÖZTÜRK ve diğerleri                     | •               | •                | •               | •                | •               | •                      | *4                         | •               |
| ŞENTÜRK (1998: 57-63)                   | •               | •                | -               | *2               | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| ŞİMŞEK (1987)                           | •               | •                | •               | •                | •               | *4                     | •                          | *4              |
| TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)         | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | *4              |
| YILDIZ (1995: 104-120)                  | •               | •                | •               | •                | *4              | *4                     | *4                         | •               |

### Tabloda Kullanılan İşaretlerle İlgili Açıklamalar

• Eserde yer almaktadır.

- Eserde yer almamaktadır.

\*<sup>1</sup> Olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi eserde *anlamlarına göre fiiller* başlığı altında ele alınmıştır.

\*<sup>2</sup> Ünlem cümlesi, eserde *ünlem* başlığı altında ele alınmış. Anlamına göre cümle türleri içinde değerlendirilmemiştir.

\*<sup>3</sup> *Dilek-koşul, gereklilik ve şart cümleleri* anlamına göre cümle türleri başlığı altında verilmemiştir. Bu cümle türüne benzer örnekler *fiil kipleri* konusu içinde verilmiş, *şart cümlesine* ayrıca *birleşik cümle* konusu içinde de yer verilmiştir.

\*<sup>4</sup> Eserde bu cümle türüne benzer örneklerine *fiil kipleri* konusu içinde rastlanmıştır.

\*<sup>5</sup> Eserde bu cümle türüne benzer örnekler *fiiller* konusu içinde geçmektedir.

\*<sup>6</sup> Bu cümle türü, eserde *ünlem grubu* başlığı altında ele alınmıştır.

\*<sup>7</sup> Eserde bu cümle türüne benzer örnekler, *birleşik cümle* konusu içinde *şartlı birleşik cümle* başlığı altında geçmektedir.

\*<sup>8</sup> Bu cümle türlerine *yüklem türüne göre cümle türleri* konusu içinde yer verilmiştir.

\*<sup>9</sup> Eserde bu cümle türüne ünlem konusu içinde yer verilmiştir.

\*<sup>10</sup> Eserde bu cümle türü *yantümce* başlığı altında *dilek ve koşul bildiren yantümceler* alt başlığı altında verilmiştir.

\*<sup>11</sup> *Anlamlarının kapsamı bakımından cümle çeşitleri* konusu içinde ele alınmıştır.

#### 4.1.1.3. Yüklemin Yerine Göre Cümle Türlerinin Eserlere Göre Dağılımı

| CÜMLE TÜRLERİ                          | KURALLI<br>CÜMLE | DEVİRİK<br>CÜMLE | EKSİLTİLİ<br>CÜMLE |
|----------------------------------------|------------------|------------------|--------------------|
| AKBAYIR (2003: 38-55)                  | •                | •                | •                  |
| ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)       | •                | •                | -                  |
| ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)     | •                | •                | •                  |
| ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)     | •                | •                | -                  |
| BANGUOĞLU (1986: 520-586)              | •                | •                | -                  |
| BESEREK (1991: 48-53)                  | •                | •                | -                  |
| BİLGEGİL (1982: 52-123)                | •                | •                | -                  |
| BİL YAYINCILIK (111-120)               | •                | •                | -                  |
| BOZKURT (1995: 158-189)                | •                | •                | -                  |
| EDİSKUN (1963: 320-388)                | •                | •                | •                  |
| EKER (2003: 342-393)                   | •                | •                | •                  |
| ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)       | •                | •                | -                  |
| GELDİĞİTTİ ve diğerleri(1994: 112-114) | •                | •                | -                  |
| GÖKER (2001: 63-109)                   | •                | •                | -                  |
| GÜLENSOY (2000: 435-439)               | •                | •                | -                  |
| HATİBOĞLU (1982: 142-181)              | •                | •                | -                  |
| KARAHAN (1999: 60-68)                  | •                | •                | -                  |
| KAVRAM DERHANESİ                       | •                | •                | •                  |
| KESKİN (2003: 217-240)                 | •                | •                | •                  |
| ÖZTÜRK ve diğerleri (2001: 155-169)    | •                | •                | •                  |
| SAĞLAM (1977: 191-180)                 | •                | •                | -                  |
| ŞENTÜRK (1998: 57-63)                  | •                | •                | -                  |
| TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)        | •                | •                | •                  |
| YILDIZ (1995: 104-120)                 | •                | •                | -                  |

#### Tabloda Kullanılan İşaretlerle İlgili Açıklamalar

- Eserde yer almaktadır.
- Eserde yer almamaktadır.

#### 4.1.1.4. Yüklemin Türüne Göre Yüklemin Yerine Göre Dağılımı

| CÜMLE TÜRLERİ                           | İSİM CÜMLESİ | FİİL CÜMLESİ |
|-----------------------------------------|--------------|--------------|
| AKBAYIR (2003: 38-55)                   | •            | •            |
| ANAFEN DERSANESİ (2003: 270-276)        | •            | •            |
| ATABAY ve diğerleri (2003: 67-122)      | •            | •            |
| ATILIM DERSANESİ (tarihsiz: 77-82)      | •            | •            |
| BANGUOĞLU (1986: 520-586)               | •            | •            |
| BESEREK (1991: 48-53)                   | •            | •            |
| BİLGEGİL (1982: 52-123)                 | •            | •            |
| BİL YAYINCILIK (111-120)                | •            | •            |
| BOZKURT (1995: 158-189)                 | •            | •            |
| EDİSKUN (1963: 320-388)                 | •            | •            |
| EKER (2003: 342-393)                    | •            | •            |
| ERGİN (1977: 686-704)                   | •            | •            |
| ERTEM ve diğerleri (1994: 72-84)        | •            | •            |
| GELDİGİTTİ ve diğerleri (1994: 112-114) | •            | •            |
| GÖKER (2001: 63-109)                    | •            | •            |
| GÜLENSOY (2000: 435-439)                | •            | •            |
| HATİBOĞLU (1982: 142-181)               | •            | •            |
| KARAHAN (1999: 60-68)                   | •            | •            |
| KAVRAM DERHANESİ                        | •            | •            |
| KESKİN (2003: 217-240)                  | •            | •            |
| KORKMAZ (2002: 78)                      | •            | •            |
| ÖZTÜRK ve diğerleri                     | •            | •            |
| SAĞLAM (1977: 191-180)                  | •            | •            |
| ŞENTÜRK (1998: 57-63)                   | •            | •            |
| TÜMAY YAYINLARI (2002: 356-362)         | •            | •            |
| YILDIZ (1995: 104-120)                  | •            | •            |

#### Tabloda Kullanılan İşaretlerle İlgili Açıklamalar

- Eserde yer almaktadır.

## V. BÖLÜM

### 5.1. SONUÇ VE ÖNERİLER

#### 5.1.1. Sonuç

Türkçe dersi, eğitim ve öğretim alanında her zaman temel ders olarak yerini almıştır; çünkü öğrencinin diğer derslerindeki başarısı, Türkçe dersinde kazanacağı okuma, anlama, dinleme, yazma gibi temel becerilere bağlıdır. Türkçe öğrenimi, kişinin hayatta başarılı bir birey olabilmesi için gereken etmenlerden biridir.

Türkçe derslerinde okuma, anlama, dinleme ve yazma becerisinin kazanılmasında dil bilgisi derslerinin önemi büyüktür. Dil bilgisi konuları içinde de cümle türleri konusu, bu alanın temel konularından biridir; çünkü okuma, yazma, dinleme ve anlama becerileri ancak doğru ve tam öğrenilmiş bir cümle bilsiyle kazanılabilir. Konu doğru, açık ve anlaşılır bilgiler ihtiva etmezse öğrenimin doğru ve eksiksiz yapılması düşünülemez. Bu sebepten dolayı bilgilerin kaynaklardaki durumu ve sunumu önem taşımaktadır. Bu düşünceyle yapılan bu araştırmada çıkan sonuçlara göre cümle türlerinin terim, tanım ve tasnifleri şöyledir:

- İncelemeler sonunda, kaynaklarda *cümle türleri* konusunun terim, tanım ve tasniflerinde farklı bilgilerin varlığı ortaya çıkmıştır. Kaynakların *cümle* tanımında ortak görüşe sahip oldukları, *cümlelerin türleri* konusunda ise farklı ifadelerin yer aldığı, bu farklı görüşlerin özellikle *yapısına göre cümle türleri* konusunda yoğunlaştığı ve bu konuda kargaşa yaşandığı görülmüştür.

- Yapısına göre cümle türlerinin özellikle *basit cümle* ve *birleşik cümle* konusunda kaynaklardaki bilgiler bakımından büyük farklılıkların olduğu görülmüştür. Kaynakların bir kısmı, cümlede bulunan fiilimsilerin yarım yargı taşıdığını kabul etmekte ve ana cümle ile beraber bir birleşik yapı oluşturduklarını savunmaktadırlar. Bu görüş terim, tanım ve tasniflere de doğrudan yansımaktadır. Bir diğer görüş ise yarım yargı varlığının kabul edilmediği görüşüdür. Bu görüşe göre fiilimsiler, cümle içinde yüklemün yardımcı/tamamlayıcı unsurlarıdır ve

yargı bildirmezler. Sonuç olarak içinde fiilimsi bulunan cümleler *basit cümleler* olarak değerlendirilir.

- Basit cümle ve birleşik cümle anlayışlarındaki farklılıkların haricinde bazı kaynaklarda *iç içe birleşik cümle* ile *girişik cümle*, *sıralı cümle* ile *bağlı cümle*nin aynı tanım ve örneklerle açıklandığı ortaya çıkmıştır. Yani bir kaynakta *iç içe birleşik cümle* olarak adlandırılan bir cümle, başka bir kaynakta aynı tanım ve benzer örneklerle *girişik birleşik cümle* olarak ele alınmıştır. *Sıralı cümle* ve *bağlı cümle* kimi zaman ayrı ayrı ele alınırken kimi zaman da tanım ve örneklerde birbirinin yerine kullanılmıştır. Bunun yanında sıralı cümleler kimi kaynakta bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümleler olmak üzere ikiye ayrılmış, ikiye ayıran kaynakların kendi içinde de bağımlılığın veya bağımsızlığın ölçütü ortak olarak ifade edilememiştir. Bağımlılık veya bağımsızlık kimi kaynakta öge ortaklığıyla kimi kaynakta ise anlam ortaklığıyla değerlendirilmiştir. Konuya bakış açısındaki bu farklılık da sıralı cümle konusunda bir sorun olarak kendisini göstermiştir.

- *Bağlı cümleleri* çoğu kaynak bağlaçlarla bağlanan cümleleri bu cümle türü olarak değerlendirse de bağıllık kimi zaman noktalama işaretleriyle de gösterilmiş ve *sıralı cümleler* konusu içine girilmiştir. Bundan dolayı bu cümle türünde de sorun mevcuttur.

- Yapısına göre cümle türleri içinde yer alan *şartlı birleşik cümle* konusunda da yine bir görüş farklılıkları mevcuttur. Kimi kaynakta şartlı birleşik cümlelerin sadece dilek veya bir istek bildirdiğinde yargı bildirdiği, diğer durumlarda yargı bildirmediği yer alırken kimi kaynakta şart ifadesi taşıyan ve şart kipinin bulunduğu bütün cümleler tam yargılı olarak değerlendirilir ve birleşik cümle sınıfına alınır.

- Birleşik cümleler konusu içinde sorun bulunan diğer bir cümle türü ise *ki’li birleşik cümle* adı verilen cümle türüdür. Bu terim incelenen kaynaklarda en sık kullanılan terimdir. Diğer yandan bu cümle türüne *ki’li bağlı cümle* terimi de yakıştırılmıştır.

- Bu cümlelerin belkemiğini oluşturan *ki* bağlacının kökeni konusunda kaynaklar arasında tam bir fikir birliğinden söz edilemez. *Ki* bağlacı kimi zaman Farsça kökenli olarak değerlendirilerek Türkçenin cümle yapısında aykırı bir yapı oluşturduğu söylenmiş kimi zaman her *ki*'nin Farsça kökenli olmadığı bazı cümleler üzerinde gösterilmiş kimi zaman da ise bu bilgiye hiç yer verilmemiştir. Bu cümle türündeki sorunların temelinde konuya bakış açısındaki farklılığın yattığı açıktır. *Ki* bağlacının bir bağlaç olduğu ve cümlelerin bu vesileyle birleştiği düşüncesiyle oluşturulan kaynaklarda bu cümle *ki'li bağlı cümle*, cümlelerin oluşturulduktan sonraki yargı sayısına bakılarak ise *ki'li birleşik cümle* olarak adlandırmışlardır. En az iki cümlelerin *ki* bağlacıyla bağlandığı bu cümle için *ki'li birleşik cümle* veya *ki'li bağlı cümle* terimlerinin kullanılması konuyu karmaşık hale getirmektedir.

- Yine yapısına göre cümle türleri içinde genel olarak ara cümle olarak ele alınan cümle türü için *ara cümle*, *ara cümlecisi*, *arasözler*, *saplama cümle* ya da *ara cümleli cümle* gibi terimlerin kullanıldığı ve bu cümle türünde terim farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir.

*Ara cümle* çok az kaynakta yer almış ve bu kaynaklarda cümlelerin yapısı konusunda açık bir bilgi verilmemiştir. Yani bu cümleyi yapısına göre cümle türleri içinde ele aldığımızda hangi cümle türünde değerlendireceğimiz kaynaklarda belirtilmemektedir.

- Anlamına göre cümle türlerinin terimlerinde ve sınıflandırılmasında çok büyük sorunlar bulunmasa da tanımlar konusunda sorun olduğu açıktır. Mesela bir *şart cümlesinin* aynı zamanda istek veya dilek ifade edebileceği, *ünlem cümlesinin* emir ifade edebileceği her kaynakta yer almaz. Ayrıca anlamına göre cümle türlerinin birbirine dönüştürülme özelliğinin verilmesi, kaynaklarda farklıdır. Bazı kaynaklarda olumlu cümlelerin ve olumsuz cümlelerin birbirine veya soru cümlesine dönüştürülebilme özelliği gösterilirken; dilek cümlesi ya da şart cümlesine dönüştürülebileceği gösterilmemiştir.

Bunların dışında anlamına göre cümle türü konusunda kaynaklar arasında bilgi tutarsızlığının ya da konuyu net açıklayamamaktan doğan anlam kargaşasının mevcut olduğu açıktır. Genel olarak anlamına göre cümle türleri kaynaklarda *olumlu cümle*, *olumsuz cümle* ve *soru cümlesi* olarak ele alınmış; fakat -bazı kaynaklarda diğer dilek kiplerinin de kullanılabileceği düşüncesinden olsa gerek- *emir cümlesi*, *dilek-istek cümlesi* ve *gereklilik cümlesi* olarak tasnife eklenmiştir.

- Olumlu cümle ve olumsuz cümlelerin kaynaklar arasında ele alınış farkı cümlelerin anlamca ve biçimce olumluluğunun ve olumsuzluğunun her kaynakta verilmemiş olmasıdır. Kimi kaynakta bu durum açıkça ifade edilmiş ve örneklendirilmişken kimi kaynakta da sadece olumlu ya da olumsuz cümlelerin klasik tanımları yapılarak birkaç örnekle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durum, kaynaklar arasında bu konudaki bilgi farklılığına bir örnektir.

- Her kaynakta yer almayan *ünlem cümlesinin* de ele alınışında da sorun mevcuttur. Öncelikle bu cümle türünü ele alan kaynaklardaki tanımlarda yer alan her *türlü duyguları coşkuları anlatan* ya da *aşırı bir duyguyu veya bir dileği belirtmek amacıyla* ifadelerinin bu cümle türünü tam olarak açıklayamadığı ortaya çıkmıştır; çünkü türlü duygular ifadesiyle “Kalbim çok kırıldı.” cümlesi de bir ünlem cümlesi olarak ele alınmalıdır. Diğer yandan ünlem cümlesinin sadece aşırı duyguları ifade etmesi de ünlem cümlesinin kapsamını sınırlandırmaktadır.

- Anlamına göre cümle türleri içinde yer alan *soru cümlesinin* kimi kaynakta *sözde soru cümlesi* türünün olduğuna değinilmesi, kimi kaynakta da bu konudan bahsedilmemesi bir bilgi eksikliğidir.

- Yüklemin yerine göre cümleler konusu içinde yer alan *kurallı* ve *devrik cümlelerde* terim farklılıkları haricinde cümlelerin kurallı ya da devrik olma durumu da kaynaklar arasında farklı ifade edilir; yani kimi kaynakta kurallı cümle, yüklemin cümle içinde sonda olması, devrik cümle ise yüklemin cümle içinde sonda değil de ortada

veya başta olması olarak değerlendirirken, kimi kaynakta yüklem durumunu dikkate almayarak alışılmış söz dizimini yani özne+tümleç+yüklem dizilimine uyan cümleleri kurallı cümle, bu dizilime uymayanları ise devrik cümle olarak değerlendirmiştir. Konuya bakış açılarındaki bu farklılık da yüklem yerine göre cümle türleri konusunda bir sorundur. Bunun dışında *eksilteli cümle* terimiyle bazı kaynaklarda yüklem yerine göre cümle türleri arasında sıralanan cümle türü de kaynakların incelenen kaynakların hepsinde yer almamasıyla bu cümle türünün bir sorunu durumundadır. Bu cümle türlerinde terim ve tanım farklılıkları dışında bir farklılığın olmadığı incelemeler sonunda ortaya çıkmıştır.

Bütün bu tespitlerden sonra, cümle türleri konusunda çalışmalar yapılmasının ve bu çalışmalardan çıkacak sonuçların dil bilgisi kaynaklarına yansıtılmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

Bu gereği hisseden ve bu konuda çalışmalar yapan isimlerden EJDER (2003), cümle türleriyle ilgili farklılıklara *Gramer Kitaplarına Göre Cümle Çeşitleri ve Mukayeseleri* adlı tezinde yer vermiş ve cümle türleri konusunda terim, tanım ve tasnif açısından kaynaklar arasında farklılıkların olduğunu tespit etmiştir. EJDER, çalışmasında yine belli başlı kaynaklarda geçen cümle türleriyle ilgili bilgileri kıyaslamış kıyaslama sonunda cümle türleri arasında en çok sorun bulunan yapısına göre cümle türleri konusunda bu çalışmadakiyle paralel sonuçlar elde etmiştir. EJDER, çözüm önerisi olarak kaynaklarda tür ve görev ayrımı ortaya konularak, cümle ilişkilerinin gösterildiği bir tasnifin hem öğretmenlerin hem öğrencilerin hem de araştırmacıların karşılaştığı sorunları çözebileceğini, bu amaçla yapılacak tüm çalışmaların varılacak her sonucun bugün kullanılan ders kitaplarına ve her seviyedeki dil bilgisi kitabına yansıtılması gerektiğini bildirmiştir. Bunun dışında EJDER'in tespit ettiği sorunlar listesiyle bu çalışmadaki sorunlar listesi kıyaslandığında bu çalışmadaki listenin daha kabarık olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın diğer çalışmayı kapsadığı söylenebilir.

Sonuç olarak yukarıda tespit edildiği gibi dil bilgisi kaynaklarındaki bilgilerde farklılıkların bulunması, eğitimciler arasında bilgi farklılığına neden

olmakta bunun sonucu olarak da “A” okuluna giden bir öğrenci ile “B” okuluna giden bir öğrencinin, ortak bir sınavda cümle türleriyle ilgili sorulara verecekleri cevapları da farklı olacaktır. Bu da bir anlamda eşitsizliğe sebep olacaktır.

### 5.1.2. Öneriler

1. Üniversitelerden, Milli Eğitim Bakanlığında, Yüksek Öğretim Kurulundan, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezinden belirlenen kişilerce bir komisyon kurulmalı ve komisyonca seçilen ortak terimlerin dil bilgisi kaynaklarında yer alması sağlanmalıdır.

Bu komisyonun çalışmaları esnasında aşağıdaki konulara da dikkat etmesi gerekmektedir:

- Seçilecek terimlerin cümle türünün işleviyle doğrudan bağlantılı olmasına özen gösterilmelidir.
- Terimlerin yaşayan dildeki kelimelerden oluşmasına, açık, anlaşılır ve akılda kalıcı olmasına dikkat edilmelidir.
- Komisyon tarafından, terimlerin kullanımının yaygınlaşması ve öğreniminin kolaylaşması açısından dil bilgisi terimleri sözlüğü hazırlanmalı, bu sözlükten sonra oluşturulacak sözlüklerin, bu sözlük rehberliğinde hazırlanması sağlanmalıdır.
- Komisyon, terimler konusunda gösterdiği titizliği, tanımlar konusunda da göstermeli ve cümle türleri için en kapsamlı, açık ve anlaşılır ifadeler kullanmalıdır. Tanımlarda hiçbir cümle türü, başka bir cümle türünün tanımıyla çakışacak ifadelerle tanımlanmamalıdır. Her bir cümlenin sınırları kesin bir biçimde belirlenmeli ortak anlayış içinde tanımlara gidilmelidir. Bir cümle, başka bir cümlenin adı altında –iç içe birleşik cümlelerin girişik cümle olarak adlandırılması gibi- ele alınmamalıdır.
- Yapılan bu değişikliklerle beraber öğrencinin okulda öğrendiği bilgileri ileride gireceği herhangi bir genel sınavda çelişkiler yaşamadan

kullanabilmesi için genel sınavlarda çıkacak sorunların ve istenen bilgilerin bu değişiklikler doğrultusunda hazırlanması sağlanmalıdır.

2. Günümüzde, yeni oluşturulan sözlükler ve imla kılavuzları en son 2005 yılında çıkan *Türkçe Sözlük* ve *Yazım Kılavuzuna* uygun hazırlanmaktadır. Bu şekliyle de bilgiler her kaynağa göre değişmemekte ve doğru, net bilgi ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı komisyonun alacağı kararların akademisyenler, dil bilgisi alanında kitap yazacak olan yazarlar, eğitimciler ve bu konunun muhatabı olan kişilerce kabul edilmesi ve eksiksiz bir şekilde uygulanması gerekmektedir.
3. Cümle türlerinin aşağıdaki gibi kabul edilmesi ve her kaynakta aynı şekilde ele alınması cümle türlerinin terim, tanım ve tasnif farklılıkları sorununu çözecektir:
  - Yapısına Göre Cümleler: Basit cümle, birleşik cümle (iç içe birleşik cümle, ara cümleli cümle, sıralı cümle ve bağlı cümle).
  - Anlamına Göre Cümleler: Olumlu cümle, olumsuz cümle, soru cümlesi, şart cümlesi, gereklilik cümlesi, emir cümlesi, istek ve dilek cümleleri, ünlem cümlesi.
  - Yüklem Yeri Göre Cümleler: Kurallı cümle, devrik cümle, eksiltili cümle.
  - Yüklem Türüne Göre Cümleler: İsim cümlesi, fiil cümlesi.

## VI. KAYNAKÇA

- ABDULLAEV, Elövset Z. (1975). “Türk Dillerinde Bağımlı Birleşik Cümlelerin Evrimi Üzerine”, *I. Türk Dili Kurultayında Sunulan Bildiriler (22–29 Eylül 1972)*, Ankara.
- ACARLAR, K. (1970). “Mİ” Ekinin Türllü Kullanılışları”, *Türk Dili*, sy. 227, 358-363.
- AKALIN, Şükrü H. (1998). “Türkiye Türkçesinde Ünlem”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, Ankara: TDK.
- AKÇATAŞ, A. (2002). “Türkçede İşlev Bakımından Devrik Cümleler”, *Türk Dili*, sy. 609, 604-607.
- AKSAN, D. (2003). *Her Yönüyle Dil* (2. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları.
- AKSAN, D. (2003). *Türkçenin Gücü* (Genişletilmiş 8. Basım). Ankara: Bilgi Yayınları.
- AKBAYIR S. (2003). *Cümle ve Metin Bilgisi* (2. Basım). Ankara: Deniz Kültür Yayınları.
- ALTUN, M. (2004). “Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 21, 79-91.
- ANAFEN YAYINLARI (2003). *Liselere Hazırlık Türkçe*. İstanbul: Anafen Yayınları.
- ATABAY, N., ÖZEL, S., ÇAM, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* (2. Basım). İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- ATILIM DERSANESİ (tarihsiz). *Konu Anlatımlı Çalışma Kitabı*. Ataşehir.
- AYDIN, Ö. (1997). “Anadili Eğitimi, Yabancı Dil Öğretimi Evrensel Dil bilgisi”, *Dil Dergisi*, sy. 54, 23-30.
- BANGUOĞLU, T. (1940). *Ana Hatlarile Türk Grameri*. Ankara: Maarif Matbaası.

- BANGUOĞLU, T. (1986). *Türkçenin Grameri* (6. Baskı). Ankara: TTK Basım Evi.
- BANGUOĞLU, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- BLOOMFIELD, L. (1933). *Language*. New York: Holt.
- BESEREK, A. (1991). *Türkçede Cümle Yapısı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- BİLGEGİL, K. (1982). *Türkçe Dil bilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- BİL YAYINCILIK (tarihsiz). *Liselere Hazırlık Konu Anlatımlı 7. Sınıf Türkçe*, İstanbul: Bil Yayıncılık.
- BOZKURT F. (1995). *Türkiye Türkçesi* (1. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- ÇAĞATAY, Saadet (1988). “Türkçede ki<erki”, *TDAY Belleten 1963*, Ankara: TDK Yayınları, 245-250.
- DELİGÖNÜL, M. (1982). “Türkçede Terim Üzerine”, *Türk Dili*, sy. 367, 23-28.
- DENY, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. Çeviren: ELÖVE, Ali Ulvi, İstanbul.
- DEMİR, N., YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- DEMİRCAN, Ö. (2002). “Nâzım Hikmet ve Dil Devrimi”, *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk (Müd. Huk.) Dergisi*, 55-60.
- DEMİRCAN, Ö. (2004). “Devrik Tümce Neyin Nesi”,  
[http://www.turkdilidergisi.com/112/demircan.htm#\\_ftnref1](http://www.turkdilidergisi.com/112/demircan.htm#_ftnref1)  
Web adresinden 02.04.2008 tarihinde edinilmiştir.
- DEMİREL, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- DEVELİ, H. (1995). “{sA} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme”, *TDAY- Belleten 1995*, 115-152.

- DİLÂÇAR, A. (1989). “Gramer. Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *TDAY Belleten 1971*, Ankara: TDK Yayınları, 83-145.
- DİZDAROĞLU, H. (1976). *Tümce Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- EDİSKUN, H. (1963). *Yeni Türk Dil bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EJDER, Vildan (2003). *Gramer Kitaplarına Göre Cümle Çeşitleri ve Mukayeseleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EKER, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili* (2. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- EMRE, A. C. (1945). *Türk Dil bilgisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- EMRE, A. C. (1988). “Türkçede Cümle”, *TDAY Belleten 1954*, Ankara: TDK Yayınları, 105-180.
- ERGİN, M. (1977). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- ERGİN, M. (1990). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul.
- ERTEM, R., PALA, İ., ÖNER, S., (1994). *Orta Okullar İçin Dil Bilgisi Sınıf 6*. Kırklareli: Servet Basım.
- ERTEN, M. (2007). “Girişik Birleşik Cümle”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: TDK Yayınları.
- GELDİĞİTTİ, M., AYDIN, A., BAHÇEKAPILI, E., ATEŞ, Yusuf Z. (1994). *Galatasaray Lisesi Anadolu Liseleri ve Özel Okullara Hazırlık Türkçe, Matematik*. İstanbul: Beyaz Prodüksiyon L.T.D. ŞTİ.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- GÖKER, O. (2001). *Uygulamalı Türkçe Bilgileri III*. Ankara: MEB Yayınları.
- GÖKŞEN, E. N. (1961). “Tarih Boyunca Devrik Cümle”, *Türk Dili Dergisi*, sy. 122, 99-101.
- GÜLENSOY, T. (1995). “Türkiye Türkçesinin Grameri Nasıl Yazılmalıdır?”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara: TDK Yayınları.

- GÜLENSOY, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. (Kasım 1990). “Türkçede –Sa Şart Gerindiumu Üzerine”, *Türk Dili* sy. 467, 276-279.
- GÜLSEVİN, G., BOZ E. (2006). *Türkçenin Çağdaş Sorunları*. İstanbul: Divan Yayınevi.
- HATİBOĞLU, V. (1982). *Türkçenin Sözdizimi* (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1969). *Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- HENGİRMEN, V. (1999). *Dil bilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İLHAN, N. (2005). “Türkçede Olumsuzluk”, 45. *Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre’yi Anma Etkinlikleri 1- 13 Mayıs 2005, Karaman Valiliği Karaman Dil – Kültür ve Sanat Dergisi*, 271- 279.
- İNCE, I. (1991). “Türkçenin Çekirdek Tümcelerindeki Kurucu Yapılara Üretimsel-Dönüşümlü Dilbilim Açısından Bir Yaklaşım”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi.
- KARAHAN, L. (1994). “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, *Türk Dili*, sy. 505, 19-24.
- KARAHAN, L. (1999). *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-*. Ankara: Akçağ, Yayınları.
- KARAHAN, L. (2000). “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine” *Türk Dili* sy. 583, 16–23.
- KARAÖRS, M. (1995). “Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 22-23 Ekim 1993, Ankara: TDK Yayınları, s. 44-53.
- KAVRAM DERSANELERİ (2004). *Anadolu ve Fen Liselerine Hazırlık 8. Sınıf Türkçe*. Kavram Yayınları.
- KESKİN, R. (2003). *Türk Dil Bilgisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

KIRAN, Zeynel (1986). *Dilbilim Akımları (Saussure'den Günümüze)*. Ankara: Onur Yayınları.

KOÇ, N. (1990). *Yeni Dil bilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KONONOV, A. N. (1960). “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler VIII, 1957*. Ankara.

KORKMAZ, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

KORKMAZ, Z. (1996). “Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar”,  
<http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/15.php>

Web adresinden 12.02.2008 tarihinde temin edilmiştir.

KORKMAZ, Z. (1997). *Dilimizin Dünkü ve Bugünkü Sorunları ve Çözüm Yolları. Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yayınları, 868.

KORKMAZ, Z. (2002). *Türkiye Türkçesi (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.

KORKMAZ, Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

KURUDAYIOĞLU, M. (2006). “Türk Gramerinin Sorunları”,  
<http://www.anafilya.org/go.php?go=7d643a0150a4b> Web adresinden 12.02.2008 tarihinde edinilmiştir.

LEVEND, A. S. (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: TDK Yayınları.

MANSUROĞLU, M. (1955). “Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcılar”, *TDAY Belleten* 1955, 59-71.

MEB (2006). İlköğretim Türkçe Dersi (6–8. Sınıflar) Öğretim Programı.  
<http://ttkb.meb.gov.tr>. Web adresinden 28.03.2008 tarihinde edinilmiştir.

MEHMEDOĞLU, A. (2001). *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Sözdizimi*. Ankara: Aşıyan Yayınları.

- MEHMEDOĞLU, A. (2004). “Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Üzerine”, *V. Uluslar arası Türk Kurultayı Bildirileri*, 20- 26 Eylül 2004, Ankara, 2065- 2102.
- ÖZKAN, F., MUSA, B. (2004). “Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi”, *Bilig* sy. 30, 95-139.
- ÖZMEN, M. (1997). “Türkçede Değil Kelimesi ve Kullanımları”, *TDAY Belleten 1995*, Ankara: TDK Yayınları, 315-368.
- ÖZMEN, M. (2001). “Eksik Olan Dil Bilgisi Terimlerimiz Üzerine”, *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu Bildirileri*, 20-21 Mayıs 1999, Gazimağusa, 111-125.
- ÖZTÜRK, B., YİTGİN, Y., KIRBAŞ, T. (2001). *Konu Anlatımlı Okula Yardımcı, Fen Liselerine ve Anadolu Liselerine Hazırlık Türkçe*. Ankara: FDD Yayınları.
- SAĞLAM, S. (1977). *Türkçenin Sözdizimi Örneklerle Tümce Çözümlemeleri*. Diyarbakır.
- SARIÇOBAN, A., HİŞMANOĞLU, M. (2004). “Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine”, *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, sy. 123, 31-48.
- SAVRAN, H. (1999). “Birleşik Cümle Üzerine”, *Türk Dili*, sy. 568, 325-330.
- ŞAHİN, H. (2002). “Türkiye Türkçesinde –İp Ulaçlı Fiillerin Durumuna Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 3, 99-105.
- ŞENTÜRK, N. (1998). *Testli Uygulamalı Kompozisyon Dil Bilgisi Dil Yeteneği*. İstanbul: Mutlu Yayınları.
- ŞİMŞEK, R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon.
- TEKİN, Ş. (1966). “Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme” *TDAY Belleten 1965*, Ankara: TDK Yayınları, 35-63.

- TEKİN, Ş. (1992). “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat*, C. 2, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 69-119.
- TOKATLI, S. (2006). “Anadolu Ağızlarında Ki Bağlama Edatı ile Kurulan Yardımcı Cümleler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 21, 453-465.
- TOPALOĞLU, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TULUM, M. (1994). “Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri”, *TDAY Belleten 1990*, 193-205.
- TÜMAY YAYINLARI (2002). *Okula Yardımcı Fen ve Anadolu Liselerine Yardımcı İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar Türkçe*. Ankara: Tümay Yayınları.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKÇE SÖZLÜK\* (2005). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ II (20–26 Eylül). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, K. (2002). *Dil Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- VARDAR, B. (1980). *Dilbilim ve Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- VARDAR, B., GÜZ N., ÖZTOKAT, E., RIFAT M., SENEMOĞLU O., SÖZER E. (1980). *Dilbilim ve Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- VARDAR, B. (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H., (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIZ, N. (1995). *Dil Bilgisi 8 İlköğretim Okulları İçin*. İstanbul: Mahir Yayınları.

ZÜLFİKAR, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: TDK.

ZÜLFİKAR, H. (1995). “Girişik Cümle Sorunu”, *Türk Dili*, sy. 522, 644-648.

